

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ABDÜLHAMİD-I KÜLLİYESİ
KORUMA VE DEĞERLENDİRME ÖNERİSİ

93733

Mimar, Öznur KARGA

F.B.E. Mimarlık Anabilim Dalı Rölöve Restorasyon Programında
Hazırlanan

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı: Doç. Dr., Cengiz CAN

İSTANBUL, 2000

Doç. Dr. Cengiz CAN

M. Mimar

Doç. Dr. N. İlhan

Doç. Dr. Gürbüz Tonguç

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ŞEKİL LİSTESİ.....	i
RESİM LİSTESİ.....	ii
HARİTA LİSTESİ.....	vi
ÖNSÖZ.....	vii
ÖZET.....	viii
ABSTRACT.....	ix
1. GİRİŞ.....	1
1.1 Çalışmanın Amacı.....	1
1.2 Çalışmanın Kapsamı ve Yöntemi.....	2
2. BAHÇEKAPI SEMTİ'NİN ve YAKIN ÇEVRESİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ ve FİZİKSEL VERİLERİ	3
2.1 Bölgenin Tarihsel Gelişimi.....	3
2.1.1 İlk yerleşmeler-Bizans öncesi.....	3
2.1.2 Bizans dönemi.....	3
2.1.3 Osmanlı dönemi.....	11
2.1.4 Cumhuriyet dönemi.....	21
2.1.5 Günümüzde Bahçekapı Senti ve yakın çevresi.....	26
2.2 Bölgenin Fiziksel Verileri.....	30
2.2.1 Bölgedeki fonksiyon analizleri.....	30
2.2.2 Bölgedeki yükseklik ve siluet analizleri.....	35
2.2.3 Bölgedeki yapım sistemleri analizi.....	38
2.2.4 Bölgedeki yol dokusu ve ulaşım analizleri.....	38
3. ABDÜLHAMİD-I DÖNEMİ'NDEKİ MİMARİ FAALİYETLER ve ABDÜLHAMİD-I KÜLLİYESİ.....	46
3.1 Abdülhamid-I'in Hayatı ve Siyasi, Sosyal Faaliyetleri.....	46
3.2 Abdülhamid-I'in Mimari Faaliyetleri ve Mimar Mehmed Tahir Ağa.....	48
4. ABDÜLHAMİD-I KÜLLİYESİ.....	77
4.1 Abdülhamid-I Türbesi.....	77
4.1.1 Türbe'nin tanımı ve batı etkisindeki türbelerin mimari ve süsleme özellikleri.....	77
4.1.2 Abdülhamid-I Türbesi'nin mimari özellikleri.....	81
4.1.3 Abdülhamid-I Türbesi'nde sandukası bulunanlar.....	101
4.1.4 Abdülhamid-I Türbesi'nin Kitabeleri ve eski eşyaları.....	109
4.2 Abdülhamid-I İmaretı ve Sıbyan Mektebi.....	112
4.2.1 Osmanlı Mimarılığı'nda imaretin ve sıbyan mektebinin tanımı.....	112
4.2.2 Abdülhamid-I İmaretı'nin ve Sıbyan Mektebi'nin mimari özellikleri.....	114

4. 2. 3	Abdülhamid-I Vakfiyesi'nde İmaret ve Sıbyan Mektebi.....	122
4. 2. 4	Abdülhamid-I İmaretini'nin ve Sıbyan Mektebi'nin yıkılması ve yerine 4. Vakıf Han'ın yapılması.....	123
4. 3	Abdülhamid-I Sebili ve Çeşmeleri.....	125
4. 3. 1	Sebil mimarisi ve dönem özellikleri.....	125
4. 3. 2	Abdülhamid-I Sebili ve Çeşmeleri'nin mimari özellikleri.....	131
4. 3. 3	Abdülhamid-I Sebili ve Çeşmeleri'nin Kitabeleri.....	138
4. 4	Abdülhamid-I Medresesi.....	142
4. 4. 1	Medreselerin mimari gelişimleri ve dönem özellikleri.....	142
4. 4. 2	Abdülhamid-I Medresesi'nin mimari özellikleri.....	145
4. 4. 3	Abdülhamid-I Vakfiyesi'nde Abdülhamid-I Medresesi.....	165
4. 4. 4	Abdülhamid-I Medresesi'nin dönem medreseleri ile karşılaştırması.....	166
4. 5	Abdülhamid-I Kütüphanesi.....	170
4. 5. 1	Osmanlılar'da kütüphane yapılarının tarihsel gelişimi.....	170
4. 5. 2	Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri'nin kurumlaşma süreci.....	175
4. 5. 3	Abdülhamid-I Kütüphanesi'nin mimari özellikleri.....	175
4. 5. 4	Yabancı yazarların gözlemleriyle Abdülhamid-I Kütüphanesi.....	181
4. 5. 5	Abdülhamid-I Vakfiyesi'nde Abdülhamid-I Kütüphanesi.....	186
4. 6	Abdülhamid-I Külliyesi Haziresi.....	189
4. 6. 1	Hazirenin tanımı.....	189
4. 6. 2	Hazirelerin sınıflandırılmaları ve Abdülhamid-I Haziresi.....	189
4. 7	Abdülhamid-I Külliyesi Arastası.....	193
4. 7. 1	Osmanlılar'da arastanın tanımı.....	193
4. 7. 2	Abdülhamid-I Külliyesi Arastasının yeri, yerleşimi ve mimari özellikleri..	194
5.	ABDÜLHAMİD-I KÜLLİYESİ YAPILARINDAKİ BOZULMALAR, NEDENLERİ ve KORUMA ÖNERİLERİ.....	196
5. 1	Yapılardaki Bozulmalar.....	196
5. 1. 1	Abdülhamid-I Türbesi.....	196
5. 1. 2	Abdülhamid-I Sebili ve Çeşmeleri.....	199
5. 1. 3	Abdülhamid-I Medresesi.....	202
5. 1. 4	Abdülhamid-I Kütüphanesi.....	210
5. 1. 5	Abdülhamid-I Külliyesi Haziresi.....	211
5. 2	Sorunları Oluşturan Nedenler.....	211
5. 2. 1	Doğal etkenler.....	212
5. 2. 2	Yanlış müdahale ve onarımlardan kaynaklanan tahribatlar.....	213
5. 2. 3	Canlılara bağlı tahribatlar.....	213
5. 3	Koruma Önerileri.....	214
5. 3. 1	Sağlamlaştırma.....	214
5. 3. 2	Ayıklama.....	215
5. 3. 3	Bütünleme.....	215
5. 3. 4	Temizleme.....	217
5. 3. 5	Çevre düzenlemesi.....	218
5. 3. 6	Yeniden işlevlendirme.....	219
5. 3. 7	Yangına karşı korunum.....	220
5. 3. 8	Periyodik bakım.....	221
6.	SONUÇ.....	222

KAYNAKLAR.....	225
ÖZGEÇMİŞ.....	230
EKLER	

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 3. 1	Fatih Cami planı- Ragıp Paşa Kütüphanesi planı.....	50
Şekil 3. 2	Zeynep Sultan Cami planı.....	50
Şekil 3. 3	Beylerbeyi Cami planı.....	56
Şekil 3. 4	Beylerbeyi Cami kesiti.....	56
Şekil 3. 5	1948, Camekan kısmından görünüş.....	62
Şekil 3. 6	Beylerbeyi Hamamı planı.....	62
Şekil 3. 7	Emirgan Cami zemin kat planı.....	69
Şekil 3. 8	Emirgan Cami üst kat planı.....	69
Şekil 4. 1	Abdülhamid-I Türbesi iç görünüşü.....	95
Şekil 4. 2	Abdülhamid-I sandukalarının yerleşimi.....	96
Şekil 4. 3	Recai Mehmed Efendi Sıbyan Mektebi üst kat planı.....	120
Şekil 4. 4	Recai Mehmed Efendi Sıbyan Mektebi zemin kat planı.....	120
Şekil 4. 5	Amcazade Hüseyin Paşa Sıbyan Mektebi planı.....	121
Şekil 4. 6	Amcazade Hüseyin Paşa Sıbyan Mektebi enine kesit.....	121
Şekil 4. 7	Amcazade Hüseyin Paşa Sıbyan Mektebi arka cephe.....	122
Şekil 4. 8	Abdülhamid-I Sebili Alemdar Caddesi görünüşü.....	132
Şekil 4. 9	Abdülhamid-I Sebili görünüşü.....	133

RESİM LİSTESİ

Sayfa

Resim 2. 1	G. Vavassore'nin İstanbul panoraması.....	14
Resim 2. 2	XIX. yy.'da bir İstanbul görünümü.....	20
Resim 2. 3	Unkapanı ile Azapkapı arasında ilk Haliç Köprüsü, 1836.....	20
Resim 2. 4	1900'de Eminönü rıhtımı. arka planda Yeni Cami, Galata Köprüsü.....	27
Resim 2. 5	Yeni Cami arka sokak, 1900'ler.....	29
Resim 2. 6	Yeni Cami arka sokak, 1999.....	29
Resim 2. 7	Bahçekapı'da seyyar satıcıların iç içe olduğu bir sokak.....	32
Resim 2. 8	Eminönü, 1950.....	32
Resim 2. 9	Hamidiye Caddesi, 4. Vakıf Han.....	33
Resim 2. 10	Posta ve Telgraf Nezareti Binası.....	33
Resim 2. 11	Hidayet Cami, kuzeydoğudan genel bir görünüm.....	34
Resim 2. 12	Arpacılar Sokak, Arpacılar Cami.....	34
Resim 2. 13	Aşir Efendi Caddesi, Hobyar Cami.....	35
Resim 2. 14	Hamidiye Caddesi.....	36
Resim 2. 15	Şeyhülislam Hayri Efendi Caddesi.....	36
Resim 2. 16	Büyük Postahane Caddesi'nden görünüm.....	37
Resim 2. 17	Hamidiye Türbesi Sokak.....	37
Resim 2. 18	Arpacılar Sokak, Arpacılar Cami.....	38
Resim 2. 19	Yalı Köşkü Caddesi.....	38
Resim 3. 1	Laleli Cami.....	49
Resim 3. 2	Fatih Cami- Hamidiye Zeynep Sultan Sebili ve Cami.....	49
Resim 3. 3	M. 1814'de denizden Beylerbeyi Cami.....	53
Resim 3. 4	M. 1836'da Beylerbeyi Cami.....	53
Resim 3. 5	Yalıboyu Caddesi'nden Beylerbeyi Cami.....	54
Resim 3. 6	Beylerbeyi İskelesi'nden Cami görünüşü.....	55
Resim 3. 7	Denizden Beylerbeyi Cami, 1987.....	55
Resim 3. 8	Beylerbeyi Camisi iç görünüşü.....	58
Resim 3. 9	Beylerbeyi Camisi, kubbe iç görünüşü.....	59
Resim 3. 10	Beylerbeyi Camisi, ahşap minber.....	59
Resim 3. 11	Beylerbeyi Camisi Hünkar Mahfeli'nin yan görünüşü.....	60
Resim 3. 12	Beylerbeyi Camisi Hünkar Mahfeli'nin ön görünüşü.....	60
Resim 3. 13	Yalıboyu Caddesi'nden Beylerbeyi Hamamı görünüşü.....	61
Resim 3. 14	Emirgan Cami Boyacıköy Caddesi görünüşü.....	66
Resim 3. 15	Emirgan Cami Hünkar Mahfeli görünüşü.....	66
Resim 3. 16	Emirgan Cami Hünkar Mahfeli görünüşü.....	67
Resim 3. 17	Emirgan Cami avlu görünüşü.....	68
Resim 3. 18	Emirgan Cami iç görünüşü.....	70
Resim 3. 19	Emirgan Cami iç görünüşü.....	70
Resim 3. 20	Emirgan Çeşmesi.....	73
Resim 3. 21	Beylerbeyi Araba Meydanı Çeşmesi.....	73
Resim 3. 22	Beylerbeyi Çamlıca Yolu Sokağı Çeşmesi ve arkasında Tarihi Bizans Sarnıcı.....	75

Resim 3. 23	Çınarönü'ndeki Çeşme.....	75
Resim 3. 24	İstinye Neslişah Sultan Camisi avlu kapısı bitişiğindeki Abdülhamid-I Çeşmesi.....	76
Resim 4.1	Nakşidil Sultan Türbesi.....	79
Resim 4. 2	Şehsuvar Sultan Türbesi.....	79
Resim 4. 3	Abdülhamid-I Türbesi.....	79
Resim 4. 4	Mustafa-III Türbesi.....	79
Resim 4. 5	Abdülhamid-I Türbesi.....	82
Resim 4. 6	Hamidiye Türbesi Sokak'tan dış kapı görünüşü.....	83
Resim 4. 7	Avlu içinden dış kapı görünüşü.....	83
Resim 4. 8	Abdülhamid-I Türbesi giriş açıklığı.....	84
Resim 4. 9	Abdülhamid-I Türbesi giriş açıklığı.....	84
Resim 4. 10	Abdülhamid-I Türbesi alt sıra penceresi , özgün ahşap kapaklar	85
Resim 4. 11	Abdülhamid-I Türbesi alt sıra penceresi iç görünüşü.....	85
Resim 4. 12	Abdülhamid-I Türbesi üst pencere görünüşü.....	87
Resim 4. 13	Kubbe ve pandantiflerdeki kalemşileri.....	87
Resim 4. 14	Kubbedeki kalemşileri.....	89
Resim 4. 15	"Resm-i Kadem-i Saadet" adındaki mermer pano.....	89
Resim 4. 16	Hz. Muhammed'in ayak izlerini içeren taş.....	90
Resim 4. 17	Mekanı kesintisiz dolanan yazı kuşağı.....	90
Resim 4. 18	Abdülhamid-I Türbesi iç görünüşü.....	91
Resim 4. 19	Mustafa-IV Sandukası.....	92
Resim 4. 20	Abdülhamid-I Sandukası.....	92
Resim 4. 21	Abdülhamid-I Türbesi Sandukaları.....	93
Resim 4. 22	Abdülhamid-I Türbesi Sandukaları, 1985- 86.....	94
Resim 4. 23	Abdülhamid-I Türbesi Sandukaları, 1985- 86.....	94
Resim 4. 24	Abdülhamid-I Türbesi güneydoğu görünüşü, 1960.....	97
Resim 4. 25	Üst sıra dış pencere görünüşü.....	98
Resim 4. 26	Alt sıra dış pencere görünüşü.....	98
Resim 4. 27	Türbe'nin güneydoğusundaki köşe penceresi.....	99
Resim 4. 28	Köşe penceresinin yanındaki sebil.....	99
Resim 4. 29	Abdülhamid-I Türbesi güneydoğu görünüşü.....	100
Resim 4. 30	4. Vakıf Han'dan görünüşü.....	100
Resim 4. 31	Abdülhamid-I İmareti ve Sıbyan Mektebi	115
Resim 4. 32	Koca Sinan Paşa Sebili (1594).....	126
Resim 4. 33	Bayrampaşa Sebili (1636).....	126
Resim 4. 34	Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Sebili (1691).....	127
Resim 4. 35	Amcazade Hüseyin Paşa Sebili (1734).....	127
Resim 4. 36	Mehmet Emin Ağa Sebili (1740).....	129
Resim 4. 37	Beşir Ağa Sebili.....	129
Resim 4. 38	Bahçekapı'daki eski yerinde Abdülhamid-I Sebili.....	130
Resim 4. 39	Nakşidil Sultan Sebili (1818).....	130
Resim 4. 40	XVIII.yy.sonlarında Abdülhamid-I Sıbyan Mektebi ve Sebili.....	135
Resim 4. 41	Yüzyıl başında çekilen bir fotoğrafta Abdülhamid-I Sıbyan Mektebi ve Sebili	136
Resim 4. 42	Abdülhamid-I Sebili Alemdar Caddesi görünüşü.....	137
Resim 4. 43	Abdülhamid-I Sebili ve Zeynep Sultan Külliyesi girişi.....	137
Resim 4. 44	Abdülhamid-I Sebili, Külliye girişi yanındaki çeşme.....	139

Resim 4. 45	Abdülhamid-I Sebili Çeşmesi.....	139
Resim 4. 46	Abdülhamid-I Sebili pencerelerinin üzerindeki kitabeler.....	140
Resim 4. 47	Abdülhamid-I Sebili sıvalı geniş saçağı.....	140
Resim 4. 48	Kuyucu Murad Paşa Medresesi (1606).....	144
Resim 4. 49	Köprülü Medresesi.....	144
Resim 4. 50	Damat İbrahim Paşa Medresesi Avlusu.....	146
Resim 4. 51	Seyyid Hasan Paşa Medresesi (1745).....	146
Resim 4. 52	4. Vakıf Han'dan Abdülhamid-I Medresesi.....	147
Resim 4. 53	Zahire Borsası Sokak, Yıldız Hamamı.....	147
Resim 4. 54	Zahire Borsası Sokak, Cümle Kapısı.....	148
Resim 4. 55	Üzerinde Medrese Kitabesinin bulunduğu Cümle Kapısı.....	148
Resim 4. 56	Uzun kenarlarında aydınlık fenerleri olan eklenti çatı.....	150
Resim 4. 57	Eklenti çatı görünüşü.....	150
Resim 4. 58	Eklenti çatı görünüşü.....	151
Resim 4. 59	Eklenti çatı, aydınlık fenerleri.....	151
Resim 4. 60	Kapatılan medrese avlusu ve eklenti acenta odaları.....	152
Resim 4. 61	Medrese avlusu içinde revakların önüne yerleştirilen eklenti acenta odaları.....	152
Resim 4. 62	Bodrum kata inen merdivenler.....	153
Resim 4. 63	Çapraz tonoz örtülü revaklar.....	153
Resim 4. 64	Revakları taşıyan sütunlardan birinin volütlü başlığı.....	154
Resim 4. 65	Yuvarlak kesme taş kemerler.....	154
Resim 4. 66	Medrese eklenti demir bodruma iniş kapısı.....	155
Resim 4. 67	Medrese eklenti ahşap oda kapısı.....	155
Resim 4. 68	Özgün yüklük-ocak boşluklarına yerleştirilen eklenti ahşap dolaplar.....	156
Resim 4. 69	Özgün pencere kapaklarının bulunduğu vezne odası penceresi dış görünüşü....	156
Resim 4. 70	Özgün pencere kapaklarının korunduğu vezne odası penceresi iç görünüşü....	157
Resim 4. 71	Medrese avlusuna bakan pencereler kapatılmıştır.....	157
Resim 4. 72	Revakli avlunun güney koluna bakan, kapatılmış Mescid Penceresi.....	158
Resim 4. 73	Kitabeli Mescid (meclis salonu) kapısı.....	159
Resim 4. 74	Mescid'e ulaşan beşik tonozu taşıyan mermer sütun.....	159
Resim 4. 75	Mescid avlusundaki mermer sütun başlığı.....	160
Resim 4. 76	Laboratuvar iç görünüşü.....	161
Resim 4. 77	Laboratuvar iç görünüşü.....	161
Resim 4. 78	Mescid kuzeybatı görünüşü.....	162
Resim 4. 79	Mescid avlusu görünüşü.....	162
Resim 4. 80	Mescid avlusuna çıkış kapısı dış ön görünüşü.....	163
Resim 4. 81	Mescid avlusuna çıkış kapısı yan görünüşü.....	163
Resim 4. 82	Valde İşhanı'ndan eklenti yemekhane ve Mescid görünüşü.....	164
Resim 4. 83	Mescid avlusundan eklenti yemekhane görünüşü.....	164
Resim 4. 84	Cümle kapısından girilen kapalı avluya nakledilen mermer çeşme.....	167
Resim 4. 85	Mescid avlusundan alınarak yeri değiştirilen barok üslubundaki çeşme.....	167
Resim 4. 86	Medrese kuzeydoğu görünüşü, arkada Türbe.....	168
Resim 4. 87	Medrese kuzeydoğu görünüşü, bodrum penceresi.....	168
Resim 4. 88	Köprülü Kütüphanesi.....	173
Resim 4. 89	Ragıp Paşa Kütüphanesi.....	173
Resim 4. 90	Abdülhamid-I Kütüphanesi.....	174
Resim 4. 91	Murad Molla Kütüphanesi.....	174

Resim 4. 92	Aşir Efendi Kütüphanesi.....	174
Resim 4. 93	Abdülhamid-I Kütüphanesi ve Hacıbekir'in Dükkanı, 1999.....	177
Resim 4. 94	Hacıbekir'in Dükkanı, 19.yy. sonları.....	177
Resim 4. 95	Zahire Borsası Sokak'tan Cümle Kapısı.....	178
Resim 4. 96	Abdülhamid-I Kütüphanesi'ne çıkan merdivenler.....	178
Resim 4. 97	Kütüphane Okuma Salonu.....	179
Resim 4. 98	Okuma Salonu, pencere sövesi etrafındaki kalemîşi bezemeler.....	179
Resim 4. 99	Okuma Salonu , kapı kemeri.....	180
Resim 4. 100	Abdülhamid-I Kütüphanesi kuzeybatı görünüşü.....	182
Resim 4. 101	Kuruluşuna yakın yıllarda Abdülhamid-I Kütüphanesi'nin içi.....	185
Resim 4. 102	Elhac Hatice Sultan Mezarı.....	191
Resim 4. 103	Abdülhamid-I Türbesi Haziresi.....	191
Resim 4. 104	Sadrazam Seyyid Mehmed Paşa Mezarı.....	192
Resim 4. 105	Hafız Muhammed Emin Ağa Mezarı.....	192
Resim 4. 106	Abdülhamid-I Külliyesi Arastası ve arkada Medrese kuzeydoğu görünüşü.....	194
Resim 4. 107	Hamidiye Caddesi'ne bakan dükkanlar.....	195
Resim 5. 1	Revzenlerdeki kırılmalar ve kopmalar.....	198
Resim 5. 2	Revakın solundaki eklenti ahşap yapı.....	198
Resim 5. 3	Alt pencere kemerlerindeki siyahlaşmalar.....	200
Resim 5. 4	Mermer yüzeylerdeki kirlenmeler ve silmelerdeki bozulmalar.....	200
Resim 5. 5	Alışıp sıvalı saçak altı ve yüzeylerdeki kirlenmeler.....	203
Resim 5. 6	Çeşmelerin muslukları.....	203
Resim 5. 7	İç avludaki revakların önüne yerleştirilen acenta odaları.....	205
Resim 5. 8	Medrese ile Türbe arasında bulunan ve kapatılan geçit.....	205
Resim 5. 9	Mevcut eklenti tuvaletler.....	207
Resim 5. 10	Eklenti kalorifer bacasının görünüşü.....	207
Resim 5. 11	Mescid cephesini dolanan eklenti tesisat boruları.....	209
Resim 5. 12	Mescid'in özgün alemi.....	209

HARİTA LİSTESİ

Sayfa

Harita 2. 1	Byzantion'un ilk kuruluş yeri.....	4
Harita 2. 2	Septim Severus zamanında Tarihi Yarımada.....	5
Harita 2. 3	Bizans kentinin ondört bölgesi.....	5
Harita 2. 4	III. yy.'da Sarayburnu ve çevresi.....	7
Harita 2. 5	4- 7. yy.'lar arasında Tarihi Yarımada.....	7
Harita 2. 6	9- 12. yy.'lar arasında Tarihi Yarımada.....	8
Harita 2. 7	Kapı ve surlar; Odun Kapısı-Bahçe Kapısı arası.....	9
Harita 2. 8	Kapı ve surlar; Bahçe Kapısı- Yalı Köşkü Kapısı arası.....	10
Harita 2. 9	13- 15. yy.'da İtalyanlara verilen imtiyazlı bölgeler.....	11
Harita 2. 10	Fetih öncesi Sarayburnu.....	11
Harita 2. 11	15- 18. yy.'lar arasında Türk dönemi ve yapıları.....	12
Harita 2. 12	Fatih tarafından oluşturulan İstanbul Nahiyeleri.....	14
Harita 2. 13	Kent planı, 1730- 1789.....	16
Harita 2. 14	Kent planı, 1789- 1878.....	16
Harita 2. 15	Bahçekapısı ve çevresi, 1838.....	17
Harita 2. 16	İstanbul ve civarı, yaklaşık 1900.....	19
Harita 2. 17	1875'de bölgedeki yapılar topluluğu.....	22
Harita 2. 18	1985'te Haliç kıyı şeridi.....	23
Harita 2. 19	Haliç Projesi, yapılan istimplaklar- yol kavşak düzenlemeleri.....	23
Harita 2. 20	Kent planı, 1923- 1950.....	24
Harita 2. 21	Kent planı, 1950- 1960.....	24
Harita 2. 22	H. Prost'un planı, 1937.....	25
Harita 2. 23	Eminönü, tarihi doku.....	28
Harita 2. 24	Çevrenin fiziksel verileri analizi.....	41
Harita 2. 25	Kat analizi.....	42
Harita 2. 26	Yapım sistemi analizi.....	43
Harita 2. 27	İşlevsel analiz.....	44
Harita 2. 28	Değerlendirme.....	45
Harita 4. 1	19. yy.'da Eminönü- Sirkeci İskelesi arası (Ayverdi).....	116
Harita 4. 2	Eminönü 1904 (Goad).....	117
Harita 4. 3	Eminönü 1940 (Pervitiç).....	118
Harita 5. 1	Doğal ve kültürel varlıkları koruma envanteri.....	201

ÖNSÖZ

Selçuklular ve Osmanlılar'da, bir cami ile birlikte yapılmış medrese, muvakkithane, türbe, aşhane, darrüşşifa, hamam, sebil, çeşme, çarşı ve benzeri yapıların meydana getirdiği dinsel ve toplumsal merkez olarak nitelendirilen, sosyal amaca hizmet eden külliye yapıları, Osmanlılar'ın dünya mimarlık literatürüne kazandırdığı önemli yapıtlardır.

Koruma ve değerlendirme önerisini oluşturduğumuz Abdülhamid-I Külliyesi, tarihi yarımadanın önemli bölgelerinden birinde yer almaktadır. Abdülhamid-I Külliyesi'nin içinde bulunduğu Bahçekapı Sempti, Osmanlı'nın dini ve sivil mimarisinin önemli yapıtlarını içinde bulunduran, ilk yerleşmelerden bugüne hep canlı ve yoğun bir ticaret merkezi olma özelliğini koruyan bir semttir. Hamidiye Caddesi de semtin en önemli arterlerinden biridir. Hamidiye Caddesi boyunca var olan tarihi yapılar, bölgenin, külliyenin yapıldığı dönemde de yoğun bir merkez olduğunun göstergesidir. Son yıllardaki yıkımlar ve yeni yol yapımları da bu özelliği değiştirememiştir.

Bahçekapı Sempti içinde yer alan külliye ve yakın çevresinin içinde bulunduğu yapı adalarının tarihsel gelişimi, coğrafi ve sosyal özellikleri araştırılmış ve tek yapı ölçeğinde ise Abdülhamid-I Külliyesi yapıları incelenmiştir. Çevresindeki yapılardan ötürü önemi pek fazla farkedilememiş olan Abdülhamid-I Külliyesi'nin ele alınmasındaki en önemli etken Külliye'nin önemini açığa çıkarmak olmuştur.

Yeniden değerlendirme sürecinde, külliye yapılarının bugünkü durumları göz önüne alınarak bozulmaları tespit edilmiştir. Yapıların gelecek kuşaklara sağlıklı bir şekilde aktarılmasını sağlamak amacıyla çeşitli koruma önerileri geliştirilmiştir. Uygulanacak olan restorasyon çalışmalarında bilimsel yöntemler kullanılarak özgün mimarinin korunması, yenilemenin uyumlu bir şekilde yapılması ve Külliye'nin çevresi ile birlikte düzenlenmesi öngörülmüştür. Abdülhamid-I Külliyesi örnek gösterilerek, kültürümüzün bir parçası olan yapısal değerlerimize, tarihsel gelişim sürecinde kendiliğinden oluşmuş olan kent dokularına sahip çıkılması ve bunların geçmişten geleceğe özgünlüklerini yitirmeden aktarılması amaçlanmıştır. Ayrıca Abdülhamid-I'nin padişah olduğu dönemi yansıtırcaına dağınık olan Külliye'nin, tarihsel merkezi, dar sokakları ve yakın çevre yapılarının düzenli bir kontrol mekanizması ile yapıcı bir biçimde işlemesi, çevresel özelliklere uygun olarak tarihsel mekanlara yeni işlevler kazandırılarak yaşamasının sağlanması ve Bahçekapı'da gerçekleştirilecek düzenleme projelerine katkıda bulunmak hedeflenmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanması sırasında bana yardımcı olan Y.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Rölöve Restorasyon Kürsüsü'ne, deneyimlerinden faydalandığım ve araştırmalarımın bütün aşamalarında beni yönlendiren Danışman'ım Doç. Dr. Cengiz CAN'a ve beni maddi-manevi her yönden destekleyen aileme teşekkür ederim.

Ocak, 2000

ÖZET

Çalışmanın giriş bölümünde konunun amacı, kapsamı ve bu çalışmanın gelişmesinde kullanılan yöntemler anlatılmıştır.

İkinci bölümde, Bahçekapı Semtî'nin ve yakın çevresinin tarihsel gelişimi ve fiziksel olarak nasıl biçimlendiği ele alınarak, önemli yapılar incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, Abdülhamid-I Dönemi'ndeki mimari faaliyetler ve bunların arasında Abdülhamid-I Külliyesi'nin yeri ve önemi incelenmiştir. Dönemin hassa baş mimarı olan Mehmed Tahir Ağa'ya yaptırılan diğer yapılar incelenmiş ve bir liste oluşturulmuştur.

Dördüncü bölümde, İstanbul'da bir padişah tarafından yaptırılmış olan ve son külliye yapısı olarak nitelendirilen "Abdülhamid-I Külliyesi ve Yapıları"nın mimari açıdan araştırılıp değerlendirilmesine, hangi mimari anlayış ve konseptte planlanmış olduklarının çözümlenmesine çalışılmıştır. Bu amaçla külliye yapıları mekansal, yapısal, cephe ve bezeme özellikleri ile ele alınmış, yapıların rölevelleri hazırlanmıştır.

Beşinci bölümde, Külliye'de meydana gelen fonksiyonel ve malzemeye yönelik hasarlar bütün birimler için belirlenmiş ve bu hasarları oluşturan nedenler anlatılmıştır. Ayrıca külliye oluşmuş bu hasarlara karşı geliştirilecek koruma önerileri belirlenmiş ve bu amaçla restorasyon projesi hazırlanmıştır. Bunlara ilaveten yeni verilecek işlevlerin gerektirdiği donanımlar da belirlenmeye çalışılmıştır.

Altıncı bölümde ise, inceleme alanında bulunan yapıların yıpranmasındaki ana etkenler ele alınmış ve bunlar sonuçları ile değerlendirilmiştir. Bölgedeki tahribatların önüne geçebilmek için yapılabilecek çalışmalar sıralanmış ve açıklanmıştır. Ayrıca yeniden değerlendirme süreci irdelenmiş ve Abdülhamid-I Külliyesi örnek gösterilerek çalışmanın amacı vurgulanmıştır.

ABSTRACT

In the introductory chapter of this study, purpose of the study, its scope and the methods used in the development of this study have been discussed.

In chapter two, the historical development of Bahçekapı District and its immediate vicinity, including its physical formation are discussed and certain significant buildings have been studied.

In chapter three, the architectural activities during the era of Abdülhamid-I and significance and place of the building complex of Abdülhamid-I have been reviewed. Also the other buildings, that Mehmed Tahir Ağa, the Chief Architect of the era, designed have been studied and a list has been created containing them.

In chapter four, effort has been made to investigate and evaluate the “Building Complex of Abdülhamid-I” which are qualified as the last piece of buildings, that an Emperor had them built in Istanbul. Also we have tried to find out under which architectural concept and understanding have they been planned. For this purpose, the buildings that make out the Complex have been analyzed with their spatial, structural and decorative properties, and the relieves of the buildings have been prepared.

In chapter five, the functional and material damages on the Complex have been identified for all units and reasons of such damages have been explained. Also, the protective measures, to be developed against such damages in the Complex have been identified and for this purpose a restoration project has been designed. In addition, effort was made to identify the equipment that the new functions shall require.

In chapter six, the main factors that play an important role on the wear of the buildings, that are subject to the study, have been discussed and evaluated with possible consequences. The preventive measures that must be taken in order to prevent the damages in the district have been listed out and explained. Also, the revaluation process has been identified and the purpose of the study has been emphasized by a designation of the Abdülhamid-I Complex as an example.

1. GİRİŞ

1.1 Çalışmanın Amacı

18.yy.'da gerçekleştirilen önemli mimari faaliyetlerden biri olan ve Abdülhamid-I'in kendi adına yaptırdığı Külliye, İstanbul'un en yoğun yol akslarından birinin üzerinde bulunmaktadır. Hamidiye adındaki bu cadde adını Külliye'den almıştır ve Eminönü meydanı ile Sirkeci arasında, Bahçekapı denilen yerde kuzey batıdan güney doğuya doğru uzanmaktadır. Abdülhamid-I Külliyesi'nin bugün mevcut olan birimleri, kuzeyde Şeyhülislam Hayri Efendi Caddesi, güneyde Hamidiye Türbesi Sokağı, batıda Hamidiye Caddesi ve doğuda ise Büyük Postahane Caddesi ile çevrelenmiştir.

Külliye'nin yakınında görülen en önemli dini merkez doğusundaki Yeni Valide Cami'dir. Yeni Valide Cami Külliyesi'nde camiden başka Arasta (Mısır Çarşısı), Hünkar Kasrı, Sebil ve Çeşmesi ile Türbesi bulunmaktadır. Daha sonraları ise bir muvakkithane ve kütüphane eklenmiştir. İmar faaliyetlerine rağmen varlığını koruyabilen yapılar arasında ise Hidayet Cami ve yakınındaki Arpacılar Mescidi sayılabilir. Abdülhamid-I Külliyesi'ni ikiye bölerek batıdan doğuya doğru devam eden Hamidiye Caddesi'nin kuzeyinde ve güneyinde daha birçok tarihi yapı bulunmaktadır. Caddenin güneyindeki ilk köşeden girilen sokak içinde Hocapaşa Cami Hamamı ve sebili bulunmaktadır. Aydınoğlu Tekkesi de küçültülmüş olmasına rağmen yerindedir. Hamidiye Caddesi'nin güneyinde bulunan Ebussuud Caddesi üzerinde de çeşitli tarihi yapılar bulunmaktadır. Vilayet Binası ve 1. ve 2. arşiv binaları ile Nallı Mescid bunlar arasında sayılabilir.

Batıya doğru gelindiğinde ise aynı cadde üzerindeki Hobyar Camii ve Sultanhamam Meydanı köşesinde yer alan Aşirefendi Kütüphanesi ve Hanı'na ulaşılır. Aşirefendi Caddesi'nden güneye doğru gidildiğinde ise Rüstem Paşa Medresesi'ne ulaşılır.

Yukarıda belirtilen tarihi yapılarla çevrili olan Abdülhamid-I Külliyesi'nin incelenmesindeki amaç; İstanbul'daki son Osmanlı Külliyesi'nin içerdiği yapıların mimarisinin araştırılması, değerlendirilmesi ve özellikle mevcut olmayan yapılarla ilgili mimari anlayış ve mimari planlama özelliklerinin çözümlenmesidir. Ayrıca sağlıklı bir kentsel mekan görüntüsü oluşturduktan sonra koruma önerileri ile gerekli iyileştirmeleri gerçekleştirmek ve bu şekilde gelecek kuşaklara da ulaşabilmesini güvence altına almaktır.

1.2 Çalışmanın Kapsamı ve Yöntemi

Çalışmanın yukarıda özetlenen amacını gerçekleştirmek için öncelikle Külliye'nin ve yakın çevresinin tarihsel gelişim süreçleri incelenmiştir. Fiziksel analizler yapıldıktan sonra Abdülhamid-I Külliyesi'nin yapıldığı dönemin mimari anlayışı, üslub özellikleri incelenmiş ve Külliye içindeki yapıların benzerleri ile karşılaştırmaları da yapılmıştır. Ayrıca mimari elemanlar da değerlendirilmiştir. Bu çalışmalarla birlikte daha önceden yapılmış olan onarım çalışmaları da değerlendirilmiştir. Yapıların bugünkü koruma sorunları incelenmiş ve son olarak da Abdülhamid-I Külliyesi işlevsel Koruma Projesi hazırlanmıştır. Bu amaçla klasik yöntemlerle Külliye yapılarının rölöveleri çıkarılmış ve restorasyon projeleri hazırlanmıştır.

Çalışmanın hazırlanması sırasında, tarihsel araştırma ve incelemenin yanısıra, vakfiyelerle eski haritalar (Goad, Perwitich, Ayverdi, Alman Mavileri), gravürler ve fotoğraflar incelenmiştir. Bu araştırmalar için; IRCICA İslam Eserleri Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi ve Atatürk Kütüphanesi arşivlerinden faydalanılmıştır.

2. BAHÇEKAPI SEMTİ'NİN ve YAKIN ÇEVRESİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ ve FİZİKSEL VERİLERİ

2. 1 Bölgenin Tarihsel Gelişimi

2. 1. 1 İlk yerleşmeler- Bizans öncesi

İstanbul'un çevresinde ilk yerleşmenin, Boğazın Asya kıyılarında, Kayışdağı'ndan inen, Kadıköy'ü geçen ve Kalamış körfezi'nden denize dökülen Kurbağalidere ile Erenköy platformu arasındaki bölgede bulunduğu bilinmektedir. Yapılan araştırmalardan yerleşmenin tarımsal faaliyette bulunduğu ve Neolitik Devre ait olduğu anlaşılmıştır (Janin, 1964:12).

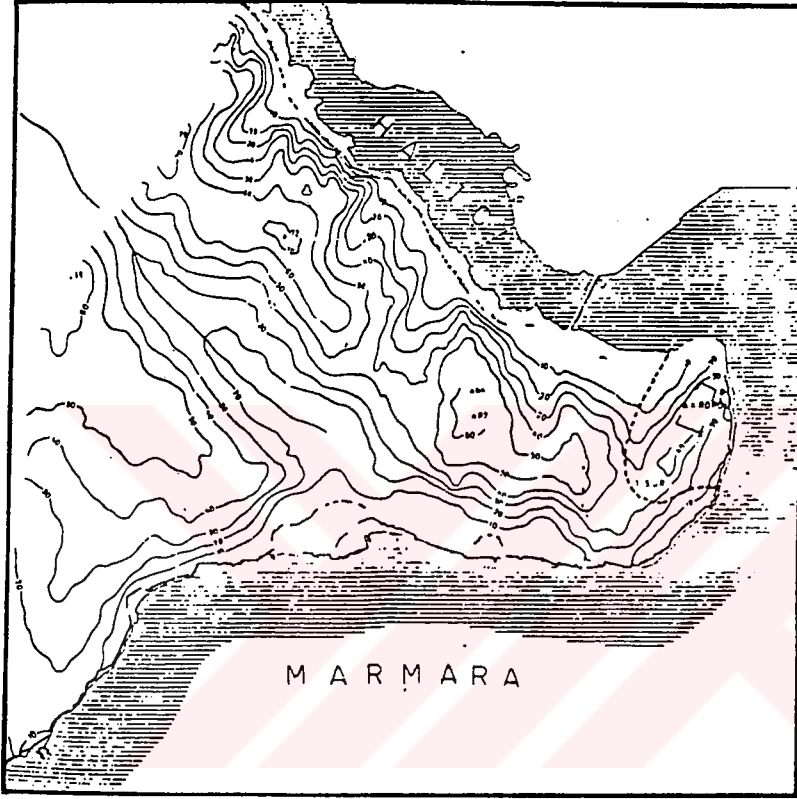
Aynı dönemde Boğazın Avrupa kıyılarında da Traklar bulunmaktaydı. İstanbul Yarımadası'nın burnunda Trakyalı kavimler tarafından Lygos olduğu belirtilen bir yerleşmeye ait duvar kalıntılarına Sarayburnu'nda rastlanmıştır (Kılınçarslan, 1981:8).

Daha sonra bir kolonileşme süreci başlamıştır. İki yüzyıl süren bu devrenin sonunda Boğazlar kolonilerle çevrilmiştir. M.Ö. 660'larda ise Marmara ile Haliç arasındaki burun üstünde ikinci bir koloni kenti olan Byzantion kurulmuştur. Bu kent de M.S. 395'te Roma Devleti'nden ayrılmasına kadar çeşitli saldırılara rağmen ayakta kalmıştır ("İstanbul", 1983:3799) (Harita 2.1). Bu araştırmalara göre ilk yerleşim döneminde Bahçekapı ve çevresinde yapılanmaların bulunduğunu söylemek doğrudur.

2. 1. 2 Bizans dönemi

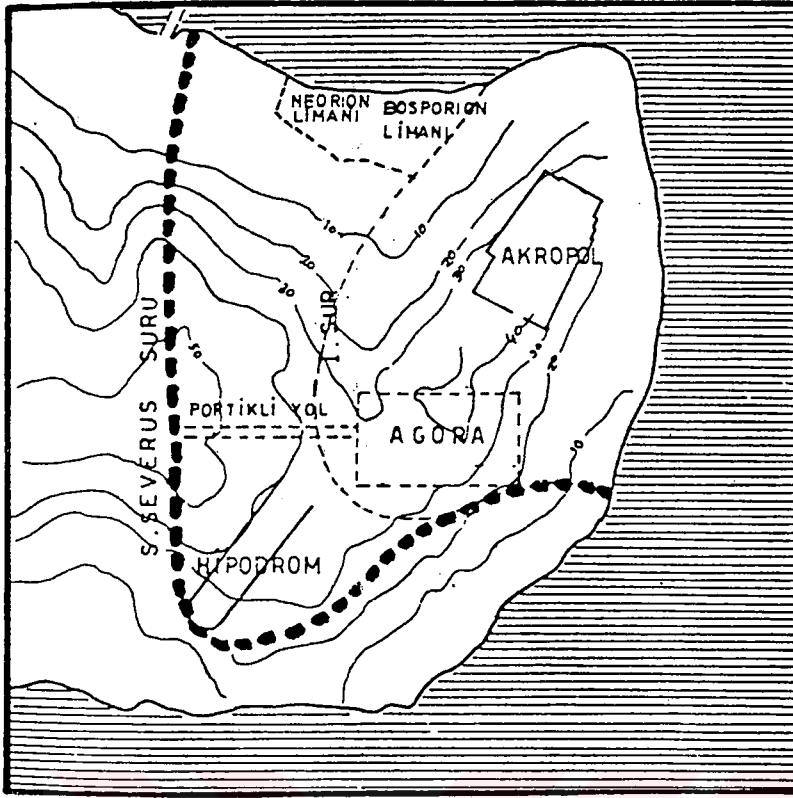
Byzantion, mekansal özelliklerini Roma İmparatoru Septim Severus zamanına kadar korumuştur. Septim Severus şehri M.S. 196'da yeniden imar ettirmiştir (Dirimtekin,1972:3). Byzantion, bu dönemde Septim Severus'un inşa ettirdiği 2. sur duvarları ile batıya doğru bir gelişme göstermiştir. Surlar eski antik limanın yanına inşa edilen bugünkü Sirkeci'deki Neorion Limanı'ndan başlıyor ve güneyde yeni yapılan Hipodrom'u da içine alarak eski surun bittiği yerde denize ulaşıyordu (Kuban, 1970:28) (Harita 2.2).

İmparator Konstantin devletin merkezini Roma'dan İstanbul'a taşıdıktan sonra kenti Roma'daki idari bölünmeye uygun olarak ondört bölgeye ayırmıştır. 5.Bölgede Forum Konstantini'den bugünkü Sirkeci İskelesi'ne inen alanı içine alıyordu. 6. Bölgede ise Forum Konstantini'den Odun Kapısı'na kadar uzanıyordu ("İstanbul", 1968, C.5:1150) (Harita 2.3).

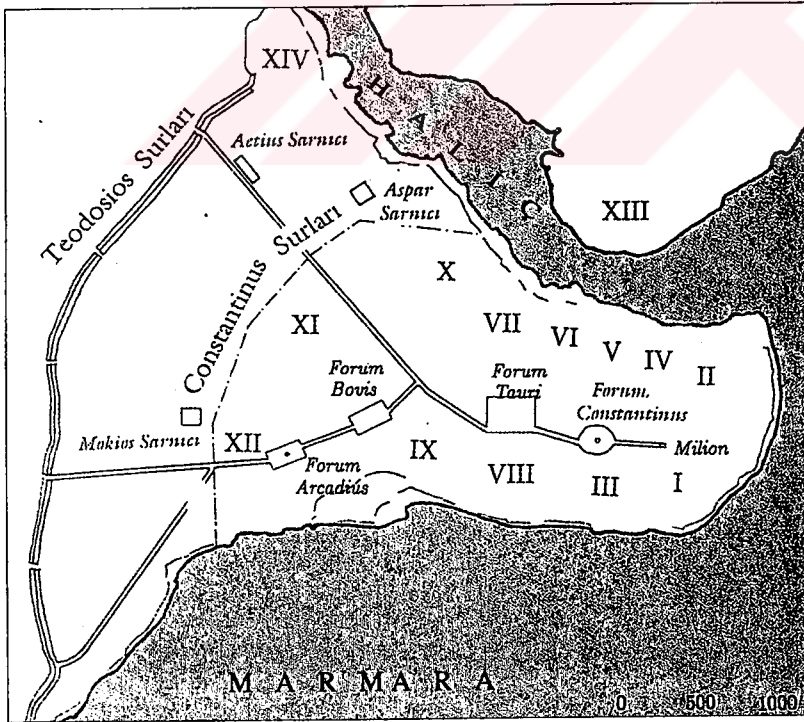

Harita 2. 1 Byzantion'un ilk kuruluş yeri (Berköz, 1984: 5).

Konstantinopolis'in en büyük limanının "Neorion" olduğu bilinmektedir. Bugünkü Eminönü, Haliç kıyısı üzerindeki Neorion (Bahçe) Kapısı ile Porta Drungari (Odun) Kapısı arasındaki kıyı ve liman bölgesini kapsıyordu. Semt adını deniz surlarının Haliç'e açılan kapılarından biri olan bu Bahçe Kapısı'ndan almaktadır. Bu Dönemde, Haliç kıyısındaki surlar denize çok yakın oldukları için gemiler derin olan bu alana kolaylıkla yanaşabiliyorlardı. İskeleyle boşaltılan mallar aynı rahatlıkla sur içine alınabiliyordu. Eminönü'nün sınırı diye nitelendirilen Neorion Kapısı ve İskelesi çevresine, çok önceden beri Yahudiler yerleşmişti. Bu nedenle halkın buraya, Neorion Kapısı adıyla birlikte "Oraile Pile" yani Yahudi Kapısı da dediği bilinmektedir. İstanbul'un fethine yakın yıllarda "Porta Oreat" adını almıştır, fetihden sonra Türklerin buraya "Orya Kapısı" dedikleri de bilinmektedir.

Harita 2. 2 Septim Severus zamanında tarihi yarımada (Janin, 1964: 12)

Harita 2. 3 Bizans kentinin ondört bölgesi (Çelik, 1998: 13).

Nüfusun çoğunluğunun Yahudilerden oluştuğu dönemde, bölgeyi anlatan farklı kaynaklarda aynı anlama gelen “Porta Hebraica” ya da “Porta Judeca” da kullanılmıştır. Türkler de bu anlamda “Çift Kapısı” adını vermişlerdir (“Bahçekapı”, 1993, C.1:541).

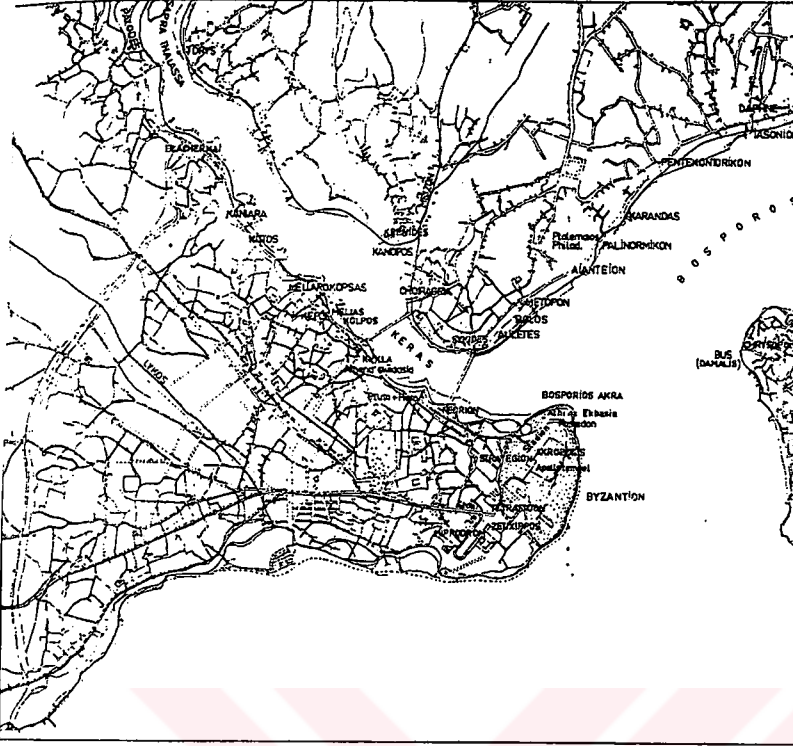
Bizans Dönemi’nde kapının yakınında bir kule olduğu ve Haliç’in ağzına gerili zincirin bir tarafının bu kuleye, diğer ucunun ise Galata Kulesi’ne bağlı bulunduğu söylenmektedir. Kapının yerinin bugünkü Yeni Cami arkasında, Arpacılar Caddesi üzerinde olduğu düşünülmektedir. Piri Reis haritasında Çift Kapısı, Yeni Cami’nin civarında belirtilmiştir. Eremya Çelebi ise Bahçe Kapısı’nı Sarayburnu’ndan sonraki ilk kapı olarak anlatmıştır (Harita 2. 4).

12. yy’da Cenevizliler’e bu bölgede oturma izni verilmiştir. Ceneviz kaynaklarına göre burada kendilerine ait özel bir iskele bulunduğu ve kapının “Porto Bonu” adında olduğu bilinmektedir. Bunun Yahudi Kapısı olup olmadığı ise anlaşılamamıştır (Kuban, 1994-a, C.3:158).

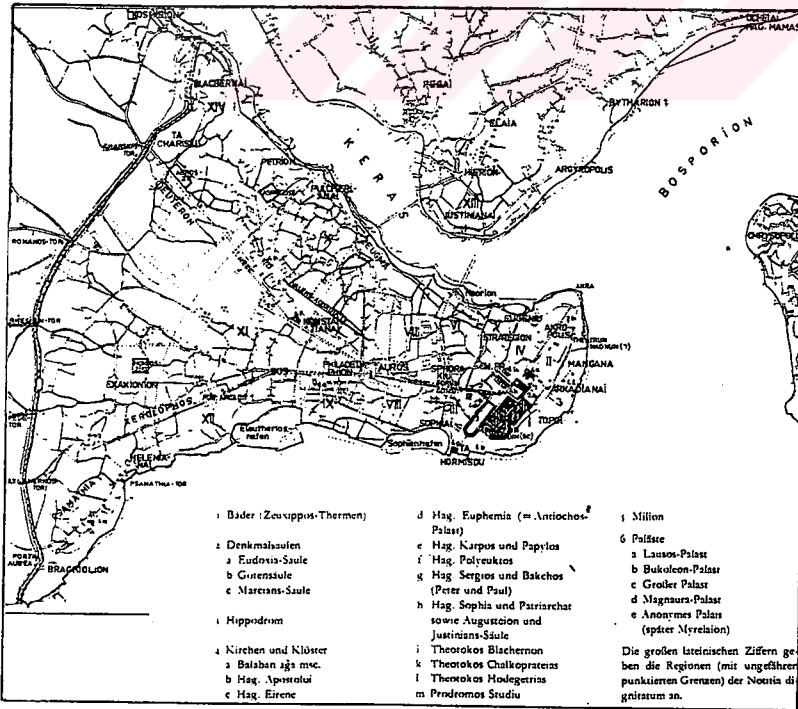
Eski Galata Köprüsü’nün Unkapı tarafında “Perama” (Balıkpazarı) Kapısı bulunuyordu. Bu kapının, Galata ile İstanbul arasındaki deniz bağlantısını sağlayan iskelenin karşısındaki kapı olduğu bilinmektedir. Latinler buradaki iskeleyi “Skala Sycena” (Galata İskelesi) olarak isimlendirmişlerdir. Galata ile İstanbul arasında Haliç’in en dar olduğu bu alanda daha sonraları Galata Köprüsü yapılmıştır. Balıkpazarı Kapısı Bizans Dönemi’nden bugüne balık satıldığı için bu isimle anılmıştır. Ayrıca bu dönemde çevrede Baharat Pazarları’nın bulunduğu da bilinmektedir. Bu gelenek Mısır Çarşısı ile bugün de sürmektedir (Kuban, 1994-a, C.3:159).

Bölgenin Bizans Dönemi’ndeki son sınırı “Porta Drungari” (Odun Kapısı) ‘dır. Bu üç kapının içine aldığı bölge, Bizans İmparatorları tarafından Venedikliler’e ayrılan bölgedir. Odun Kapısı’ndan kıyı boyunca Sirkeci’ye uzanan yola da “Via Drungariu” adı verilmişti. Bu iskeleye kerestenin indirildiği ve Türk Dönem’inde de aynı gelenek sürdüğü için buraya “Odun Kapısı” adının verildiği bilinmektedir (Kuban, 1994-a, C.3:159) (Harita 2. 5).

10.yy’dan itibaren Eminönü imtiyazlı bölge olarak İtalyanlar’a tahsis edilmiştir. Doğuya doğru gidildikçe Venedik Bölgesi’ni Amalfi’lilerin, sonra da Pisa’lıların bölgelerinin izlediği kabul edilmiştir. Ayrıca aynı bölgede Ragusa’lılar, İspanyol’lar, Provans’lılar, Ankona’lılar ve

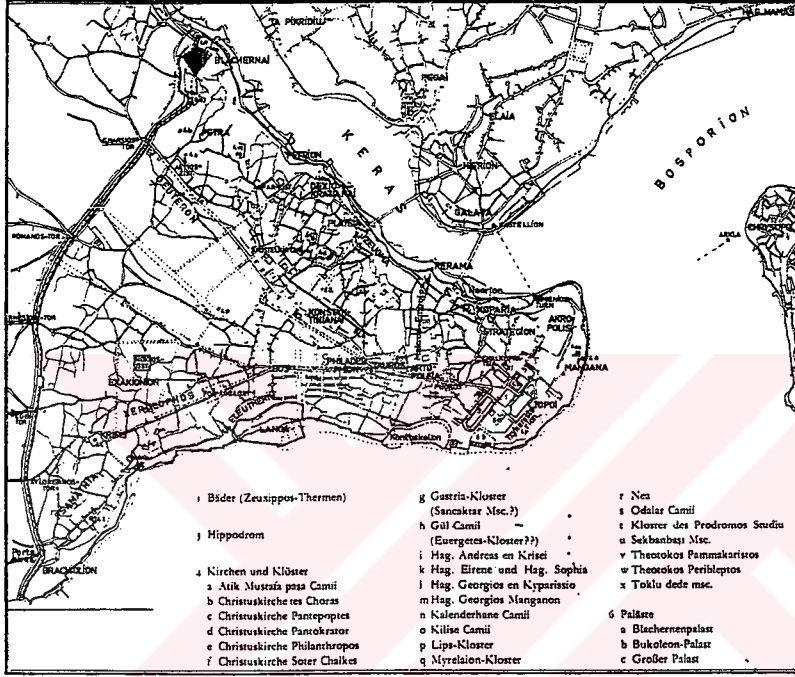
Harita 2. 4 III. yy.'da Sarayburnu ve çevresi (Müller, 1977: 17).

Harita 2. 5 4.- 7. yy.'lar arasında Tarihi Yarımada (Müller, 1977: 21).

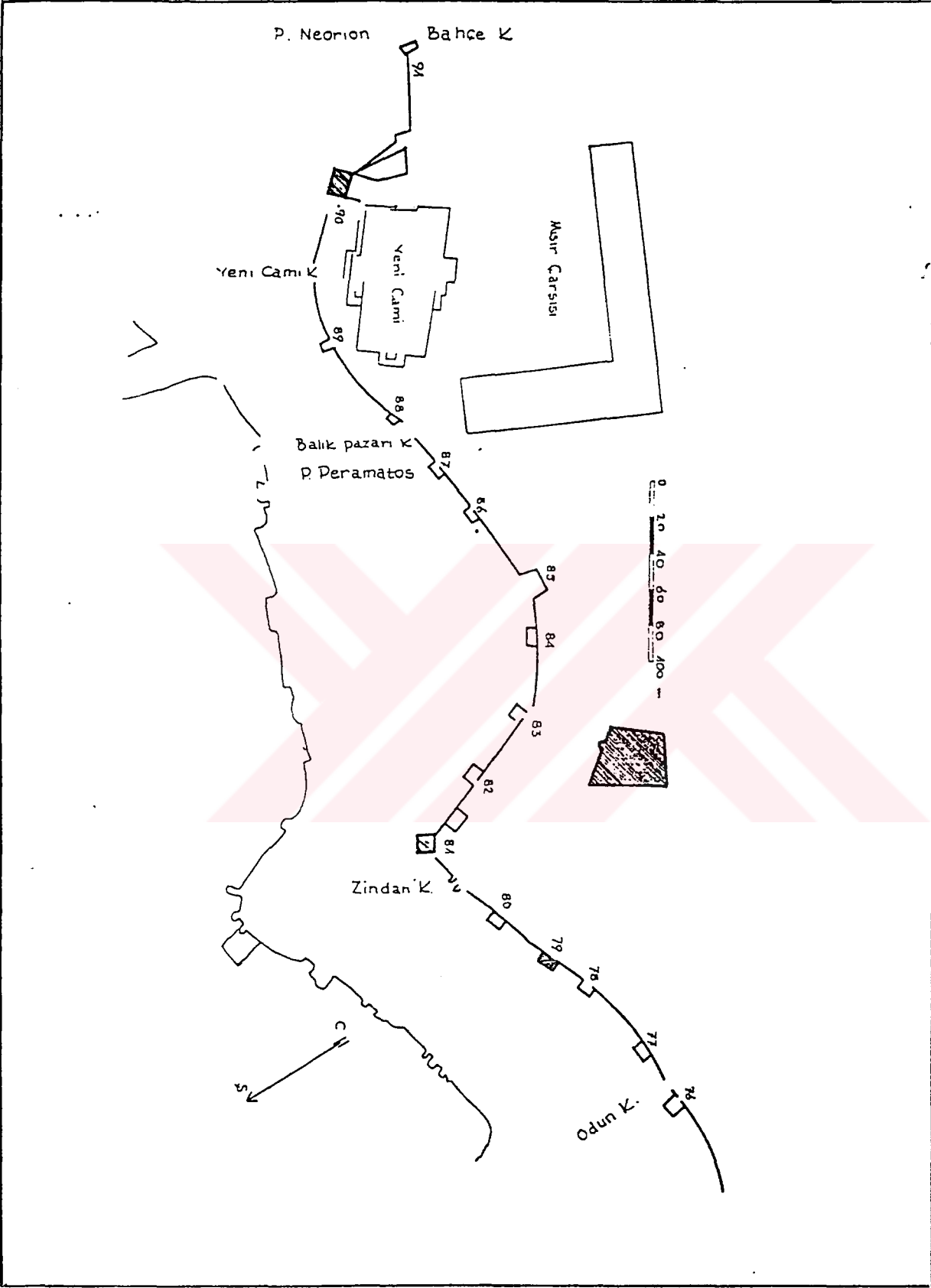

küçük bir Alman kolonisi de yaşamıştır. Ancak bunlara özel bir yer verilmemiştir(Harita 2. 6). Sadece Pisa'lılar 11.yy'ın sonlarında Bizans'ta özel bir bölge edinmişlerdir. Bizans'a son gelenler ise Ceneviz'liler olmuşlardır. Bütün bu yabancı kolonilerden bugüne hiçbir fiziki kalıntı kalmamıştır (Kuban, 1994-a, C.3:159).

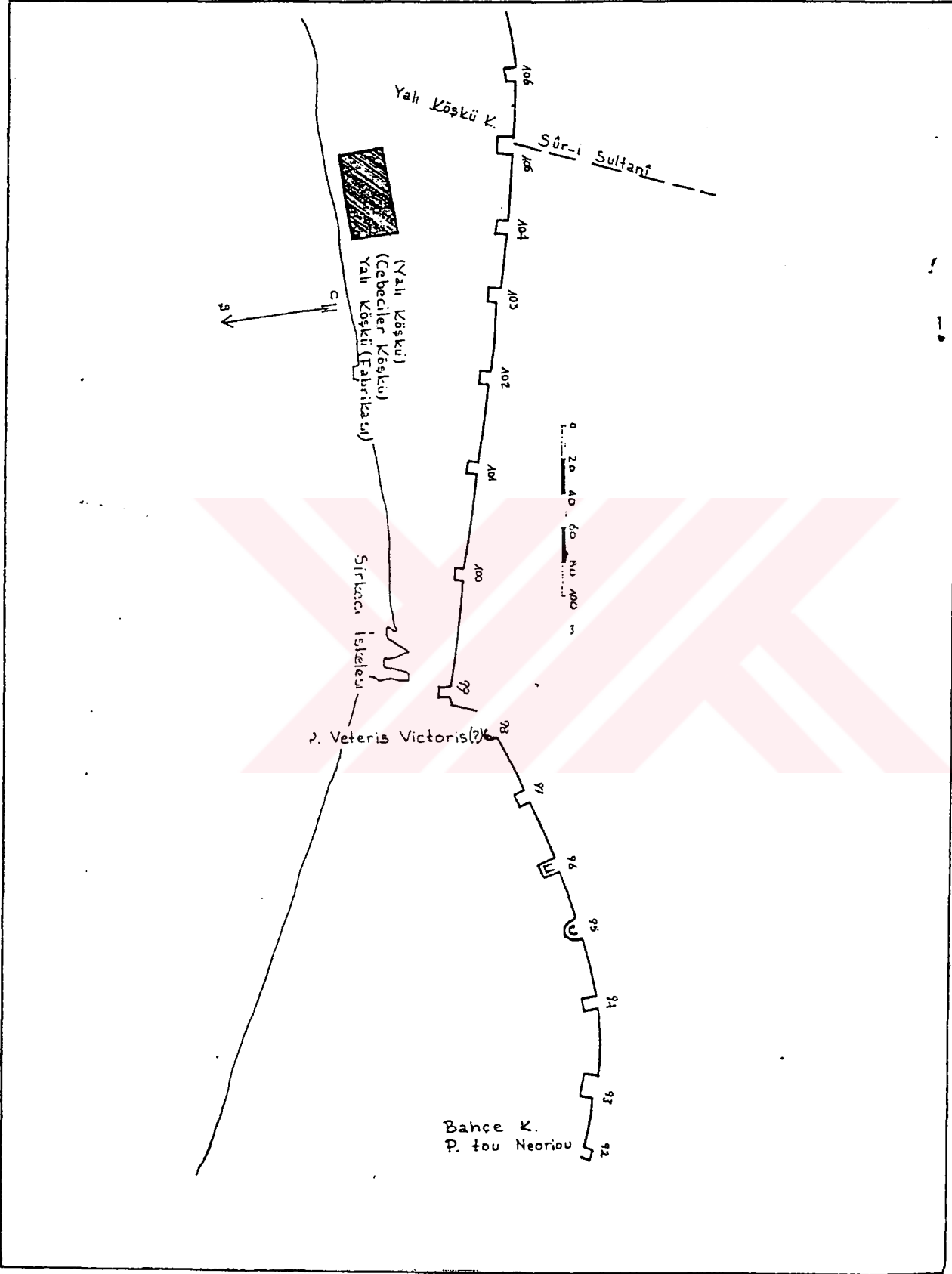

Harita 2. 6 8-12. yy.'lar arasında tarihi yarımada (Müller, 1977: 25).

Bizans şehrinin limanı, "Ta Eugeniou" taraflarında surlar içinde bulunuyordu. İki burçla korunan liman, Septimus Severus devrinde (193-211) şehir bugünkü Eminönü meydanına kadar genişleyince, Sirkeci'ye kadar büyümüştür. Bu liman üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölüm Neorion'du, ikinci bölüm şimdiki Sirkeci iskelesi yerinde olan ve ayrıca ana ticaret limanı olan Portus Proshporion, sonuncu bölümde de Timasius iskelesi bulunuyordu. Kente çeşitli yerlerden gelen yiyecek maddeleri, hayvan vb. buradan şehre alınıyordu (Harita 2.7-2.8). Bu limanlar 8. ve 9. yüzyıllarda eski önemlerini yitirmişlerdir. Ancak İtalyanlar doğu ticaretine hakim olduktan sonra yeniden önem kazanmışlardır. 1203 ve 1204 yıllarındaki yangınlardan sonra bölge nüfusu Haliç sahilinde artış göstermiştir (Harita 2. 9). Buna bağlı olarak da eski liman Galata ile birlikte en işlek ticaret limanı olmuştur ve bu durum 1453 yılına kadar sürmüştür (Dirimtekin, 1956:8) (Harita 2. 10).

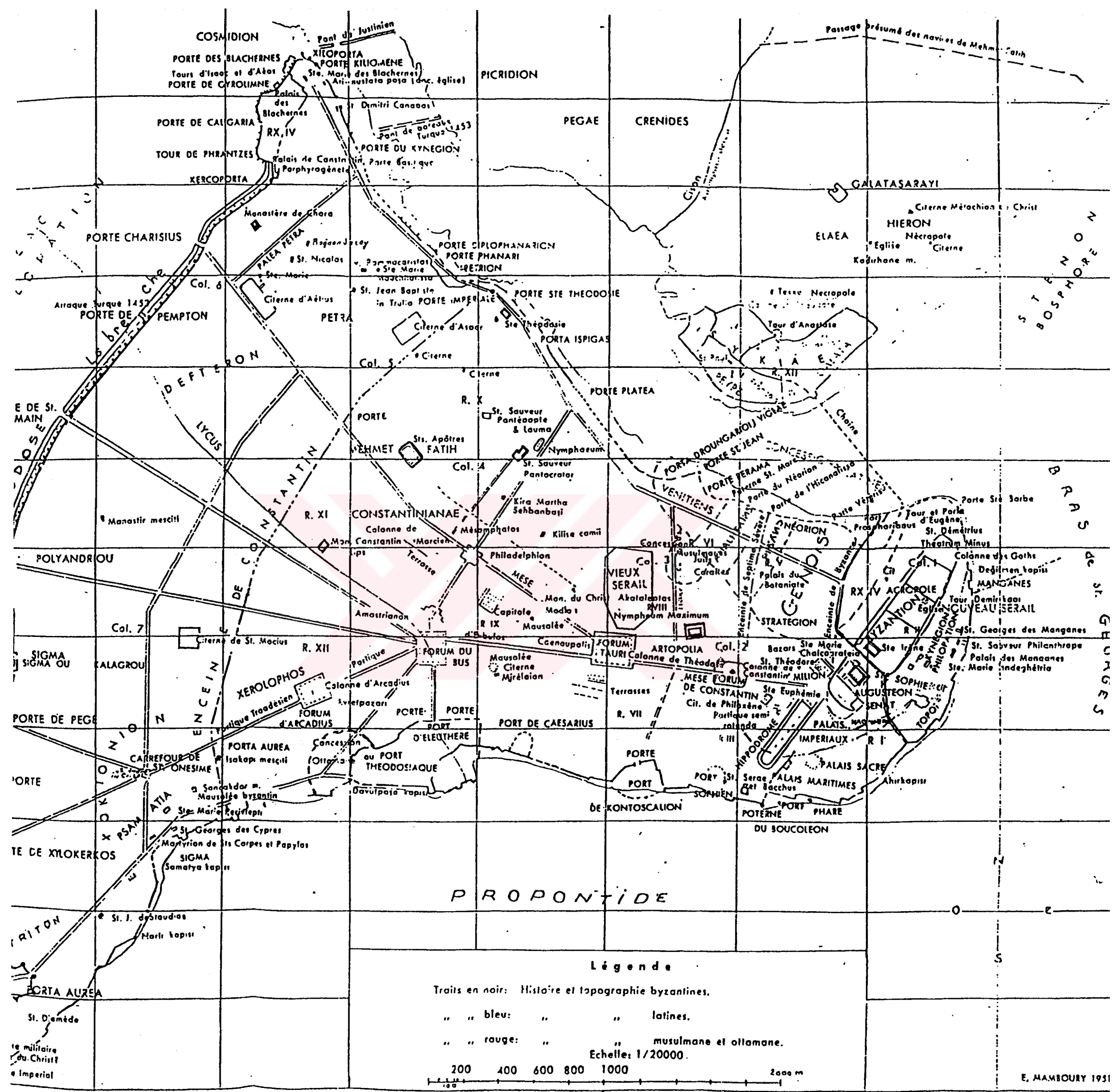

Harita 2. 7 Kapı ve Surlar; Odun Kapısı- Bahçe Kapısı arası (Dirimtekin, 1956: 23)

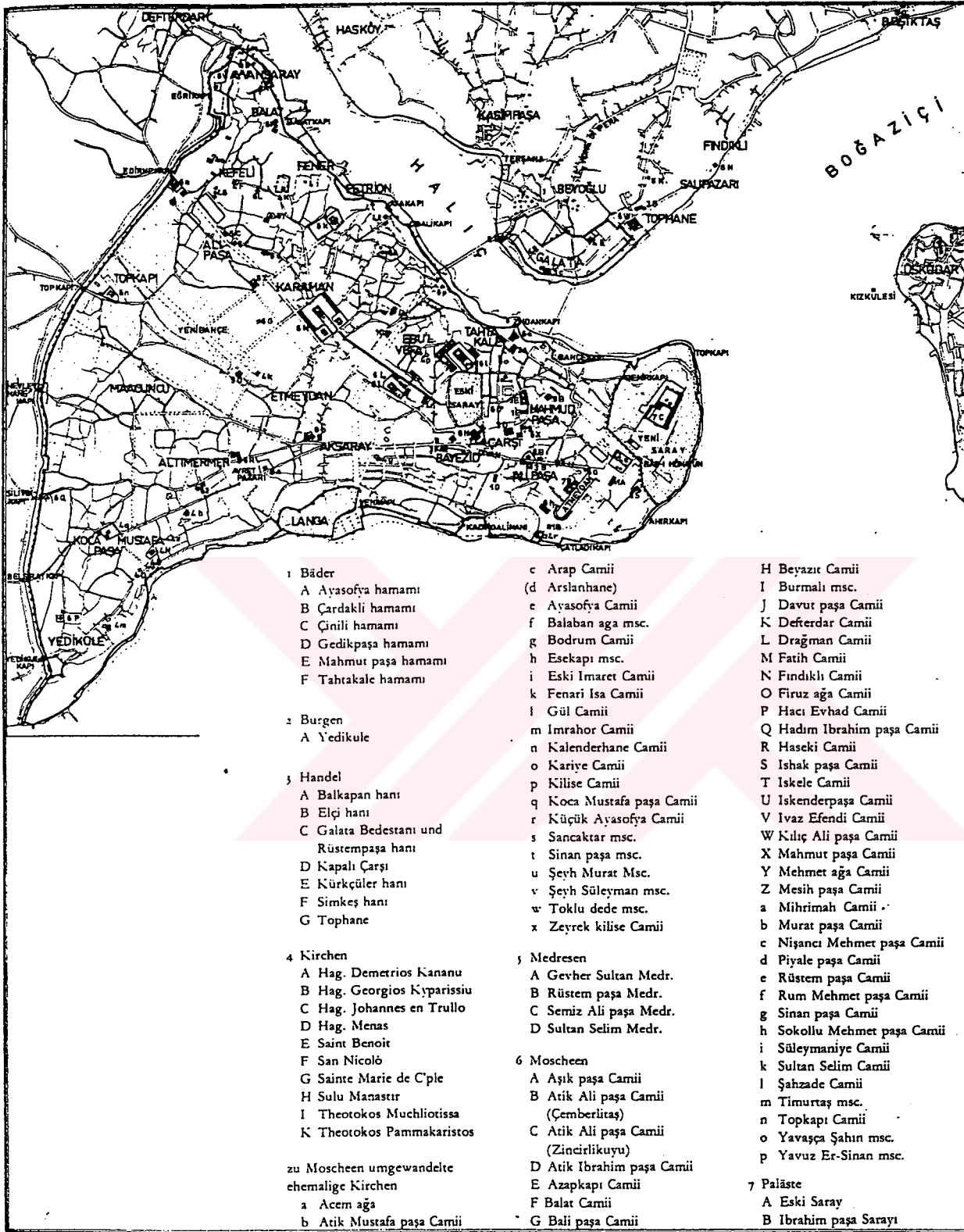

Harita 2. 8 Kapı ve Surlar; Bahçe Kapısı- Yalı Köşkü Kapısı arası (Dirimtekin, 1956: 25).

Harita 2.10 Fetih öncesi Sarayburnu (Mamboury, 1951:65).

Harita 2. 11 15- 18. yy.'lar arasında türk dönemi ve yapıları (Müller, 1977: 32).

İstanbul 1453'te Osmanlılar'ın eline geçtikten sonra imar faaliyetleri ile birlikte bozulmuş olan ticaret yaşamını canlandırmak için çalışmalar da başlatılmıştır. Bugünkü İç Bedesten (Bedesten-i Atik) bu amaçla kurulmuş ve çevresine de tek katlı-ahşap dükkanlar yapılmıştır. Fatih döneminde bu dükkanların sayısı 3667'yi bulmuştur ("İstanbul", 1983:3824). Böylece çevre semtler, kentin ithal ettiği malların saklandığı, binlerce tüccarla, onlara hizmet edenlerin yoğunlaştığı bir iş merkezi durumuna gelmiştir (Kuban, 1994-a, c.3:161) (Resim 2. 1).

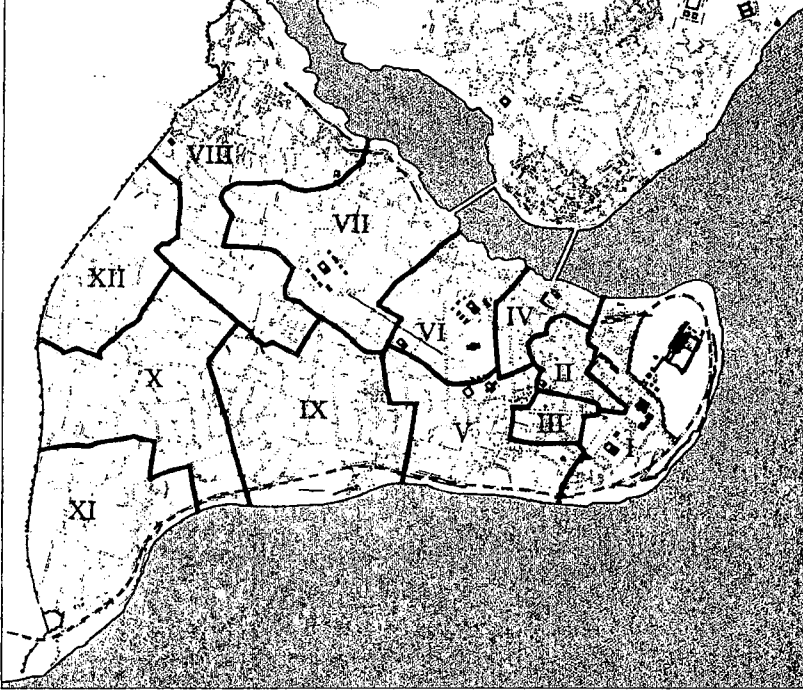
Fatih dönemiyle birlikte surların hemen içine kent tarihinin önemli anıtları yaptırılmıştır. Bu bölgedeki en eski yapılardan birisi Fatih'in vakfiyesinde de adı geçen Tahtakale Hamamı'dır. Balıkpazarı Kapısı'nın arkasındaki bu hamamın limana ve eski sarayın yapımı sırasında orada çalışanlara hizmet veriyordu. Ayrıca kadınlar hamamının da bulunması, bölgede konut alanlarının da yer alması ile açıklanabilir.

Fatih dönemiyle birlikte bölgede mescitler de yapılmaya başlamıştır. Bunlar arasında Fatih hamamına bitişik olan Timurtaş Mescidi, Arpacılar Mescidi sayılabilir. Bölgenin sur dışında , bugünde ayakta duran en eski cami Zindan Kapısı dışında yer alan Ahi Çelebi Camisi'dir (Kuban, 1994-a, C.3:159).

Rüstem Paşa Camii de bölgenin en önemli anıtlarından birisidir. Yeni Cami'nin arkasında, bugünkü İş Bankası'nın yerinde ise Haseki Hürrem Sultan tarafından bir hamam yaptırılmıştı ancak bu hamam 1904'de yıkılmıştır.

17.yy.'ın ortalarından itibaren İstanbul Limanı'na farklı bir silüet ve anıtsallık getiren Yeni Cami Külliyesi yaptırılmaya başlanmıştır. Bahçekapı'daki Yahudi'lerin evlerinin istimlak edilerek ayrıca buradaki bir sinagog ve kilisenin de kiralari devamlı ödenmek koşuluyla yapılan külliye imparatorluğun en parlak döneminde bölgeye verilen önemi de doğrulamaktadır. Birçok yazar külliyenin limana gelen yabancılara bir güç mesajı vermek için tasarlandığını söylemektedir. Mısır Çarşısı ise Turhan Sultan tarafından, genellikle Mısır'dan gelen baharatları satmak için yaptırılmıştır.

17.yy.'da Eremya Çelebi'nin anlattıklarına göre kent surunun Bahçe Kapısı günümüzde özgünlüğünü yitirmiş olan Bursa Tekkesi Mescidi (Arpacılar Mescidi)'nin yanında yer almaktaydı. Ayrıca Arpa emininin de burada oturduğu ve sur köşesinin sahilinde de "Meydan İskelesi" adındaki iskele bulunduğu da bilinmektedir. Bölgeyi acemioğlanlar koruyorlardı.

Harita 2. 12 Fatih tarafından oluşturulan İstanbul nahiyeleri (Çelik, 1998: 20)

Resim 2. 1 G. Vavassore'nin İstanbul panoraması (Çelik, 1998: 21).

Bahçekapı'dan batıya doğru gidildikçe gümrük ambarları bulunuyordu. Gümrük emininin de burada oturduğu bilinmektedir. Eremya Çelebi tüccarların mücevherat, değerli kumaşlar, demir, kurşun, kalay, boya, deri, pamuk ve kenevir getirdiklerini ayrıca meydanın iri bal fiçileri ve yağ fiçileriyle dolu olduğunu belirtmektedir (Kuban, 1994-c, C.3:160).

Bu yoğun iş merkezinin arkasında da bütün bunların sonucunda yoğun bir hanlar bölgesi ve çarşılar oluşmuştur. Bölgedeki önemli hanlar arasında Çukur Han, Balkapanı Hanı, Papazoğlu Hanı, Yeni Han, Kiraz Hanı ve Haraççı Hanı sayılabilir. Bu hanlar arasında Balkapanı Hanı ticaret yapıları içinde kuruluşu 15. yy'a uzanan önemli bir örnektir.

16. yy. sonlarında Yeni Cami yapımı yarım kalınca Yahudiler tekrar buraya gelip yerleşmişlerdir. Buradaki yapıların herbirinin kırk-elli yahudi ailesini barındıracak büyüklükte olduğu bilinmektedir. Kendilerine Balat ve Hasköy, iskan bölgesi olarak gösterilmiş olsa da ticaret merkezi olan Balık Pazarı semtinden ayrılmamışlardır (Koçu, 1963, C.5:3824).

17.yy. sonunda İstanbul 800 bini bulan nüfusuyla Londra ve Paris gibi kentleri de geçmiş, Ortadoğu'nun ve Avrupa'nın önemli ve büyük kentlerinden olmuştur (Güran, 1976:38).

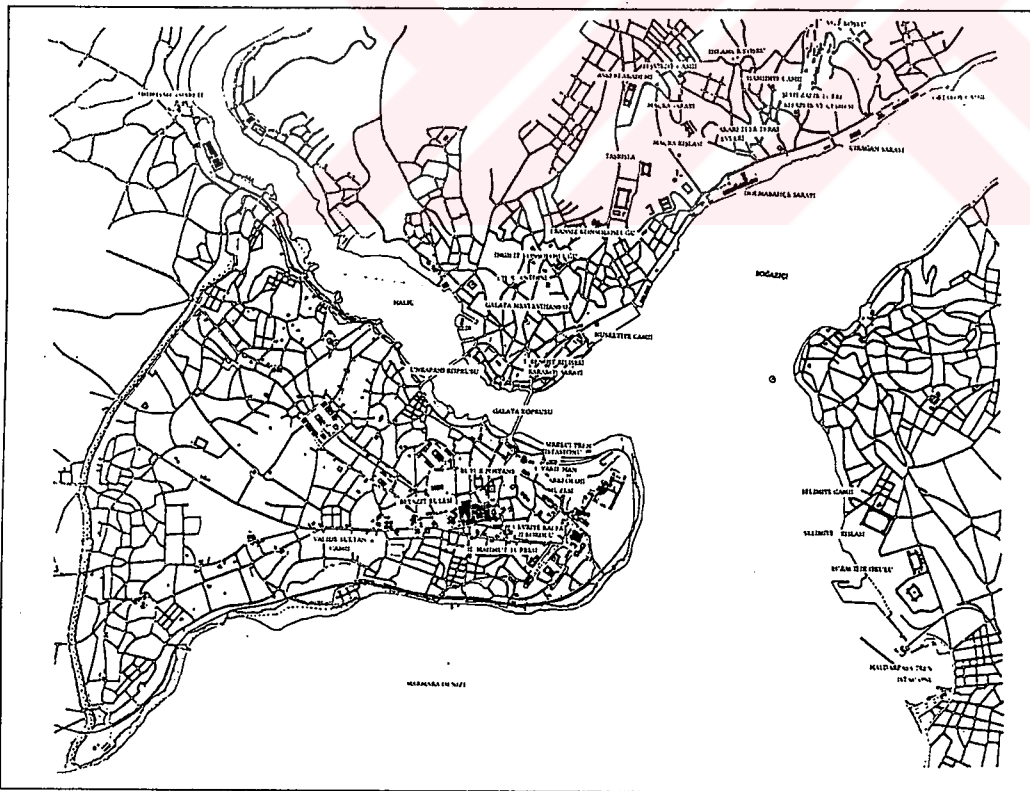
Bahçekapı semti İstanbul ticaret hayatının çok eski dönemlerden itibaren yerleştiği yerlerden birisidir. Bugünkü büyük hanların yapımından önce, çok daha hareketli olan, dar sokaklardan oluşan bir semtti. Küçük dükkanları, hamalları, at sürücülerini, sahilinde bir sıra iskelelerin kayıkçıları, kayıkçı kahvehaneleri ve bekar odaları ile oldukça canlı yerlerden biriydi.

Ahmet-III hükümdarlığı döneminde, 1722-1724 yıllarında Kaymakam Bayram Paşa tarafından Haliç Surları'nda onarım çalışması yaptırılmıştır. 1766'da Zindankapı, 1783'de ise Bahçekapı ve diğer bazı kapıların onarımları gerçekleştirilmiştir (Harita 2. 13). 1838 tarihli Mühendishanei Berr-i Hümayun haritasında Haliç Surları'nın hala ayakta olduğu görülmektedir. 1871'de Bahçekapı-Sepetçiler Kasrı arasında kalan bölgedeki surlar, tren yolu yapımı gerekçesiyle yıktırılmıştır. 19. yy. sonrasında ise bölgedeki yoğun yapılanmanın içinde kalan surlar zamanla yok olmuşlardır (Eyice, 1966:1148) (Harita 2. 14- 2. 15).

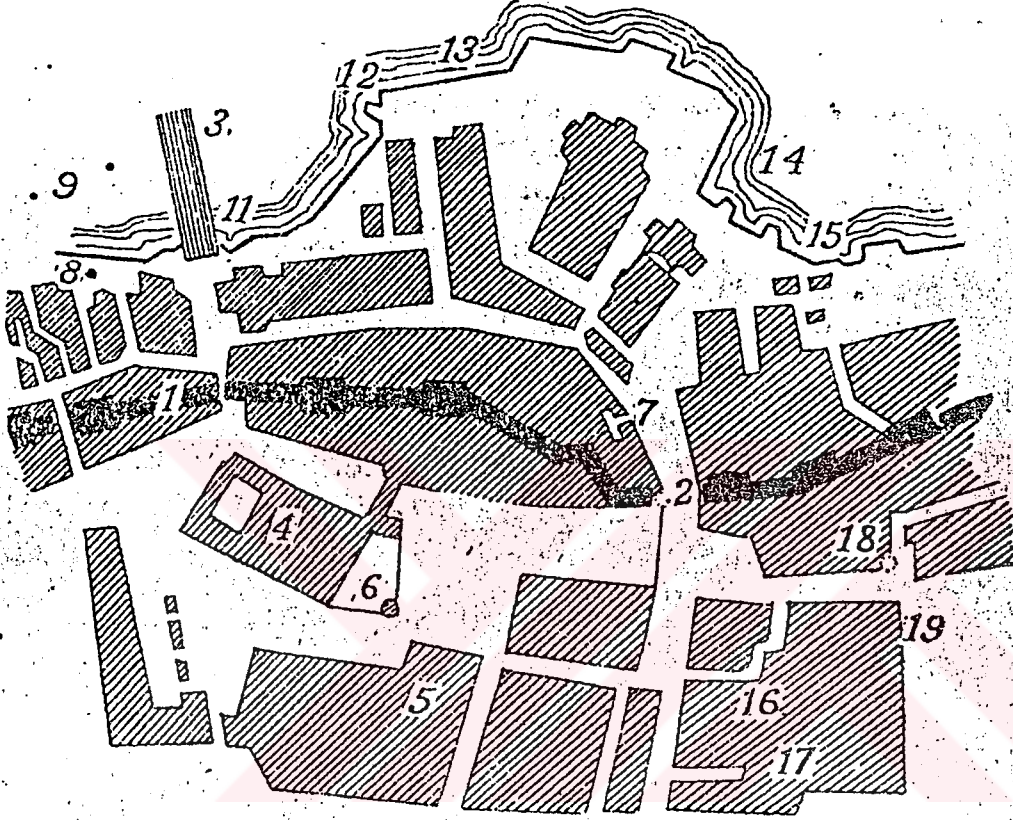
Tanzimattan önce, kentin iç semt ve çarşılarında olduğu gibi Bahçekapı Semti'nde de yabancıların dükkan açıp ticaret yapması yasaktı. Bütün dükkan sahiplerinin cübbeli, şalvarlı

Harita 2. 13 Kent planı, 1730- 1789 (Kuban, 1996: 319)

Harita 2.14 Kent planı, 1789- 1878 (Kuban, 1996: 347)

Bağçe Kapusu ve civarı; 1838 (1254) tarihinde Mühendishâne talebeleri tarafından yapılan İstanbul haritesından:

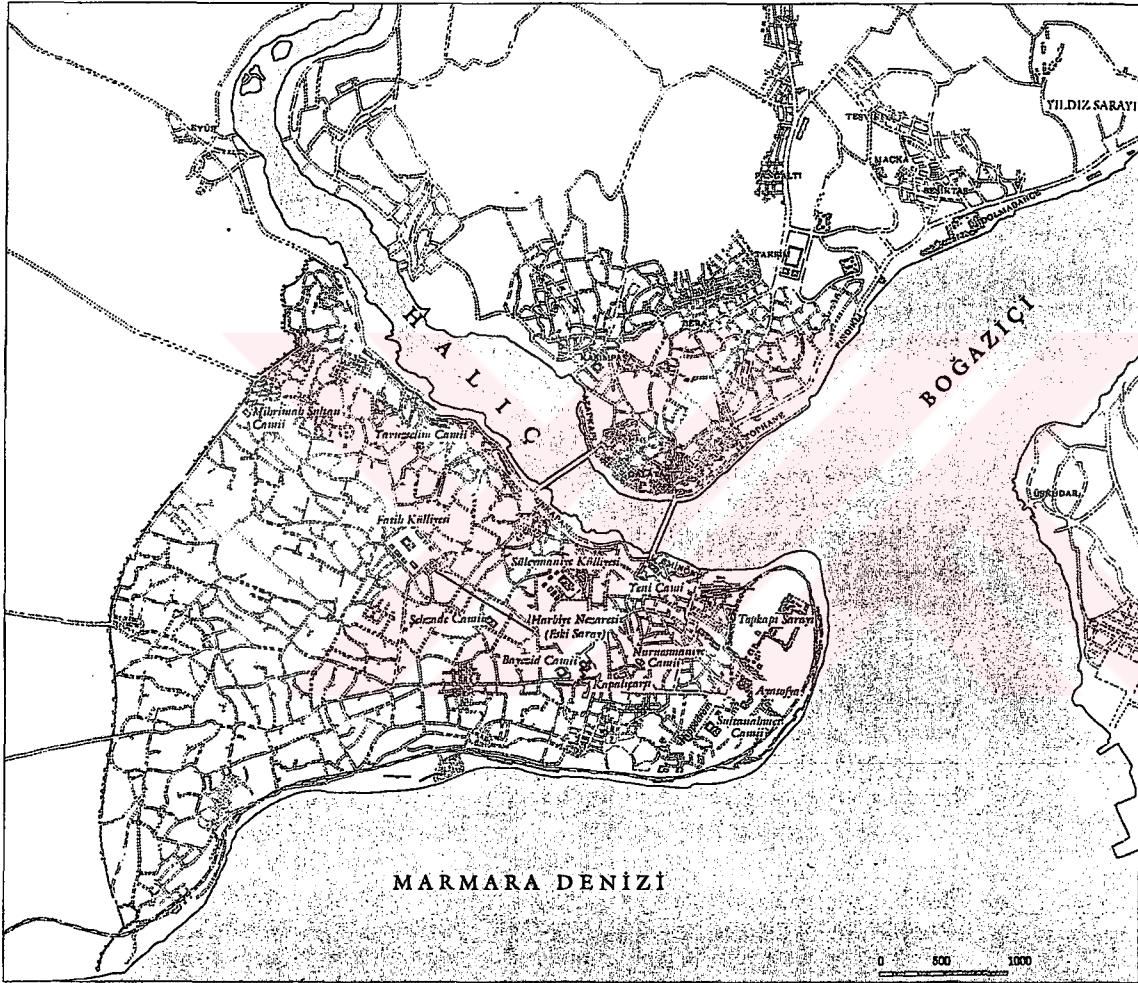
1— Sur; 2— Bağçe Kapusu; 3— Köprü; 4— Yeni Cami; 5— Turhan Validesultan Türbesi; 6— Yeni Cami Muvakkithânesi; 7— Arpacılar Camii; 8— Eminönüde İzzet Mehmed Paşa Camii; 9— Tophâne iskelesi; 10— Beşiktaş İskelesi; 11— Büyük Gümrük İskelesi; 12— Sebze hâne İskelesi; 13— Üsküdar İskelesi; 14— Bağçekapusu İskelesi; 15— Vezir İskelesi; 16— Yıldız Hamamı; 17— Kadiasker Camii; 18— Birinci Abdülhamid Sebili; 19— Birinci Abdülhamid Türbesi.

Harita 2. 15 Bahçekapısı ve çevresi, 1838 (Koçu, 1960: 1791)

müslümanlar oldukları bilinmektedir. Yabancılar sadece Galata'da ticaret yapabiliyorlardı. Selim-III döneminde bu yasak kaldırılmış ve başta Bahçekapısı Senti olmak üzere diğer semtlerde de yabancıların dükkan açıp, ticaret yapmasına izin verilmiştir. 1806 yılında İstanbul Kadısına gönderilen bir fermanda bu durum şu şekilde geçmektedir: "İstanbul şehri derununda dükkancı Frenk olmayüp onlara Galata tarafı mahsus iken şimdiki hekim ve ispençar (eczacı) ve tuhafçı diyerek Bağçekapusu etrafı bütün Frenk kıyafetinde dükkancı olmuş, hatta Divanyolunda dahi var. İktiza edenlere muhkem tenbih olunub daima taharri olunsun, her kimin dükkanında bulunursa dükkan kapatılıp gediğinin devlet tarafından zabtolunacağı bildirilsin..." (Koçu, 1960, C.4:1792).

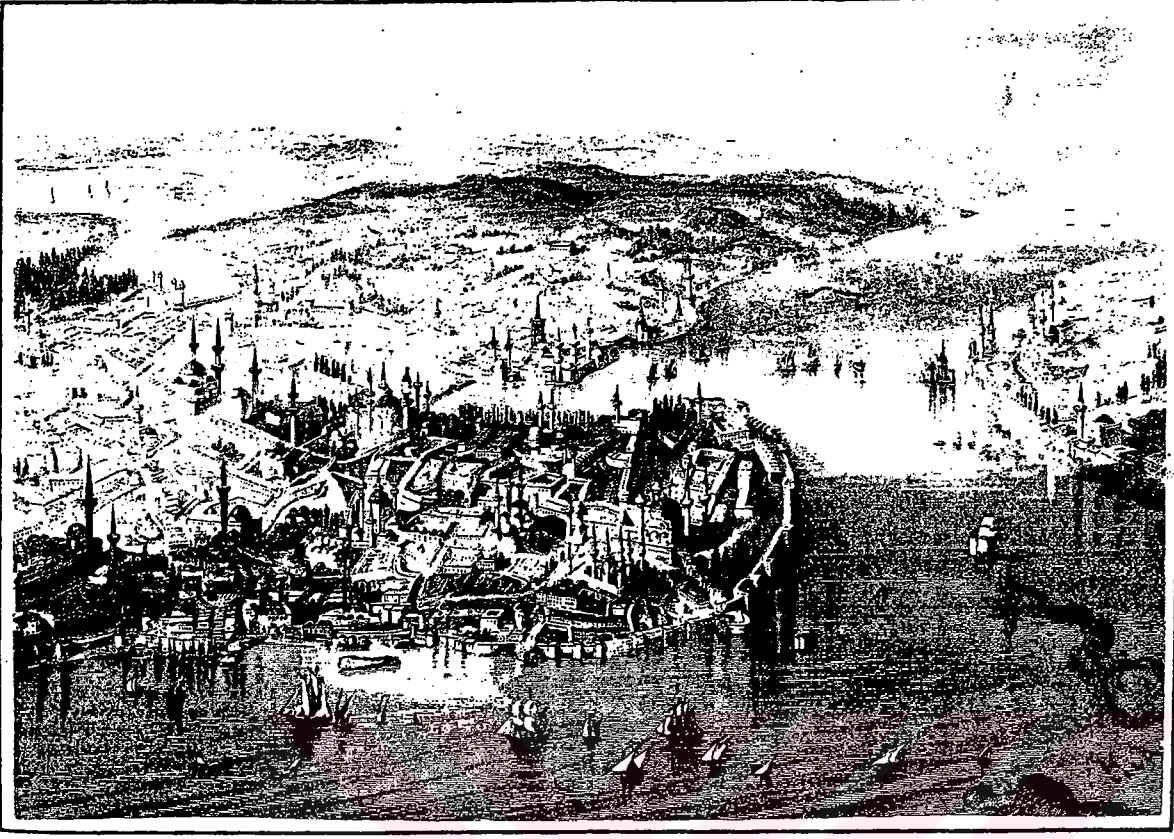
Bahçekapı'daki ilk yıkım devlet tarafından 1812 yılında yapılmıştır. Bu yıl içinde İstanbul'da bir veba salgını oluşmuş ve hızla yayılmıştır. Hastalığın başlıca kaynağının Bahçekapı iskelesi ve bekar odalarının bulunduğu bölge olduğu belirtilmiştir. Daha sonra ise hemen alınan bir kararla buradaki kayıkhaneler ve bekar odaları temellerine kadar yıktırılmıştır. Şanizade Ataullah Efendi bu olayı şu şekilde anlatmaktadır: "Vebanın şiddetine fisku zina sebep olduğundan eşkıya mecmaı olan bekar odalarının yıkılıp kaldırılmasına karar verildi; Şevvalin 19 uncu Cumartesi günü kaymakam paşa, mimar ağayı ve ocaklıdan bir mikdar zabitan ve nefer ve pek çok amele alarak Bağçekapusuna geldi, bizzat nezaret ederek mimar ağa amelesiyle Melek girmez sokağında ve kayıkhaneler üzerlerindeki odaların cümlesini birkaç saatte yıktılar. Kaptan paşa da Galata ve Kasımpaşa tarafındaki kalyoncu ve kalafatçı odalarını yıktı. Kargir hanlarda olan odalar boşaltılıp mühürlendi. O esnada gerek İstanbul ve gerek Galatada yıkılan, boşaltılan odaların bazılarında vebadan henüz ölmüş kimseler bulundu, kendi komşularına sokaklarda yıkattırılıp kaldırıldı. Odalardan, kimi yeni ölmüş, kimi hasta birkaç da fahişe çıkarıldı". Daha sonraları Mahmud-2, fuhuş ve rezalet yuvası olarak nitelendirilen bekar odalarının yerine Melegirmez Sokağı'nda bir cami yapılmasını emretmiştir. Çok geçmeden cami yaptırılmış ve çok anlamlı olarak camiye "Hidayet Camii" adı verilmiştir (Koçu, 1960, C.4:1793-1794).

19. yy.'da kent içi ulaşımında büyük yenilikler yapılmıştır (Harita 2. 16) (Resim 2. 2). 1836'da Azapkapı ile Unkapanı arasında ahşap bir köprü yapılmıştır (Resim 2. 3). Böylece kentin iki önemli ticaret merkezi birbirine bağlanmıştır. 1845'de Galata Köprüsü'nün yapımı bu bütünleşmeyi daha da güçlendiren bir etken olmuştur.

Harita 2. 16 İstanbul ve civarı , yaklaşık 1900 (Çelik, 1998: 3)

Resim 2. 2 XIX. yy.'da bir İstanbul görünümü ("İstanbul", 1982: 3803)

Resim 2. 3 Unkapanı ile Azapkapı arasında ilk Haliç Köprüsü, 1836 (Çelik, 1998: 72)

2. 1. 4 Cumhuriyet dönemi

Abdülhamid-I döneminin yeni ticaret yapıları ile Sirkeci Garı'nın, 4. Vakıf Hamı'nın ve Büyük Postane'nin yapılması daha önceden bu bölgenin dokusunu ve karakterini oldukça değiştirmiştir. Ancak bölgenin 19. yy. fizyonomisi Cumhuriyet'in onuncu yılından sonra değişmeye başlamıştır. Bölge, 1936 yılından başlayan ve 1986 yılına kadar çeşitli aralıklarla süren istimlaklardan ötürü oldukça büyük bir değişime sahne olmuştur (Kuban, 1994-a/b, C.3:163) (Harita 2. 17- 2. 18- 2. 19).

Cumhuriyet ilan edildikten sonra İstanbul savaşlar ve büyük yangınlar nedeniyle oldukça bakımsız durumda idi. Bu dönemde İstanbul'daki imar çalışmalarına Eminönü meydanı ile başlanmıştır. Yeni Cami'nin etrafını saran harap ve uyumsuz yapılar yıkılarak ortadan kaldırılmıştır. Mısır Çarşısı'nın etrafı açılarak restorasyonu gerçekleştirilmiştir. İçindeki dükkanlar ise kiraya verilmiştir. Yeni Cami'nin önündeki yol, Büyük Postane'nin önü ve Şemsiyeciler Çarşısı adındaki yollar genişletilerek asfaltlanmışlardır (Anon, 1949:23). 1936'da Yeni Cami ve Mısır Çarşısı'nın önünde yer alan ve yıkılan yapılar arasında Büyük Valide Hanı, İzzet Mehmet Paşa Cami ve Balıkpazarı Kapısı ile Yeni Cami Kapısı bulunuyordu. Bu yıkım bölgenin geleneksel yapısını değiştiren önemli bir yıkım olmuştur. Haliç kenarına rıhtım yapılmıştır. Ayrıca caminin arkasına park yapılmıştır. Ketenciler Kapısı'nın restorasyonu sırasında Haseki Sultan Hamamı yıkılmıştır. Buna rağmen Yemiş İskelesi'nden Unkapanı'na kadar geleneksel doku 1986'ya kadar ayakta kalabilmiştir (Kuban, 1994-a/b, C.3:163).

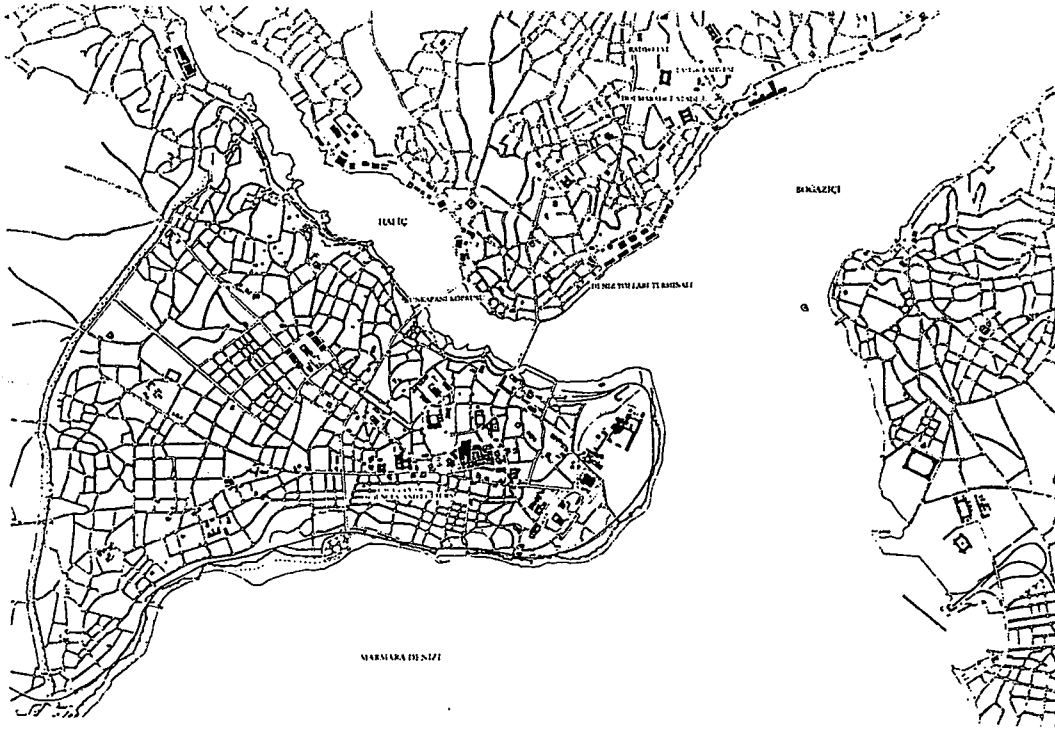
1936-1949 yılları arasında, Lütfi Kırdar'ın valiliği ve belediye başkanlığı döneminde, Prost planı uyarınca Yenikapı - Unkapanı arasında uzanan Atatürk Bulvarı'nın inşası gerçekleştirilmiştir. 1948 yılında Lütfi Kırdar'ın görevini bırakması ve planın büyümeyen bir şehir planlaması olduğunun görülmesiyle uygulamadan vazgeçilmiştir. Ancak bu süreçte Tarihi Yarımada'da 1148 adet yapı da yıkılmıştır (Harita 2. 20).

Menderes dönemi hükümetinin çalışmaları ise 1950-1960 yıllarında gerçekleşmiştir. Kenti güzelleştirmek, dini yapıların restorasyonlarını gerçekleştirmek ve trafiği de rahatlatılmak amacıyla Tarihi Yarımada sınırları içindeki yolları genişletme ve yeni yolları açma çalışmaları başlatılmıştır. Bütün bu çalışmalar yapılırken yıkılan yapı sayısı da 7289 adete ulaşmıştır (Tekeli, 1993:30-32) (Harita 2. 21).

Harita 2. 20 Kent planı, 1923- 1950 (Kuban, 1996: 387)

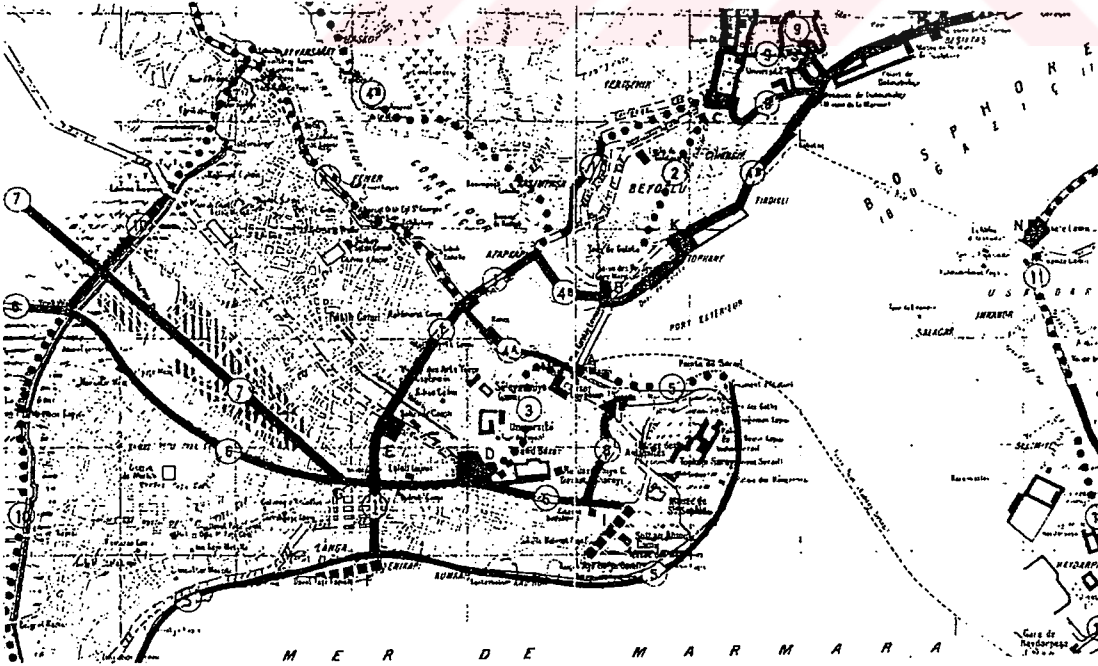

Harita 2. 21 Kent planı, 1950- 1960 (Kuban, 1996:390)

Asıl büyük yıkımlar 1950'li yıllarda gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde Prost'un hazırlamış olduğu planlama doğrultusunda yeni açılan yolların başlıcaları arasında; Marmara sahil yolu, Millet Caddesi, Ordu Caddesi, Divanyolu, Vatan Caddesi, Aksaray-Yenikapı Caddesi (Atatürk Bulvarı'nın devamı) ve Eminönü-Unkapanı arasında açılan Haliç Sahil yolunun bir bölümü bulunmaktadır (Tuncer, 1996:18) (Harita 2. 22).

Menderes döneminde İstanbul'un nüfusu ikiye katlanmış ve buna bağlı olarak da trafik artık çözümlenmesi daha da zor bir duruma gelmiştir. Tarihsel alanların yok edilmesi ile birlikte meydan denebilecek alanlar da azalmıştır. Cami onarımları gerçekleştirilmiştir ancak kullanılan onarım teknikleri yetersizdir. Yeni yapılan camiler ise klasik camilerin sadece kötü kopyaları olabilmıştır. Bütün bu gelişmeler geleneksel peyzajın giderek bozulmasına neden olmuştur. Tarihsel dokuyu çok etkileyen bu süreç, mevcut çevreye uyumsuz yeni ölçekleri de beraberinde getirmiştir (Kuban, 1996:391-394).

1984-1989 döneminin sonunda ise İstanbul Belediye Başkanı Bedrettin Dalan'ın Haliç uygulamasında Yemiş İskelesi ve çevresindeki yapılar bütünüyle yıktırılmıştır. Geriye sadece Zindan Hanı, Ahi Çelebi Cami ile küçük bir sur parçası ve Değirmen Hanı kalabilmiştir. 1980'li yıllarda yaya köprülerinin yapılması ile meydanın ve bölgenin görünümü ve karakteri tamamı ile yok olmuştur (Kuban, 1994-a/b, C.3:163).

Harita 2. 22 H. Prost'un planı, 1937 (Çelik, 1998: 130)

2. 1. 5 Günümüzde Bahçekapı Semti ve yakın çevresi

Haliç'in ağzında, Galata Köprüsü'nün güney ayağında, Yeni Cami'nin arkasında ve Eminönü ile Sirkeci arasında yer alan Bahçekapı semti Eminönü ilçesinin Hobyar Mahallesi içinde yer almaktadır. Kuzeyinde Eminönü ve Yeni Cami, doğusunda Sirkeci, Güneyinde Sultanhamam ve batısında ise Mısır Çarşısı bulunmaktadır.

Bugün büyük şehrin en hareketli günlük hayatını yaşayan ve en yoğun merkezi iş alanlarını barındıran semtlerinden birisidir. Merkezi iş alanlarının bir özelliği olarak farklı faaliyetler çevrede farklı bölgelerde toplanmıştır. Örneğin, Bahçekapı bankaların, Tahtakale perakende ticaret faaliyetlerinin ve para piyasasının, Yeşildirek giyim eşyası imalathanelerinin ve toptancıların, Sultanhamam ve çevresi ise manifatura ürünlerinin toptan ve perakende satışlarının yapıldığı semtlerdir (Özgüç, 1994-c, C.3:164).

Bölgenin 1930'lu yıllara kadar gelebilen Balık Pazarı, iskeleleri, faytonları, kahvehaneleri, Yeni Cami karşısındaki dükkanları ve içerilere doğru hanları ile oluşan tarihsel dokusundan günümüze çok az şey kalmıştır (Resim 2. 4). Abdülhamid-I Külliyesi'nin doğusunda yer alan Yeni Valide Camii Külliyesi'nin yapılarından bazıları da bugün yerinde yoktur. İstanbul'da zaman zaman tekrarlanan şehircilik ve imar hareketleri yapılardan bazılarının yok olmasına sebep olmuştur. Sıbyan mektebi sokak açılırken, Haseki Hamamı yerine bir işhanı yapabilmek amacıyla, Darü'l Kurra ise bir banka merkezi yaptırılmak üzere yıktırılmıştır (Resim 2. 5-2. 6). Külliye'nin 1940 yılına kadar mevcut olan avlu duvarı ise bu tarihten sonra yol geçirmek nedeniyle yıktırılmıştır. Eminönü iskelesi yakınında bulunan Arap Mehmet Paşa Camii de yok olan diğer bir yapıdır. (İmar çalışmaları sırasında ayakta kalabilmiş dini yapılardan biri de Hidayet Camii ve yakınında yer alan Arpacılar Mescidi'dir) (Harita 2. 23).

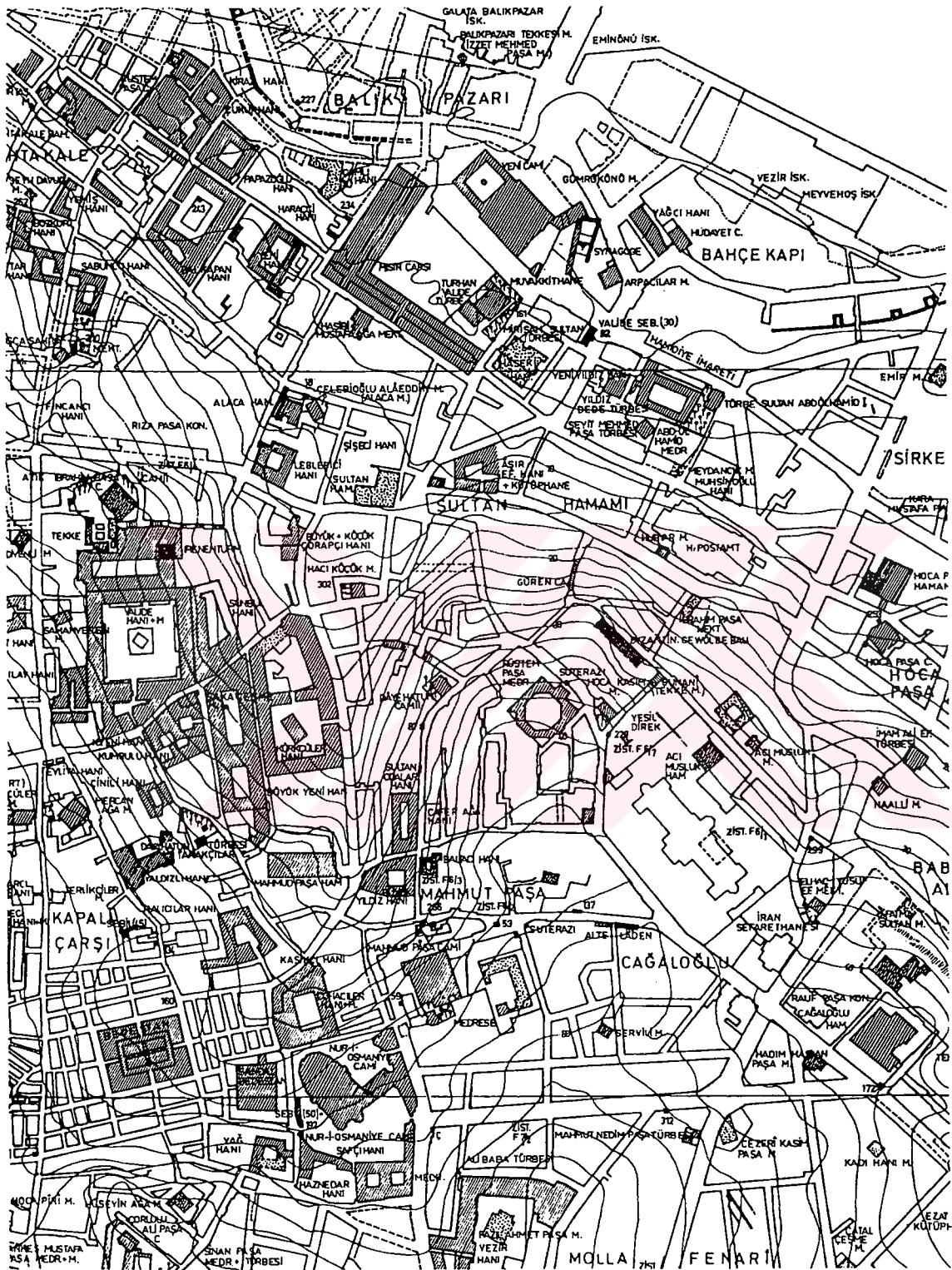
Abdülhamit-I Külliyesi'nin kuzeyinde yer alan bu yapılarla külliye arasında, üzerinde çeşitli büyüklükteki eski-yeni birçok işhanları, depo, antrepo binaları bulunan doğu-batı yönünde uzanan yapı adaları yer almaktadır. Bu yapı adalarından biraz daha kuzeyde ise Haliç girişi yer alır. Bugün Şehir Hatları vapurlarının yanaştığı iskelelerden dolayı deniz trafiğinin başladığı bir rıhtım görünümündedir.

Resim 2. 4 1900'de Eminönü rıhtımı, arkada Yeni Cami, Galata Köprüsü (Çelik, 1998: 61)

Doğuda, Sirkeci Garı'nın hemen kuzeyinde otopark ve büfelerin olduğu bölgedeki Emir Camii'nin de yok edilen yapılar grubundadır. Bu cami de bir imar faaliyeti sonunda yok olmuştur. Sirkeci Garı'nın güneyinde bugün Ziraat Bankası ve işhanının bulunduğu yerdeki Vezir Camii de 1918 yılında ortadan kalkmıştır. Kalan temelleri de 1972 yılında Banka işhanının yapımı sırasında tamamen yok olmuştur.

Abdülhamid-I Külliyesi'ni ikiye bölen ve batıdan doğu yönüne doğru Gülhane Parkı'na kadar devam eden Hamidiye Caddesi'nin güneyinde ve kuzeyinde de birçok tarihi yapı bulunmaktadır. Caddenin güneyindeki ilk köşeden girilen sokakta Bulunan Hocapaşa Camii Hamamı ve Sebili bugün de ayaktadır. Ancak biraz daha ileriye gidildiğinde caddenin güneyinde bulunan Mustafa Ağa Medresesi'nin yerinde bugün Hocapaşa Vergi Dairesi

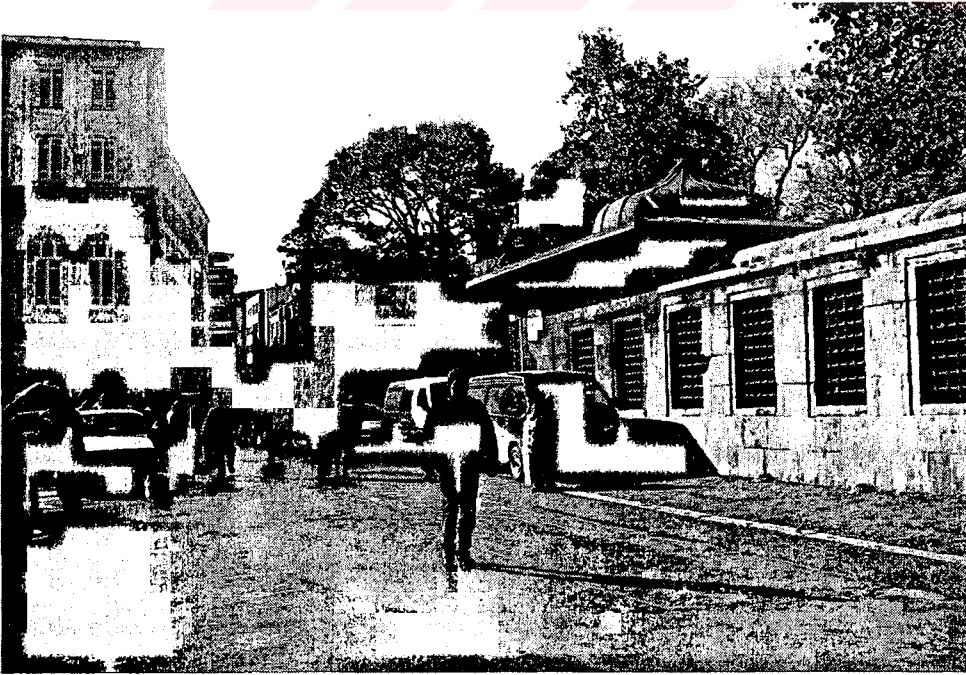

Harita 2. 23 Eminönü, tarihi doku (Müller, 1977: 454)

Resim 2. 5 Yeni Cami arka sokak, 1900'ler (kadıköy nümismatik)

Resim 2.6 Yeni Cami arka sokak,1999

bulunmaktadır. Ebussuud Caddesi üzerinde de Ebussuud Medresesi ve Kütüphane binası da yok olan yapılar arasında sayılabilir. Caddenin güneyinde yer alan Vilayet Binası ve bahçesindeki 1. ve 2. Arşiv binaları ile Nallı Mescid yerinde kalan diğer önemli yapılarıdır. Aşirefendi Caddesi üzerinde yer alan Hobyar Camii ve Sultanhamam Meydanı köşesindeki Aşirefendi Kütüphanesi ve Hanı günümüzde yüksek işhanlarının çevrelediği yapılar görünümündedir. Çelebioğlu Camii de çevresindeki işhanlarının arasında yerini hala korumaktadır (Alpay, 1978, C.7:2-4).

Bugün Bahçekapı ve yakın çevresinde birçok değişiklik olmuştur. Trafiğin yoğunlaşması, ekonominin değişim göstermesi ve teknolojinin ilerlemesi bölgedeki yıpranma ve yok olma sürecini uzatmıştır. Günümüze kadar gelen istimlaklerle bölgenin görünümü önemli ölçüde değişmiştir.

Yeni yapılan Galata Köprüsü ile birlikte bölgede yeni yol, kavşak ve meydan düzenlemeleri yapılmıştır. Yoğun trafik yapılan alt geçitler ve yeni düzenlemelerle biraz rahatlamış ancak trafik sorunu bunlarla da tam olarak çözülememiştir (Kuban, 1994-a, C.3:158).

2. 2 Bölgenin Fiziksel Verileri

2. 2. 1 Bölgedeki fonksiyon analizleri

Eminönü İlçesi İstanbul'un en yoğun ve en eski merkezi iş alanlarındandır. Eminönü merkezi iş alanı, ilçenin en uç kısmında, önemli bir bölümüyle de kıyı şeridi üzerinde yer almaktadır.

İstanbul'un nüfusunun hızla artması ve yayılması ile merkezi iş alanlarının kendi iç yapılarındaki değişim, fonksiyon alanlarının yer değiştirmesi, yeniliklerin ortaya çıkması, eski merkezi iş alanlarındaki kurumları ve ilişkileri etkilemiştir. Bu değişimlerin gerçekleştiği en önemli örneklerden biri Eminönü ilçesidir. Alansal yayılmayla birlikte, birkaç katlı konutların işyerlerine dönüştürülmesiyle dikey büyümeler gerçekleşmiştir ve halen sürmektedir. Bu nedenlerle ilçenin çevresindeki konut alanlarının nüfusu da giderek azalmaktadır.

İnceleme alanı olan Bahçekapı semtindeki yapıların önemli bir bölümü, Eminönü ilçesinin bir ticaret bölgesi olmasıyla bağlantılı olarak ticari amaçlı kullanılmaktadır.

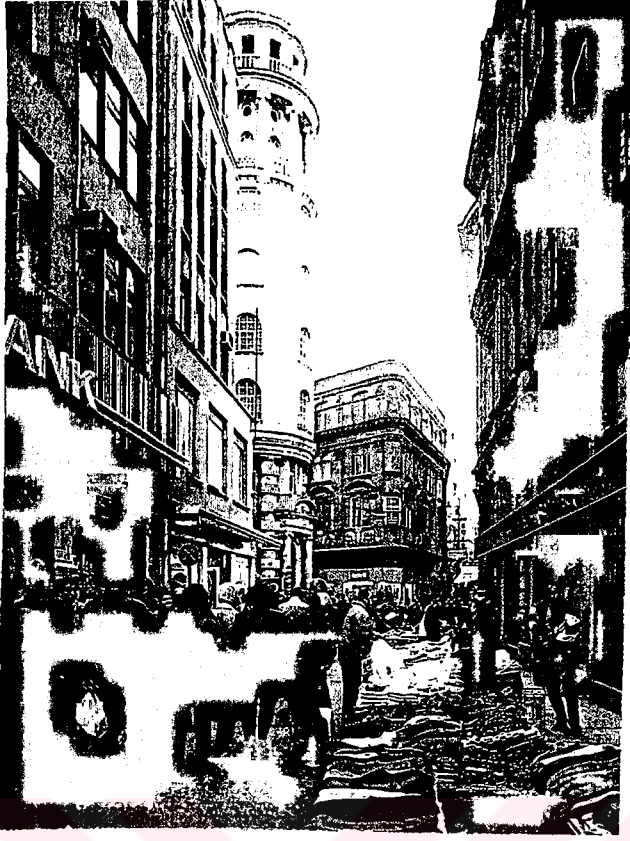
Eminönü'ndeki genel ticari fonksiyonlar yoğunlaştıkları bölgelere göre sınıflandırılacak olursa; Bahçekapı semtinin büyük iş yerleri, hanlar ve bankalar bölgesi, Sultanhamam'ın manifatura ürünlerinin toptan ve perakende satış bölgesi, Tahtakale'nin perakende ticaret bölgesi, Yeşildirek'in ise giyim eşyası imalathaneleri ve toptancılar bölgesi olduğu görülür (Resim 2. 7).

Bahçekapı'da 1960'lara kadar Ermenilerin ve Türklerin oturdukları konutlar varken zaman içinde tümüyle ticari merkez haline gelmiştir (Resim 2. 8). Bölgede konut fonksiyonlu yapı yok denecek kadar az sayıda bulunmaktadır. Küçük ama ünlü dükkanların, ayakkabıcıların, tuhafiyecilerin yanında büyük işyerleri, bankalar ve yazıhaneler semte yerleşmiştir. Bugün elektronik eşya, beyaz eşya ve giyim eşyası satan mağazalar çoğunluktadır. Bölge bu ticarethane ve yazıhanelerle birlikte seyyar satıcılarla da canlı bir iş ve ticaret bölgesidir.

Bugün Bahçekapı'da bulunan önemli yapılar oldukça yeni tarihli yapılardır. Abdülhamid-I Külliyesi yapıları bölgedeki eski yapılardır. Bunlardan başka Hamidiye Caddesi üzerindeki 4. Vakıf Han ve Agopyan Han sayılabilir (Resim 2. 9). Uzun bir dönem Emniyet Müdürlüğü binası olarak kullanılmış olan, bugün Eminönü Adliyesi'nin kullanımında olan Sansaryan Hanı da semtin ünlü yapılarından. Büyük Postane Caddesi üzerindeki Posta ve Telgraf Nezareti Binası, Aşir Efendi Caddesi ile Sultanhamam Caddeleri'nin kesiştiği köşede bulunan Aşir Efendi Kütüphanesi ise diğer önemli yapılar arasında sayılabilir (Resim 2.10).

Abdülhamid-I Külliyesi'nin yakın çevresindeki en önemli dini merkez Yeni Valide Külliyesi'dir. Külliye'de camiden başka Mısır Çarşısı (Arasta), Hünkar Kasrı, Sebil ve Çeşmesi ile Türbesi bulunmaktadır. Yalı Köşkü Caddesi ile Şeyhülislam Hayri Efendi Caddesi'nin geniş bir açı yaparak dirsek oluşturduğu noktada Hidayet Camisi yer almaktadır. Eskiden arpacıların bulunduğu Arpacılar Sokağı'ndaki Arpacılar Camisi de başka bir eski yapıdır. Hamidiye Caddesi'nin güneyindeki ilk köşeden girilen sokak içinde bulunan Hocapaşa Camisi Hamamı ve Sebili ile Aşir Efendi Caddesi üzerindeki Hobyar Camisi de önemli dini fonksiyonlu yapılar arasında sayılabilir (Resim 2. 11- 2. 12- 2. 13). Mısır Çarşısı ile Yeni Cami arasında kalan meydan ise, semtin fiziksel olarak bozulmamış, bugün çaybahçelerinin bulunduğu mekandır.

Resim 2. 7 Bahçekapı'da seyyar satıcıların iç içe olduğu bir sokak

Resim 2. 8 Eminönü, 1950

Resim 2. 9 Hamidiye Caddesi, 4. Vakıf Han

Resim 2. 10 Posta ve Telgraf Nezareti Binası

Resim 2. 11 Hidayet Cami, kuzeydoğudan genel bir görünüm

Resim 2. 12 Arpacılar Sokak, Arpacılar Cami

Resim 2. 13 Aşir Efendi Caddesi, Hobyar Cami

2. 2. 2. Bölgedeki yükseklik ve siluet analizleri

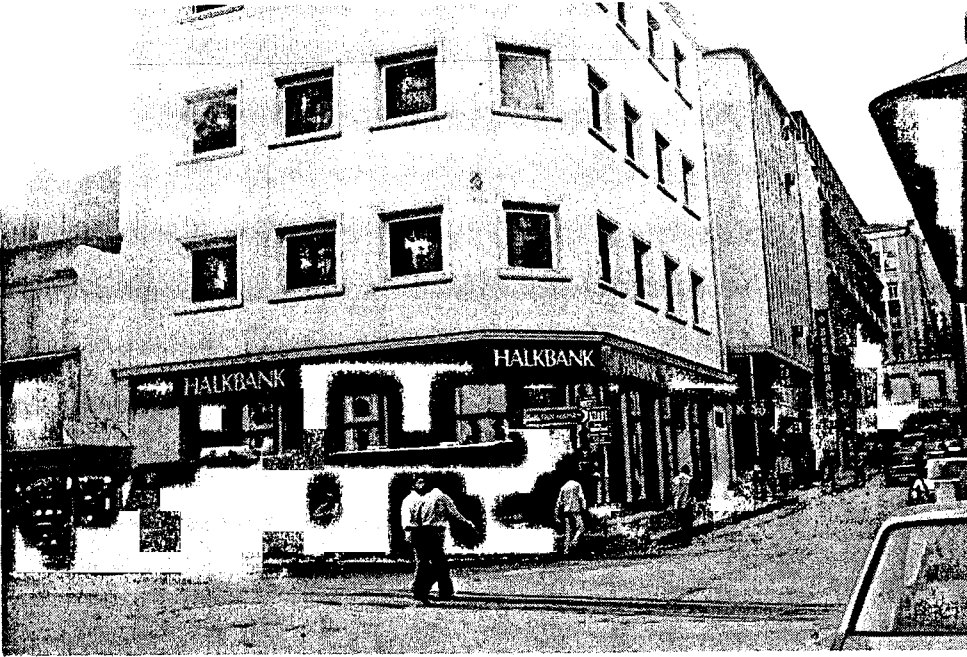
Bölgedeki yapı yükseklikleri çok farklılık göstermektedir. Tarihi doku içindeki yeni yapılaşmalar genellikle geleneksel doku ile uyum sağlayamamış ve siluet açısından olumsuz etkilerin oluşmasına neden olmuştur.

Abdülhamid-I Külliyesi çevresindeki yapıların kat yükseklikleri önemli farklılıklar göstermektedir. Külliye'nin içinde bulunduğu yapı adasının Hamidiye Caddesi'ne bakan bölümünde yapıların kat yükseklikleri 1-5 arasında değişmektedir (Resim 2. 14), Şeyhülislam Hayri Efendi Caddesi'ne bakan bölümde kat yükseklikleri 2-7 şeklindedir

(Resim 2. 15). Büyük Postane Caddesi'ne bakan bölümde kat yükseklikleri 2-6 şeklindeki, Hamidiye Türbesi Sokak'ta bu 2-6 şeklinde değişmektedir (Resim 2. 16- 2. 17).

Resim 2. 14 Hamidiye Caddesi

Resim 2. 15 Şeyhülislam Hayri Efendi Caddesi

Resim 2. 16 Büyük Postahane Caddesi'nden görünüm

Resim 2. 17 Hamidiye Türbesi Sokak

Yakın çevredeki yapılar ticari amaçlı yapıldıklarından kat yükseklikleri de geleneksel yapılara oranla daha fazladır. Tarihi nitelikteki yapıların yükseklikleri 2-5 kat yüksekliğindedir.

Bölgede dar olan ara sokaklardaki yapı yükseklikleri yol genişliği ile çok orantısızdır. Bundan dolayı bazı yapıların zemin katlarının güneş alması olanaksızlaşmıştır.

Semt içindeki ana aksımız olan Hamidiye Caddesi üzerindeki tarihi yapıların, geleneksel dokuyu hissettirmelerine karşılık, arka planda kalan yeni yapılaşmalar bu dokuyu gölgelemektedir. Abdülhamid-I Külliyesi, çevresindeki ve aynı yapı adasındaki yüksek yeni yapılar nedeniyle artık algılanamaz durumdadır. İlk tasarımında algılanmasını güçlendirmek amacıyla bodrum kat ilavesi ile yükseltilmiş olan Abdülhamid-I Medresesi, bugün sadece Hamidiye Türbesi Sokak ve Zahir Borsası Sokak'tan farkedilebilmektedir.

2. 2. 3. Bölgedeki yapım sistemleri analizleri

İnceleme alanında daha çok betonarme yapı malzeme ve teknikleri kullanılmıştır. Bununla birlikte çelik iskelet, ahşap ve yığma yapılar da bulunmaktadır. Bölgede çok az sayıda ahşap yapı bulunmaktadır. Bu yapıların önemli bir bölümü bakımsız bir görünüme sahiptir. Ancak Arpacılar Camisi (Resim 2. 18), yakın çevre içinde yer alan en iyi durumdaki ahşap yapı olarak nitelendirilebilir. Çelik iskelet sisteme sahip yapı olarak 4. Vakıf Han örnek verilebilir.

2. 2. 4. Bölgedeki yol dokusu ve ulaşım analizleri

Bahçekapı'nın yakın çevresi her türlü ulaşım aracının ilk durak ve iskeleleriyle doludur. Galata Köprüsü'nün ayağının doğusunda, Eminönü Meydanı'ndan Sirkeci'ye doğru kentin Rumeli yakasını, Anadolu yakasına ve Boğaziçi'ne bağlayan şehir hatları vapur iskeleleri yer almaktadır. Bu iskelelerin önünde ise kentin neredeyse her yanına kalkan otobüslerin ilk durakları bulunmaktadır. Sirkeci-Cevizlibağ arasında işleyen çağdaş tramvay sistemi (hızlı tramvay) Bahçekapı'nın doğu sınırı olan Sirkeci'den başlar.

Semtin kullanıcısı çoğunlukla bölgenin ticari fonksiyonundan kaynaklanan kullanıcı kitesidir. Ayrıca alışveriş amaçlı kullanıcılar, aktarma noktası olarak kullananlar ve turistler de diğer kullanıcılar arasındadır.

Resim 2. 18 Arpacılar Sokak , Arpacılar Cami

Resim 2. 19 Yalı Köşkü Caddesi

Bölgede uygulanan projelerde yayalar hep ikinci planda ele alınmıştır. Bu nedenle de dar ve niteliksiz altgeçitler uygulanmıştır.

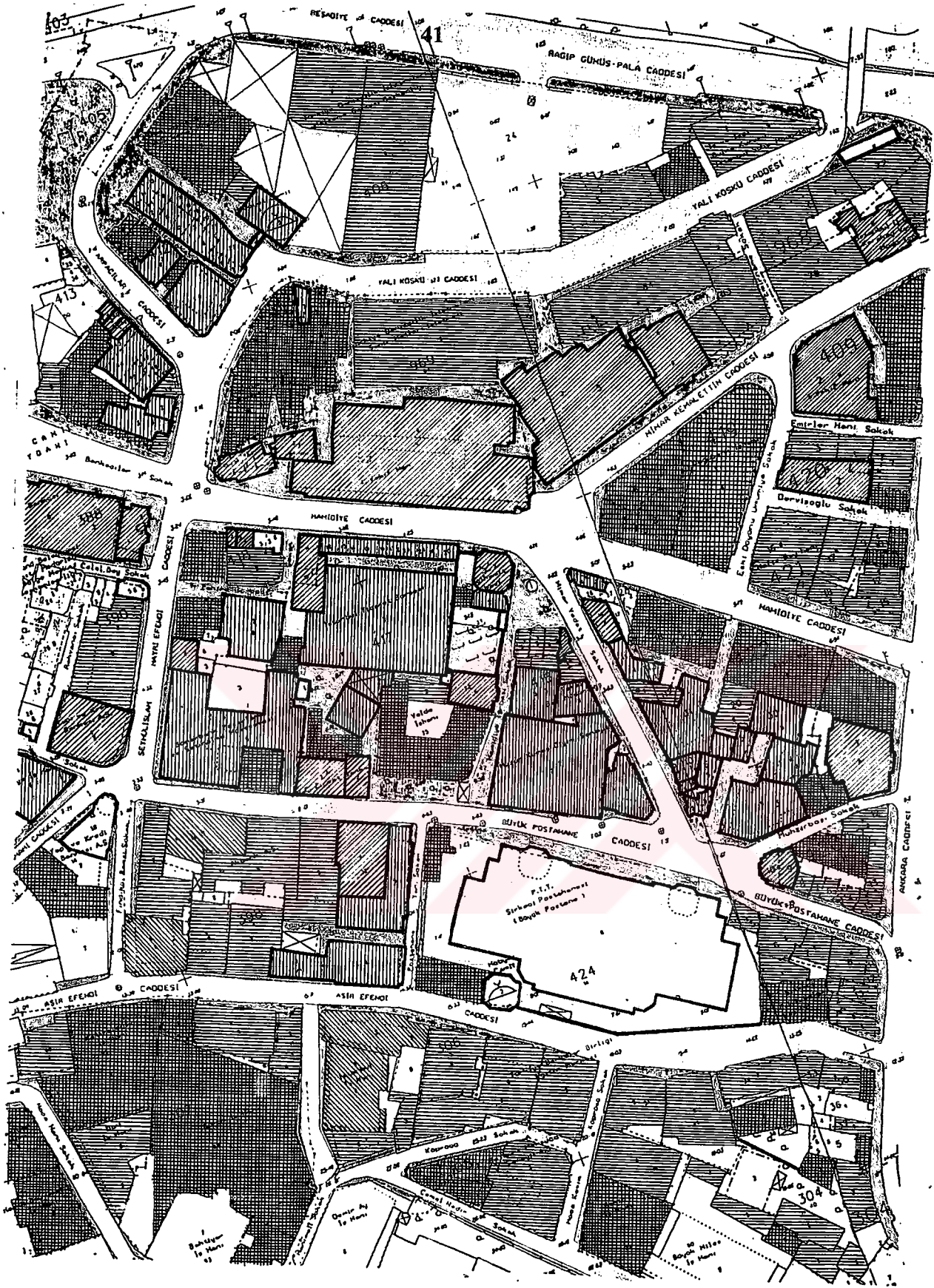
Yenicami'nin güneydoğu yönünde yer alan, çıkmaları ve geniş saçakları ile ilgi toplayan Hünkar Kasrı'nın altındaki sivri beşik tonozlu geçit Eminönü meydanı ile Bahçekapı arasındaki bağlantıyı sağlamaktadır.

Hamidiye Caddesi, bölgeyi Ankara Caddesi'ne bağlayan önemli akslardan birisidir. Bahçekapı'daki pek çok tarihi yapı bu aks üzerinde bulunmaktadır. Abdülhamid-I Külliyesi de bu aks üzerindedir.

Ragıp Gümüş Pala Caddesi'ne paralel uzanan Hamidiye Caddesi, Büyük Postane Caddesi, Aşir Efendi Caddesi ile Yalı Köşkü Caddesi dışındaki sokakların önemli bir bölümü dar ve kullanıma uygun değildir (Resim 2. 19). Bu sokaklar ve çıkmaz olan sokaklar sık sık yön değiştirmekte, daralıp genişlemektedir.

Caddelere açılan sokakların caddeye yakın olan kısımları, çıkmaz sokaklar ve kaldırımlar otopark olarak kullanılmaktadır. Bu durum da zaten yoğun olan Abdülhamid-I Külliyesi çevresindeki trafiğin daha da yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Hamidiye Türbesi Sokak ve Zahire Borsası Sokağı Taşıt trafiğinin olmadığı sokaklardır.

Geleneksel ulaşım dokusu o dönemin ulaşım araçlarına ve nüfusuna göre boyutlandırıldığından bugün yetersiz kalmaktadır. Sokakların hiçbirinde geleneksel yol malzemeleri kalmamış, bütünü asfalt veya betondan yapılmıştır.

ÇEVRENİN FİZİKSEL VERİLERİ ANALİZİ

AR

YAPI BULUNMAYAN ALANLAR

CADDE		YEŞİL ALANLAR, MEZARLIKLAR VE KAMUYA AÇIK PARKLAR
YAYA YOLU		OTOPARK
		BOŞ PARSELLER
		TARİHSEL DUVAR (— ÖZGÜN, --- RESTORE EDİLMİŞ)

YAPILAR

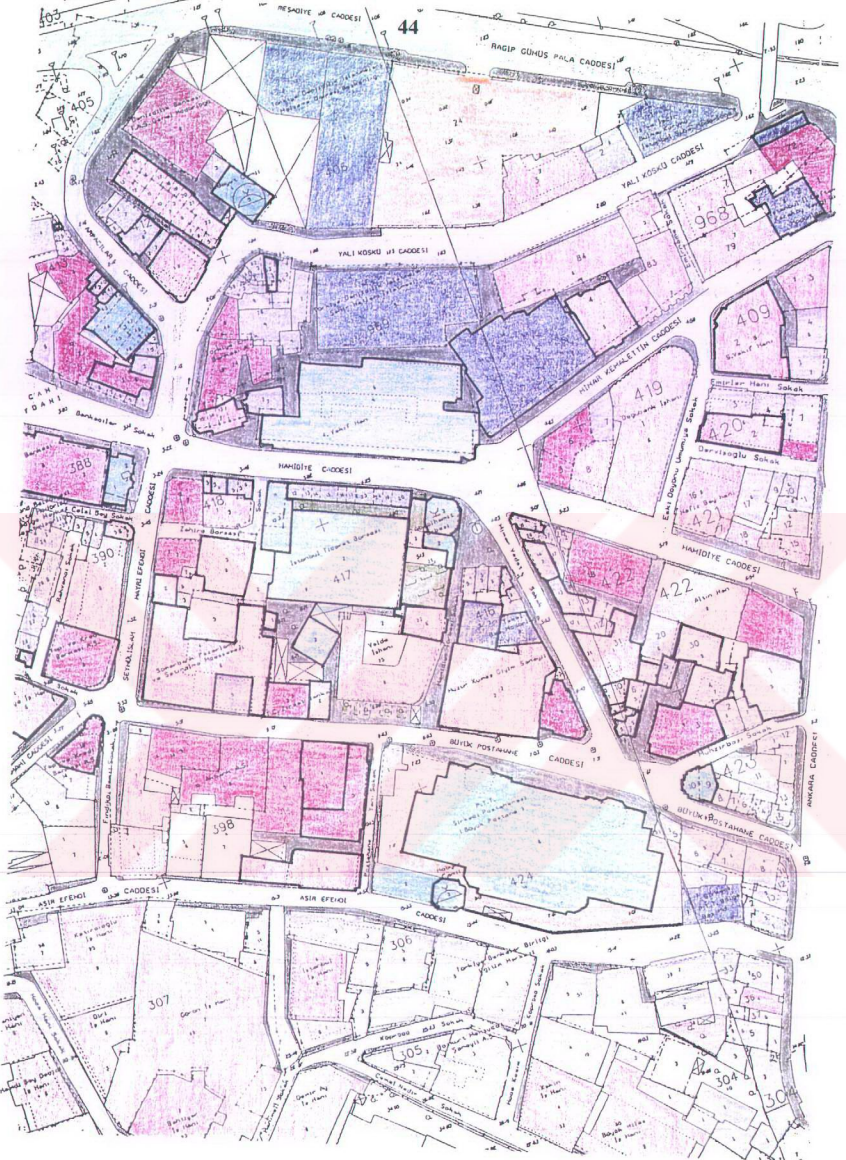
	TARİHİ YAPILAR		YENİ YAPILAR
	ÖZGÜN, İYİ DURUMDA		KİTLE VE CEPHESİYLE ÇEVREYE UYUMLU
	KİTLESİ ÖZGÜN, CEPHEDE DEĞİŞİKLİKLER VAR		KİTLESİ UYUMLU, CEPHESİ ÇEVREYE AYKIRI
	KİTLE, PLAN VE CEPHE ÖZGÜNLÜĞÜNÜ YİTİRMİŞ		ÇEVREYE AYKIRI, UYUMSUZ YAPILAR

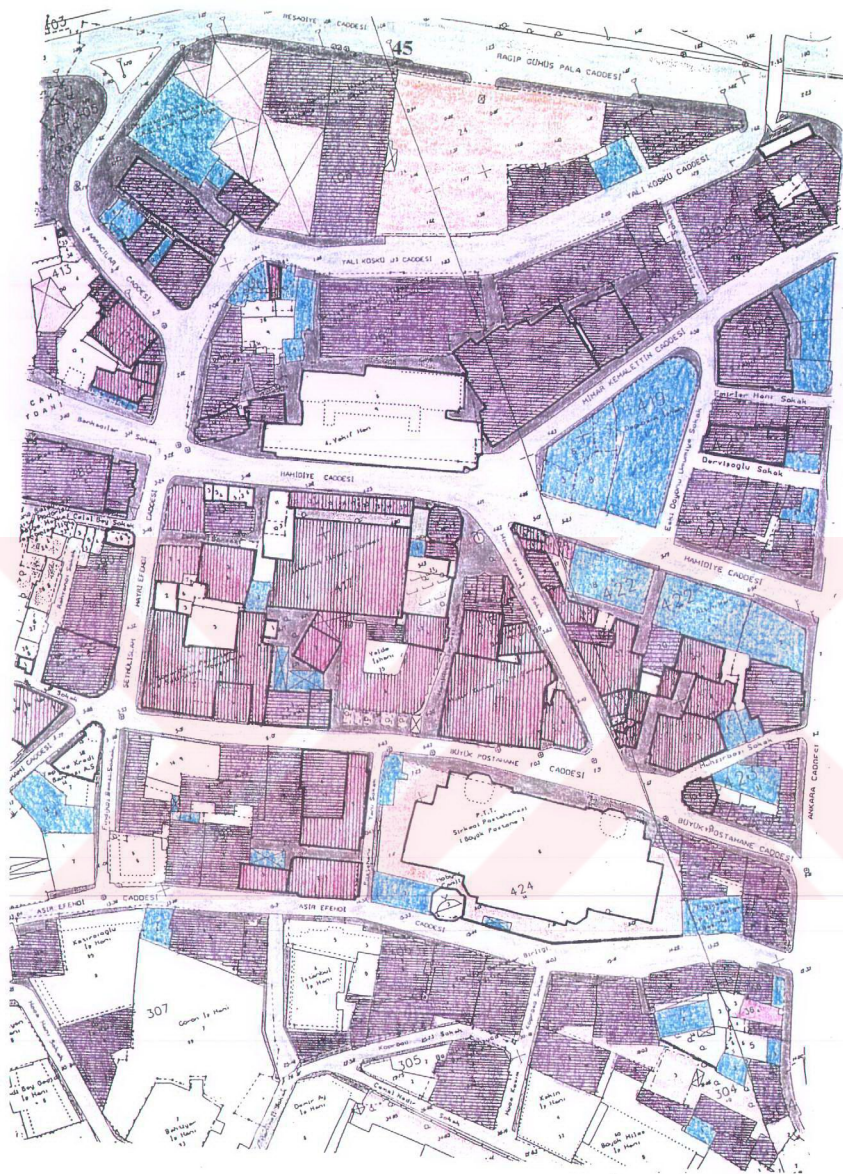
İŞLEVSEL ANALİZ

- BANKA YAPILARI
- HANLAR
- DİĞER TİCARİ YAPILAR

- ANITSAL VE DİNİ YAPILAR
- KAMU YAPILARI

Harita 2. 27

DEĞERLENDİRME

AYNEN KORUNMASI GEREKEN YAPILAR

CEPHESİNDE YAPILACAK DEĞİŞİKLİKLERLE ÇEVREYE UYUM SAĞLAYABİLECEK YAPILAR

KİTLESİNDE YAPILACAK DEĞİŞİKLİKLERLE ÇEVREYE UYUM SAĞLAYABİLECEK YAPILAR Harita 2. 28

YIKILMASI GEREKLİ YAPILAR

3. ABDÜLHAMİD-I DÖNEMİ'NDEKİ MİMARİ FAALİYETLER ve ABDÜLHAMİD-I KÜLLİYESİ

3. 1. Abdülhamid-I'in Hayatı ve Siyasi, Sosyal Faaliyetleri

Ahmed-III'ün, Mustafa-III'den sonra hükümdar olan ikinci oğludur. 20 Mart 1725'de İstanbul'da doğmuştur. Annesi Rabia Şermi Sultan'dır. "Sultan Abdülhamid Han-ı Evvel", "Hamid-i Evvel" adlarıyla da anılmıştır. Oğlu Mahmud-II'den başlayarak Osmanlı hanedanı onun soyundan devam etmiştir. Abdülhamid-I, babası Ahmed-III tahttan indirildiğinde (1730) beş yaşındaydı. Topkapı Sarayı'nın Kafes Kasrı'ndaki bir dairede sınırlı bir öğrenim görmüş ve gözetim altında büyütülmüştür. Tahta çıkıncaya kadar sarayda bulunduğundan İstanbul'u da yeterince tanımıyordu. Mustafa-III'ün ölümünün ardından 21 Ocak 1774 yılında sarayda yapılan cülus töreniyle tahtın başına geçti (Sakaoğlu, 1993, s: 31-32).

Abdülhamid-I 49 yaşında padişah olmuştur fakat bir padişah olması gereken görgü ve eğitimi alamamıştır. Ancak iyi huylu ve dindar olması nedeniyle, halk tarafından sevilmiştir. Saltanatı boyunca vezirlerin ve devlet büyüklerinin etkisiyle kötü sonuçlarla karşılaşmıştır. Bütçedeki başarısı ile tanınan Sadrazam Halil Hamid Paşa'nın idamına karar vermesi de bu sonuçlardan birisidir.

Abdülhamid-I'in 12 tane eşinden iki tanesi Valide Sultan'dır. Bunlar; 1- Sineperver (1807'de Valide Sultan olmuştur), 2- Nakşidil Sultan (Mahmud-II'nin annesidir), 3- Nükheteza Sultan, 4- Hümaşah Kadın (Şehzade Mehmed'in annesi), 5- Binnaz Kadın, 6- Ruşan Kadın, 7- Mehtabe Kadın, 8- Muhtebâr Kadın, 9- Mislinayab Kadın, 10- Şeb Sefa Kadın (Hibetullah Sultan'ın annesidir), 11- Dilpezir Kadın (Hamidiye Türbesi'nde gömülmüştür), 12- Nevres Kadın'lardır.

Abdülhamid-I'in 12 tane oğlu ve 14 tane de kızı olmuştur. Şehzadelerinden 10 tanesi ve kızlarından da 11 tanesi küçük yaşlarda ölmüştür. Şehzadeleri; Şehzade Mehmed (1775-1781), Şehzade Ahmed (1776-1778), Şehzade Süleyman (1779- 1786), Şehzade Mustafa (1779), Şehzade Mehmed (1782-1785), Şehzade Murad Seyfullah (1783-1785), Alemşah (1784-1786), Sultan Mahmud Han Adli (1785-1839) şeklindedir ve bir tanesi de ölü olarak doğmuştur. Kızları ise; Dürrişehvar Sultan, Esmâ Sultan, Hibetullah Sultan, Hatice Sultan, Aysel Sultan, Esmâ Sultan, Rabia Sultan, Aynişah Sultan, Melikşah Sultan, Rabia Sultan,

Nazima Sultan, Saliha Sultan, Emine Sultan, Hibetullah Sultan'dır ("1. Abdülhamid", 1982, s: 136-137).

Abdülhamid-I Osmalı Devleti'nin sıkıntılı bir döneminde tahta geçmiştir. Zamanındaki savaşlar arasında; 1768-1774 Türk- Rus Savaşı, 1775-1779 Türk- İran Savaşı ve 1787-1792 Rusya-Almanya (Avusturya) Savaşı sayılabilir. Bu savaşın bitmesine üç yıl kala vefat etmiştir ("1. Abdülhamid", 1982, s: 137-138).

Abdülhamid-I'in saltanatı süresince Rusya olayları devam etmiştir. 17 Aralık 1788 tarihinde Özi Kalesi'nin Ruslar tarafından alındığını bildiren Sadrazam ve Serdar-ı Koca Yusuf Paşa'nın mektubunu okurken kendisine felç gelmiştir. 15 yıl padişahlık yaptıktan sonra 64 yaşında, 7 Nisan 1789 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Ölümü üzerine Selim-III padişah, büyük oğlu Şehzade Mustafa-IV ise velihaht olmuştur ("1. Abdülhamid", 1982, s: 135-136).

Abdülhamid-I, siyasi alandaki başarısızlıklarına rağmen, ıslahat hareketlerine ve özellikle de ordunun düzeltilmesine özen göstermiştir. Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa aracılığı ile Osmanlı donanmasını iyileştirmeye çalışmıştır. 1775'te açılan Mühendishane-i Bahri-i Hümayun'da deniz subaylarının yetiştirilmesine önem vermiştir. Yine bu dönemde Fransız ve İngiliz gemileri tarzında hafif gemilerin yapımına da başlanmıştır. Galata ve Kasımpaşa'daki bekar odalarındaki kalyoncu neferlerinin, düzenli ve disiplinli bir hayat sürmelerini sağlamıştır. Ayrıca bunların İstanköy, Midilli, Sinop ve İstanbul tersanesi çevresinde yaptırılan kışlalara yerleştirilmelerini de sağlamıştır. Sadrazam Halil Hamid Paşa döneminde (1782-1785) ise timarlı sipahilerle Yeniçeri Ocağı'nın düzene sokulması, Lağımçı ve Humbaracı ocaklarının ise örgütlenmeleri sağlanmıştır, yeni kanunlar çıkarılmıştır. 1773'te Haliç'te kurulan Riyaziye Mektebi'nde Baron de Tott ile birlikte, İngiliz asıllı müslüman Kampel Mustafa ve bazı yabancı hocalar tarafından ders verilmesini sağlamıştır.

Tophane nazırı Emin Ağa zamanında Ober isimli Fransız subayının da Sürat Topçuları Ocağını geliştirmesini sağlamıştır. Daha sonra getirilen Fransız Mühendisler tarafından 1776'da Tersane'de Tersane Mühendishanesi açılmıştır. 1787'de Fransız Hükümeti'nin savaş nedeniyle bütün uzmanlarını geri çağırması ile Osmanlı Ordusu'nda başlayan yenilik hareketleri de Abdülhamid-I'in ölümüne kadar bir süre duraksamıştır. Bu ıslahat hareketlerinin yanısıra İbrahim Müteferrika Matbaası'nın yeniden faaliyete geçmesi, Türk

matbaacılığının bu padişah zamanında yeniden hareketlenmesini de sağlamıştır (Aktepe, 1993, s: 216).

3.2. Abdülhamid-I'in Mimari Faaliyetleri ve Mimar Mehmed Tahir Ağa

Abdülhamid-I saltanatı süresince hayır kurumlarının yapılmasını sağlamıştır. Mimar Mehmed Tahir Ağa, Abdülhamid-I'in hükümdarlığı süresince hassa baş mimarı olarak görev almıştır. Ancak Mehmed Tahir Ağa bu göreve üç kez getirilmiştir. İlk ikisi Mustafa-III dönemine (1757-1774), sonuncusu ise Abdülhamid-I dönemine (1774-1789) rastlamaktadır. Görevinden ayrılış ve tekrar dönüş nedenlerine ilişkin herhangi bir kayıt bulunamamıştır. Mehmed Tahir Ağa'nın hassa baş mimarı olarak yapı inşa etmenin yanı sıra, çeşitli imar faaliyetlerine ilişkin denetim görevlerini de üstlendiği bilinmektedir. Mehmed Tahir Ağa'nın ilk görev döneminde yapmış olduğu yapılar; Ragıp Paşa Kütüphanesi (1762), Mustafa-III'ün annesi Mihrişah Kadın için Üsküdar'da yaptırılan Ayazma Camisi (1757-1760) ve 1763 tarihli Paşabahçe Camisi şeklindedir. Mimarın ilk göreve getirilişinde çok sayıda yapının onarımını da gerçekleştirdiği, onarım keşif bedellerini bildiren belgelerle belirlenmektedir. Kız Kulesi'nin 1763'teki onarımı da bu dönemde gerçekleştirilmiş olan önemli onarımlardandır. Mustafa-III'ün kendi adına yaptırdığı Laleli Külliyesi gibi, mimara ait olup olmadığı tartışılan bir başka yapısı da 1767-1771 tarihlerinde yapılan Fatih Camisi'dir (Resim 3. 1) (Şekil 3. 1).

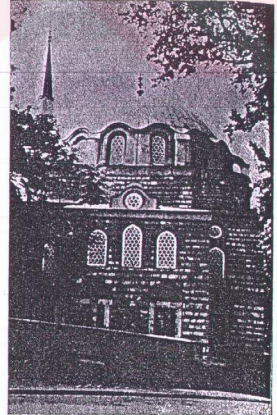
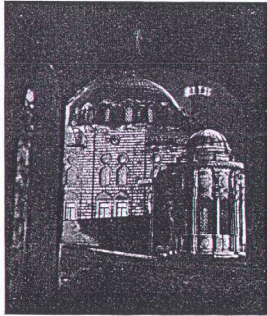
Mehmed Tahir Ağa'nın 1769-1775 tarihleri arasındaki ikinci dönem hassa başmimarlığı sırasında, Ahmed-III'ün kızı Zeynep Sultan için, 1769'da Zeynep Sultan Camisi'ni yapmıştır (Resim 3. 2) (Şekil 3. 2). Daha sonraları 1775'te görevinden alınan mimar, 1777'de tekrar hassa baş mimarı olmuştur. 1784 yılına kadar da Abdülhamid-I'in hassa baş mimarı olarak görevini sürdürmüştür (Ağır, 1994, s: 367-368).

Kendinden önceki hükümdarların hayır yapma geleneğini sürdüren Abdülhamid-I'in yaptırdığı yapılar, her ne kadar Fatih Sultan Mehmet'in, Kanuni Sultan Süleyman'ın veya Beyazıt-II'nin yaptırdıkları ile karşılaştırılamasa da, önemlidir. Özellikle de Abdülhamid-I'in döneminde dışarıda sonu yenilgiyle biten savaşlar, kaybedilen topraklar ve içeride bozulan mali düzen düşünülecek olursa bu yapılanların, onbeş yıl hükümdarlık yapmış olan bir padişah için oldukça başarılı olduğu söylenebilir. Abdülhamid-I, önemli bir bölümü İstanbul'da olmak üzere pekçok mimari eser yaptırmıştır. Bunların içinde en önemlisi 1777'de Bahçekapı'da

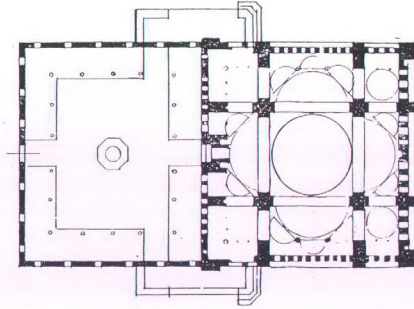

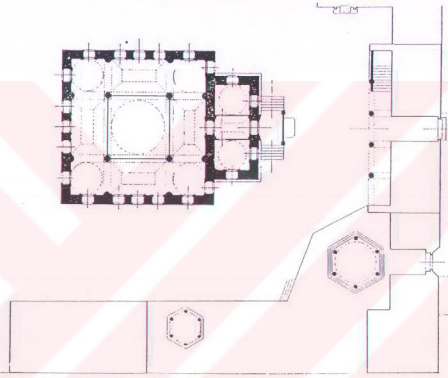
Resim 3. 1 Laleli Cami (Altan, 1937: 193)

Resim 3. 2 Fatih Cami- Hamidiye Zeynep Sultan Sebili ve Cami (Altan, 1937: 194)

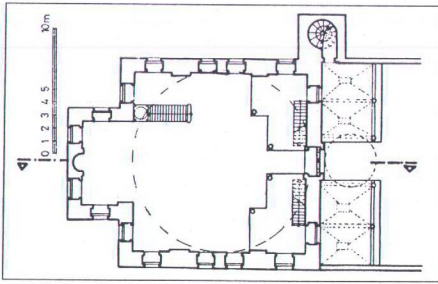

Fatih camii plânı.

Ragıp paşa kütüphanesi plânı.

Şekil 3. 1 Fatih Cami Planı- Ragıp Paşa Kütüphanesi planı (Altan, 1937: 195)

Şekil 3. 2 Zeynep Sultan Cami planı (Gültekin, 1993: 550)

kendi adına yaptırmış olduğu tek külliye Abdülhamid-I Külliyesi'dir. Külliye'nin dışında yaptırmış olduğu yapılar ise şunlardır;

- 1- Annesi Rabia Şermi Sultan adına Beylerbeyi'nde Beylerbeyi Camisi (1778), Hamamı ve Sıbyan Mektebi,
- 2- Eşi Hümaşah Sultan ile oğlu Mehmed için yaptırdığı Emirgan Camisi ve Çeşmesi (1782),
- 3- Beylerbeyi'nde (İskelede, Çınarönü'nde, Havuzbaşı'nda ve Araba meydanında), Kısıklı Meydanı'nda, İstinye'de Neslişah Mescidi bahçekapısı yanında (1782), Dolmabahçe-Kabataş seti üzerindeki çeşmeler,
- 4- Beylerbeyi'ndeki Abdullah Ağa (İstavroz) Camisi'nin onarımı,
- 5- Bahçeköy Bendi'nin onarımı (1784),
- 6- Kavaklardaki bir kısım tabyanın (bugün yerinde yoktur) yapımı (1784),
- 7- Dolmabahçe sırtlarında bulunan (bugün yerinde yoktur) Selim-II Köşkü'nün İran stilindeki çinilerle bezenerek yeniden yapımı,
- 8- Dolmabahçe kıyısında iskele ve kayıkhaneler yapımı, (bugün yerinde yoktur),
- 9-Beşiktaş Bahçesi'nin Dolmabahçe yönünde genişletilmesi,
- 10- Medine'de medrese.

Dönemi'nde yapılan diğer yapılar; Defterdar Burnu'nda Nişatabad Kasrı yanında Selim Paşa Yalısı, sed, çeşme, namazgah; Bebek'te Hümayunabad Kasrı (Kaptan-ı Derya Cezayirli Hasan Paşa tarafından yaptırılarak Abdülhamid-I'e armağan edilmiştir); Unkapanı'nda Atatürk Bulvarı üzerinde eşi Şeb Sefa Hatun tarafından kendi adına Şeb Sefa Hatun Camisi (1787)' dir ("1. Abdülhamid", 1982, s: 138-139).

Abdülhamid-I bu mimari faaliyetlerden başka, Babıali'nin Alayköşkü karşısındaki ana kapısı önündeki dükkanları kamulaştırmıştır. Bu sayede de bir meydan düzenlemesini ve yolun genişletilmesini sağlamıştır. Harap durumda bulunan Yedikule'nin onarılması da dönemi'nde yapılan diğer önemli bir faaliyettir (Sakaoğlu, 1993, s: 35).

Mehmed Tahir Ağa, 1761'den 1784'e kadar sürdürdüğü hassa baş mimarlığı görevi sırasında Anadolu'da ve Rumeli'de çok sayıda askeri yapının onarımı da gerçekleştirilmiştir. Bu onarımlar içinde özellikle kale onarımları önemli yer tutmuştur (Ağır, 1994, s: 368).

Beylerbeyi Camisi;

Beylerbeyi'nde iskeleden çıkınca solda deniz kenarında yer almaktadır. Cami buradaki İstavroz Sarayı'nın Hırka-i Şerif Dairesi'nin yerine yapılmıştır (Konyalı, 1976, s: 110) (Resim 3. 3- 3. 4).

Geniş mermer cepheli, ince ve uzun iki minareli olan cami 5 Recep 1192-M.1778'de tamamlanmıştır (Resim 3. 5- 3. 6-3. 7). Abdülhamid-I 21 Recep 1192 Cuma günü selamlık resmi için bu camiye gelmiş ve namazdan sonra da yapının annesinin adı ile (Şermi Rabia Sultan) anılmasını istemiştir. Ayrıca bu cami ile birlikte bir sıbyan mektebi ve hemen yanında bir de hamam yaptırmıştır.

Beylerbeyi Camisi Abdülhamid-I'in oğlu Mahmud-II tarafından 1820-1821 yıllarında önemli bir onarım geçirmiştir. Bu tamirattan sonra ayrıca bir hünkar dairesi, yeni bir mektep ve muvakkithane eklenmiştir. Hadikatü'l-Cevami'de bu cami ile ilgili şu bilgiler aktarılmaktadır;

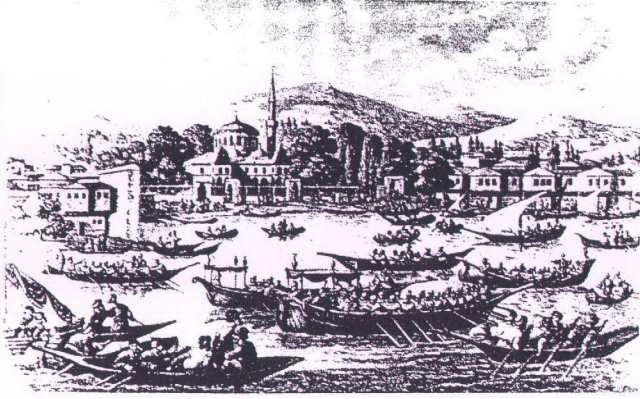
“Banisi cennetmekan Sultan Abdülhamid Han aleyhürrahmetü vel gufran hazretleridir ki İstavroz Sarayı'nın Hırkai- Şerife hücresi dairesi mahalline bir minareli olarak bina buyurmuşlardır. Cevamii selatini saire tertibi üzere cümle levazımatı tekmil olunarak iki imam ve bir hatip ve birkaç müezzin ve kayyumlar ve deri hanlar ve Cuma vaizi tayin olunmuştur.

Badehu cennetmekan Sultan Mahmut Han hazretleri bir minareli aliye dahi zam ve ihdas ile camii şerifi tamir ve tevsi ve kağır iskele ile bir muvakkithane dahi ilave buyurmuşlardır...”

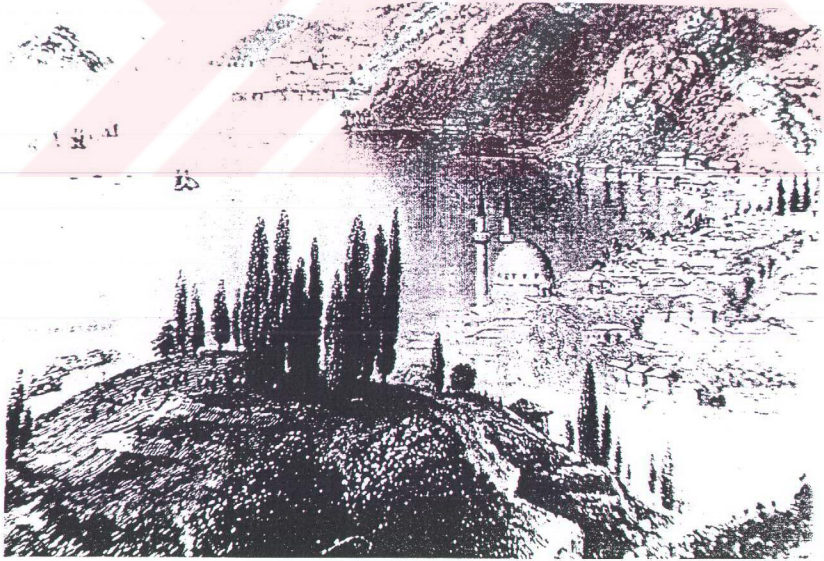
Mahmud-II'nin tadilatından bahsederken Hadika'nın kağır iskele olarak bahsettiği alan caminin önündeki geniş mermer nihtıdır (Rebi ve Baraz, 1994, s: 110).

Beylerbeyi Camisi, kesme taştan dört duvar üzerine barok stilde oturtulmuş bir büyük kubbe ile tek hacim olarak tasarlanmıştır. Mihrap nişi önündeki yarım kubbe ile örtülü dikdörtgen planlı bir hacim oluşturulmuştur. Çinileri ise İstavroz Sarayı'ndan getirilmiştir ve 16.yy.'dan başlamak üzere çeşitli devirlere aittir (Şekil 3. 3- 3. 4).

Resim 3. 3 M. 1814'de denizden Beylerbeyi Cami (Rebiî ve Baraz, 1994: 111)

Resim 3. 4 M. 1836'da Beylerbeyi Cami (Rebiî ve Baraz,1994:112)

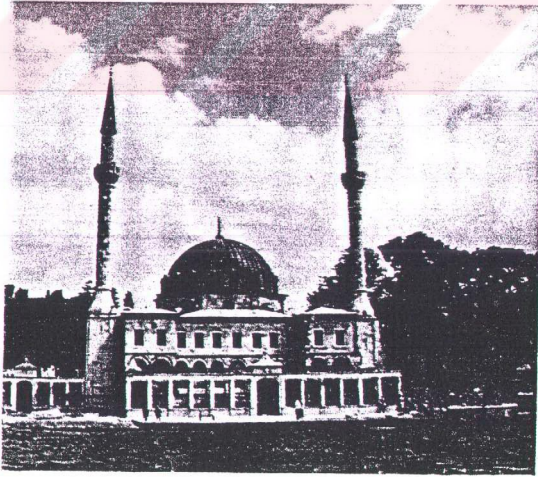

Resim 3. 5 Yalıboyu Caddesi'nden Beylerbeyi Cami (Rebiî ve Baraz, 1994: 118)

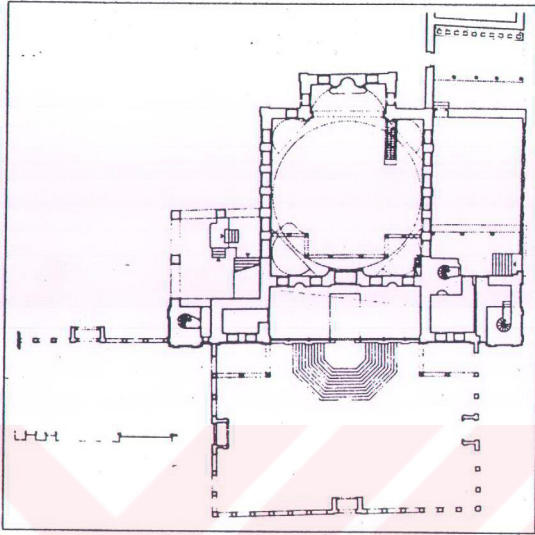

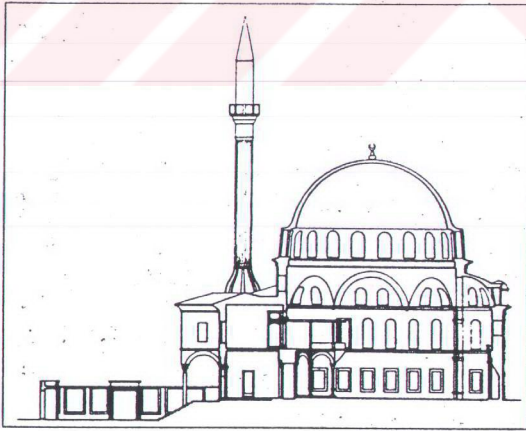
Resim 3. 6 Beylerbeyi İskelesinden Cami görüntüsü

Resim 3. 7 Denizden Beylerbeyi Cami, 1987 (Rebi ve Baraz, 1994: 113)

Şekil 3. 3 Beylerbeyi Cami planı (Batur, 1994: 204)

Şekil 3. 4 Beylerbeyi Cami kesiti (Batur, 1994: 203)

Kubbe kasnağı sekiz köşeli bir kaideye, kaide de duvardaki dört büyük kemer ile köşelerdeki dört küçük kubbeye dayanmaktadır. Ancak kible tarafındaki kemerin altı boşaltılmıştır. Mihrab bu boşluğun altından ileriye doğru bir çıkıntı yapan sofa görünümündedir. Bu sofanın üzeri de büyük bir yarım kubbe ile örtülmüştür.

Kubbe kasnağının etrafında ise siyah zemin üzerine altın yıldız ve sülüs hatla Esmâ-i Hüsnâ yazılı bulunmaktadır. Ancak bunlar özgün değildir. 1945 yılında Hattat Halim Bey ve iki öğrencisi tarafından aslına uygun olarak yeniden yazılmışlardır. Özgün hat Mehmed Esad el Yesari Efendi'ye aittir.

Kubbe kasnağındaki pencereler vitraylıdır ve kemerleri de yuvarlaktır. Çevreleri kalemişleri ile süslenmiştir (Rebii ve Baraz, 1994, s: 115).

Kubbenin iç kısmı ise serpiştirilmiş olan yıldız şeklindeki rozetlerle bezenmiştir. Ancak bu bezemeler 1983'teki yangından sonra değişmiştir, bugün mevcut değildir. Büyük kubbenin ortasında ise sülüs ile “Ya Kaadiyül-Hacat”, “Ya Samiül Esvat”, “Ya Mücibü Deavat” ve “Ya Refiüdderecat” yazılı bulunmaktadır (Resim 3. 8- 3. 9).

Mihrab duvarında bir çini pano yer almaktadır. Bu panonun üzerinde bulunan rozet pencerede, alçılı süsleme içinde “Besmele” yazılıdır. Mihrabın iki yan duvarında ve üstünde bulunan dört üst pencere alçı süslemelidir. Sağ pencere üzerinde “Ya Cami”, ortasında “Ya Mani”, sol pencere üzerinde “Ya Sami”, ortasında ise “Ya Nafi”, mihrabın sağındaki üst pencerenin üzerinde “Allah”, ortasında “La İlahe İllallah”, mihrabın solundaki üst pencerenin üzerinde “Muhammed”, ortasında “Resulullah” yazılı bulunmaktadır.

Pencerelerde renkli vitraylar kullanılmıştır. Mihrab mermerden yapılmıştır ve sade bir düzene sahiptir. Etrafını geniş bir silme çevirmektedir. Yanlarında ise iki ince sütun bulunmaktadır. Mihrabın iki yanında yer alan dört şamdan Abdülaziz dönemindeki onarım sırasında buraya yerleştirilmiştir. Mihrab üzerindeki çini panoda lacivert zemin üzerine beyaz sülüsle yuvarlak bir formda İhlas Suresi yazılmıştır. Çiniler kaliteli 16.yy. çinileridir. Bu çini kaplamalar üst pencerelerin altına kadar yükselmektedir.

Doğu duvarında pencere aralarındaki panolarda ithal edilmiş olan çin porselen çinileri kullanılmıştır. Beyaz üzerine mavi renkler uygulanmıştır. Pencerelerin içlerinde ve altlarında

ise 16.yy. çinilerine ilaveten Kütahya çinileri de kullanılmıştır.

Minberi ahşap olup maun üzerine fildişi kakma tekniği ile süslenmiştir (Resim 3. 10). Aynı şekilde mihrabın sol tarafında ve ortada bulunan vaaz kürsüsü de ahşap üzerine fildişi kakmalıdır. Bütün bunların Abdülaziz döneminde camiye konulduğu düşünülmektedir.

Batıda Mahmud-II dönemindeki minarenin kaidesinin yanındaki duvarda bir güneş saati bulunmaktadır. Caminin büyük kubesinin ortasına asılmış olan billur avize de Hasip Paşazade Hami Bey'in bir hediyesidir (Rebi ve Baraz, 1994, s: 116-118) (Resim 3. 11- 3. 12).

Sultan Boğaz'da dolaşırken namaz kılması için yaptırılmış olan Beylerbeyi Camisi, avluyla deniz ilişkisinin ilk olarak kurulduğu özel bir camidir. Daha önce deniz kıyısında yapılmış olan camilerde bu tür bir ilişki aranmamıştır. Caminin diğer bir önemli özelliği ise son cemaat yerinin iki katlı bir Hünkar Köşkü niteliğinde biçimlenişidir. Bu bölümün özgün olup olmadığı ise tartışma konusudur (Kunt vd., 1997, s: 387).

Resim 3. 8 Beylerbeyi Cami iç görünüşü

Resim 3. 9 Beylerbeyi Cami, kubbe iç görünüşü

Resim 3. 10 Beylerbeyi Cami, ahşap minber

Resim 3. 11 Beylerbeyi Cami Hünkar Mahfeli'nin yan görünüşü

Resim 3. 12 Beylerbeyi Cami Hünkar Mahfeli'nin ön görünüşü

Beylerbeyi Hamamı;

Beylerbeyi Camisi'nin kible tarafında bulunan ve avlusunun kapısı Yalıboyu Caddesi üzerinde bulunan hamam 18.yy. Türk hamamlarının en güzellerinden birisidir. Beylerbeyi Hamamı H. 1192- M. 1778 yılında Abdülhamid-I tarafından Beylerbeyi Camisi ile birlikte camiye gelir sağlaması amacıyla yaptırılmıştır (Koçu, 1961, s: 2684-85).

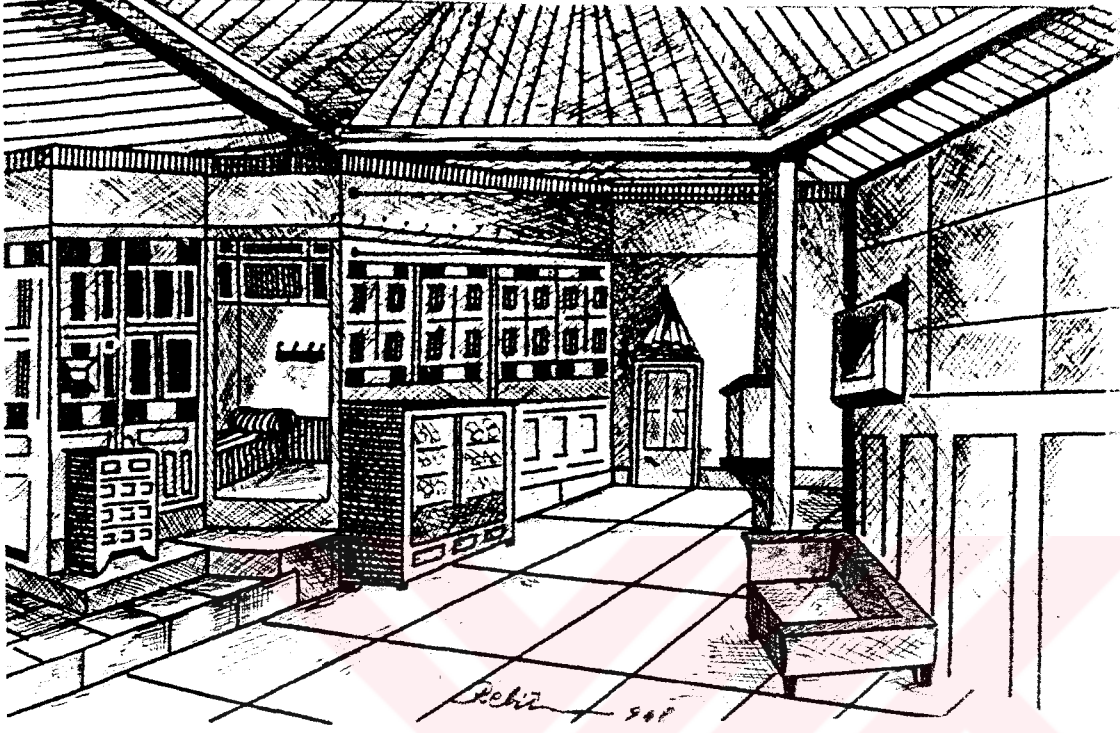
Hamamın mimarı Mehmed Tahir Ağa'dır ve Bina emini Mustafa Efendi'dir. Hamamın giriş kapısı yarı ahşap, yarı camlı olan iki kanatlı bir kapıdır. Avlu beyaz mermerlerle kaplıdır ve iki yanında ahşap doğramalı, klasik, vernikli ve buzlu camlardan oluşan soyunma odaları bulunur. Bu soyunma odalarının ikisi bir kişilik, üçü dört kişilik ve dört tanesi de altı ile sekiz kişiliktir. Bu odaların içinde kırmızı-beyaz çizgili kumaşla kaplı olan dinlenme ve soyunma sedirleri bulunmaktadır.

Perdeleri, storludur ve beyaz renkli patiskadan yapılmıştır. Odalarda peştamal ve havlu dolaplarından başka arkası yuvarlak olan klasik sandalyeler de bulunmaktadır. Odaların zemini muşamba ile kaplanmıştır. Ayrıca kapıların tokmakları da yuvarlak bir forma sahiptir ve porselendir.

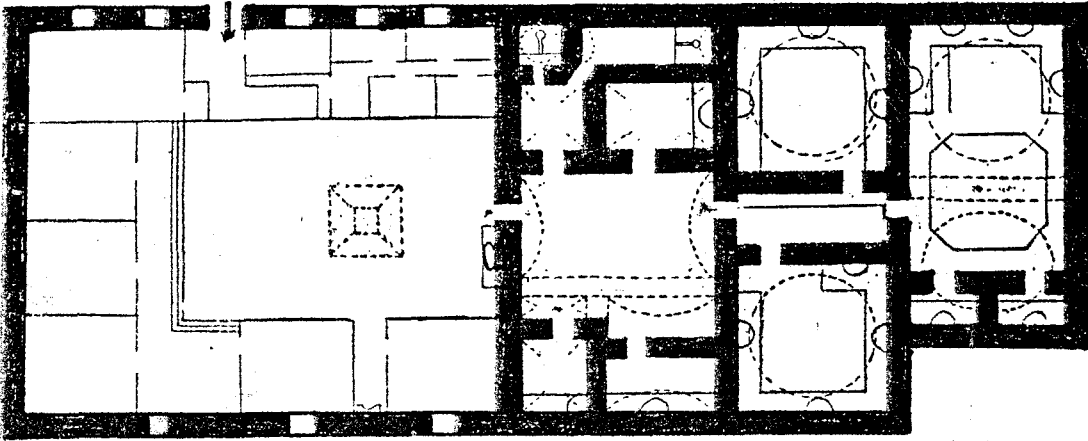
Sıcaklık bölümü ile camekan bölümü birbirine bağlayan avlunun tavanı yüksektir ve ahşap yarım fenere benzeyen camdan bir kubbe ile örtülüdür. Bu şekilde avlunun ışık alması sağlanmıştır. Bu avluda; havlu, peştamal ve takunyaları koymak için yerleştirilmiş olan camekanlı dolaplardan başka; bir ecza dolabı ve sedirimsi bir kanepe de bulunmaktadır.

Camekanlı avlunun sonunda ve solunda bulunan soğukluk kapısı ile asıl yıkanma kısmına geçiş başlar. Soğukluk bölümü üç kısma bölünmüştür ve ortası geniş tonoz bir örtü ile örtülmüştür. Sağda büyük bir kemer bulunur ve bu kemerin altından ikinci bölüme geçilir. Bu bölümde araları duvarla bölünmüş olan tek kurnalı bir temizlenme hücresi ile yine tek kurnalı olan küçük bir soğuk halvet vardır. Temizlenme bölümü beşik bir kubbe ile örtülmüştür (Şekil 3. 5- 3.6).

Soğukluğun solunda bulunan üçüncü bölümde, küçük bir aralıktan girilen iki tuvalet ve beşik kubbe ile örtülmüş olan tek kurnalı ikinci bir soğuk halvet bulunmaktadır.

Şekil 3. 5 1948, Cemekan kısmından bir görünüş (Rebi ve Baraz, 1994: 132)

Şekil 3. 6 Beylerbeyi Hamamı planı (Rebi ve Baraz, 1994: 132)

Sıcaklık bölümü ise iç içe iki kısımdan oluşmuştur. Birinci kısım dar ve uzun olan bir koridorun iki yanında orta sıcaklıkta olan iki büyük halvettir. Soldaki halvet üç kurnalı ve sağdaki halvet de dört kurnalıdır. Her iki bölüm de yarım küre formunda kubbelerle örtülüdür. Sıcaklığın ikinci kısmının ortasında sekiz köşeli bir göbek taşı bulunmaktadır. Bu bölüm büyük bir kemerle ikiye bölünmüştür. Soldaki bölüm yarım küre bir kubbe ile örtülüdür ve altında dört kurnalı bir sofa bulunmaktadır. Sağdaki bölüm ise yarım küreye yakın beyzi bir kubbe ile örtülüdür ve altında da kurnalı iki sıcak halvet vardır (Rebi ve Baraz, 1994, s: 131) (Resim 3. 13).

Resim 3. 13 Yalıboyu Caddesi'nden Beylerbeyi Hamamı görünüşü

Beylerbeyi Sıbyan Mektebi;

Sıbyan Mektebi'ni, Abdülhamid-I'in H.1192- M.1778 tarihinde, bugün Çamlıca Yolu Sokağı'nın başladığı minarenin olduğu yerde ve caminin içinde yaptırdığı bilinmektedir.

Mektebin giriş kapısının üzerinde bulunan kitabenin tarih manzumesinde ise şunlar bulunmaktadır;

“Şeh-i Şahan-ı Han Abdülhamid'in hüsn-i eltafi
Şerefle hatm edince bu ta'allümgah-ı Kur'an-ı
Tulu etti deruna mihr-veş tarih-i cevher-dar
Münevver Mekteb-i nev maşrık-ı envar-ı Furkan-ı”

Mahmud-II tarafından H.1236- M.1820 yılında Beylerbeyi Camisi'ne ikinci minare ilave edilip, cami yeniden yapılracasına tamir edilirken sıbyan mektebi de caminin içinden çıkarılmıştır. Dışarıda yeni yaptırılan iki katlı olan muvakkithane yapısının ikinci katına taşınmıştır (Rebi ve Baraz, 1994, s: 30). Caminin kuzey tarafına hünkar mahfili eklenince, mektep yapısı son cemaat yerinden hünkar mahfiline geçit sağlayan bir koridor olarak kalmıştır.

Caminin güneybatısına muvakkithane ile birlikte yaptırılan sıbyan mektebi geniş bir saçağın çevrelediği iki katlı bir yapı görünümündedir. Kuzey-güney doğrultusunda yaptırılmıştır. Muvakkithaneyi ve üst bölümdeki dersane bölümünü içine alan kuzey kanadı daire planlıdır. Alt katında büyük bir salonu, üst katında ise ikisi büyük bir tanesi de küçük olan üç odayı içine alan yapının güney kanadı ise dikdörtgen bir planlamaya sahiptir.

Kuzey kanadı giriş kapısı ile beraber mermerden yaptırılmıştır. Pencerelelerin dikdörtgen söveleri ve köşelerinde de küçük çiçek rozetleri bulunmaktadır. Alt sırada bulunan pencerelerin üzerini muvakkithaneye ait olan, dikdörtgen çerçevelere alınmış olan iki mısralık ta'lik hatlı kitabe kuşağı dolanmaktadır. Pencerelelerin aralarındaki iki katlı yarım payelerin dor tarzındaki sütun başlıkları bulunmaktadır. Bu sütun başlıklarının ortalarında ise istridye kabuğu süslemeleri yer almaktadır.

Yapının güney kanadında yer alan dikdörtgen planlı bölüm ise; bir sıra kesme taş, iki sıra tuğlanın almaşık düzende örülmesiyle oluşturulmuştur. Batı cephesinin üst katında üç tane büyük dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Tek pencerenin yer aldığı alt kısım ise basık bir kemerle sokağa açılabilir. Batı cephesinin ortasında giriş kapısı yer almaktadır. Bu kapının ortasında defne çelenginin çevrelediği oval bir kartuş içinde Mahmud-II'nin tuğrası bulunmaktadır (Konyalı, 1977, s: 303-304).

Emirgan Camisi;

Yapı, Emirgan'da, Emirgan-Boyacıköy Caddesi ile Doğru Muvakkithane Sokağı'nın köşesinde konumlandırılmıştır.

Caminin ana kapısı üzerinde bulunan ve ta'lik hatla yazılmış olan manzum kitabeye göre H.1196- M.1781'de Abdülhamid-I tarafından, erken yaşta ölmüş olan şehzadelerinden

Mehmed ve onun annesi olan Hümaşah Kadın anısına yaptırılmıştır. Cami bugün mevcut olan meydan çeşmesi ile günümüze ulaşmayan hamam, fırın ve değirmen gibi yapılarla birlikte bir külliye şeklinde yaptırılmıştır. 17.yy.'a kadar Feridun Bey Bahçesi olarak bilinen, o günden sonra da "Emirgun", "Mirgun", "Emirgan" isimleri ile anılan yerde Emirgüneoğlu Yusuf Paşa'nın yaptırdığı sahilsarayın yerinde inşa edilmiştir. Ancak bugün burada mevcut olan cami Mahmud-II döneminden (1808-1839) kalmadır. Sol taraftaki avlu kapısı üzerinde bulunan Yesarizade Mustafa İzzet imzalı kitabede, yapının 1838 tarihinde Mahmud-II tarafından yeniden yaptırıldığı belirtilmiştir. Bu nedenle de yapının mimari üslubu, detayları ve süsleme özellikleri Abdülhamid-I döneminin barok üslup özelliklerinden çok, Mahmud-II döneminin ampir üslup özelliklerini yansıtmaktadır.

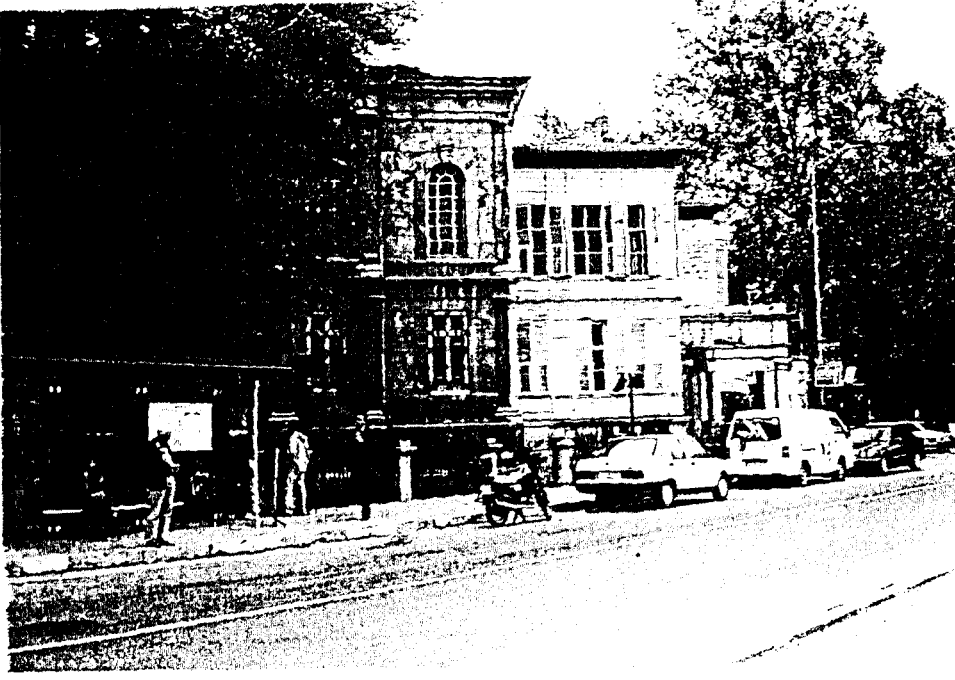
Mahmud-II tarafından yeniden yaptırılan bu yapıda, Abdülhamid-I döneminden, saygı ifadesi olarak kullanılan yapım kitabesi dışında hiçbirşey kalmamıştır (Demirsar, 1993, s: 169).

İki katlı olan yapı bir de hünkar mahfeli içermektedir. Kible yönünde arazideki eğimin etkisiyle oluşmuş olan bir kısmı bodrum katı bulunmaktadır. Cami ve minaresi kagir, mahfel ise ahşaptır. Ahşap konstrüksiyonlu kırma çatısı ise kiremit örtülüdür (Resim 3. 14- 3.15).

Emirgan Cami'nin, dış cepheleri kesme taş, hünkar mahfeli ise ahşap kaplamadır. Cephelerde sade bir düzen uygulanmıştır. Zemin kattaki dikdörtgen pencerelere karşılık üst katta kemerli pencereler bulunmaktadır. Ancak her iki katta da, bu pencerelerin arasında yer alan taş ayaklar, kat kornişlerine kaidelerle oturmaktadır. Bu unsurlarla cephelere hareketlilik kazandırılmıştır (Resim 3. 16- 3. 17).

Cami cephelerinde olduğu gibi hünkar mahfelinde de cepheler oldukça sade bir düzendedir. Mahfelin girişinin olduğu, sol yan cephedeki mermer sütunların taşıdığı konsolla bu cepheye de bir hareketlilik kazandırılmıştır. Zemin kattaki ve üst kattaki dikdörtgen pencerelerin ahşap panjurları bulunmaktadır. İki katın ayrımını sağlayan korniş ve cepheyi yatay ve dikey olarak bölen ahşap plastrlar daha koyu renklidirler.

Camiye giriş avludandır. Son cemaat mahali 5.00 x 4.30 m. ölçülerindedir ve sol tarafında bir imam odası, sağ tarafında ise vestiyer ve duvarın arkasında gizlenmiş olan, mahfele çıkan küçük bir ahşap merdiven bulunmaktadır. Mihrap aksına göre sağda yer alan bir kapı ile ibadet sahnına ulaşılır.

Resim 3.14 Emirgan Cami Boyacıköy Caddesi görünüşü

Resim 3. 15 Emirgan Cami Hütkar Mahfeli görünüşü

Resim 3. 16 Emirgan Cami Hünkar Mahfeli görünüşü

Resim 3. 17 Emirgan Cami avlu görünüşü

Bu kapının sağ yanında iki, sol yanında ise üç pencere bulunmaktadır. İbadet sahnı 15.30 x 15.70 m. ölçüleriyle yaklaşık kare bir mekan özelliğindedir. Sol tarafta mahfeli taşıyan sekiz tane daire kesitli sütun bulunmaktadır. Bunlardan başlangıçtaki ve bitimdeki sütunlar duvarla bütünleştirilerek yarım sütun halini almıştır.

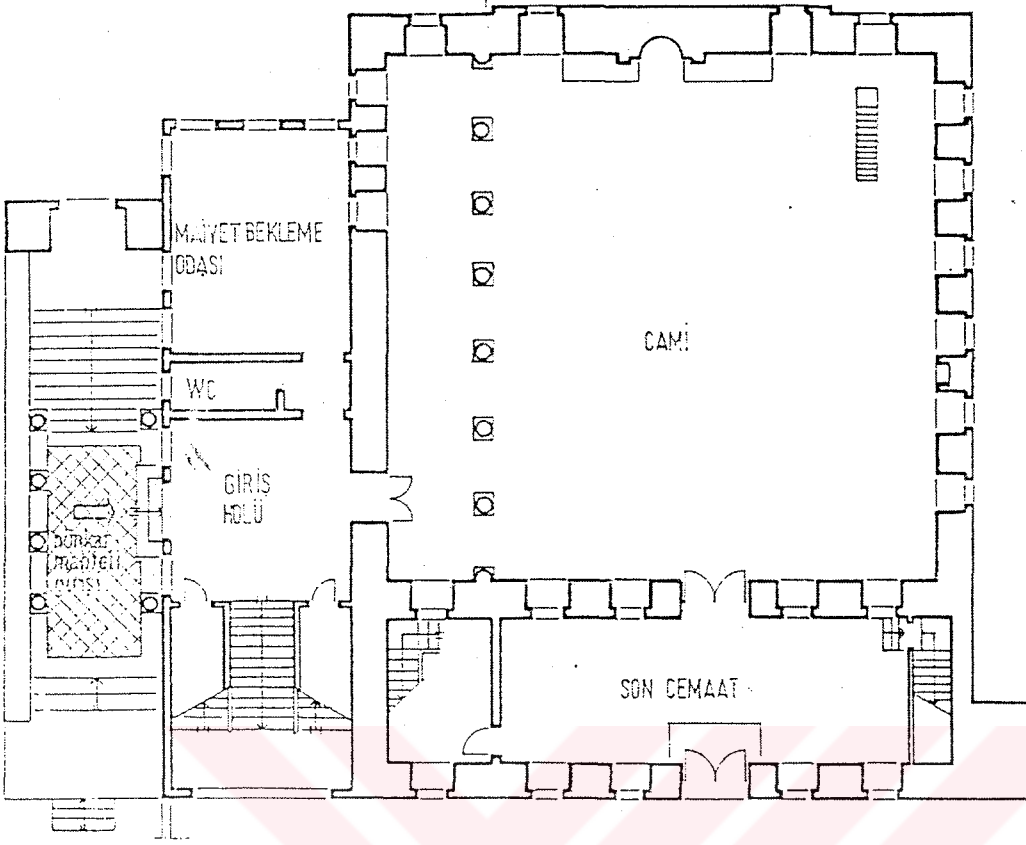
Mihrap duvarında, altta mihrabın iki yanına yerleştirilmiş olan iki tane pencere ve bunların üzerlerinde de beş tane kemerli pencere yer alır. Sağ yan duvarda ise altta ve üstte altışar pencere yerleştirilmiştir. Sol yan duvarda ise hünkar mahfelinin giriş holüne açılan bir kapı ve mahfel odasına açılan iki pencere bulunmaktadır.

Hünkar mahfeline giriş sol yan cepheden verilmiştir. Caddeden 11 rıhtlık bir merdivenle giriş sahanlığına ulaşılmaktadır. Mahfelin konsol bölümünü bu sahanlığı çevreleyen mermer sütunlar taşımaktadır. Kapıdan girildikten sonra 5.15 x 5.30 m. ölçülerinde olan bir hole ulaşılır. Bu holün sağ tarafında, üst kata çıkılan büyük ahşap bir merdiven, solunda ise, içinde tuvaletin de yer aldığı küçük bir geçişle bağlanılan bir oda bulunmaktadır.

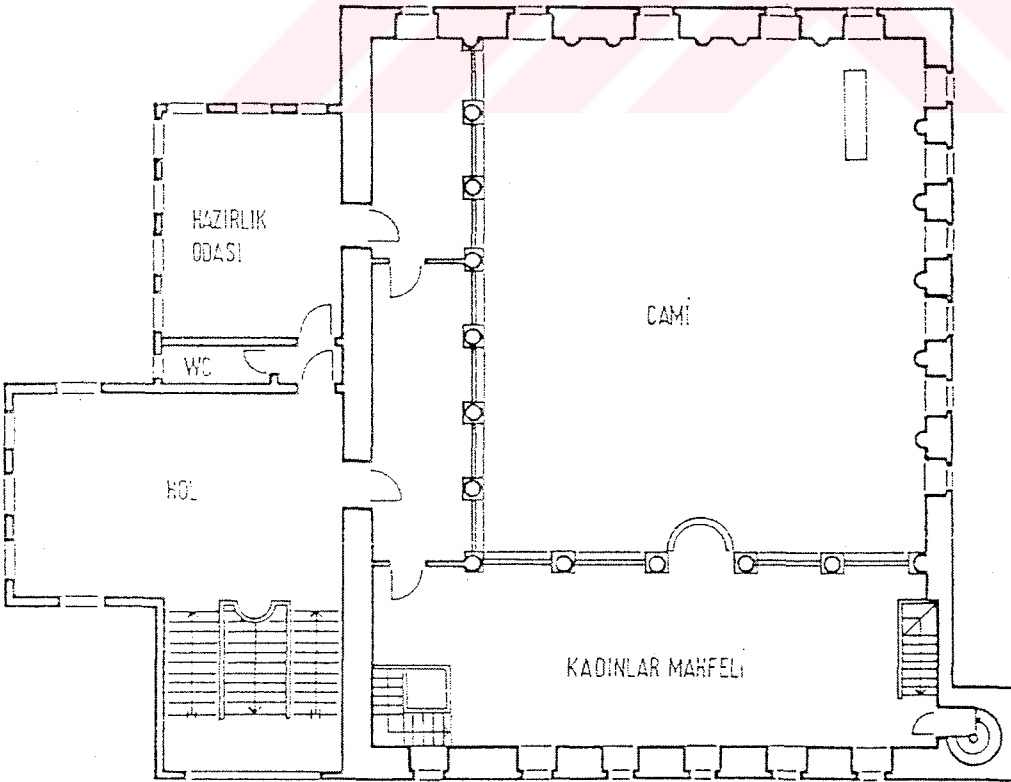
Üst katta ise daha geniş bir hol bulunmaktadır. Bu holden mahfele açılan bir kapı bulunmaktadır. Mahfelin bu bölümü padişah haremi için ayrılmıştır. Merdivenin karşısında bulunan kapıdan padişahın namaz kılması için düzenlenmiş olan odaya ulaşılır. Bu odadan da mahfelin camiye açılan kısmına ulaşılmaktadır (Şekil 3. 7- 3. 8).

Caminin ve hünkar mahfelinin tavanı düz çıtalı ahşap kaplamaya sahiptir. Duvarlarda yeşil yağlıboya kullanılmıştır. Duvarlardaki ve mahfeldeki sütunlara mermer taklidi boya yapılmıştır. İyonik olan sütun başlıkları ayrıca yaldızlıdır. Mahfelin ahşap korkuluklarında papatya motifleri kullanılmıştır. Mahfeldeki altın yaldızlı metal kafes de cami dekorasyonunda önemli bir yer tutmaktadır. Mihrabın nişinde sıva üzerine gölgeli kalemişi bezemeler yaptırılmıştır. Bunun çevresinde yer alan marmara mermer çerçevenin kabartma motifleri ise yaldızlıdır. Ahşap olan minber beyaz renkli yağlı boya ve yaldız ile boyanmıştır. Vaiz kürsüsü de minberin tarzında tasarlanmıştır. Bunlardan başka mihrabın iki yanına ve üzerine el yazması olan levhalar yerleştirilmiştir (Köprülü, 1988, s: 124-126) (Resim 3. 18- 3. 19).

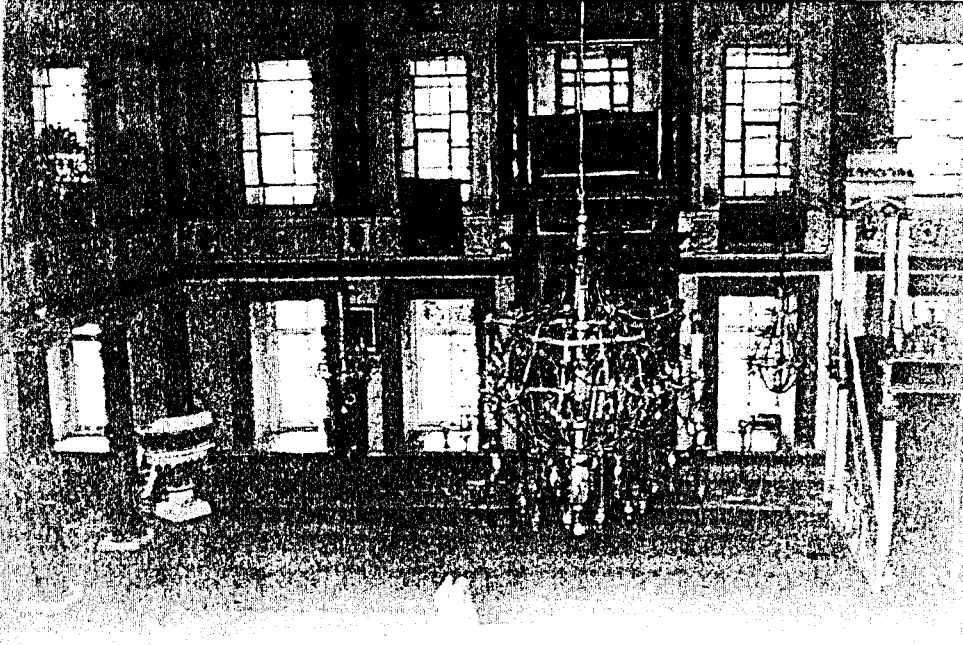

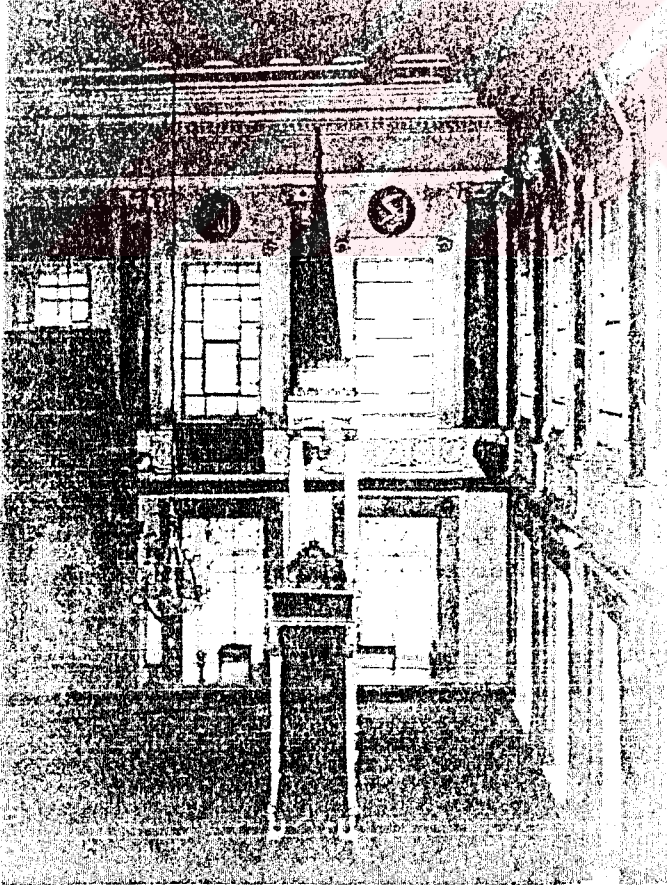
Şekil 3.7 Emirgan Cami zemin kat planı (Köprülü, 1988: 127)

Şekil 3. 8 Emirgan Cami üst kat planı (Köprülü, 1988: 128)

Resim 3. 18 Emirgan Cami iç görünüşü

Resim 3. 19 Emirgan Cami iç görünüşü

Emirgan eşmesi;

Emirgan'da Muvakkithane Caddesi ile Boğaz sahil yolunun köşesinde, ınaraltı adı verilen kahvehanenin yanında yer almaktadır.

Kitabelerindeki tarihlere göre Emirgan Cami ve eşmesi aynı tarihlerde yaptırılmıştır. 1197/1782 tarihli olan çeşme bugüne özgün yapısından hiçbirşey kaybetmeden gelebilmiştir.

Mimarisi ve süslemesi döneminin barok-rokoko üslubunu yansıtmaktadır. Sekiz cephesi olan çeşmenin dört musluğu ve haznesi mevcuttur. Tamamıyla mermerden yaptırılmıştır. atısı ahşaptır ve çıkıntılıdır. Saçakları da ahşaptır ve kasetli süslemeye sahiptir. Çatının ortasında sekizgen bir tambura oturan kubbesi yer almaktadır. Dört ana yöndeki musluklu ve mermer yalıklı cephelerin aralarında yer alan ara cepheler ise oldukça sade tasarlanmıştır. Bu cephelerin üst bölümlerinde de birer kitabe bulunmaktadır. Yalıkların üst bölümlerinde, cephelerde birer mermer platform yer almaktadır. Her cephedeki aynalar ve alınlıklar da ayrıca kitabelere sahiptir. Bu kitabeler Yesari Mehmed Esad Efendi imzasını taşımaktadır. Aynataşlarındaki kitabelikler de birer ayet-i kerime içerirler.

Doğu cephesindeki alınlıkta Abdülhamid-I'e ait olan bir tuğra yer almaktadır. Cephelerin tümünde ise stilize edilmiş bitkisel motifler yer almaktadır. Kitabelerin kenarları ve ayna kemerleri Osmanlı rokoko üslubunun en zarif örneklerinden sayılmaktadır. Cepheler arasında kenarlar boyunca köşeli ve yivli olan birer sütunçe yerleştirilmiştir (Sezen, 1993, s: 35).

Emirgan eşmesi, "Abdülhamid-I Meydan eşmesi" ve "Hamidiye eşmesi" isimleriyle de anılmıştır. Bu çeşmenin tarih kitabesi şu şekildedir;

"Güzide menba-i cuy-i ata ser-eşme-i ihsan
 Sehab-ı afet zıll-i zalil-i Halik-i Zü'l-men
 Şehinşah-i cihan Abdülhamid Han-ı adaletkar
 Olur vasf-ı cemilinde zeban-ı natıkaa elken
 Bina etti bu ziba çeşmesar-ı nur-bahşayı
 Akıttı ab-ı nabı ta ola gencide-i mahzen
 Be-ferman-ı Hüda şehzadesi Sultan Mehmed'le
 Hümaşah Valide Kadın çün etti cennet-i mesken

Hibe etti bu çeşme ecrini anlara cami-veş
 Ola ervahı şad-ü cennet ola kuşe-i medfen
 Safa-yı kalb ile Hak Padişah-ı eyleyüp daim
 Kederden olalar şehzadegan-ü duhteran eymen
 Bu ziba çeşmenin katre-i abi hesabınca
 Vire bari Hüda ruzi cezada ecr-i müstahsen
 Zeban-ı lulesi atşana der tarihini Tevfik
 Muhammed aşkına ma iç su bu nev-ayn-ı safiden” 1197(1782)
 (“1. Abdülhamid”, 1982, s: 141).

Emirgan Çeşmesi'nin suyunun yapıldığı dönemde Belgrat Ormanı'ndaki Valide Bendi'nden alındığı bilinmektedir. Bu suya daha sonraları Mahmud-II Bendi'nin suyu da katılmıştır. Bu tesis Taksim su şebekesini oluşturmuştur. Bu suyun Boğaz çeşmelerine ayrılan koluna Başlısu denmektedir. Çeşme halen fonksiyonunu sürdürmektedir ve özgün suyolları da bozulmamıştır (Sezen, 1993, s: 35-36) (Resim 3. 20).

Beylerbeyi Araba Meydanı Çeşmesi;

Beylerbeyi'nde Küplüce Yolu Sokağı'nın başında ve sağ tarafta bulunan meydanlığın sonunda yer almaktadır.

Kitabesinin üzerindeki yazılar kısmen silinmiştir. Ancak çeşmenin Abdülhamid-I tarafından yaptırıldığı anlaşılabilir.

Çeşmenin ayna mermerlerinin oldukça sağlam olmasına karşılık yalağı çukurda kalmış ve yer yer de parçalanmıştır. Cephede bulunan mermer aynalar işlemezdir. Tonoz yapıya sahip olan haznesi set altında bulunmaktadır. Çeşmenin suyu tatlı değildir ve yaklaşık olarak dokuz-on yıl önce Mümtaz Çeçen Bey tarafından çeşmenin yollarının onarımı gerçekleştirilmiştir (Rebi ve Baraz, 1994, s: 52-53) (Resim 3. 21).

Beylerbeyi Çamlıca Yolu Sokağı Çeşmesi;

Çeşme, Çamlıca Yolu Sokağı'nın solunda ve Beylerbeyi ekmek fırınının arkasındaki küçük bir meydana yer almaktadır ve asırlık iki çınar ağacının arasında bulunmaktadır.

Resim 3. 20 Emirgan Çeşmesi

Resim 3. 21 Beylerbeyi Araba Meydanı Çeşmesi

Barok üslupta ve kitabesiz olarak yaptırılmıştır. Yalak ve ayna mermerleri yer yer kırılmış, lüleleri koparılmıştır. Suyu tek gözde devamlı akan ve üç cepheli kabartma bir çeşme özelliğindedir. Arkasında dört gözlü olan ve yaklaşık yedi metre yükseklikte ve oniki metre boyunda olan bir Bizans Sarnıcı bulunmaktadır.

Yaptırıldığı tarih bilinmemekle birlikte Abdülhamid-I tarafından yaptırıldığı bilinmektedir. Papatya Sokağı ile Çamlıca Yolu Sokağı'nın terkos suyu olmayan bazı evleri bu çeşmeden faydalanmaktadır (Rebi ve Baraz, 1994, s: 123) (Resim 3. 22).

Beylerbeyi İskelesi, Havuzbaşı ve Çınarönü'ndeki Çeşmeler;

Abdülhamid-I tarafından yaptırılan çeşmelerin bir bölümü günümüze kadar korunamamıştır. Beylerbeyi Sementi sınırları içinde bulunan bu çeşmeler de bugüne ulaşamayan çeşmelerdir. Dr. Nazım Nirven'in 1925 yılında yayınladığı "İstanbul Şehremanetine Vakıftan Devrolunan Sular" adlı kitapta bu çeşmeler hakkında kısa bilgiler verilmiş ve yerlerine de değinilmiştir ("1. Abdülhamid", 1982:140) (Resim 3. 23).

İstinye Neslişah Mescidi Yanındaki Çeşme;

İstinye'de Neslişah Camii avlu kapısının bitişiğinde yer almaktadır. Yüzü düz mermerle kaplanmış ve etrafı sade bir çerçeve içine alınmıştır. Üzeri çatılı ve saçaklıdır. Celi sülüs hatla yazılmış olan kitabesi şu şekildedir;

"Bu çeşme-i ferahfeza şevketlü kerametlü Padişah-ı azam

Ve Şehinşah-i muazzam Halifetullah-i fi'l-alem Hadimü'l-Haremeyn'il-muhteremeyn

Sultan Abdülhamid Han halledallah-ü saltanatuhü ila

Nihayeti'd-devran Hazretlerinin eser-i latifleridir"

1197 (M. 1782)

("1. Abdülhamid", 1982, s: 140) (Resim 3. 24).

Medine'deki Medrese;

Başka hiçbir kaynakta geçmemekle birlikte "Tarih-i Cevdet"de Abdülhamid-I'in Medine'de yaptırdığı medreseden bahsedilmektedir. Ancak Abdülhamid-I Vakfiyesi'nde bütün

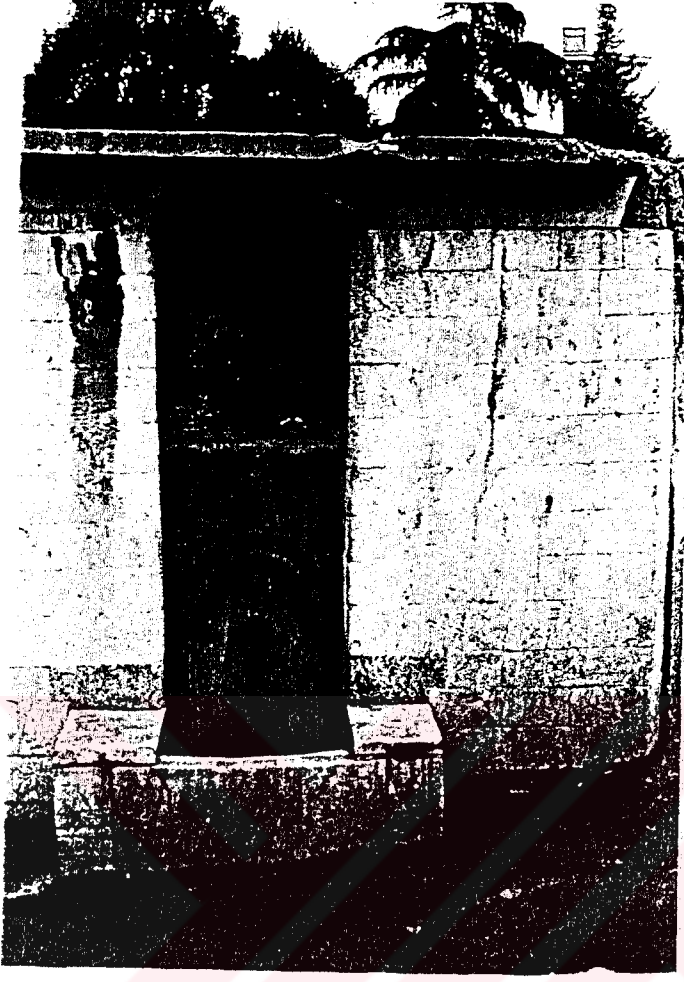
tesislerden bahsedilmesine rağmen bu medreseden hiç söz edilmemiştir. Medine'deki medrese ile ilgili "Tarih-i Cevdet"de anlatılanlar ise; hazinedarlara verilen maaşlar ve Ravza-i Mutahhara'nın yıllık mum ihtiyacının ne şekilde temin edilip, nasıl gönderileceği ile ilgili bilgilerdir. Ayrıca Mekke-i Mükerrreme'de Alaiyeli Hasan Efendi adlı şahsa hergün "Hizbü'l-ber" ve "bahr" okuması ve haftanın belli günlerinde Peygamberin doğduğu yerde ders vermesi için bir ödeme yapıldığı da belirtilmiştir (Cunbur, 1964, s: 24).

Resim 3.22 Beylerbeyi Çamlıca Yolu Sokağı Çeşmesi ve arkasında Tarihi Bizans Sarnıcı

Resim 3. 23 Çınarönü'ndeki Çeşme

Resim 3. 24 İstinye Neslişah Sultan Camisi Avlu Kapısı bitişiğindeki Abdülhamid-I Çeşmesi

4. ABDÜLHAMİD-I KÜLLİYESİ

4.1 Abdülhamid-1 Türbesi

4.1.1 Türbe'nin tanımı ve batı etkisindeki türbelerin mimari ve süsleme özellikleri

Ünlü kimselerin mezarı üzerine kurulan yapılara türbe denir (Hasol, 1995: 460).

Lale Devri (1703-1730) olarak adlandırılan devreden itibaren Avrupa ile ilişkilerin artması birçok yabancı sanatçının Türkiye'ye gelmesine ve Türk zevkinin değişmesine neden olmuştur. Batı'daki sanatsal değişimler mimarimize yansımış ve barok, ampir üsluplarının izlerinin görüldüğü yapılar yaptırılmıştır. Artık 19.yy.'ın sonlarına kadar devam edecek bu devrede, mimarimizde ve süslemesinde, yuvarlak şekillerin, “ S “ kıvrımlarının, ikili, üçlü, dörtlü profillerin, kumaş kıvrımlarının, deniz kabuğu motiflerinin ve çelenklerin hakim olduğu görülecektir (Önkal, 1992: 34).

Abdülhamid-I Türbesi de batı etkisindeki Osmanlı mimarlık döneminde inşa edilmiştir. Bu devre ait türbeleri plan özelliklerine göre; köşeleri yuvarlatılmış kübik gövdeliler, poligonal gövdeliler, sekizkenarlılar, onkenarlılar, dilimli gövdeliler, silindirik gövdeliler şeklinde sınıflandırmak mümkündür (Önkal, 1992: 35-36).

Türbelerde kasnak şekillerinde bazı değişiklikler olmakla beraber, kurşun kaplı kubbenin üst örtü olarak tercih edildiğini görüyoruz. Kubbe yuvarlağına geçiş genellikle kenarlar üzerine kurulan yuvarlak kemerler arasındaki pandantiflerle sağlanmıştır.

Bu devir türbelerinde, kasnağın pilastrlar ve konsollarla desteklenip süslendiği görülmektedir. Abdülhamid-I Türbesi'nin sekiz kenarlı kasnağının dört tane uzun kenarı plandaki duvarlara paraleldir. Dar kenarları önüne yerleştirilmiş kurşun kaplı tromp kubbecikleri düz ve yuvarlak hatların alternatif sıralanışını sağlar.

Bu devir türbelerinin pencere formlarında önemli değişiklikler olmasına karşılık mekanın iki sıra pencere dizisi ile aydınlatılması geleneği sürdürülmüştür (Önkal, 1992: 37).

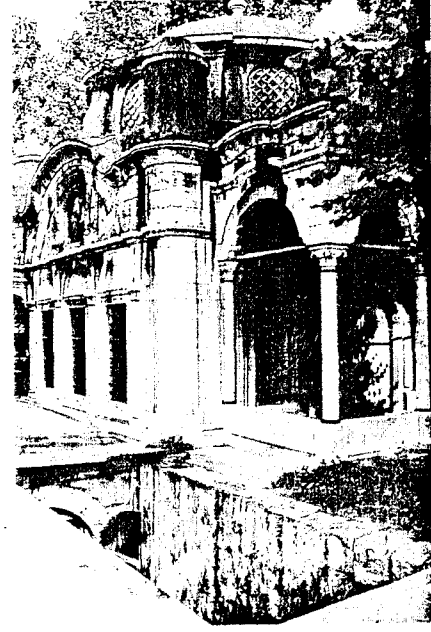
Giriş açıklıkları önünde revak bulunmayan türbelerin kapıları genellikle basit ve sade yapılmıştır. Giriş açıklıklarının yanında uzanan pilastrlar, kemer tepesi hizasında ikinci bir kat halinde devam etmekte ve portaller kitabeliklerin üzerinde akant yapraklarının şekil kazandırdığı taclarla son bulmaktadırlar. Sebil, imaret, çeşme ve mektep gibi bir külliye içinde yer alanların ayrıca bir dış kapıları olup bazen bunların esas giriş açıklıkları ile olan benzerlikleri dikkati çeker. Üzeri puşidilerle örtülü sandukaların sedef parmaklıklar içine alınma geleneği, 19.yy.'ın ikinci yarısına kadar sürmüştür.

Bu devir türbelerinin cephe kaplamalarında kesme taş ve mermerin kullanımının devam ettiğini görüyoruz. Klasik Devrin özellikle son bölümünde, çok bol bir şekilde kullanılan mermerin, 18 ve 19.yy.'larda daha az ölçüde kullanıldığı ve ikinci planda kalan satırların kesme taşla kaplandıkları görülür. Bu durum devletin ekonomik yapısının kısmen sarsılmış olması ile açıklanmaktadır. Yapılarda caddeye bakan yüzeyler mermerle kaplanmışken, geri planda kalmış olan cepheler veya avluya bakan cepheler kesme taşla kaplanmıştır. Bu duruma örnek olarak; Nakşidil Valide Sultan Türbesi, Nuruosmaniye, Mustafa-III, Abdülhamid-I Türbeleri gösterilebilir (Önkal, 1992: 38) (Resim 4. 1- 4. 2- 4. 3- 4. 4).

Mustafa-III'ün Türbesi dışındaki bu devre ait türbelerin hiçbirinde çini kaplama kullanılmamıştır. Kaplamanın üzerinde mekanı dolanan çini yazı kuşağının malzemesi de değişmiş ve bu devirdekiler mermer üzerine yazılmışlardır.

Çini malzemenin yanısıra türbelerden kaybolan ve uygulanmayan diğer bir özellik, sedef ve fildişi kakmalı, künde kari tekniğinde hazırlanmış olan pencere ve kapı kapaklarıdır. Abdülhamid-I Türbesi gibi bazı türbelerde, sandukaları çevreleyen sedef kakmalı ahşap parmaklık geleneği bir süre korunabilmişse de, kapı ve pencere kanatları basit ve sade işçilikleriyle dikkat çekmez hale gelmişlerdir. Ayrıca pencerelere değişik örnekler gösteren demir parmaklıklar eklenerek zenginleştirilmiştir. Bazen de Mahmut-II Türbesi'nde olduğu gibi alınlıklara da madeni şebekeler yerleştirilmiştir. Kubbenin dış kaplama malzemesi ise kurşundur (Önkal, 1992: 39).

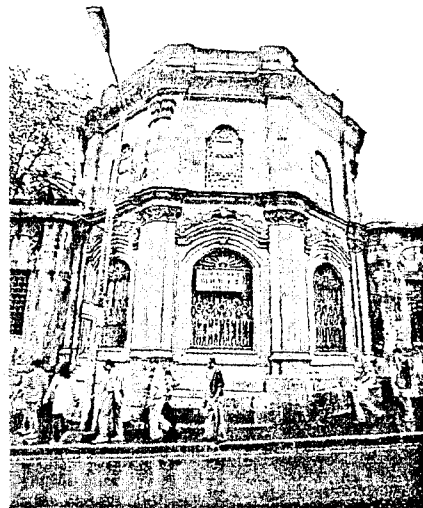
Bazı türbelerde, kemerlerin iki renkli taşın alternatif sıralanışı ile örülmesi geleneği devam etmiştir. Bunlardan ayrı olarak kilit taşlarında genellikle renkli taşlar kullanılmıştır. 17.yy.'dan itibaren Avrupa'da değişik üsluplarda kullanılan motif ve kompozisyonların süslememize

Resim 4.1 Nakşidil Sultan Türbesi (Varlık, 1994: 41) Resim 4.2 Şehsuvar Sultan Türbesi
(Kuban,1994:103)

Resim 4.3 Abdülhamid-I Türbesi

Resim 4.4 Mustafa-III Türbesi (Sözgen, 1994: 510).

katıldığını görüyoruz. Bu özellikler sadece yeni yapılan yapılarda değil onarılan eski yapılarda bile uygulanmıştır. Bu devirle birlikte artık süsleme özelliklerimize akant, meşe ve defne yaprakları, çiçek buketleri, vazolar, profiller, konsollar, pilastrlar, şerit ve kurdelalar, bayraklar, kumaş ve perde kıvrımları, kalkanlar, kılıçlar, armalar, sepetler, kartuşlar, deniz kabuğu motifleri ve şehir manzaraları da eklenmiştir. Mukarnaslı- baklavalı sütun başlıklarının yerini artık akant yapraklarıyla süslü veya iyon tarzını anımsatan volütlü başlıklar almaya başlamıştır (Önkal, 1992: 40).

Bu devreye ait türbelerin kalemişi süslemeleri, genellikle kubbe ve kubbe yuvarlağına geçişi sağlayan bölgelerde toplanmıştır. Bu süslemelerde kullanılan motifler arasında çoğunluğu akant yaprakları, kupa ve vazolar, üzüm salkımları ve asma yaprakları oluştururlar (Önkal, 1992: 41).

Ahşap süslemeler bu devir türbelerinde önemini yitirmiş, sedef ve fildişi kakmalara sahip eserler sadece sandukaları çevreleyen parmaklıklarda görülmeye başlanmıştır. Mustafa-III ve Abdülhamid-I Türbeleri gibi bir iki yapıda, sedef ve fildişi kakmalı ahşap geleneği sürmüşse de sonraları bu yerini madeni parmaklıklara terk etmiştir. Özellikle 19.yy.'da yapılan türbelerde bu maden işlerinin süsleme olarak mimaride daha fazla kullanıldığını görüyoruz. Bu devrin pencere parmaklıkları da dekoratif bir özellik kazanmışlardır (Önkal, 1992: 42).

16.yy.'ın ikinci yarısından itibaren inşa kitabeleri uzun manzum kıtalar halinde oluşturulup talik hatla yazılmışlardır. Kitabeler yalnızca türbenin ne zaman ve kim tarafından yazıldığını ifade eden metin ve manzumelerden ibaret olmayıp şairlerin zenginleştirdiği anlamları içeren birer sanat eseri özelliği kazanmışlar. Kitabelerin son mısralarında çoğunlukla tarih bulundurulmakta ve bu da yapının tamamlanış tarihinin tesbitine yardımcı olmaktadır. Bu devre ait türbelerde eseri yapan mimarların imzası bulunmamasına karşılık hattatların imza kitabeleri bulunmaktadır. Abdülhamid-I Türbesi'nde Hattat Mehmed Emin'in imza kitabesi mevcuttur.

Bu devir türbelerinde mimari formlarda ve süsleme unsurlarında önemli değişiklikler olmasına karşılık, daha önceleri süs unsuru olarak kullanılan ve ayetler, hadisler içeren yazı şeritleri, madalyonlar ve levhaların, önem kazanarak, uygulanmasına devam edilmiştir. Birçok türbede zeminden yaklaşık 3 m. yükseklikte ve mermer kaplamaların üzerinde, mekanı dolaşan yazı kuşakları, farklı surelerden ayetler içermişlerdir (Önkal, 1992: 43).

Göbekleri süsleyen yazı madalyonlarında da azalma olmuş ve bunlar sadece birkaç türbede uygulanmıştır. Ayrıca bazı türbelerde kutsal değeri olan eşyalarla ilgili yazılar ve manzumeler de bulunmaktadır. Abdülhamid-I Türbesi de bu türden yazılar içeren türbelere örnek oluşturur.

4. 1. 2 Abdülhamid-I Türbesi'nin mimari özellikleri

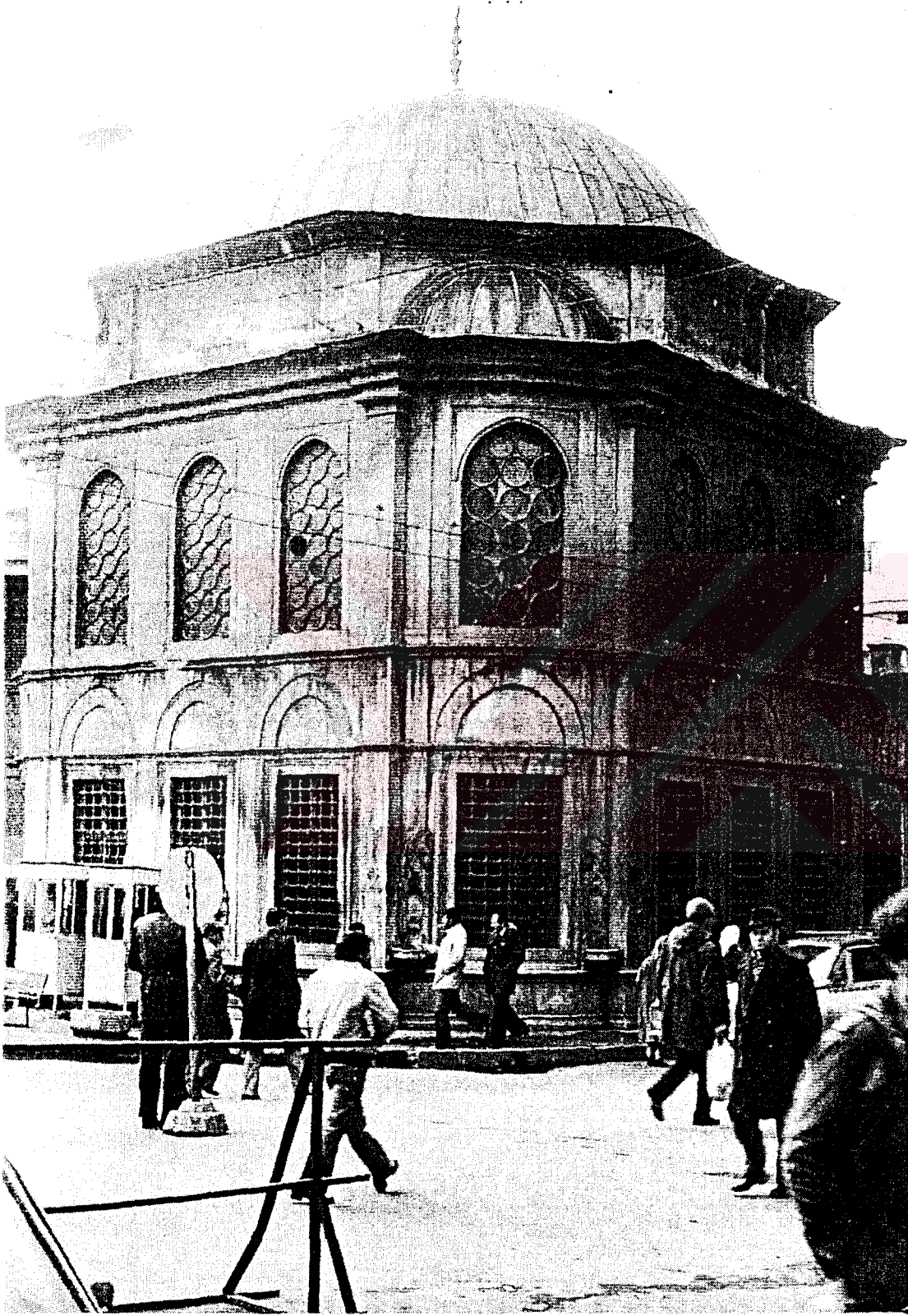
18.yy.'ın son çeyreğinde, Bahçekapısı semtinde medrese, imaret, mektep, sebül, çeşme, kütüphane ve türbeden meydana gelen külliye oluşturulmuştur. Ancak aradan uzun bir zaman geçmeden, külliye ait yapıların değişik gerekçelerle ortadan kaldırılması koruma düşüncesi açısından ne kadar üzücü ise, günümüzde külliyenin türbesinin medrese ile beraber ayakta kalabilmesi de o derece sevindiricidir.

Abdülhamid-I, 1192-1195 / 1777-1780 yılları arasında külliye yapıtırırken, bugün 4. Vakıf Han'ın bulunduğu adanın tam güneyindeki yapı adasının doğusuna da kendisinin ebedi mekanı olacak şirin yapıyı inşa ettirmiştir (Önkal, 1992: 231) (Resim 4. 5).

Mimari planlama ve malzeme özellikleri

Türbe köşeleri yuvarlaklaştırılmış kübik bir gövdeye sahiptir. Bu gövde sekizgen kasnağa oturan bir kubbeyle örtülmüştür. Yapı, külliyenin diğer yapılarıyla birlikte ele alınıp planlandığından dışarıdan doğrudan türbe içine girilememekte, revakın güney-doğu duvarına bitişik bir dış kapı ile, revak önündeki avluya geçilmektedir (Resim 4. 6- 4. 7).

Türbe iç mekanda ise köşeleri yuvarlatılmış, bir kenarı 9.25m. olan kare plana sahiptir. Dıştaki ile aynı formu gösteren giriş açıklığı ayrıca siyah ve beyaz mermerlerin ardarda örülmesiyle oluşan bir kemere sahiptir. Giriş açıklığı, etrafını çerçeveleyen silmeleri ve üzerindeki kitabesi ile bir iç portal özelliğindedir (Resim 4. 8- 4. 9). Mekanın içi altta ve üstte 13 olmak üzere toplam 26 pencere ile aydınlanmaktadır. 2.28 x 1.14 m. ölçülerindeki alt pencereler düz atkılı mermer sövelidirler ve temiz bir işçiliğe sahip ince silmelerle çerçevelenmişlerdir. Bu pencereler mekan içinde, üç kenarda üçer ve köşelerde birer tane olmak üzere yerleştirilmişlerdir (Resim 4. 10- 4. 11). Giriş açıklığının iki yanına pencere açılmamış, boşluklara iki dolap yerleştirilmiştir. Kuzey duvarı ortasındaki pencere daha sonraları kapatılarak buraya Hz. Muhammed'in ayak izini içeren "Resm-i Kadem-i Saadet"

Resim 4. 5 Abdülhamid-I Türbesi, 1960

Resim 4. 6 Hamidiye Türbesi Sokak'tan dış kapı görünüşü

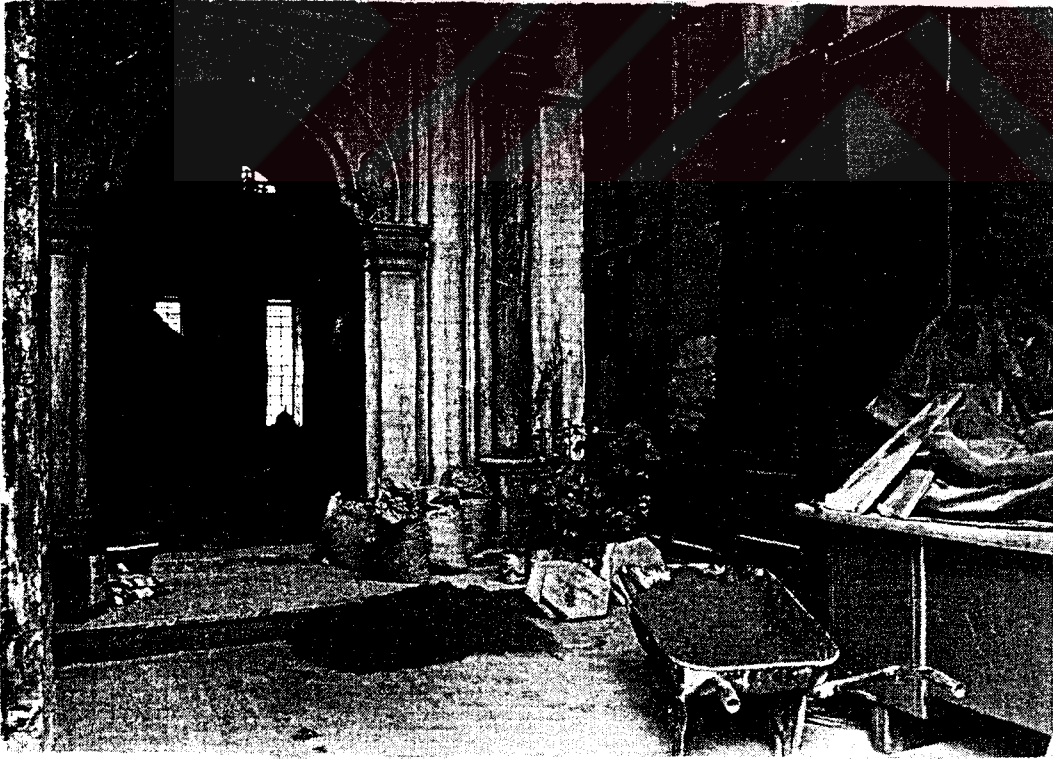

Resim 4. 7 Avlu içinden dış kapı görünüşü

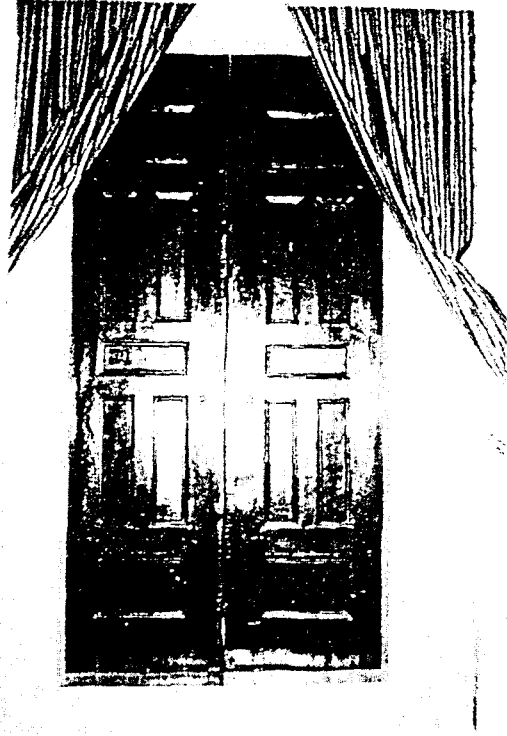

Resim 4. 8 Abdülhamid-I Türbesi giriş açıklığı (1985- 86)

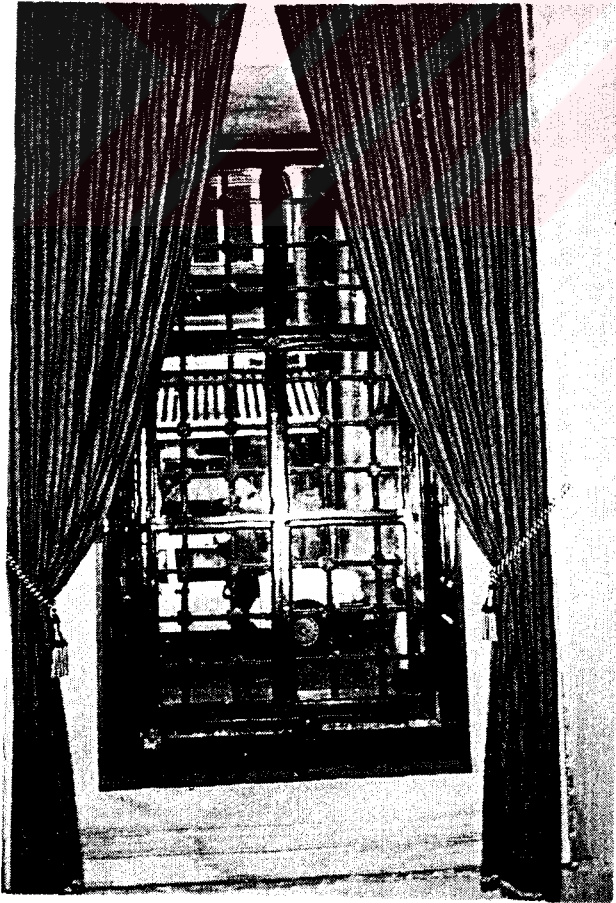

Resim 4. 9 Abdülhamid-I Türbesi giriş açıklığı (1985- 86)

Resim 4. 10 Abdülhamid-I Türbesi alt sıra penceresi, özgün ahşap kapaklar

Resim 4. 11 Abdülhamid-Türbesi alt sıra penceresi iç görünüşü

isimli pano yerleştirilmiştir. Üstteki pencereler ise aynı tarzda düzenlenmiş alçı pencerelerdir (Resim 4. 12).

Üslubu ve süsleme özellikleri

Abdülhamid-I Türbesi, Osmanlı mimarlığında batı etkilerinin hakim olduğu bir devirde, barok üslubunda olmakla birlikte klasik unsurları da içeren ve iki üslup özelliğinin birlikte kullanıldığı bir yapıdır.

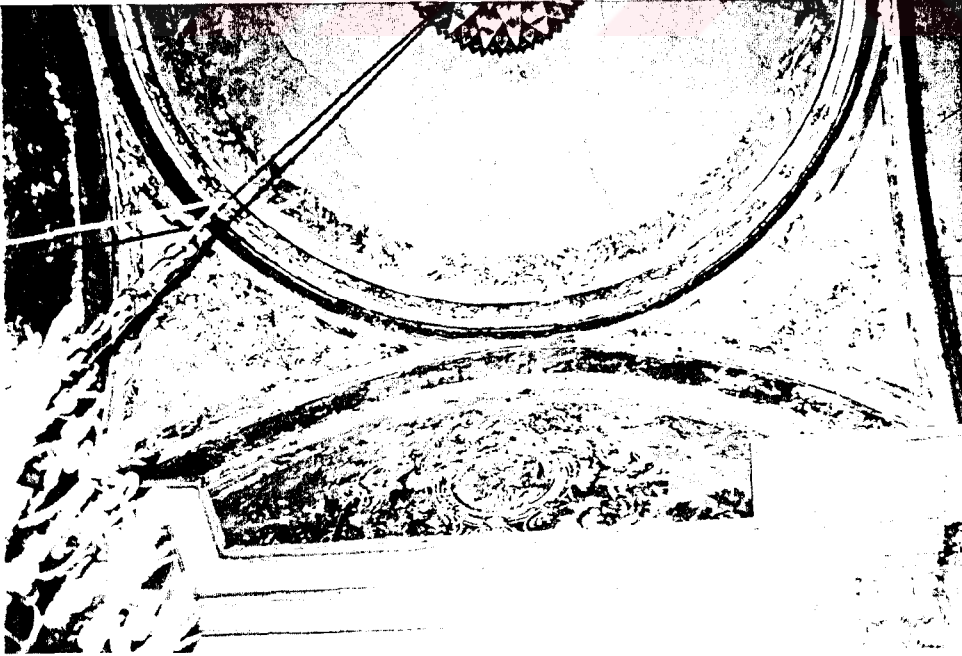
Tamamen mermer kullanılarak yapılmış dış kapının yuvarlak kemerli açıklığının iki yanında pilastrlar, üzerinde ise ayet kitabesi bulunmaktadır. Kemerle kitabe arasında uzanan korniş, yanlarda bulunan pilastrların sütun başlıkları ile birleşmektedir. Kitabenin iki yanında bulunan pilastrların yüzeyleri yivlenmiştir. Kaide ve başlıkları ise daha plastik bir özelliktedir. İçte yuvarlak bir kemeri olan kapı, türbenin revakına ve diğer taraftaki ihata duvarına, kesiti “S” şeklindeki duvar bloklarıyla bağlanmıştır.

Yapının batısında üç kemer gözüne sahip olan revak yer alır. Revak iki yönde sütunlarla güneyde duvara dayanan sivri kemerlerle oluşturulmuştur. Kemerlerin üzeri ise ortada kubbe , yanlarda ise yarım kubbelerle örtülmüştür. Duvar yönünde kemerler sütun kullanılmadan konsollara oturtulmuştur. Revakın dip duvarı ortasında, mermerden yapılmış yarım daire kavisli giriş açıklığı yer almaktadır. Kemerin yüzü madalyonlarla zenginleştirilmiş, iç kenarı ise konkav bir silmeyle yumuşatılmıştır. Kemerin üzengileri ise mermer sövelerin başlık tablaları üzerine bastırılmıştır. Kemerin üzerinde iki satırlık bir ayet kitabesi yer almaktadır. Kapı ise “S” kesitindeki bir silme ile çerçevelenmiştir. Dışta, bu silmenin iki yanına birer sütunçe yerleştirilerek, ayet kitabesinin yanlarında bulunan pilastrlara mesned olmaları sağlanmıştır. Bu pilastrların gövdelerinin yükseklikleri başlıklarından kısadır. Kubbe, yarım kubbeler ve pandantifler bugün önemli oranda yıpranmış olan kalemişleri ile süslenmişlerdir. Özellikle kubbenin göbek ve etek bölgelerindeki altın yaldızlı asma dal ve yaprakları, çiçek motifleri dikkat çekicidir (Resim 4. 13- 4. 14).

Kuzey duvarı ortasındaki pencere boşluğuna “Resm-i Kadem-i Saadet” adındaki pano yerleştirilmiştir. Bu özgün pano mermer işçiliğinin oldukça zarif bir örneğini oluşturur. Babasının türbesine Mustafa-III tarafından hazırlatılıp yerleştirmiştir. Pano ahşap bir dolap

Resim 4. 12 Abdülhamid-I Türbesi üst pencere görünüşü

Resim 4. 13 Kubbe ve pandantiflerdeki kalemışleri

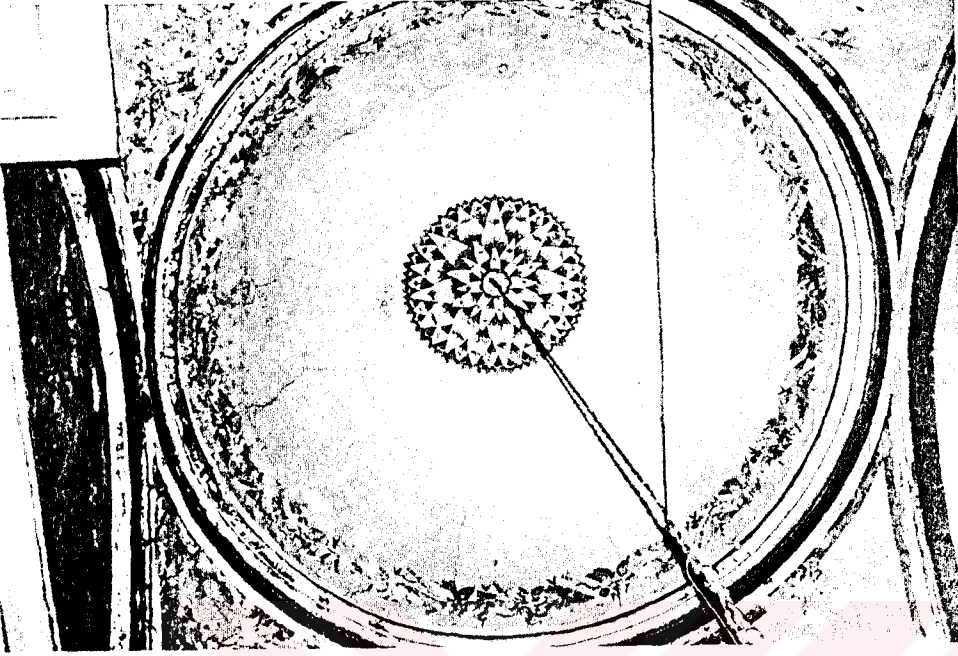
kapağının mermere işlenmiş bir örneğidir. Üstte yeşil üzerine sarı ile yazılmış tuğra, yaprak demetlerinin şekil verdiği bir madalyonun içinde yer almaktadır. Bunun altında siyah zemin üzerine altın yıldızla ve talik hattının güzel bir örneğiyle yazılmış üç satır halinde üç beyit bulunmaktadır. Ortada ise kapakları sedefle kaplanmış, etrafı ise yaprak motifleri ile süslenmiş niş yer alır. “Resm-i Kadem-i Saadet” bu nişin içinde yer almaktadır. Bu niş oval bir plan özelliğindedir ve iç yüzeyleri ahşapla kaplanmıştır. Zeminine ise Hz. Muhammed’in ayak izlerini içeren ve çevresi gümüş levhalarla kaplanmış taş yerleştirilmiştir. Sedef kapaklı nişin üzerinde simle Kelim-i Tevhid yazılıdır ve 1199 / 1785 tarihli bir örtü asılıdır (Resim 4.15- 4. 16).

Pencere ve dolapların üzerinde, mekanı geniş bir yazı kuşağı dolaşır. Mermer üzerine ve zemini siyaha, harfleri sarı yıldızla boyanmış ayetler içeren kuşak, iç portal üzerinde kavisler çizerek mekanı kesintisiz olarak dolanmaktadır. Portal çerçevesi ile yazı kuşağının kavsi arasında kalan üçgen alanlarda hattat imzasını atmıştır. Giriş açıklığının bulunduğu kenarda ve yazı kuşağının üzerinde kademeli olarak yukarıdan aşağıya doğru genişleyen üç yazı çerçevesi bulunmaktadır. Bu yazılar sıva üzerine yazılıp altın yıldızla çerçevelenmişlerdir ve Besmele ile Kelime-i Tevhid’i içerirler (Resim 4. 17).

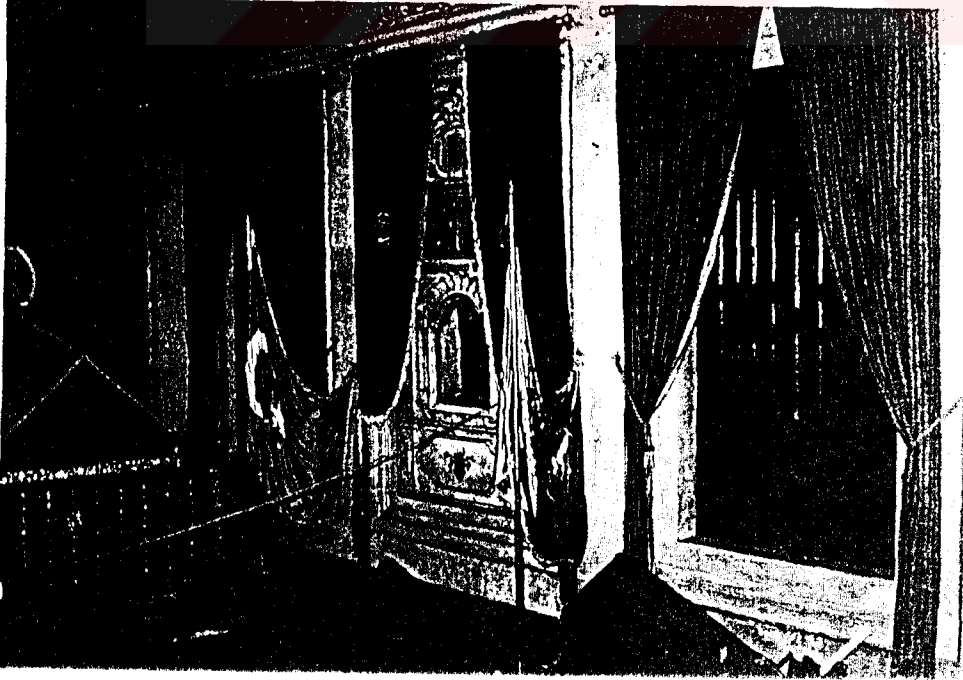
Mekanı tromp ve pandantiflerin bütünleştirdiği yarım küre bir kubbe örtmektedir. Yuvarlatılmış köşelere birer tromp yapılmış ve kenarların üzerine de kemerler yerleştirilerek kareden kubbe yuvarlağına geçiş sağlanmıştır. Kemer ve trompların kavisleri etekleri aşağıya sarkmış ve altın yıldızla bezenmiş perde kıvrımları ile süslenmiştir. Pandantiflere ise dairevi madalyonlar içinde, İsm-i Celal, İsm-i Nebi, Cihar-ı Yar-ı güzün Hasan ve Hüseyin yazılmıştır. Kubbe eteği ise altın yıldızla asma dalları, yaprakları ve üzüm salkımları ile süslenmiştir. Göbekteki dairevi madalyonda “Ya Alimen hi-hali aleyke ittikali” yazısı dört defa tekrarlanmıştır ve göbek etrafı etek süsüne sahiptir (Önkal , 1992: 232) (Resim 4. 18).

Zemini altı köşeli tuğla ile döşelidir ancak bugün bu döşemenin üzeri halı ile örtülmüştür. Türbede ikisi padişaha ait olmak üzere yirmi sanduka vardır (Resim 4. 19- 4. 20- 4. 21). Sim işlemeli örtülerle kaplı ve mermer kaideler üzerinde bulunan bu sandukalardan sultanlara ait olanlar sedef kakmalı parmaklıklar içindedirler. Doğu duvarının üzerinde, Mahmut-II’nin hattıyla bir Besmele levhası da bulunmaktadır . Türbede Abdülhamid-I’den başka Mustafa-III’ün sandukası da bulunmaktadır. Diğer sandukalar hanedana mensup sultan ve şehzadelere aittir (Resim 4. 22- 4.23) (Şekil 4.1- 4.2).

Resim 4. 14 Kubbedeki kalemîşi süslemeler

Resim 4. 15 “Resm-i kadem-i saadet” adındaki mermer pano

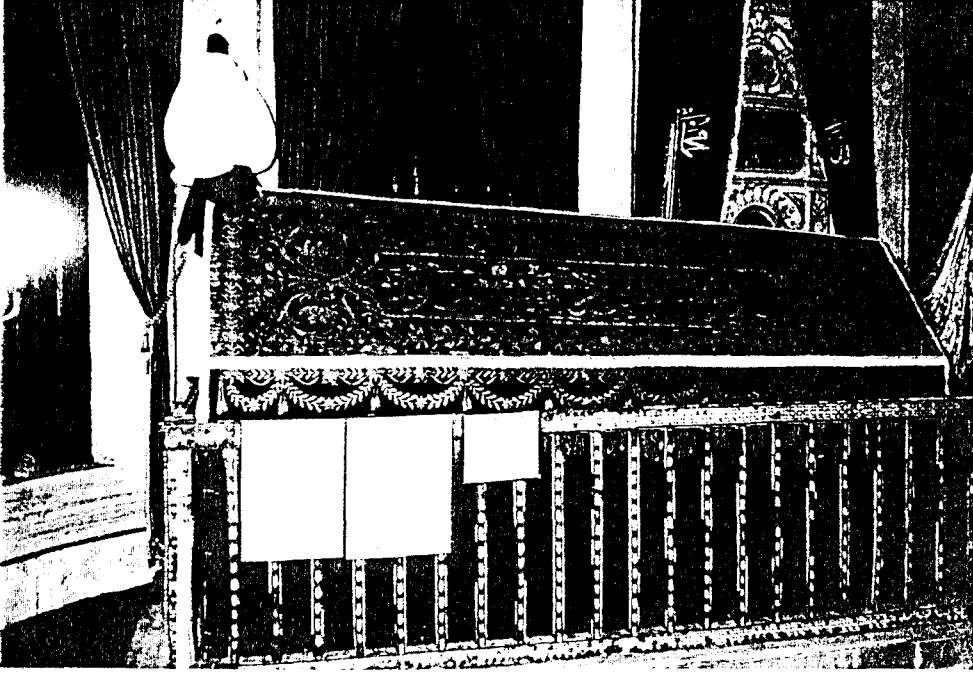
Resim 4. 16 Hz. Muhammed'in ayak izlerini içeren taş

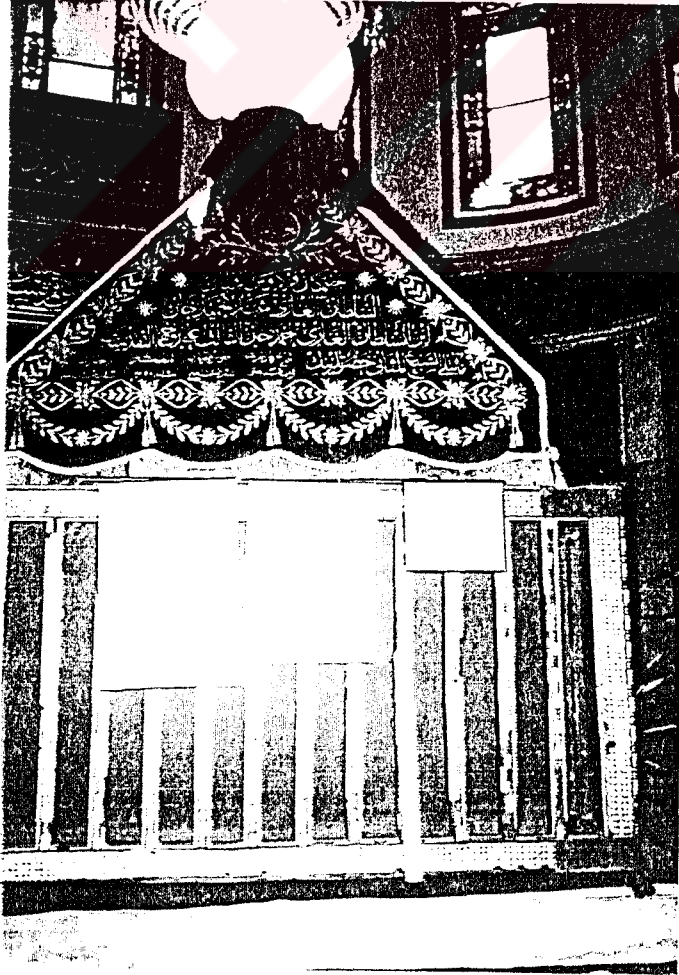
Resim 4. 17 Mekanı kesintisiz dolanan yazı kuşağı

Resim 4. 18 Abdülhamid-I Türbesi iç görüntüsü

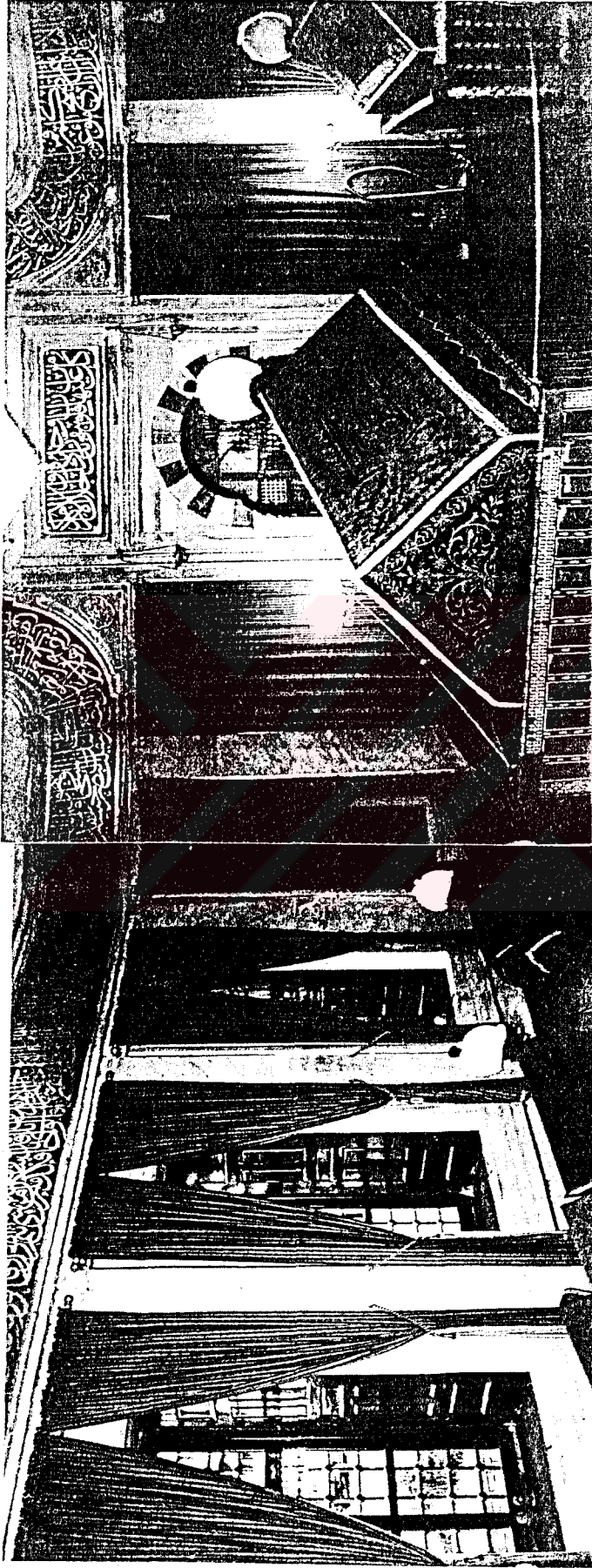

Resim 4. 19 Mustafa-IV Sandukası

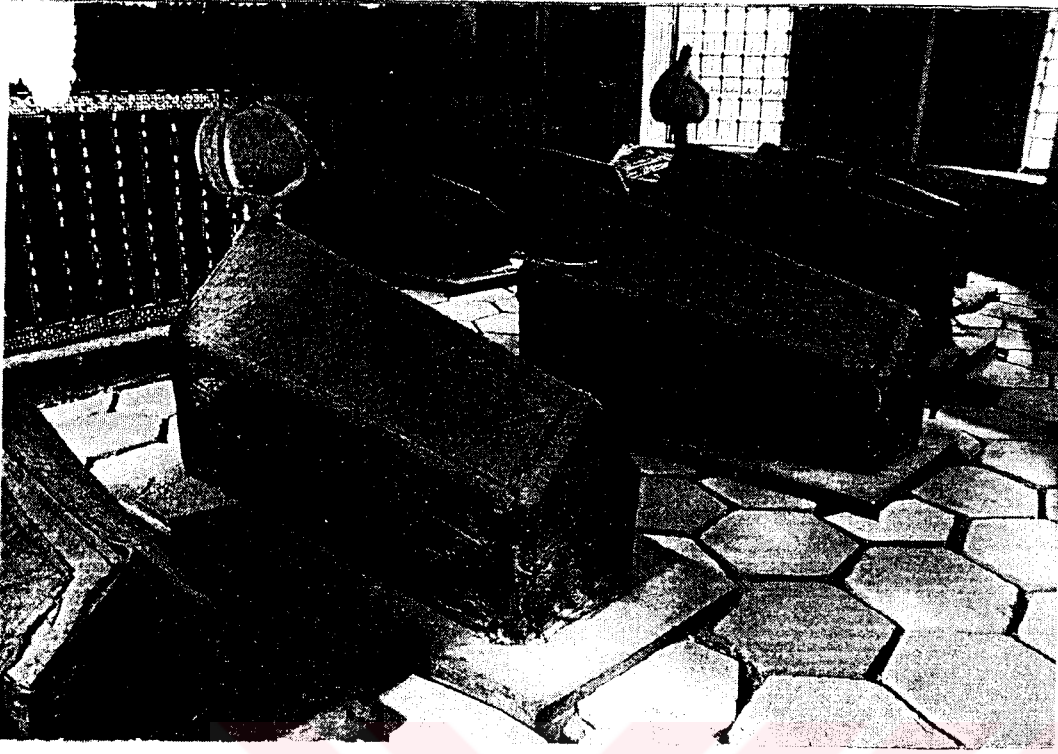

Resim 4.20 Abdülhamid-I Sandukası

Resim 4.21 Abdülhamid-I Türbesi Sandukaları

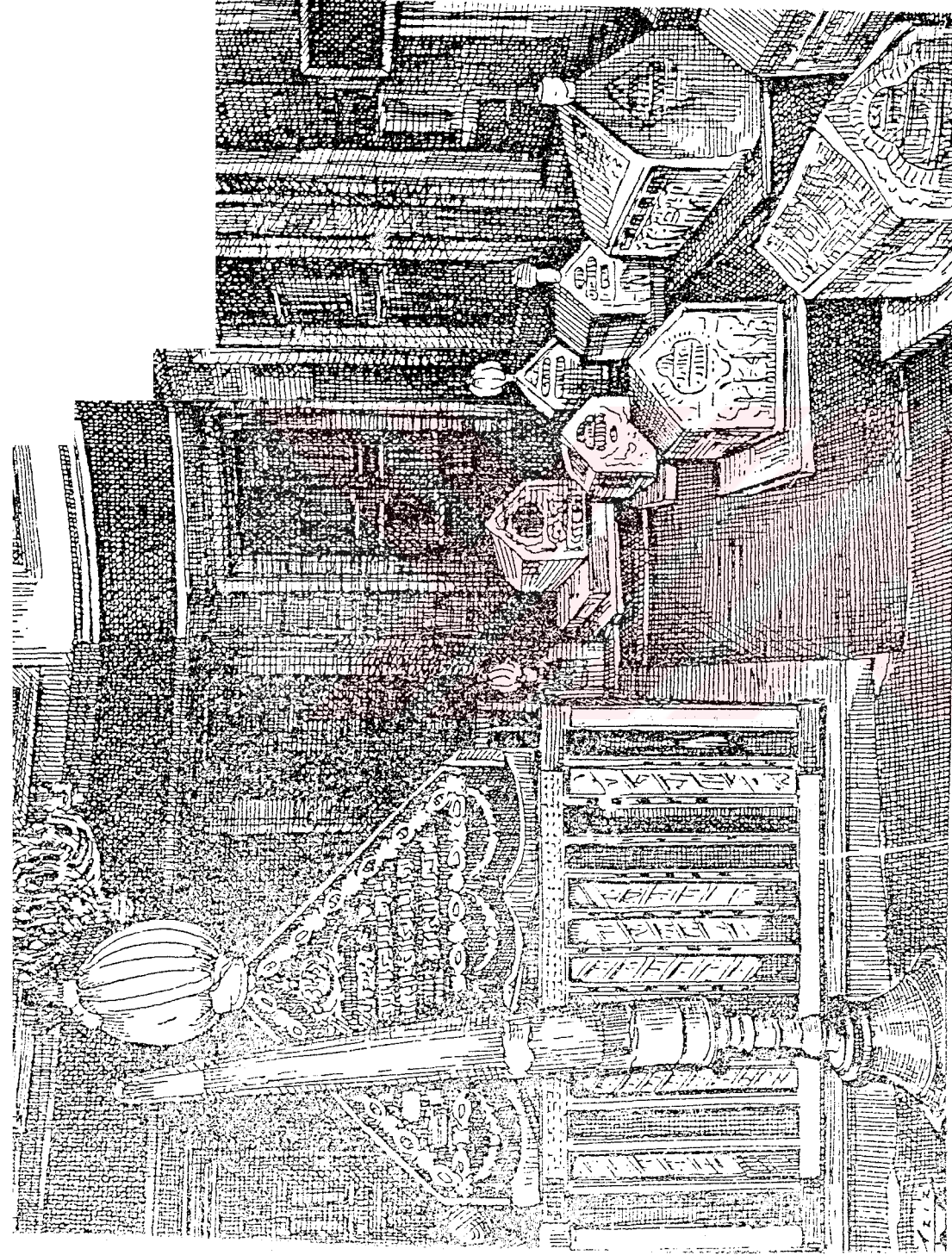

Resim 4. 22 Abdülhamid-I Türbesi Sandukaları, 1985- 86

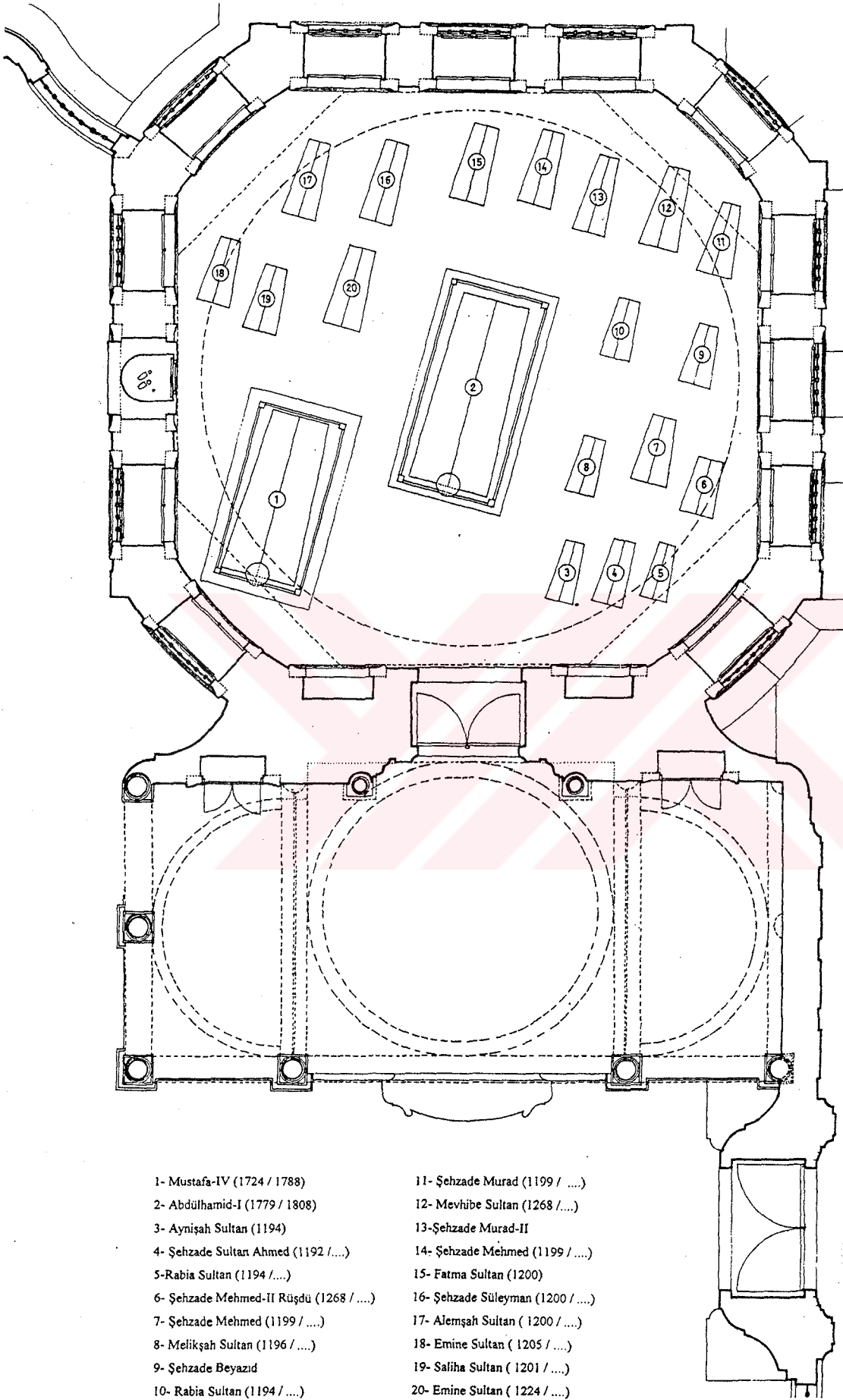

Resim 4.23 Abdülhamid-I Türbesi Sandukaları, 1985- 86

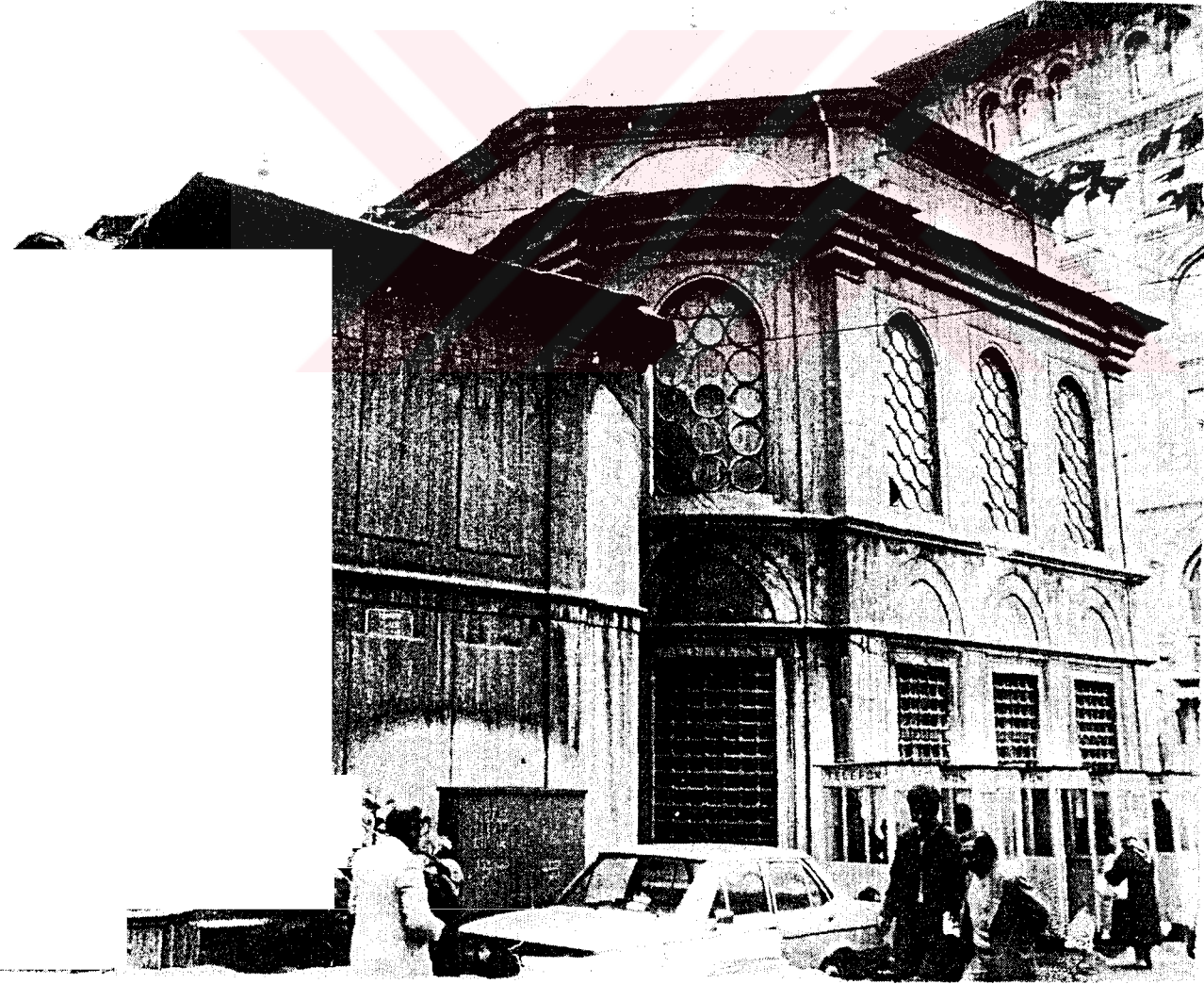
Şekil 4.1 Abdülhamid -I Türbesi iç görünüşü (Şehsuvaroğlu, 1982: 164)

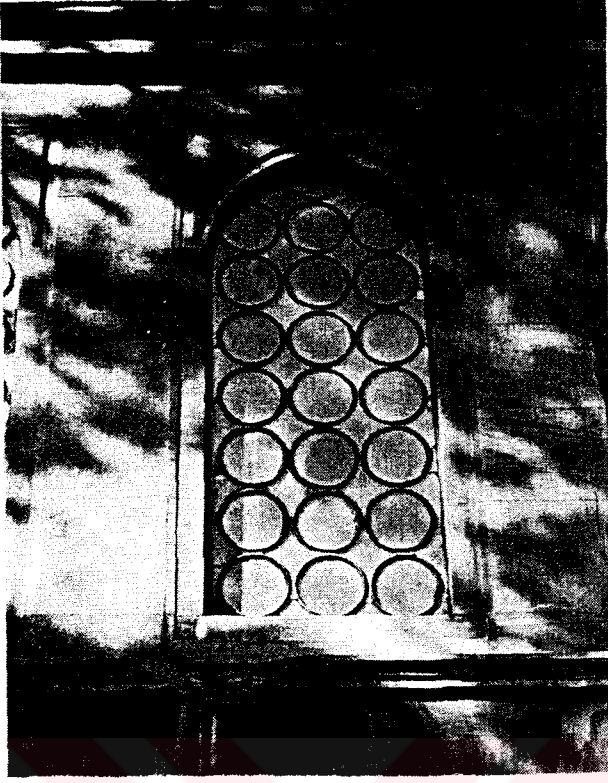
Şekil 4. 2 Abdülhamid-I Türbesi sandukalarının yerleşimi

Türbenin dışı bütünüyle mermerle kaplıdır. Pencerelerle hareketlilik kazanmış olan gövdeyi üç tane friz dolanır. Alttaki iki frizin arasında düz atkılı ve demir parmaklıklı pencereler yer alırlar. 2. ve 3. frizlerin arasında alttaki pencerelerin üzerlerine kurulmuş olan sivri kemerler bulunmaktadır. Bunların kemer örgüleri gibi alınlık ve köşelikleri de mermerdendir. Üçüncü frizin üzerinde yine sivri kemerli üst pencereler sıralanırlar. Eserin güney-doğu köşesindeki alt köşe penceresinin iki yanına birer sebil yapılmıştır. Silmenin şekillendirdiği korniş cepheyi sonlandırır. Üstte ise, köşelerinde birer pilastr bulunan ve kesme taşla kaplanmış olan sekizgen kasnak bir kornişle son bulur. Bunun üzerine ise kurşun kaplı kubbe oturtulmuştur. Sekizgen kasnağın dört dar kenarı üzerinde bulunan tromplar ise düz hatlara sahiptir ve yapıya farklı bir hareketlilik kazandırır (Resim 4. 24- 4. 25- 4. 26- 4. 27- 4. 28-4. 29- 4. 30).

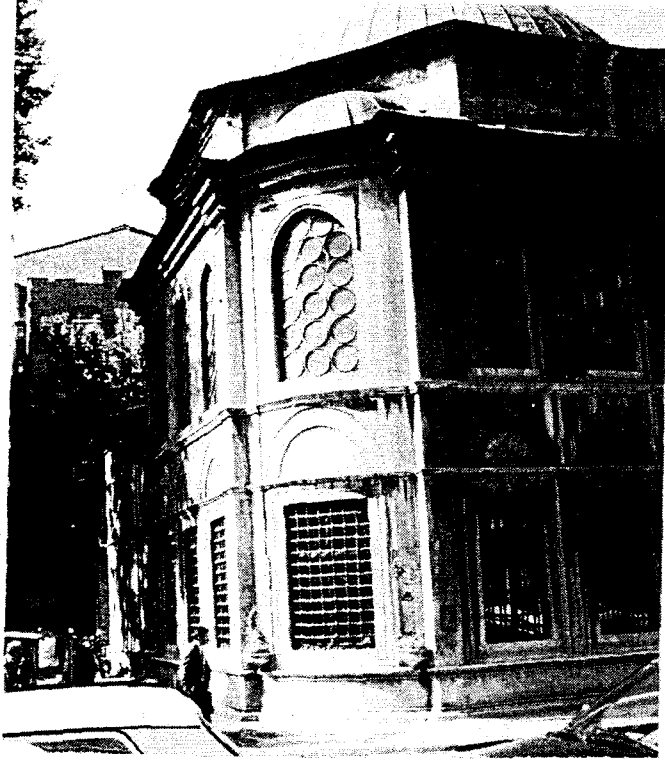
Resim 4. 24 Abdülhamid-I Türbesi güneydoğu görünüşü, 1960

Resim 4. 25 Üst sıra dış pencere görünüşü

Resim 4.26 Alt sıra dış pencere görünüşü

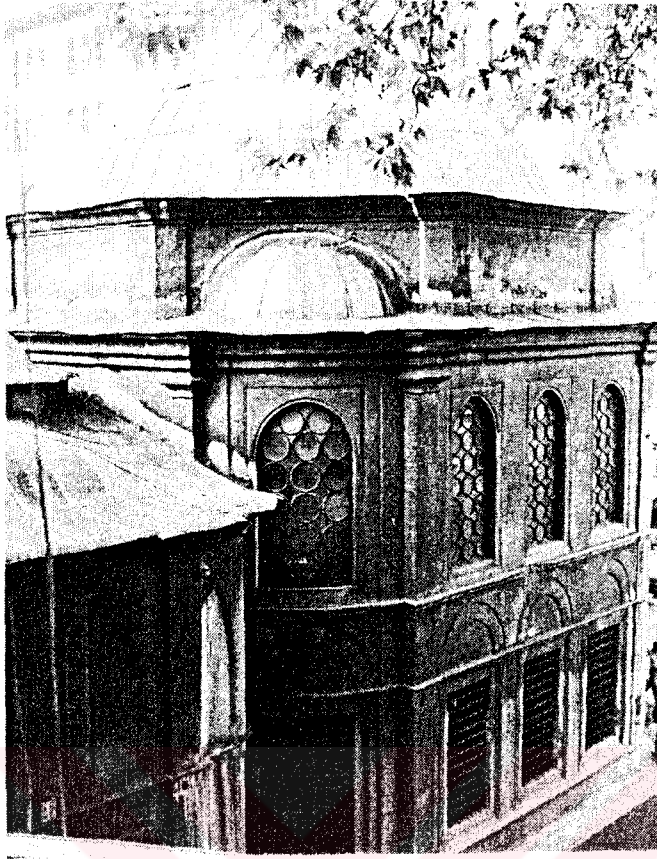

Resim 4. 27 Türbe'nin güneydoğusundaki köşe penceresi

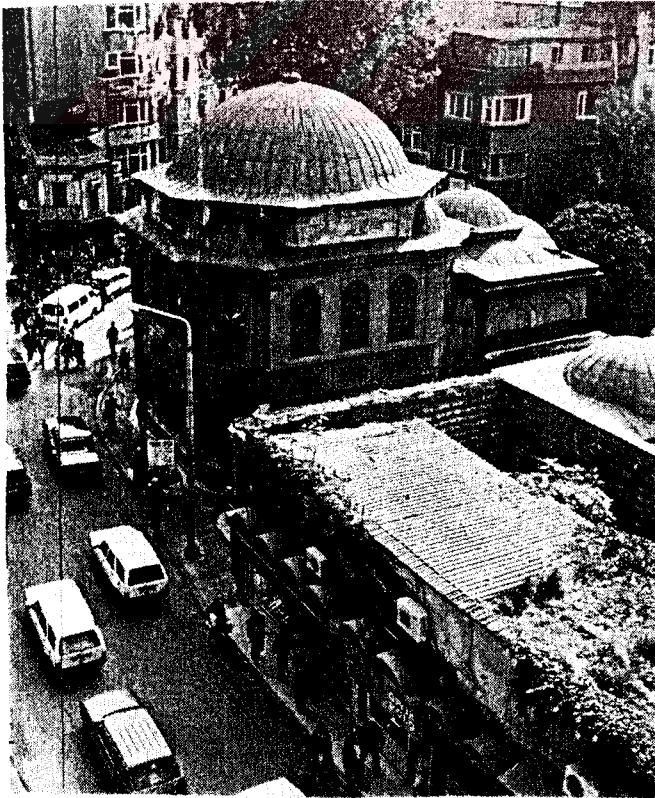

Resim 4. 28 Köşe penceresinin yanındaki sebil

Resim 4. 29 Abdülhamid-I Türbesi güneydoğu görünüşü

Resim 4. 30 4.Vakıf Han'dan Türbe görünüşü

4. 1. 3 Abdülhamid-I Türbesi'nde sandukası bulunanlar

Abdülhamid-I ve oğlu Mustafa-IV ile beraber toplam 20 kabir bulunan türbede sandukalar dört sıra biçiminde düzenlenmişlerdir. Birinci sırada üç, ikinci sırada üç, üçüncü sırada beş ve en sonda yola paralel olan pencere sırası önünde de yedi kişinin sandukaları bulunmaktadır. Bunların isimleri ve doğum-ölüm yılları Türbeler Müzesi Müdürlüğüne tespit edilmiş ve türbe kodu: 001 olan dosyada belgelenmiştir. Türbede sandukası bulunanlar ve okunabilen tarihler şu şekildedir;

- 1- Abdülhamid-I (1724 / 1788),
- 2- Mustafa-IV (1779 / 1808),
- 3- Şehzade Ahmed (1192 / ....),
- 4- Şehzade Süleyman (1200 / ....),
- 5- Şehzade Mehmed (1199 / ....),
- 6- Şehzade Murad (1199 / ....),
- 7- Şehzade Mehmed-2. Rüşdü (1268 / ....),
- 8- Şehzade Abdülmecid,
- 9- Şehzade Murad-II,
- 10- Şehzade Beyazıd,
- 11- Aynışah Sultan (1194),
- 12- Rabia Sultan (1194),
- 13- Melikşah Sultan (1196),
- 14- Mevhibe Sultan (1268),
- 15- Fatma Sultan (1200),
- 16- Alemşah Sultan (1200),
- 17- Emine Sultan (1205),
- 18- Saliha Sultan (1201),
- 19- Rabia Sultan (1196),
- 20- Emine Sultan (1224),

Abdülhamid-I Türbesi'nde Abdülhamid-I'in onüç çocuğu, oğlu Mahmud-II'nin üç ve torunu Abdülmecid'in iki çocuğu medfundur. Şehzade sandukalarının bir bölümü kavuklu, bir bölümü de feslidir. Sandukaların üzerinde bulunan koyu renk kadifelere sırma ile isimleri,

ayetler ve bazılarında ölüm tarihlerini içeren mersiyeler işlenmiştir. Bunlar şu şekildedir;

ABDÜLHAMİD-I SANDUKASI;

Sandukanın üzerindeki örtüdeki (puşidedeki) yazı; kadife kumaş üzerine sırma ile celi sülüsle osmanlıca yazılmış olup, okunuşu şöyledir;

CEPHE (BAŞ KISIM):

Hüve'l-Baki Cennet-mekan Firdevs aşıyan es-Sultan el-Gazi Abdülhamid Han b. es-Sultan el-Gazi Ahmed Han-ı Salis ala ruhihima et-takdisat ma tütte's-seb'a'l-mesani hazretlerinin Tarih-i viladetleri : 5 Receb 1137 (M.1725) culus-i humayunları: 8 Zilkade 1187 cum'a; Müddet-i saltanatları:15 sene 8 mah 5 yevm; irtihalleri:13 Receb 1203, Salı (M. 1789).

SANDUKA KAPAĞI:

Kuzey Tarafı;

“La ilahe illallah Melikü'l-hakki'l-mübin”.

Güney Tarafı;

“Muhammedün Rasulullah Sadıku'l-va'di'l-emin”.

MUSTAFA-III SANDUKASI;

Üzerindeki örtüdeki yazı, kadife kumaş üzerine sırma ile celi sülüsle osmanlıca yazılmış olup okunuşu şöyledir;

CEPHE (BAŞ KISIM) :

Hüve'l-Hayyü'l-Baki

Cennet-mekan Firdevs aşıyan / es-Sultan Mustafa Han er-Rabi'b . es-Sultan / Es-Sultan el-Gazi Abdülhamid Han revahallahü ruhahuma / fi gurefi'l-cenan hazretlerinin tarih-i viladetleri; Şaban 1193 (M. 1779), Culus-i humayunları; 19 Rebiulevvel 1222 (M. 1807), / Müddet-i saltanatları; 1 sene 2 mah, irtihalleri: 28 Ramazan 1223 (M. 1808). Sanduka kapağının her iki yanında Abdülhamid-1'in sandukası ile aynı metin ve form yer almaktadır.

ŞEHZADE AHMED'İN SANDUKASI;

Üzerindeki örtüdeki yazı, kadife kumaş üzerine sırma ile celi ta'likle osmanlıca yazılmış olup, okunuşu şöyledir;

CEPHEDE (BAŞ KISIMDA):

Hüve'l-Hayyü'l-Baki

Merhum ve magfürun leh Şehzade Sultan Ahmed, tabe serahu, 1191 (M. 1778).

SANDUKA KAPAĞINDA:

Hüve'l Baki

(Bakara Suresi 'nin 255. Ayeti)

SANDUKA ETEĞİNDE:

Kuzey Etekte;

Hayf sana ey çarh-ı .....bir gülü / Bitmeden açılmadan ettin hazan / Alemi görmek müyesser olmadı / Gayb oldu kuş gibi uçdu heman.

Güney Etekte;

Ağlaşup bu cümle alem dediler / Gelmedi Sultan Ahmed figan / Kabrini nur ruhunu şad eylesin / Fahr-i alem hürmetine müstean.

ŞEHZADE SÜLEYMAN'IN SANDUKASI;

Üzerindeki örtüdeki yazı, kadife kumaş üzerine sırma ile celi ta'lik hatla osmanlıca yazılmış olup, okunuşu şöyledir;

CEPHEDE (BAŞ KISIMDA):

Hüve'l-Hayyü'l-Baki

Merhum ve mağfürun leh Şehzade Sultan Süleyman, tabe serahü 1200 (M . 1786). Sanduka kapağında ve sanduka eteğinde Şehzade Ahmed'in sandukasındaki yazıların aynı yer almaktadır.

ŞEHZADE MEHMED'İN SANDUKASI;

Üzerindeki örtüdeki yazı, kadife kumaş üzerine sırma ile celi ta'lik hatla osmanlıca yazılmış olup, okunuşu şöyledir;

CEPHEDE (BAŞ KISIMDA):

Hüve'l-Hayyü'l-Baki

Merhum ve mağfürun leh Şehzade Sultan Mehmed, tabe serahü, 1199 (M. 1785). Sanduka kapağında ve sanduka eteğinde Şehzade Ahmed'in sandukasındaki yazıların aynı yer almaktadır. Ancak "Gelmedi" kelimesi ile başlayan mısra "Gelmedi Sultan Mehmed figan" şeklindedir.

ŞEHZADE MURAD'IN SANDUKASI;

Üzerindeki örtüdeki yazı, kadife kumaş üzerine sırma ile celi ta'lik hatla osmanlıca yazılmış olup, okunuşu şöyledir;

CEPHEDE (BAŞ KISIMDA):

Hüve'l-Hayyü'l-Baki

Merhum ve mağfürun leh Şehzade Sultan Murad, tabe serahu, 1199 (M. 1785). Sanduka kapağındaki ve sanduka eteğindeki yazılar Şehzade Ahmed'in sandukasındaki yazılarla aynıdır, ancak "Gelmedi" kelimesi ile başlayan mısra "Gelmedi Sultan Murad figan" şeklindedir.

ŞEHZADE MEHMED RÜŞDÜ'NÜN SANDUKASI;

Üzerindeki örtüdeki yazı, kadife kumaş üzerine sırma ile celi ta'lik hatla osmanlıca yazılmış olup, okunuşu şöyledir;

CEPHEDE (BAŞ KISIMDA):

Hüve'l-Baki

Murg-i lane-i cinan merhum Şehzade Mehmed Rüştü b. es-Sultan Abdü'l-Mecid Han Hazretleri, 1 Şaban1268 (M.1851).

ŞEHZADE MURAD-II'NİN SANDUKASI;

Üzerindeki örtüdeki yazı, kadife kumaş üzerine sırma ile celi ta'lik hatla osmanlıca yazılmış olup, okunuşu şöyledir;

CEPHEDE (BAŞ KISIMDA):

Hüve'l-Hayyü'l-Baki

Merhum ve mağfürun leh Şehzade Sultan Murad, tabe serahu, 1227 (M. 1812).

SANDUKA KAPAĞINDA:

Hüve'l-Baki

(Bakara Suresi'nin 255. Ayeti)

SANDUKA ETEĞİNDE:

Kuzey Etekte;

Sultan Mahmud Han-ı ali himmetin / Aleme evvel gelen şehzadesi Sultan Murad / Emr-i Hak'la azm-ı ukba eyledi masum iken / Soldu gülberin cemali olmadan dahi kuşad

Güney Etekte;

Validi şah-ı cihana tul-i ömr ihsan edip / Hüznünü Şadiye tebdil eyleye Rabbu'l-müstean / Vasıfa hayr u dua etleye dedim tarihin / Kılma cay-ı bala mesken-i cennet Sultan Murad 1227 (M .1812).

ŞEHZADE BEYAZİD'İN SANDUKASI;

Üzerindeki örtüdeki yazı, kadife kumaş üzerine sırma ile celi ta'lik hatla osmanlıca yazılmış

olup, okunuşu şöyledir;

CEPHEDE (BAŞ KISIMDA):

Hüve'l-Hayyü'l-Baki

Merhum ve mağfûrun leh Şehzade Sultan Bayezid, tabe serahu, 1227 (M. 1812).

SANDUKA KAPAĞINDA:

Hüve'l-Baki

(Bakara Suresi'nin 255.Ayeti)

SANDUKA ETEĞİNDE:

Kuzey etekte;

Sülb-i Han Mahmud'dan gelmişti sahn-ı aleme / Bayezid isminde bir şehzade iffet şan / Etmeyip ömrü vefa göçtü saray-ı cennete.

Güney Etekte;

Ol gülnur sitiye me'va ola kasr-ı cinan / Valid-i zişanına sabr-ı cemil ihsan edip / Tul-i ömr ile muammer kıla Hayy u Müstean.

AYN-I ŞAH SULTAN'IN SANDUKASI;

Üzerindeki örtüdeki yazı, kadife kumaş üzerine sırma ile celi ta'likle osmanlıca yazılmış olup, okunuşu şöyledir;

CEPHEDE (BAŞ KISIMDA):

Hüve'l-Hayyü'l-Baki

Merhume ve mağfûrun leha Ayn-ı Şah Sultan, tabe seraha, 1194 (M. 1780).

SANDUKA KAPAĞINDA:

Hüve'l-Baki

(Bakara Suresi'nin 255. Ayeti)

Sanduka eteklerindeki yazılar Şehzade Ahmed'in sandukasındaki yazılarla aynıdır. Ancak "Gelmedi" kelimesi ile başlayan mısra "Gelmedi Ayn-ı Şah Sultan figan" şeklindedir.

RABİA SULTAN'IN SANDUKASI;

Üzerindeki örtüdeki yazı, kadife kumaş üzerine sırma ile celi ta'likle osmanlıca yazılmış olup, okunuşu şöyledir;

CEPHEDE (BAŞ KISIMDA):

Hüve'l-Hayyu'l-Baki

Merhume ve mağfürun leha Rabia Sultan, tabe seraha, sene 1194 (M . 1780). Sanduka kapağında ve sanduka eteğinde Şehzade Ahmed'in sandukasındaki yazılar mevcuttur. Ancak "Gelmedi" ile başlayan mısra "Gelmedi Rabia Sultan figan" şeklindedir.

MELİKŞAH SULTAN'IN SANDUKASI;

Üzerindeki örtüdeki yazı, kadife kumaş üzerine sırma ile celi ta'likle osmanlıca yazılmış olup, okunuşu şöyledir;

CEPHEDE (BAŞ KISIMDA):

Hüve'l-Hayyu'l-Baki

Merhume ve mağfürun leha Melikşah Sultan tabe seraha, 1196 (M. 1781). Sanduka kapağında ve sanduka eteğindeki yazılar Şehzade Ahmed'in sandukasının üzerindeki yazılarla aynıdır. Ancak "Gelmedi" kelimesi ile başlayan mısra "Gelmedi Melikşah Sultan figan" şeklindedir.

MÜ'MİNE SULTAN'IN SANDUKASI;

Üzerindeki örtüdeki yazı, kadife kumaş üzerine sırma ile celi ta'lik hatla osmanlıca yazılmış olup, okunuşu şöyledir;

CEPHEDE (BAŞ KISIMDA):

Hüve'l-Baki

Merhume ve mağfürun leha Mü'mine Sultan, tabe seraha 1257 (M. 1841).

SANDUKA KAPAĞINDA (CELİ SÜLÜS HATLA):

La ilahe illallah Melikü'l-hakki'l-mübin

Muhammedün Rasulullah Sadıku'l-va'di'l-emin

SANDUKA ETEĞİNDE:

Kuzey Etekte;

Mü'mine Sultan yattıkça ilahi haşre dek / Şah-ı devranın ola efsun ömr-ü şevketi / Münhasif kıldı diriğa puşış-i ebr-i ecel

Güney Etekte;

Çend meh olmuştu ol mehd-i kevnin zineti / Matemiyile züyura tesvid et feth-i tarihin / Kıldı mesken-i Mü'mine Sultan saray-ı cenneti 1257 (M. 1841).

FATMA SULTAN'IN SANDUKASI;

Üzerindeki örtüdeki yazı, kadife kumaş üzerine sırma ile celi ta'lik hatla osmanlıca yazılmış

olup, okunuşu şöyledir;

CEPHEDE (BAŞ KISIMDA):

Hüve'l-Baki

(Bakara Suresi'nin 255 . Ayeti)

Sanduka eteğindeki yazılar Şehzade Ahmed'in sandukasının üzerindeki yazılarla aynıdır. Ancak "Gelmedi" kelimesi ile başlayan mısra "Gelmedi Fatma Sultan figan" şeklindedir.

ALEMŞAH SULTAN'IN SANDUKASI;

Üzerindeki örtüdeki yazı, kadife kumaş üzerine sırma ile celi ta'lik hatla osmanlıca yazılmış olup, okunuşu şöyledir;

CEPHEDE (BAŞ KISIMDA):

Hüve'l-Hayyü'l-Baki

Merhume ve mağfürun leha Alemşah Sultan, tabe serahu, 1200 (M. 1785). Sanduka kapağında ve eteğindeki yazılar Şehzade Ahmed'in sandukasının üzerindeki yazılarla aynıdır. Ancak "Gelmedi" kelimesi ile başlayan mısra "Gelmedi Alemşah Sultan figan" şeklindedir.

EMİNE SULTAN'IN SANDUKASI;

Üzerindeki örtüdeki yazı, kadife kumaş üzerine sırma ile celi ta'lik hatla osmanlıca yazılmış olup okunuşu şöyledir;

CEPHEDE (BAŞ KISIMDA):

Hüve'l-Hayyü'l-Baki

Merhume ve mağfürun leha Emine Sultan, tabe seraha, 1205 (M.1790). Sanduka kapağında ve sanduka eteğindeki yazılar Şehzade Ahmed'in sandukasının üzerindeki yazılarla aynıdır. Ancak "Gelmedi" kelimesi ile başlayan mısra "Gelmedi Emine Sultan figan" şeklindedir.

SALİHA SULTAN'IN SANDUKASI;

Üzerindeki örtüdeki yazı, kadife kumaş üzerine sırma ile celi ta'lik hatla osmanlıca yazılmış olup okunuşu şöyledir;

CEPHEDE (BAŞ KISIMDA):

Hüve'l-Hayyü'l-Baki

Merhume ve mağfürun leha Saliha Sultan, tabe serahu, 1201 (M.1786). Sanduka kapağındaki ve eteğindeki yazılar Şehzade Ahmed'in sandukasının üzerindeki yazılarla aynıdır. Ancak "Gelmedi" kelimesi ile başlayan mısra "Gelmedi Saliha Sultan figan" şeklindedir.

RABİA SULTAN'IN SANDUKASI;

Üzerindeki örtüdeki yazı, kadife kumaş üzerine sırma ile celi ta'lik hatla osmanlıca yazılmış olup okunuşu şöyledir;

CEPHEDE (BAŞ KISIMDA):

Hüve'l-Hayyü'l-Baki

Merhume ve mağfürun leha Rabia Sultan, tabe seraha, 1196 (M. 1781). Sanduka kapağında ve sanduka eteğindeki yazılar Şehzade Ahmed'in sandukasındakilerle aynıdır. Ancak "Gelmedi" kelimesi ile başlayan mısra "Gelmedi Rabia Sultan figan" şeklindedir.

EMİNE SULTAN'IN SANDUKASI;

Üzerindeki örtüdeki yazı, kadife kumaş üzerine sırma ile celi sülüs hatla osmanlıca yazılmış olup, okunuşu şöyledir;

CEPHEDE (BAŞ KISIMDA):

Hüve'l-Hayyü'l-Baki

Merhume ve mağfürun leha Emine Sultan, tabet seraha 1225 (M. 1810).

SANDUKA KAPAĞINDA:

Hüve'l-Baki

(İhlas Suresi)

SANDUKA ETEĞİNDE:

Kuzey Etekte;

Şah-ı sabık Hazret-i Han Mustafa Rabiin / Rihletinden sonra kalmıştı sabi bir duhteri

Güney Etekte;

Etmeyip ömrü vefa göçtü beferman-ı Huda / Oldu masume Emine Sultan'ın cennet yeri 1224 (M. 1809)

yazılıdır (İstanbul Türbeler Müzesi Müdürlüğü, Türbe Kodu: 001).

Türbe'nin haziresinde ise aynı dönemde sarayla ilişkisi bulunmuş olan isimler gömülüdürler. Bunlar arasında; Abdülhamid-I'in baş kadını Elhac Hatice Kadın, üçüncü kadını Binnaz Kadın, beşinci kadını Mutebere Kadın, Mustafa-III'ün baş kadını Şevkinur Kadın, ikinci kadını Seyyare Kadın ve bazı hazinedarlarla kalfalar, cariyeler vardır. Kara Vezir adıyla tanınmış olan Sadrazam Seyyid Mehmed Paşa'da Türbe'nin yanındaki eski tramvay caddesine paralel hazirede gömülü bulunmaktadır. Ayrıca sarayla ilişkileri bakımından bazı şahsiyetler de hazirede gömülü bulunmaktadırlar.

4. 1. 4 Abdülhamid-I Türbesi'nin Kitabeleri ve eski eşyaları

Türbe'de yazı unsuru yoğun olarak kullanılmıştır. Yapının çeşitli yerlerinde değişik ayetler bulunmakta ve bunların altlarında da hattatların imzaları yer almaktadır.

Avlu giriş kapısının dış yüzünde ve üstteki kitabede; sade bir zemin üzerine kabartma tekniğindeki harflerle, celi sülüs hatla "Ankebut Suresi'nin 57. Ayeti" yazılmıştır. Avlu giriş kapısının iç yüzünde ve üstteki kitabede; sade zemin üzerine kabartma harflerle, celi sülüs hatla "Gafir Suresi'nin 16. Ayeti" yazılmıştır.

Türbe giriş kapısının üzerindeki kitabede; sade zemine kabartma harflerle, celi sülüs hatla "Fecr Suresi'nin 27-30. Ayetleri" yazılmıştır.

Türbe'nin kubbesinin göbeğinde, kalem işi ile, siyah bir zemin üzerine yaldızla, celi sülüs hatla "Ya alimen bihali aleyke ittikali" dört defa tekrarlanarak yazılmıştır. Açıklaması ise şöyledir; "Ey halimi Bilen, benim mecegahım Sensin".

Giriş kapısının üstünde yer alan , yukarıdan aşağıya ilk üç satır ; Mehmed Emin Efendi tarafından, 1780 (H . 1194) tarihinde, mermere, yeşil zemin üzerine, kabartma harflerle, altın varak ile yazılmıştır ve "Neml Suresi'nin 30. Ayeti" ile "Kelime-i Şehadet" i içermektedir. Giriş kapısının üstündeki alınlık kısmına, Mehmed Emin Efendi tarafından, 1780 (H. 1194) tarihinde, mermere, yeşil zemine, kabartma harflerle, altın varakla "Rahman Suresi'nin 26 - 27. Ayetleri" yazılmıştır.

Türbe'nin pandantiflerine; siyah zemin üzerine altın varakla, celi sülüsle, "İsm-i Celal , İsm-i Nebi, Çehar Yar-ı Güzin, Hasan, Hüseyin " yazılmıştır.

Alt pencerelerin üstündeki ayet kuşağı, Mehmed Emin Efendi tarafından 1780 (H. 1194) yılında mermere, yeşil zemine, kabartma harflerle, altın varakla yazılmış olup, "Mülk Suresi" ni içermektedir.

Hz. Muhammed'in (S.A.V.) ayak izini içeren panonun üzerindeki kitabede; mermere , yeşil zemine, kabartma harflerle, altın varakla, celi ta'likle osmanlıca yazılmış olup okunuşu şöyledir;

Oldu resm-i kadem-i hazret-i fahr-i alem / Tac-ı vehhac ser-i cümle-i ehl-i iman O kademdir
ki edip tayy-ı semavat-ı ula / Menzil-i sidreye hastı şeb-i esra'da ayan sür yüzün acz u niyaz
ile edip istisfa / Olayım dersen eğer mazhar-ı afv u ğufran.

Türbe'nin kuzey tarafındaki levhaya; yeşil zemin üzerine yine altın varakla, celi sülüs hatla
“Bismillahirrahmanirrahim” yazılmıştır.

Türbe'nin güney tarafındaki levhaya, ahşap üzerine oyma tekniğinde, kabartma harflerle, celi
sülüs hatla “Al - i İmran Suresi'nin 37. Ayeti” yazılmıştır.

Doğu duvarı üzerindeki asılı levhada da hattat imzası mevcuttur. Mahmud-II'nin yazdığı
Besmele'yi babasına hediye ettiği anlaşılmaktadır. İmza şöyledir; “Bunu Abdülhamid Han
oğlu Mahmud yazdı” (İst. Türbeler Müzesi Müdürlüğü Arşivi , Türbe Kodu : 001).

Mimar Mehmed Tahir Ağa'nın eseri olan Türbe'nin 1780'de yapıldığını hattat kitabesi de
doğrulamaktadır *.

Türbe'nin başlıca eski eşyaları arasında bir avize, Mahmud-II'nin hattı ile yazılmış olan bir
besmele ve Peygamber isimlerini içeren altı köşeli rokoko bir levha sayılabilir.

Abdülhamid-I Vakfiyesi'nde külliye içindeki birimlerden bahsedilirken türbe yapımından söz
edilmediği halde trübe görevlilerinin alacakları ücretlerin ve görevlilerin sayılmasından
tesisler arasında türbenin de bulunduğu anlaşılmaktadır. “Hadikatü'l Cevami” de konu şöyle
anlatılmaktadır; “...Sebilün mukabilinde meydana nazır köşede vaki bir türbe-i cennet-asa ve
makam-ı behişt-efza bina olunmuştur ki etraf-ı selasesinde bendegan-ı mu'teberandan dar-ı
bekaya rihlet edenlerün mahall-i medfenleri olup ez cümle Karavezir dinmekle meşhur Es-
Seyyid Mehmed Paşa mahall-i mezkür-da medfundur”. Aynı eserde, “Türbe mezburenin üç
türbedarı olup herbirinin müstakil haneleri” bulunduğu bildirilmektedir. Ancak vakfiyede
böyle bir kayıt bulunamamıştır. 11 Recep 1203 (6 / 7 Nisan 1789) te vefat eden Abdülhamid-
I'nın bu Türbe'ye gömüldüğü de belirtilmiştir. Türbede mevcut mezarların destarlarını
yıkamakla görevliler vakfiyede ayrıca belirtilmiştir. Türbe görevlileri sayılırken kapıcı,

* İ. Birol Alpay , Türbe'nin inşa tarihi olarak Abdülhamid-I'nın ölüm tarihi olan 1789'u vermektedir (İ. Birol
Alpay , Abdülhamid Külliyesi ... , s : 10). Ancak Türbe içindeki hattat imzasının altındaki 1194 / 1780 tarihi
bunun kabul edilemeyeceğini ortaya koymaktadır.

hademe olarak çalışanlar da belirtilmiştir (Cunbur, 1964: 22).

Türbe devlet tarafından 1985 - 86 yıllarında küçük çapta bir tamir görmüştür. 1995 yılından beri halkın yardımları ve Türbeleri Koruma Derneği'nce onarılmaktadır. Büyük onarımına devam edilmiş ve 1996 yılında 3 milyarlık bir ödenek ile restorasyonunun tamamlanabileceği belirtilmiştir.

4. 2 Abdülhamid-I İmaretleri ve Sıbyan Mektebi

4. 2. 1 Osmanlı Mimarlığı'nda imaretin ve sıbyan mektebinin tanımı

İmaretin tanımı

Türk İslam uygarlığı tarihinde, Arapçada “bayındırlık” anlamına gelen “umran” kelimesinden türetilmiş olan ve “imar edilmiş, mamur, bayındır” anlamını içeren “imaret” terimi bir taraftan bu özelliğe sahip her türlü yapıyı ya da yapılar topluluğunu ifade etmiş, diğer taraftan günümüzde de geçerli olan ve “bir hayır eserinde görevli olanlar, burada konaklayanlar ve çevredeki muhtaçlar için büyük miktarda yemeğin pişirildiği, dağıtıldığı ve yendiği tesis” şeklinde tanımlanabilen bir yapı türünün adıdır* . Halk dilinde “aşhane” veya “aşevi” olarak da adlandırılan bu kuruluşlar, Osmanlı döneminde daima bir külliyenin mimari programı içinde yer almışlardır. Buralarda pişirilen ve türü genellikle vakfiyelerde belirlenmiş olan yemek, külliyelerin çeşitli bölümlerinde (cami, medrese, tekke, darrüşifa vb.) görev alan kişilere, medrese öğrencilerine, varsa tekkedeki dervişlere, tabhane ya da kervansarayda konaklayan yolculara, ayrıca civardaki yoksullara dağıtılırdı. İmaretlerin bölümleri ise genellikle; mutfak (matbah), erzak depoları (kiler ve ambar), “me’kel” denilen yemekhane ve müstahdem koğuşlarından oluşuyordu.

Osmanlı mimarlığında imaretlerin ilk örnekleri Orhan Gazi zamanında yapılmıştır. Daha sonraları İstanbul’un fethine kadar her dönemde gelişimleri sürmüştür. Çok sayıda imaret yapılmıştır ancak bunlardan çok azı günümüze ulaşabilmiştir. İstanbul’daki en erken tarihli imaret Fatih Külliyesi’nin güneybatı kesiminde yer alan, 1463-1470 tarihleri arasında yapılmış olan imarettir (Tanman, 1993: 164-165). Günümüzde İstanbul’daki imaretler içinde Laleli ve Mihrişah Sultan imaretleri özgün fonksiyonlarını sürdürebilen imaretlerdir (Tanman, 1993: 166).

Sıbyan mektebinin tanımı

İstanbul’un fethinden (1453), Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun uygulamaya girişine kadar

* Arapça, mimari yapıt anlamına gelen “el-imaret” sözünden geldiği için cami, medrese, hastane, aşhane, türbe ve kale gibi yapılara da imaret denmiştir. Bu sebeple bir belgede imaret sözcüğünün geçmesi, buranın bir aşhane olduğunu ifade etmez (Hasol, 1995: 214).

(1924) hizmet veren ilk okuma ve din bilgileri okullarına sıbyan mektebi denilmiştir (Sakaoğlu, 1994: 546). Sıbyan, Arapça bir kelime olan Sabi'nin çoğuludur ve küçük erkek çocuk anlamındadır. Ancak adını “erkek çocuk” tan almış olmasına rağmen Sıbyan Mekteplerinde kız çocuklar da okutulmuştur (Aksoy, 1970:13). Ancak “Mekteb-i sıbyan”, “darü's-sıbyan”, “muallimhane” ve “mektebhane”, “darü'l-ilm”, “darü't-ta'lim”, “mahalle mektebi” olarak da bilinirler. Kagir olanlarına ise taş mektep de denilmekteydi. Sıbyan mektepleri İstanbul'da olduğu gibi diğer Osmanlı kent ve kasabalarında da en yaygın eğitim-öğretim kurumlarıydı. İstanbul'daki en eski sıbyan mektepleri olarak, Fatih Külliyesi'ndeki Darü't-Ta'lim ile Beyazıt Külliyesi'ndeki Muallimhane verilebilir (Sakaoğlu, 1993: 546).

Sıbyan Mektepleri programında, başlangıçta sadece Kur'an okutmak ve namazla ilgili gerekli bilgileri öğretmek bulunuyordu. Daha sonraları yazı dersinin de programa alındığını ve bu ders için ayrı bir öğretmenin görevlendirildiğini görüyoruz. Mahmut-I'in annesi tarafından Galata'da yaptırılan mektebin vakfiyesinde; “Fenni kitabette mehareti müselleme ve talimi meşki hatta a'lem bir kimesne hacci meşk olup” denilmektedir. Yine Mahmut-I'in karısı Rami Kadının Beşiktaş'da yaptırmış olduğu mektebin vakfiyesinde de, “Fenni hatta mahir talimi nikatı Hatta kadir bir recülü kamil dahi mektepte haftada iki gün talimi şivei hat edip” kaydı bulunmaktadır. Abdülhamid-I'in vakfiyesinde de “bir hattat üstad talimi hatta sahibi itiyat kim ise mektebi şeri'e müdavemet eden sıbyana hacci meşk olup edaet ve sinaeti hat ile edayı hizmet eyliye” deniliyor. Öğretim programına ilave edilen bu ders, bütün vakfiyelerde de belirtilmiş olduğu gibi Hat-Kaligrafi dersidir. Yani herhangi bir yazıyı güzel yazmayı öğrenmektir. Bu ders Arap yazıları ve Arapça metinler üzerinde nakkaşlık ve kopyacılık şeklinde yaptırılıyordu. İyi birer hattat olarak yetiştikleri halde öğrencilerin çoğunluğu Türkçe mektup yazmayı bile bilmiyorlardı.

1196- M. 1731'de Abdülhamit-I'in yaptırdığı mektebin programına Arapça ve Farsça konmuş olması genel görüşe göre önemli bir aşama sayılmaktadır. Abdülhamid-I mektebi bu özelliğinden dolayı 1254- M. 1838' de açılan Rüştiyelerin de başlangıcı kabul edilmektedir (Aksoy, 1970: 13-14).

Sıbyan mekteplerinde öğretim elemanları bir hoca ve onun yardımcısı olan bir kalfadır. Ancak hat dersi için başka bir hoca haftanın belli günlerinde ders vermektedir. Kalfalar çocuklarla ilgilenir ve onların derslerini takip ederlerdi. Öğretmenler daha çok kalfanın öğrettiklerini

iyice öğrenmiş ve gelişmiş olan öğrencilerle ilgilenirlerdi. Bu öğrencilerin içinden de çok ileri düzeyde olanları, öğretmen tarafından seçilerek kalfaya yardımcılık yaparlardı (Aksoy, 1970: 15-16).

Osmanlı İmparatorluğu döneminde memleket çocuklarının islam felsefesine göre yetişmelerini sağlamak ve topluma yararlı olmalarını sağlamak amacıyla başta padişahlar olmak üzere her sınıf halk tarafından sıbyan mektepleri yaptırılmıştır. Bu kurumlara sadece müslüman çocuklar alınır (Ercan, 1967: 5).

Sıbyan mekteplerinde okuyan çocuklardan para alınmadığı gibi bazı mekteplerde de öğrencilere harçlık, elbise ve yemek verilirdi. Ayrıca yılda bir defada gezintiler yapılırdı. Padişahların yaptırdıkları mektepler genellikle imaretlerin yanında oldukları için bu mekteplerin öğrencileri parasız yemek yerlerdi. Abdülhamid-I Mektebi yanında bulunan aşevinden ötürü “Mektebe devam eden sıbyanın 60 neferine günde ikişer akçe verile” kaydının konmuş olması, öğrencilere yemekten başka gündelik verildiğini de göstermektedir (Ercan, 1967: 7).

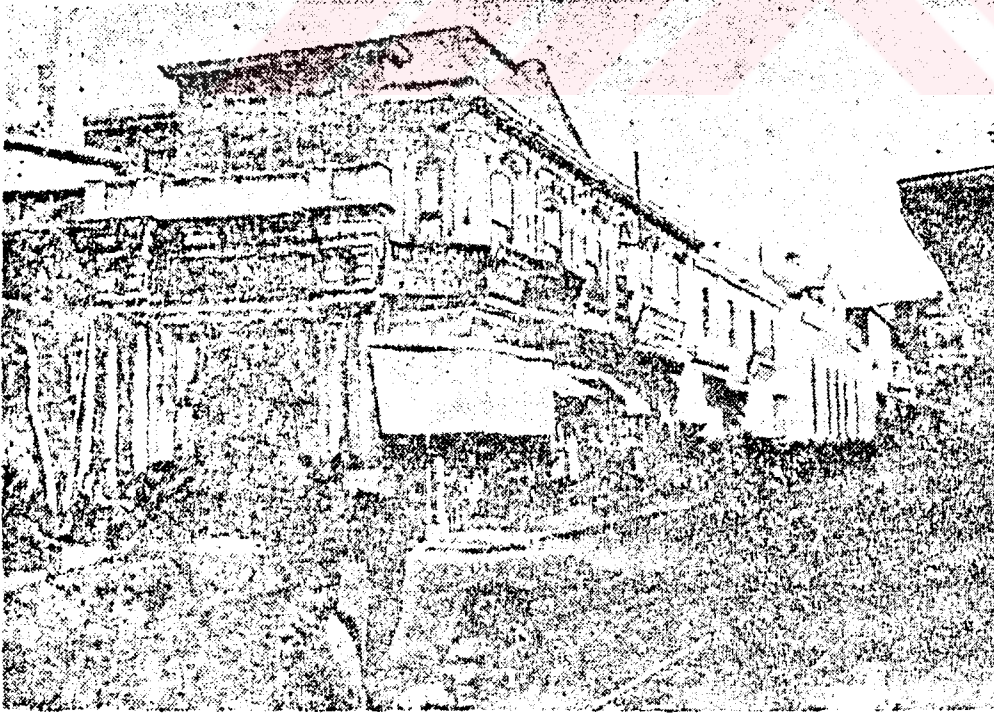
4. 2. 2 Abdülhamid-I İmareti'nin ve Sıbyan Mektebi'nin mimari özellikleri

Bahçekapı'da bugün 4. Vakıf Han'ın bulunduğu arsaya, 1776 yılında Abdülhamid-I tarafından yaptırılan yapı “Hamidiye İmareti ve Sıbyan Mektebi” adı ile de anılmıştır. İmaretin açılış törenine Abdülhamid-I'in kendisinin de katıldığı ve İstanbul fakirlerine burada aş dağıttığı bilinmektedir. Bugün yerinde bulunmayan imaret ve sıbyan mektebinin yerleşim özellikleri konusunda kaynak yok denilecek kadar azdır. Ancak genel olarak herhangi bir külliye içinde yer alan imaret ve sıbyan mekteplerinin yerleştirilmesinde dikkati çeken özellikler; bu alanların genellikle içinde buldukları külliye'den ayrı tutulmuş bir vaziyet planı düzenine göre yerleştirilmiş olmalarıdır. Nitekim Abdülhamid-I Külliyesi'nde de bu hacimler medrese, kütüphane, türbe ve arsa yapılarından ayrı bir alanda konumlandırılmışlardır. Eski haritalardan edinilen bilgilere göre imaret ve sıbyan mektebi hemen sokağa açılan özel girişlere sahiptiler ve kendi içlerine dönük avluları da vardı. Külliye eski tramvay caddesi ile ikiye bölünmüş bir görüntüye sahipti. Şüphesiz bu planlamada ana etken imaretin ve sıbyan mektebinin Külliye'nin diğer parçalarını etkilememesini sağlamak olmuştur.

Mimari planlama özellikleri ve kitabeleri

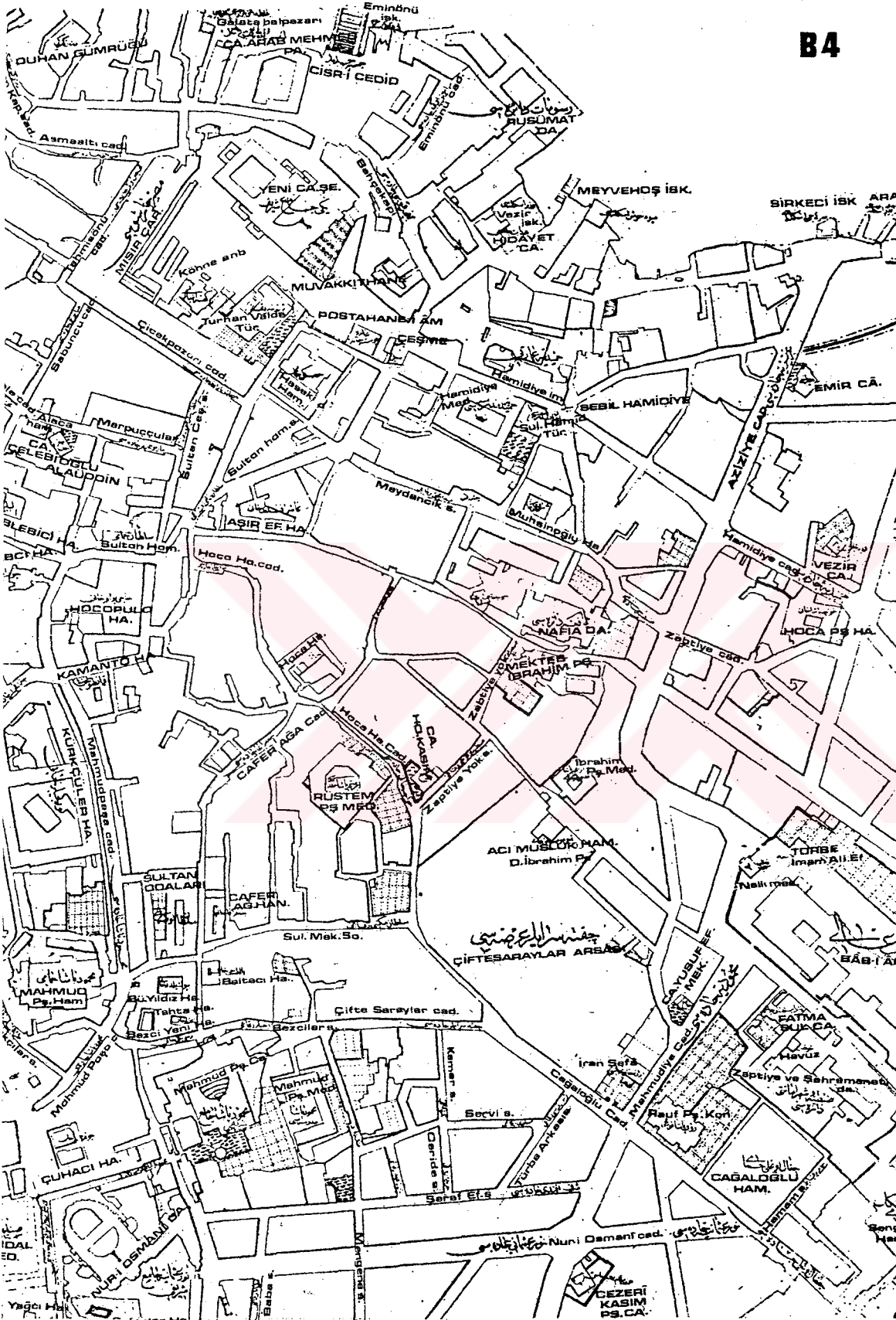
Hüseyin Ayvansaryi'nin "Hadikat-ül Cevami" adlı eserinde, imaretin iki kapısının olduğu ve bunlardan birinin Bahçekapısı'na, diğerinin ise Hocapaşa yönüne açıldığı belirtilmiştir. Ayrıca her iki kapının dışlarında birer çeşme bulunduğu anlatılmış ve 1777 tarihi verilmiştir. İmaret ve çevresindeki yapıların bina emininin Şehremini Hafız el Hal Mustafa Efendi olduğu da ek bilgiler arasındadır.

İmaretin kitabesi de bina 4. Vakıf Han'ın yapımı nedeniyle yıkıldığında ihtifalci Mehmed Ziya Bey'in çabalarıyla Türk İslam Eserleri Müzesi'ne kaldırılmıştır (Alpay, 1979: 5). İmaretin ve sıbyan mektebinin güney kenarının caddeye paralel olup, diğer kenarları ile birlikte pek de düzgün olmayan bir dikdörtgen oluşturduğunu ve ortalama 2500 m²'lik bir alanı kapladığını dönemin haritalarından görmekteyiz. Ayrıca ihtifalci Mehmed Ziya Bey de bunları doğrulamaktadır. Bu arada yapı bütünüünün ortasında revaklı bir avlu olduğu ve öğrenci hücrelerinin de bu avluya açıldığı bilinmektedir (Alpay, 1978: 6) (Resim 4. 31) (Harita 4. 1-4. 2-4. 3)

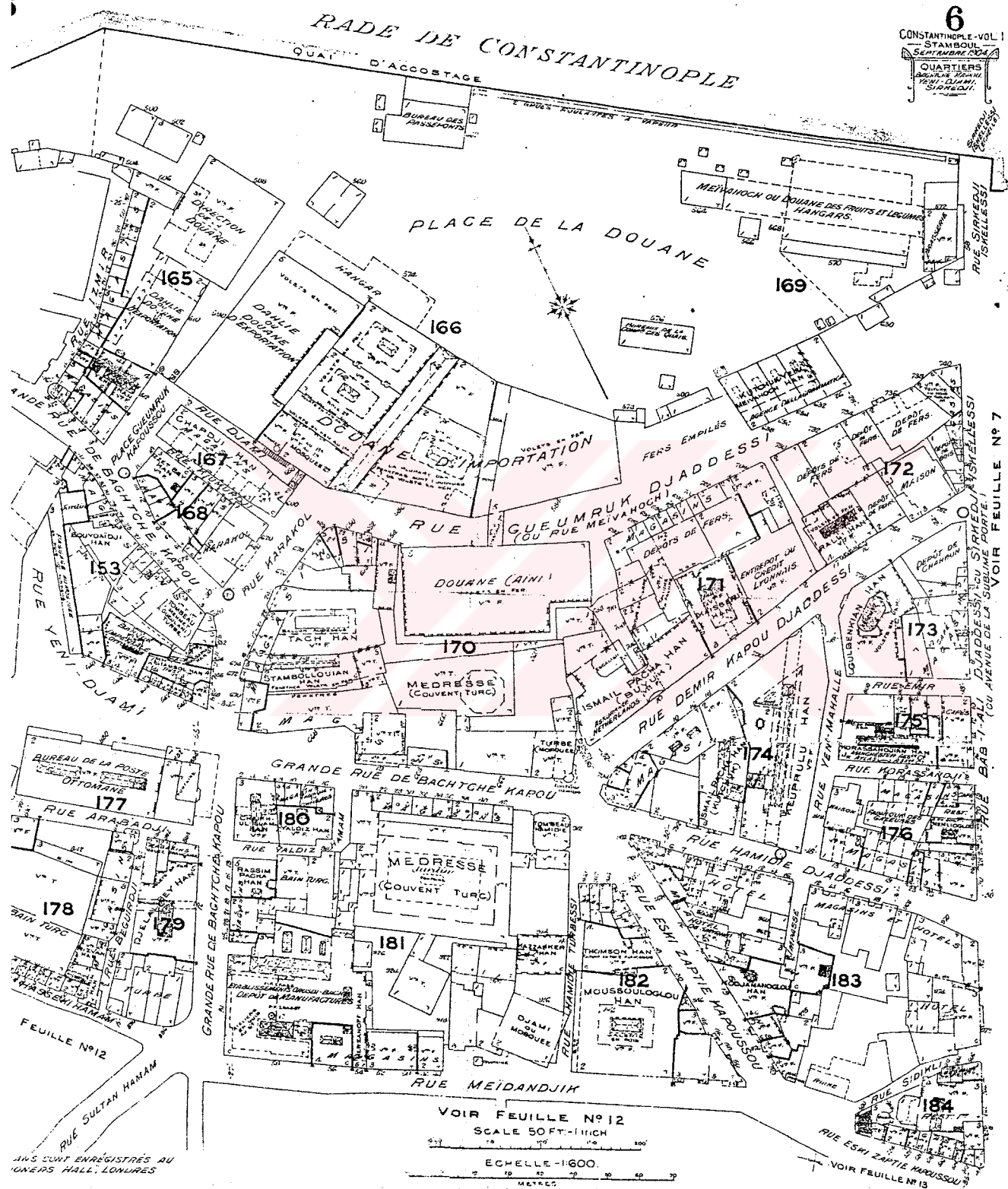
Resim 4. 31 Abdülhamid-I İmaret ve Sıbyan Mektebi (Alpay, 1978: 16)

B4

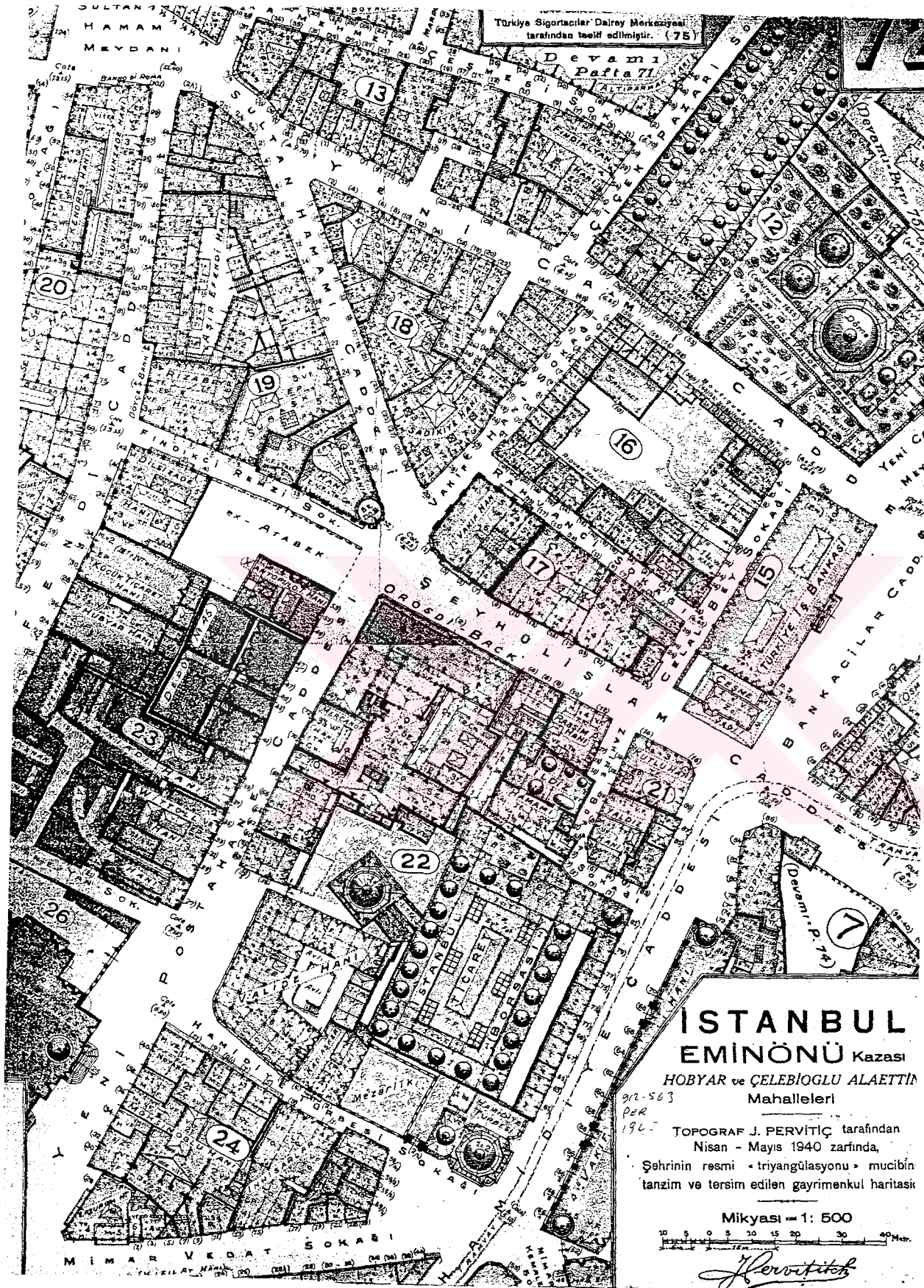

Harita 4. 1 19.yy.'da Eminönü- Sirkeci İskelesi arası (Ayverdi)

Harita 4. 2 Eminönü 1904 (Goad)

Harita 4. 3 Eminönü 1940 (Pervitiç)

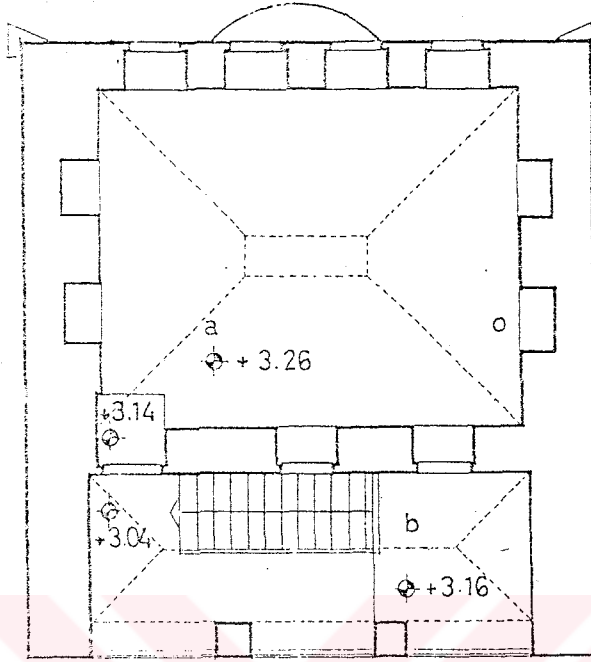
Sıbyan mekteplerinin planları incelendiğinde genellikle kubbeli bir derslane, bir sofa ve bir tuvalet mekanından oluştukları görülür. Daha ileriki dönemlerde bu planlar gelişerek iki kubbeli, tonozlu, üç kubbeli vb. özellikler kazanmışlardır. Sayıları çok azalan eski sıbyan mekteplerinin ve Abdülhamid-I zamanındaki mimarinin yaşayan bir örneği olarak Şehzadebaşı medreselerinin arkasında ve Vefa caddesi üzerinde bulunan Recai Mehmed Efendi Sıbyan Mektebi verilebilir. Vakıf mektep, çeşme ve sebili birarada toplamıştır. Mektebin birinci katının cadde üzerindeki yüzü tamamen beyaz mermerle kaplanmıştır. Solda mektebin zarif ve yekpare bir kemer altındaki kapısı yer almaktadır. Sağa doğru gidildikçe sebil ve çeşme görülür. Kitabesi 1775 yılında defterdar Recai Mehmed Efendi tarafından yapıldığını göstermektedir (Ercan, 1967: 55) (Şekil 4. 3- 4. 4).

Osmanlıların klasik dönemine ait sıbyan mektepleri genelde tek katlı yapılardır. Daha sonraki dönemlerinde iki katlı olanlarına da rastlanır. Ancak genelde yapım malzemesi taştır. Derslikler kare planlıdır ve iki derslikten oluşan örnekler de vardır. Bazı mekteplerin giriş kısmının ön tarafında, bir veya iki tarafı açık sütunlu, fonksiyonu üstü örtülü oyun yeri olarak belirlenen revak diye adlandırabileceğimiz bir mekan bulunmaktadır. Planlamadaki en önemli özellik, sınıf hacimlerinin genellikle üst katlara yerleştirilmiş olmasıdır. Amaç çocukların rutubetten korunması ve ders sırasında sokağın günlük gürültülerinden korunmadır. Ayrıca daha uygun bir ışıklandırma gereksinimi dersliklerin üst katlara yerleştirilmesinin başka bir sebebidir. Zemin katlarda bazen dükkanlar yer almaktadır. Bunlara örnek olarak Amcazade Hüseyin Paşa, Süleymaniye Koca Ragıp Paşa, Atik Ali Paşa Sıbyan Mektepleri verilebilir. Sıbyan mektepleri, devirlerinin diğer toplumsal yapıları ile karşılaştırılacak olursa pencere, merdiven gibi mimari elemanlarının, örneğin bir caminin, bir türbenin mimari elemanlarına göre çok daha küçük ölçülerde yapılmış oldukları görülür (Özdemir, 1995: 59-60) (Şekil 4. 5- 4. 6- 4. 7).

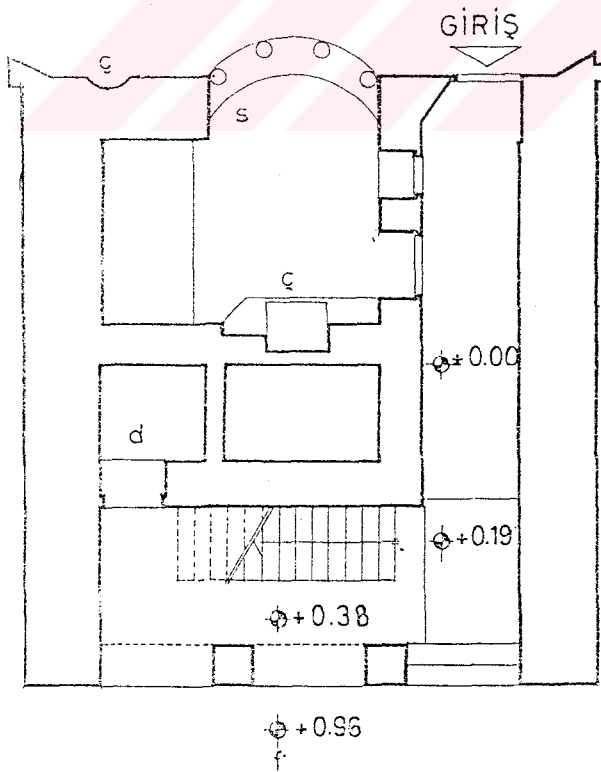
Abdülhamid-I Mektebi'nin yeri ve içerdiği hacimlerle ilgili bilinenler sadece Abdülhamid-I Türbesi'nin karşısında ve Abdülhamid-I İmareti'nin köşesinde bulunduğuudur. Ayrıca altında bir sebil, iki çeşme, bir de mağaza bulunduğu bilinmektedir (Aksoy, 1970: 17).

Üslup ve süsleme özellikleri

İmaret ve sıbyan mektebi Türk rokoko üslubundaki yapıların ilk örneklerindendi. Ayrıca önemli bir sanat özelliğinin olmadığı ve en güzel yerinin sütunlarla süslenmiş büyük kapısıyla,

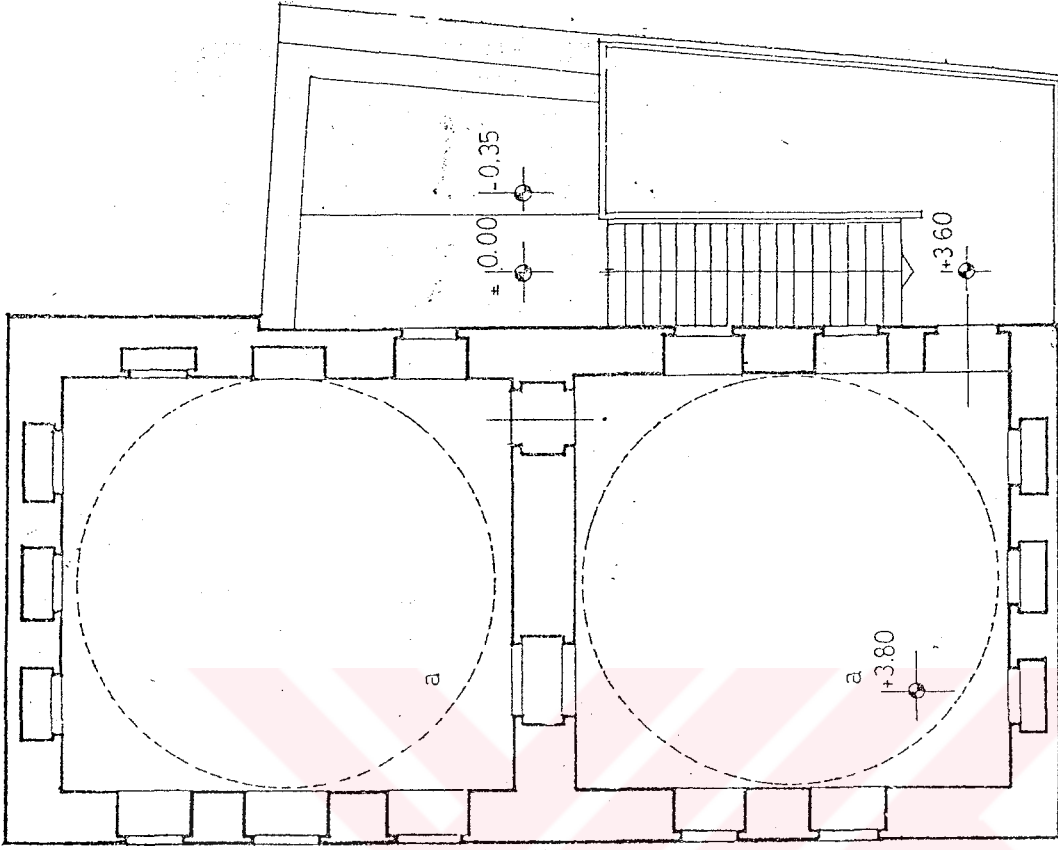

Şekil 4. 3 Recai Mehmet Efendi Sıbyan Mektebi üst kat planı (Aksoy, 1970: 146)

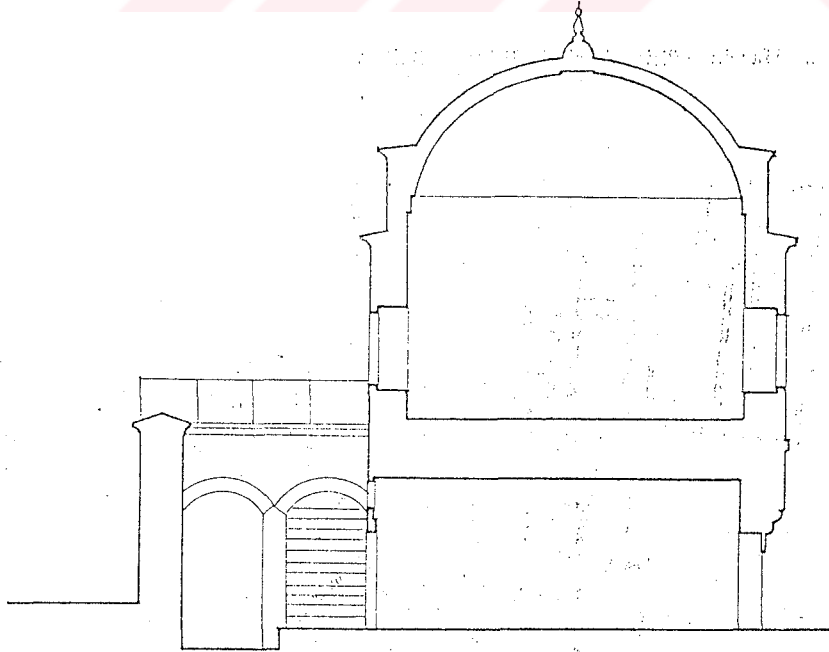

Şekil 4. 4 Recai Mehmet Efendi Sıbyan Mektebi zemin kat planı (Aksoy, 1970: 146)

Şekil 4. 5 Amcazade Hüseyin Paşa Sıbyan Mektebi planı (Aksoy, 1970: 133)

Şekil 4. 6 Amcazade Hüseyin Paşa Sıbyan Mektebi enine kesit (Aksoy, 1970: 135)

Şekil 4. 7 Amcazade Hüseyin Paşa Sıbyan Mektebi arka cephe (Aksoy, 1970: 135)

kapınının tunç kanatları olduğu da bilinmektedir (Koçu, 1966: 92).

Yapının dış cephe mimarisi hakkındaki bilgileri sadece eski fotoğraflardan elde etmekteyiz. Binanın dış cephesi barok süslemelerle kaplanmıştır.

4. 2. 3 Abdülhamid-I Vakfiyesi'nde İmaret ve Sıbyan Mektebi

Vakfiyede bildirildiğine göre imaret güçlü-güçsüz, fakir, lokmaya muhtaçlar, öğrenci, derviş ve düşkünlerin her sabah ve akşam doyurulmaları için kurulmuştur. İmarette bir şeyh, bir mühürdar ve vekilharç, dört aşçı yamağı, dört ekmekçi, dört fırıncı yardımcısı, bir kalaycı görevlendirilmiştir. İmarette pişecek pilav, zerde, çorba ve aşüre için sarfedilecek zahire ve yakacak günlük ve yıllık tutarlarıyla tek tek belirtildiği gibi İstanbul'daki vakıf tesislerde bulunan vazifelilere, bazı tekke ve medreselere günde verilecek fudla tayını yine tek tek, yer yer, şahıs şahıs sayılmıştır. İmarette ayrıca mütevellî kaim-makamı için bir oda yaptırılmıştır.

Vakfiyede ayrıca İmaretin yanında, müslüman çocukların Kur'an okumayı ve yazı sanatını öğrenmeleri için bir de sıbyan mektebinin kurulduğu belirtilmiştir. "Hadikatü'l-Cevami" de mektepten ve kuruluş tarihinden şöyle bahsedilmektedir:

"... Ve imaret-i mezburenün haricinde sebil kurbinde vaki'mektebün dahi tak-ı der-gahında mestur Lutfullah Efendi'nün inşad eylediği tarih budur:

"Şah-in-şeh-i ali-himen, hakan-ı memduhü'ş-şiyem
Gerdun-vekar u Cem-haşem, Sultan-ı İskender-abid
Kur'ana kılmış iktida, münkad-ı emr-i Kibriya
Amma ki olmuş mukteda şahane ol zat-ı vahid
Ol Padişah-ı pür-kerem, dünyayı kıldı mugtenem
Hayrata sa'y itdi bu dem, tarh eyleyüp resm-i cedid
Yazdı kalem Lutfi gibi, tarih-i tamm-ı atyebi
Sıbyana yaptı mektebi, Şah-i cihan Abdü'l-Hamid"

H. 1191 (M. 1777)

Vakfiyeye göre mektepte bir Kur'an muallimi, bir halife, bir hattat meşk öğretmeni, bir Arapça-Farsça hocası, bir kapıcı-hademe-bekçi görevlendirilmiş, 60 öğrenciye günde ikişer akçelik de burs sağlanmıştı.

"İlmiye salnamesi"ndeki bir resme göre bu mektep yıkıldıktan sonra Mimar Kemalettin Bey tarafından yerine Bostancı Camii yanındaki mektep yaptırılmıştır (Cunbur, 1964: 20).

4. 2. 4 Abdülhamid-I İmaretî'nin ve Sıbyan Mektebi'nin yıkılması ve yerine 4. Vakıf Han'ın yapılması

Sıbyan mektepleri ve imaretler camilerle, medreselerle, sebil ve çeşmelerle, kütüphanelerle ve hazirelerle birlikte içinde buldukları dönemin çeşitli hayırseverleri tarafından yaptırılarak yetim-fakir çocukların okumaları ve çevredeki muhtaçlarla birlikte doyurulmaları için yaptırılmışlardır. Bu özellikleri bakımından ayrıca sosyal bir önem de taşımışlardır.

1839'da Tanzimat'ın ilanından sonra İstanbul'daki sıbyan mekteplerinin ıslah edilmesi gündeme gelmiştir. Öncelikle elverişli olanları iptidailere dönüştürülmüştür. Tevhid-i Tedrisat

Kanunu'nun yürürlüğe girdiği 3 Mart 1924 tarihinden sonra İstanbul'daki 364 sıbyan mektebi ile ilgili tespitlerde, 92 tanesinin tamamen yıkıldığı ve arsalarının mevcut olduğu, 34 tanesinin başka amaçlarla kullanıldığı, 7 tanesinin vakıflarca satıldığı, 29 tanesinin kiraya verildiği, 7 tanesinin medreseye dönüştürüldüğü, 11 tanesinin Halk Fırkası'nca işgal edildiği, 34 tanesinin kullanılmayacak düzeyde harap olduğu, 10 tanesinin yerlerinin saptanamadığı, 72 tanesinin müze, dispanser, resmi kurum olarak kullanıldığı, 62 tanesinin yola terk edildiği-yıkıldığı, ancak 15 tanesinin okul işlevini koruyabildiği tespit edilmiştir. Ancak bunlar da daha sonraları ilgili yasa gereği kapatılmışlardır (Sakaoğlu, 1993: 547).

Halk dilinde "Hamidiye İmaretı ve Sıbyan Mektebi" olarak bilinen yapı, Evkaf tarafından Meşrutıyetin ilk yıllarında yıktırılarak yerine Mimar Kemalettin Bey tarafından 4. Vakıf Han yaptırılmıştır (Koçu, 1966: 92).

Kemalettin Bey'in özgün çizimlerinden birinin üzerindeki tarihten, 4. Vakıf Han'ın 1911'de tasarlandığı anlaşılmaktadır. Savaş nedeniyle yapımı uzayan binanın ancak Cumhuriyet'in ilanından sonra, 1926'da tamamlanabildiği mimarın eşine yazmış olduğu bir mektuptan öğrenilmektedir. Osman Nuri Ergin, eskiden hanın yerinde bulunan Abdülhamid-I İmaretı'nin H. 1328 (M. 1912)'de vakıflar tarafından yıktırıldığını belirtmektedir. Mehmed Ziya ise bu yapının H. 1331 (M. 1915) yılına kadar ayakta olduğunu söylemektedir. Kemal İnal'in 1919 tarihli bir yapıtından, bu tarihte hanın yapımının sürmekte olduğu anlaşılmaktadır. Mehmed Ziya, imaretin yerine 4. Vakıf Han'ının H. 1335 (1916-1917) yılında yaptırıldığını belirtmektedir. Bu bilgilere göre, imaretin ve sıbyan mektebinin 1912 ya da 1915'te yıktırıldığı, hanın yapımına da 1916 sonları ya da 1917 başlarında başladığı, 1919'da ise yapımının hala sürmekte olduğunu söylemek doğrudur. Kaba yapının 1919'da bitirilebildiği ancak işgal ve parasal güçlükler nedeniyle Cumhuriyet'ten sonra tamamlanarak 1926'da işletmeye açıldığı anlaşılmaktadır (Yavuz, 1981: 173).

4.3 Abdülhamid-I Sebili ve eşmeleri

4.3.1 Sebil mimarisi ve dönem özellikleri

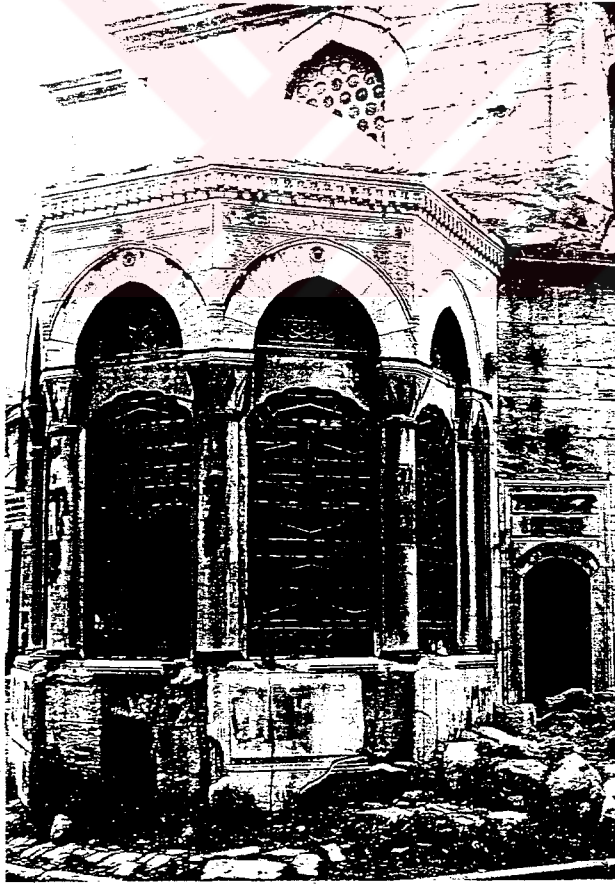
Arapça “yol” anlamında olup mimarlıkta, Allah rızası için her zaman içme suyu dağıtılan yerlere denir. Bu yerler genellikle camilerin yanında, kendilerine özgü bir tarzda yapılmış olan taş yapılardır (Hasol, 1995: 397).

Osmanlı mimarlığında sebil yapısı 17.yy.’dan itibaren bir hayır kurumu olarak hem simgesel hem de kütleli yönden önem kazanmıştır. Genellikle mermerden yapılan yapıda önce birkaç basamakla bir sete çıkılır. Düşey yönde bir mermer duvar yüksekliğinden sonra mermer sütun dizileri ve onların aralarında da dönemin üslup özelliklerine uygun olarak şekillenmiş olan tunç şebekeler yer alır. Sütunlar ise sivri ya da yuvarlak kemerlerle birbirlerine bağlanmıştır. Özgün kullanımda su, ayran, bal şurubu, vişne, limonata ve erik şerbeti gibi çeşitli içeceklerin dağıtımının yapıldığı açıklıklar tunç şebekelerin alt bölümünde yer alırlar. Kemer dizisinden sonra arşitrav özelliğinde mermer bir yükseklik saçak düzeyine kadar uzanır. Sebillerin üst örtüleri ise piramidal ya da yarım küre kurşun veya taş bir kubbe örtüsüyle biçimlenmiştir. Bu üst örtünün kenarları zemindeki set ve basamakları örtecek şekilde geniş tutulmuştur. Osmanlı sebilleri bir avlu duvarında tek başlarına yer alabilecekleri gibi türbe, çeşme, hazire gibi başka yapılarla birlikte de tasarlanmış olabilirler. Genellikle sebiller çokgen ve daire planlı bir kütle olarak duvar yüzeyinden taşma gösterirler (Kunt vd., 1997: 416)

Sebillerin yapı programı içinde kişilik kazanması, 16. yy.’ın sonlarında Sinan Paşa (1594) ve Gazanfer Ağa (1599) Külliyesi ile başlamıştır. 17. yy.’ın başlarında yapılan Kuyucu Murad Paşa Külliyesi’nde sebil yapısı türbe ve medrese ile birlikte eşdeğer anlamda tasarlanarak kütleli bütünlüğün oluşumu sağlanmıştır. Bayram Paşa Külliyesi’nde (1634) sekizgen alt yapı üzerine kurulmuş olan sebil, türbenin eyvanıyla birleştirilerek mekanlar arasında ilişki aranmıştır (Resim 4. 32- 4. 33). 17. yy.’ın ikinci yarısında ise Kara Mustafa Paşa Külliyesi’nde sebil-hazire-dershane birarada tasarlanmıştır. Amcazade Hüseyin Paşa Sebili’nde (1734) artık eğrisel çizgiler düz çizgilerin yerini almıştır (Resim 4. 34- 4. 35). Ancak gerçek anlamda kütleli biçimlenişteki değişim 18. yy.’da 1740 tarihli Mehmed Emin Ağa Sebili’nde ve 1741 tarihli Saadettin Ağa Sebili’nde gerçekleşmiştir. Bu sebillerdeki en belirgin özellikler yumuşak geçişlerin ve hareketlerin rokoko tasarımını anımsatmasıdır. Sütun, kolon, pilastr gibi yapısal öğeler yüzey bezemelerinden ayrı tutulmuştur.

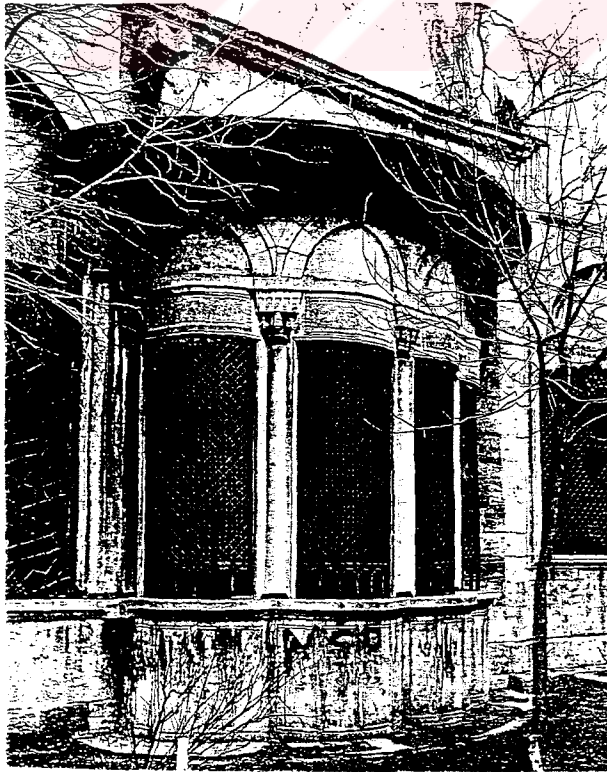
Resim 4. 32 Koca Sinan Paşa Sebili (1594) (Şerifoğlu, 1995: 32)

Resim 4. 33 Bayrampaşa Sebili (1636) (Şerifoğlu, 1995: 97)

Resim 4. 34 Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Sebili (1691) (Şerifoğlu, 1995: 46)

Resim 4. 35 Amcazade Hüseyin Paşa Sebili (1734) (Şerifoğlu, 1995: 101)

Rokoko üslubundaki gelişme 1745 tarihli Beşir Ağa ve Hasan Paşa Sebilleri'nde daha da ileriye götürülmüştür (Resim 4. 36- 4. 37). Artık kütleli hareketlilik yoğunlaşmış ve bezemeler hacim kazanmışlardır. Barok üslup, profillerde yuvarlaklık ve kabarıklık, geniş saçak, yapısal ve bezemesel öğelerde derin gölgelerle Nuruosmaniye Sebili'nde (1755) yorumlanmıştır. 1775 Tarihli Recai Mehmed Efendi Sebili'ndeki yüzeysel bezemeler rokoko üslubunu anımsatır. "S" eğrili kartuşlar ve akant yaprağı- ıstıridye kabuğu öğeleri mermer yüzeyde çizgisel oymalarla biçimlenmişlerdir. Abdülhamid-I Sebili'nde (1777), Nuruosmaniye Sebili'nde olduğu gibi, abartılmış öğelerle bezemede yığılmalar mevcuttur. Mihrişah Sultan Sebili'nde ise (1792) dairesel plan uygulanmakta, ancak dışbükey hareketlenmeler, derin silmeler, üçlü pilastırlar, küçüklü büyüklü kartuşlarla barok ve rokoko üslupların giderek daha da yoğunlaştığı görülmektedir. 1818 Tarihli Nakşidil Sultan Sebili'nde ampir üslubun sade ve geometrik kuruluşu tercih edilmiştir. Değişim belirgin olarak kemer formlarında gerçekleşmiştir. Nusretiye Sebili (1825) dışbükey yüzeyleri ve yuvarlak profilleri ile barok, üzerindeki bezemelerle ampir üslubundadır (Kunt vd., 1997: 416-418) (Resim 4. 38- 4. 39).

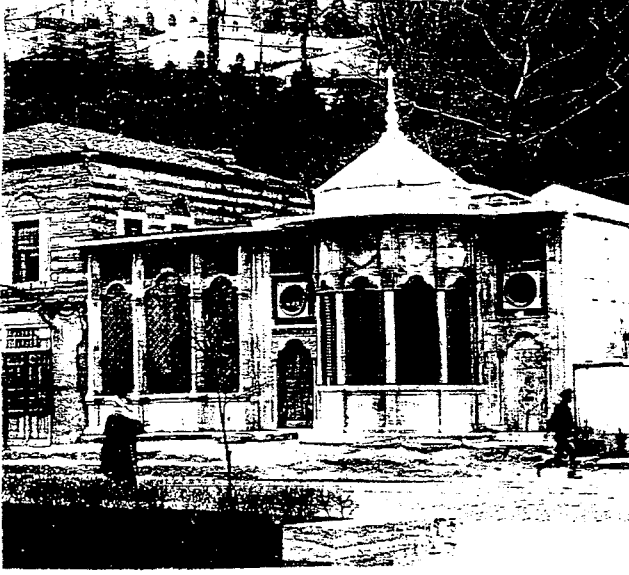
Osmanlı sebilleri dönem özelliklerine göre dört başlık altında incelenebilir;

Klasik Dönem Sebilleri; (1496-1708) Yapı olarak Türk klasik tarzının ana karakteri hakimdir. Genellikle köşe başlarında konumlanmışlardır. Plan tipi olarak yamuk ve kesik köşeli çokgen biçimler tercih edilmiştir. Sütunlar ise sivri kemerlerle birbirlerine bağlanmıştır. Çoğunlukla basit şebekelere sahiptirler. Üzerinde taştan veya metal bir alem bulunan, geniş saçaklı bir kubbe ile örtülüdürler.

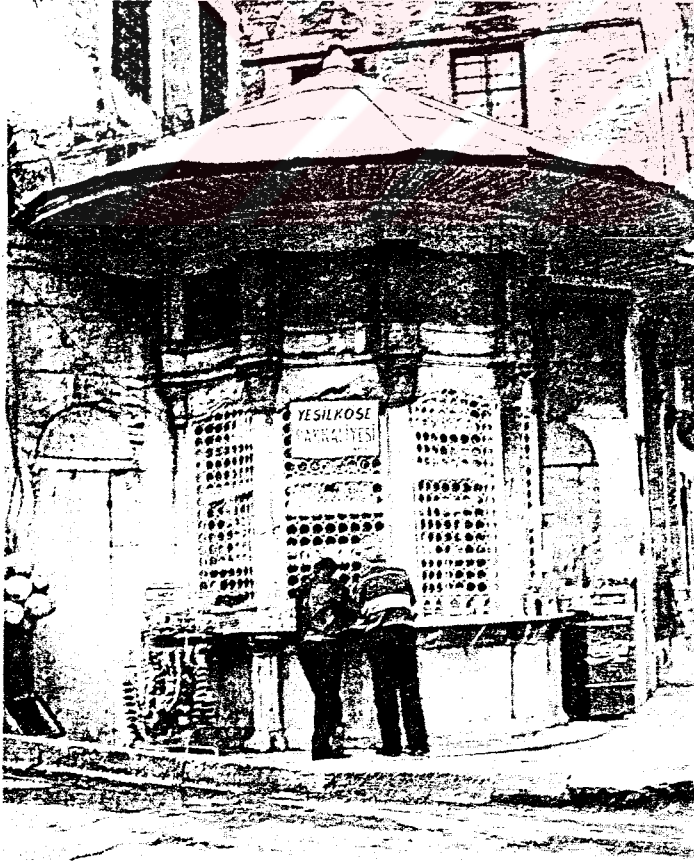
Lale Devri Sebilleri; (1708-1728) Plan tipi olarak genelde yuvarlak biçimler tercih edilmiştir. Dış cephede ise geometrik şekiller, çiçek ve meyve kabartmaları ile bezemeler mevcuttur. Sütunlar daha ince ve uzundur.

Barok ve Rokoko Tarzı Sebiller; (1728-1829) Lale Devri'nde oluşan iç ve dış bükeyli plan tipleri bu dönemde artık genelleşmiştir. Dış cephede süslemeler daha da önem kazanmıştır, ıstıridye kabuğu vb. yeni motifler görülmeye başlamıştır.

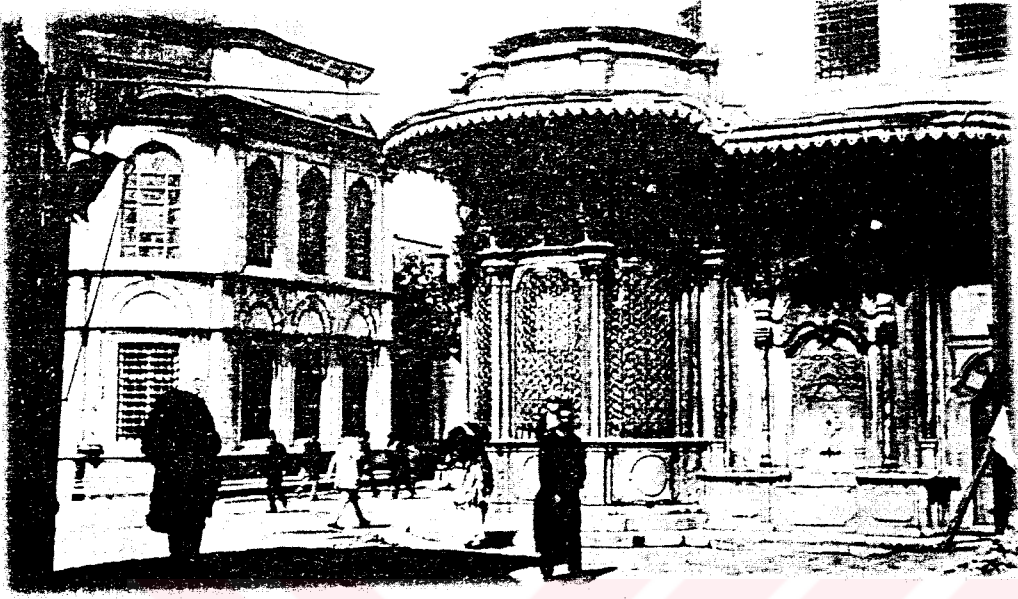

Resim 4. 36 Mehmet Emin Ağa Sebili (1740) (Şerifoğlu, 1995:153)

Resim 4. 37 Beşir Ağa Sebili (1745) (Şerifoğlu, 1995: 64)

Resim 4. 38 Bahçekapı'daki eski yerinde Abdülhamid-I Sebilî (Şerifoğlu, 1995:77)

Resim 4. 39 Nakşîdil Sultan Sebilî (1818) (Şerifoğlu, 1995: 109)

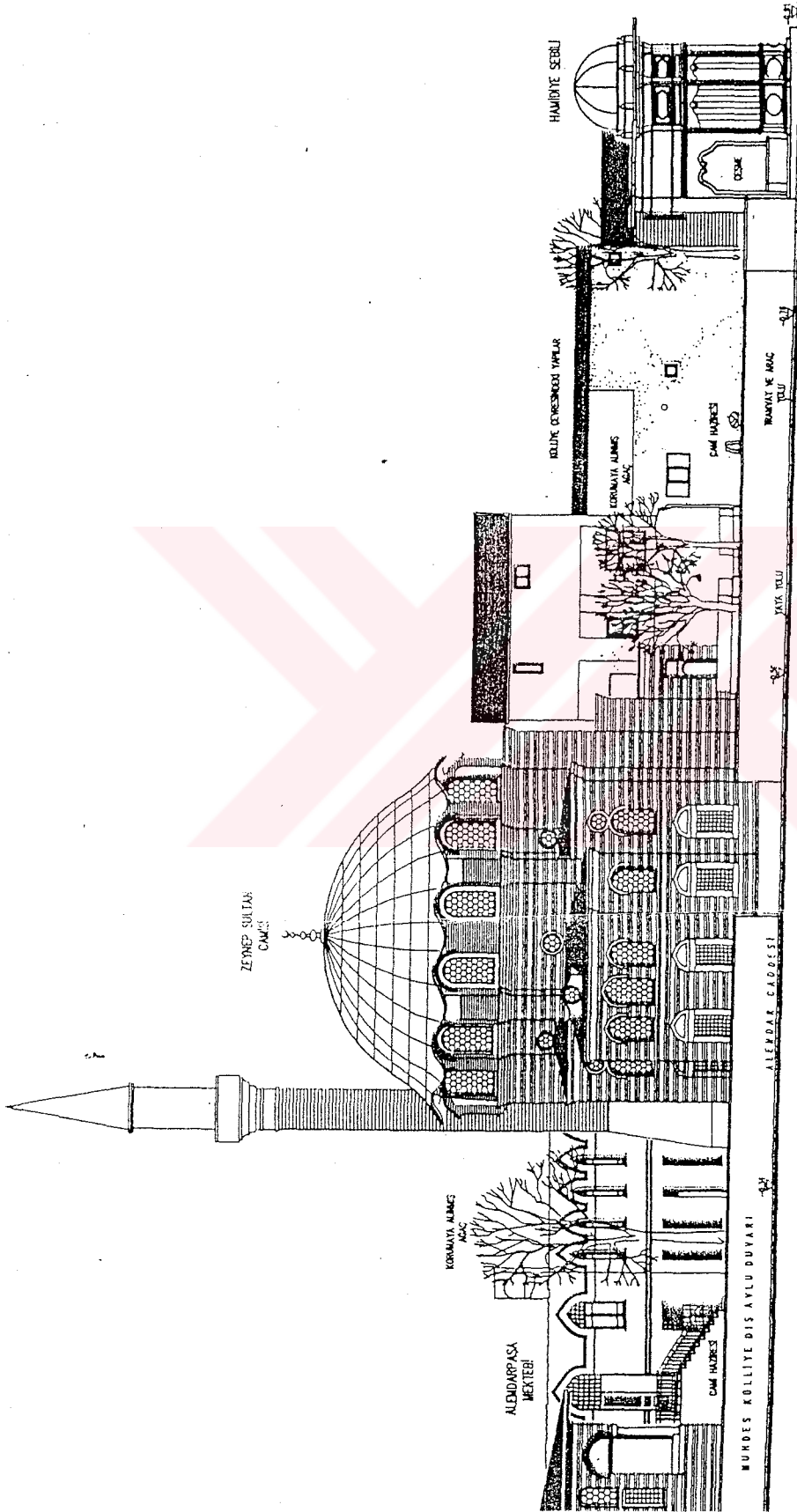
Ampir Tarzı Sebiller; (1829-1896) Bu dönem sebillerinde ise barok tarzın tersine düz çizgiler ve sade yüzeyler tercih edilmiştir. Plan tipi olarak yuvarlak biçimler kullanılmıştır. Geniş saçakların yerini ise korniş silmeler almıştır. Şebeke ve dış yüzey süslemelerinde daha sade motifler kullanılmıştır.

İstanbul Sebilleri şimdiye kadar, inşa şekli, plan özellikleri, mimari tarzı ve yapıldıkları devre göre çeşitli kategorilerde sınıflandırılmıştır. Plan özellikleri bakımından, yuvarlak, yarım dairevi, poligonal, dörtgen veya çokgen biçimli, inşa şekli olarak ise bağlı buldukları yapı grubunda buldukları yere göre, köşe sebili, pencere sebili, meydan sebili veya cephe sebili olarak incelenmişlerdir (Şerifoğlu, 1995: 21).

Bugün Soğukçeşme'ye aktarılmış olan Abdülhamid-I Sebili ve iki yanında yer alan çeşmeler, birbirleri ile dik açılar oluşturacak biçimde yerleştirilmişlerdir. Bu şekilde oluşturulan sokak köşesi her iki sokaktan da aynı görünümü vermektedir. Abdülhamid-I Sebili Nuruosmaniye türünün bir çeşitlemesidir. Bu sebili, Mehmed Emin Ağa Sebili kompozisyonundan türeyen ve Selim-III döneminin Mihrişah Sebili'ne kadar tekrarlanan bir sebil tipi olarak değerlendirmek mümkündür. Abdülhamid-I Sebili'ni diğer sebillerden ayıran en önemli fark sebilin bir "Selatin Sebili" olmasıdır. Farklı bir ifade ile Abdülhamid-I'in kendi adına yaptırmış olduğu bir sebil özelliğindedir. Zeynep Sultan Külliyesi'ne ait olan sebil ise 1769'da Zeynep Sultan tarafından yaptırılmıştır. Bu sebil 1871'de, atlı tramvayın yapılması üzerine yola istimlak edilerek yıktırılmıştır. Bir süre sonra ise Zeynep Sultan Camisi'nin mütevellisi Hatice Hanım bu sebilin yıkıntıları ile şimdiki sebilin yanında yer alan çeşmenin yerinde bir sebil yaptırmakta iken vefat etmiş, sebil yarım kalmıştır. Bu yarım kalan sebil de Abdülhamid-I Sebili'nin buraya nakil edilmesi gerekçesi ile yıktırılmıştır (Kumbaracılar, 1938: 43).

4. 3. 2 Abdülhamid-I Sebili ve Çeşmeleri'nin mimari özellikleri

Bahçekapı'daki özgün konumundan Soğukçeşme'ye taşınmış olan Abdülhamid-I Sebili, Zeynep Sultan Külliyesi'nin en önemli yapılarından biridir. Sebil, Külliye'nin Gülhane Parkı tarafındaki girişinin yanında konumlandırılmıştır. Alemdar Caddesi'nin Sultanahmet'e doğru büyük bir kıvrım yaptığı yerde yer almaktadır (Şekil 4. 8- 4.9). İlk yapımında bugün 4. Vakıf Han'ın bulunduğu arsada, Abdülhamid-I Türbesi'nin karşısında, dörtyol ağzındaki köşede bulunduğu bölge ile ilgili eski albümlerden ve Abdülhamit-I Vakfiyesi'nde sebil ile ilgili

Şekil 4. 8 Abdülhamid-I Sebili Alemdar Caddesi görünüşü (Özdemir, 1995: 60)

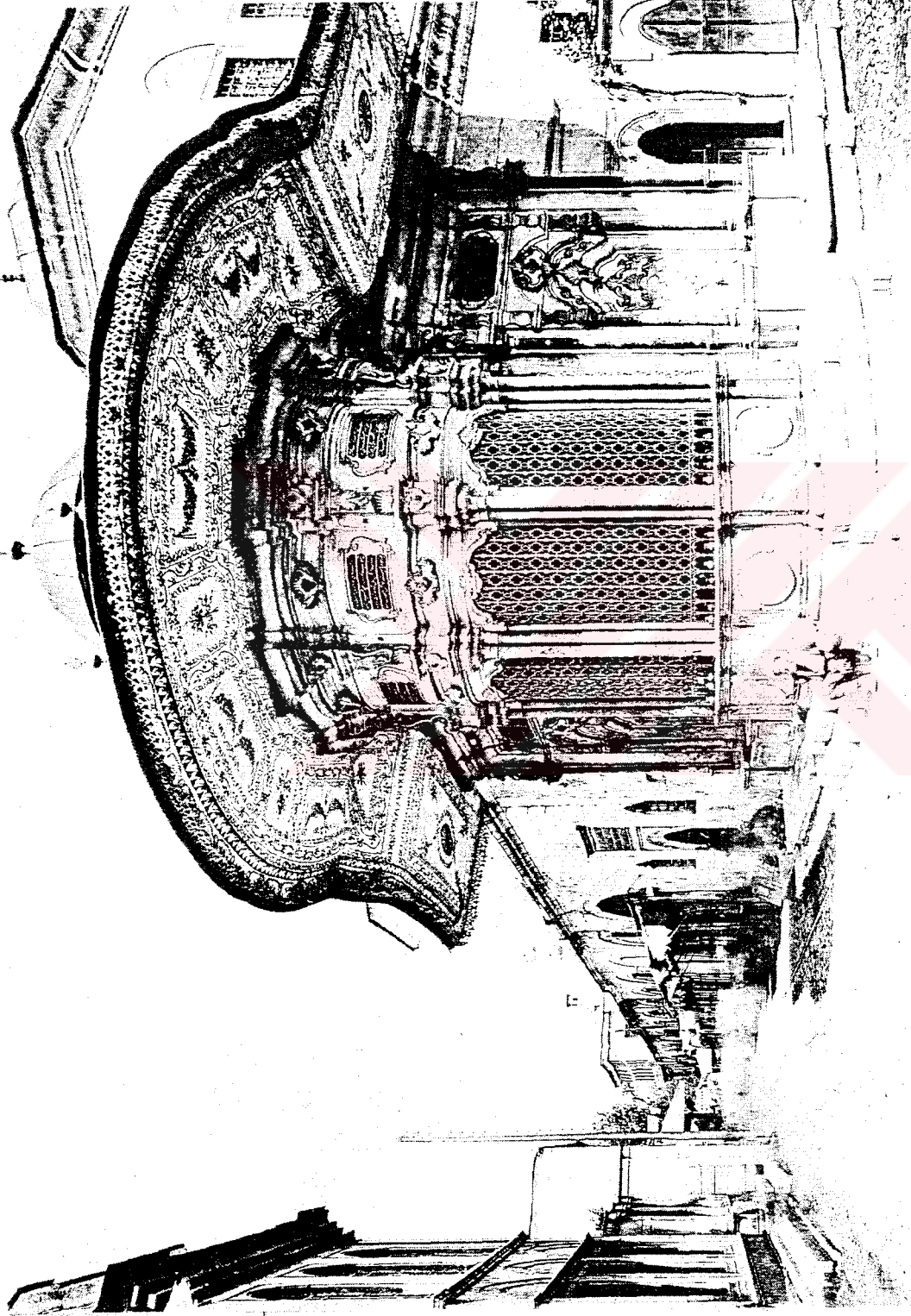
anlatılanlardan anlaşılmaktadır (Resim 4. 40- 4. 41). 4. Vakıf Han'ın yapımı sırasında (1912-1915) Sebil'in taşları numaralandırılarak kaldırılmış ve bugünkü yerine kurulmuştur (Özdemir, 1995: 74) (Resim 4. 42- 4. 43). Ayrıca H. 1191 tarihli vakfiyesinde sebilin özgün konumunda bulunduğu dönemde, ünlü şekerçi Hacı Bekirzade merhum Muhiddin Efendi Şirketi tarafından, halka kandillerde şerbet, haziran, temmuz ve ağustos aylarında da karla soğutulmuş su verildiği belirtilmiştir (VKA 86/ 285) (Şerifoğlu, 1995: 76).

Mimari planlama özellikleri ve üslubu

Abdülhamid-I Sebili'nin Külliye'nin tam köşe noktasında yer alması, caddenin her iki yönünden de kolayca algılanabilmesini sağlamaktadır. Sebil'in dışındaki çeşmeleri iki yanında yer almaktadırlar. Bu sayede caddenin farklı köşelerinden bakıldığında, sebil ve çeşme görülür. İçinde de bir çeşme olan sebil, barok üslupta ve yuvarlak planlıdır. Altı tane üçüz sütunla bölünen cephesinde, beş penceresi bulunmaktadır. Herbiri 2.10 x 1.20 m. ölçülerinde olan şebekelerin yedişer tane su verme aralığı bulunmaktadır. Çeşmeleri ile beraber tek bir çatı altında bulunan sebilin geniş saçağı sıvalıdır ve kubbesi de kurşunla kaplanmıştır.

Süsleme özellikleri

Özgün konumundayken Abdülhamid-I Türbesi ile uyumlu bir yapıya sahip olan Sebil'in üç yüzlü bir cephesi vardır. Yapının bugünkü konumu gibi haznesi de özgün değildir. Azapkapı'daki Saliha Sultan Çeşmesi ve Sebili ile olan bezerliği nedeniyle haznesinin de çokgen gövdeli olduğu düşünülmektedir. Bu çokgen gövdenin yarım daire biçiminde dışa taşan sebil ve iki tarafına yerleştirilmiş çeşmelerinin ön cephesi mermerle kaplıdır. Sebil yapısı altı ayak arasına örülmüş dışbükey özellikteki duvarlarla tasarlanmış bir kaide üzerinde yükselmektedir. Ayakların üzerinde ikili sütun demetleri bulunmaktadır. Bunlarla sebil yüzeyi beş pencereye ayrılmaktadır. Birbirlerine dilimli kemerlerle bağlanan ayakların arasına şebekeli pencereler yerleştirilmişlerdir. Pencerelerin şebekeleri yaldızlı dökme demirden ve oymalıdır. Pencerelerin üzerindeki alınlıklar yatay silmelerle bölünmüş ve konsollarla, alev dilleriyle zenginleştirilmişlerdir. Kademeli bir kornişden sonra ise saçak bölümüne ulaşılmaktadır. Yüksek kasnaklı bir kubbeyle örtülü olan sebil ve çeşmeler üstteki saçakla birbirine bağlanmışlardır. Çeşmeler simetrikler ve ayaklar üzerine oturtulmuş birer sütunçyle sebil ile bütünleşmesi sağlanmıştır. Bunların üzerine yerleştirilmiş olan sütun başlığı

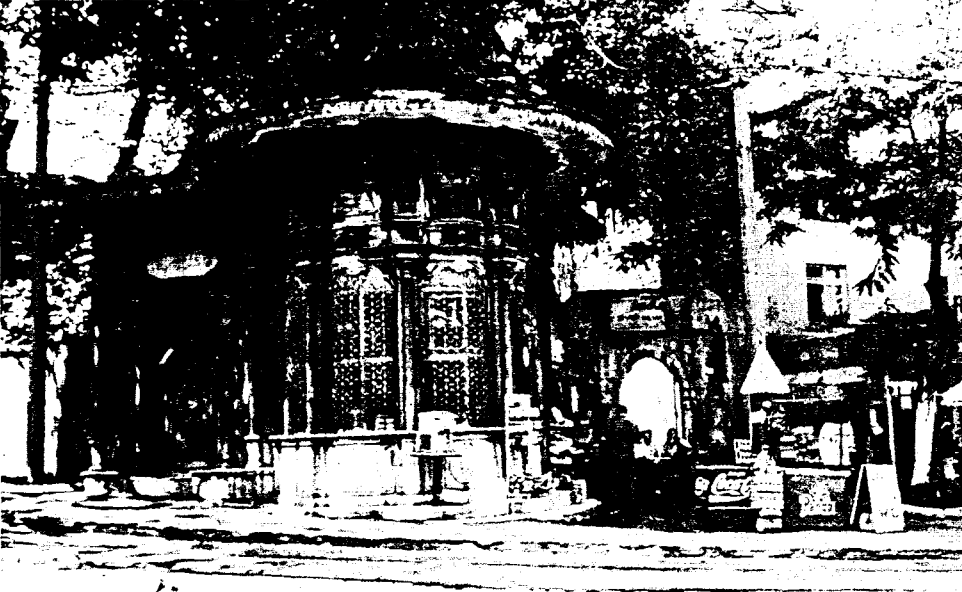

Resim 4. 40 XVIII. yy. sonlarında Abdülhamid-I Sıbyan Mektebi ve Sebili (İhsanoğlu, 1992: 17)

Resim 4. 41 Yüzyıl başında çekilen bir fotoğrafta Abdülhamid-I Sıbyan Mektebi ve Sebili
(İAM, Encümen Arşivi, no: 363)

Resim 4. 42 Abdülhamid-I Sebili Alemdar Caddesi görünüşü

Resim 4. 43 Abdülhamid-I Sebili ve Zeynep Sultan Külliyesi girişi

tablası ile daha da yukarıdaki konsollara ulaşılmakta ve silmelerle kademelenmiş olan kornişle ayaklar saçağa bağlanmaktadır. Sebilden daha alçak olan çeşmelerin ortasında ise diğerlerinden daha aşağı düzeyde başlayan karşılıklı iki sütunçe arasına aynataşı yerleştirilmiştir. Aynataşı iki katlı yalancı kemerler çevresine yerleştirilmiş olan perde biçimindeki rokay süslemeler ve alev dilleriyle bezenmiştir. Kilit taşı ise rozetle belirlenmiştir. Bunların üzerinde ise yatay yönde gelişme göstererek yükselen kornişler bulunmaktadır. Aynataşlarının önünde dışbükey formda bir kurna ve iki tarafında birer dinlenme taşı yer almaktadır (Resim 4. 44- 4.45). Çeşmeler, Topkapı Sarayı'nın çeşmelerinin bir grubunda da gözlenen rokay süslemeleri ve barok üsluptaki tasarımlarına ilaveten yatay ve dikey yönde gelişen hareket öğeleriyle de önem kazanmaktadırlar. Sebilin saçakları oldukça geniştir ve saçak uçlarında da metal süslemeler bulunmaktadır. Saçakları alışıp sıvalıdır. Yapı programındaki diğer eserler gibi Mehmed Tahir Ağa Mimarbaşı iken yapılmıştır (Barışta, 1994: 544) (Resim 4. 46- 4. 47).

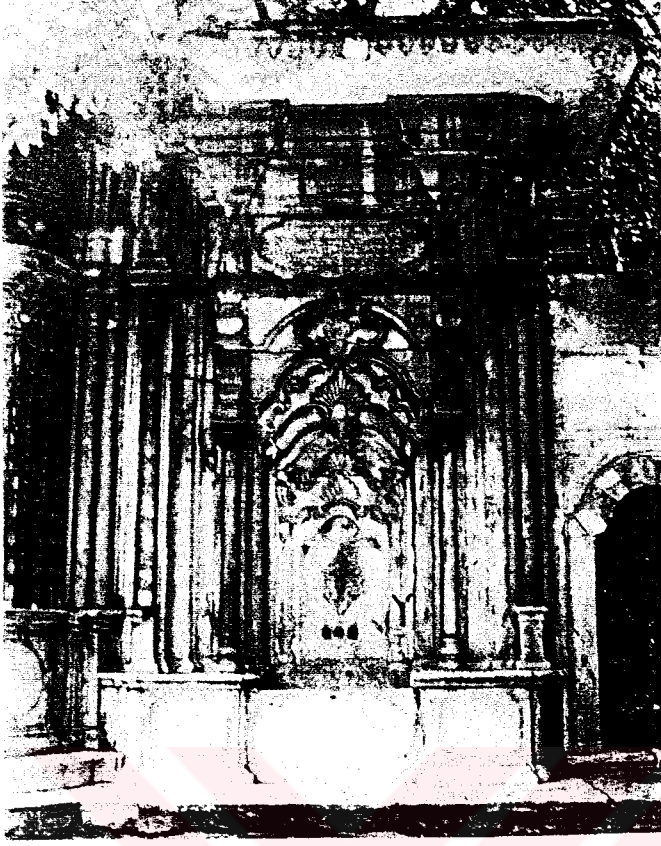
1953'te Anıtlar derneği tarafından Zeynep Sultan Camisi ile birlikte bir onarım geçirmiştir. Sebil bugün büfe olarak kullanılmaktadır.

4. 3. 3 Abdülhamid-I Sebili ve Çeşmeleri'nin Kitabeleri

Yapıda üç kitabe bulunmaktadır. Birincisi sebilin üzerinde, ikincisi sebilin içinde, üçüncüsü ise iki parça halinde çeşmelerin üzerinde bulunmaktadır. Sebil'in içindeki çeşmenin üzerindeki mozaik parçalı mermer levhada H.1191 (M.1777) tarihi ile (Duaüssultan sebebülguffan) Enderun-u Humayun Hazineli İsmail Efendi yazılıdır(Kumbaracılar,1938: 45).

Sebilin iki yanında yer alan çeşmelerinin dörder tane beyitten oluşan kitabeleri Lütü'nindir ve mısraları ise şu şekildedir;

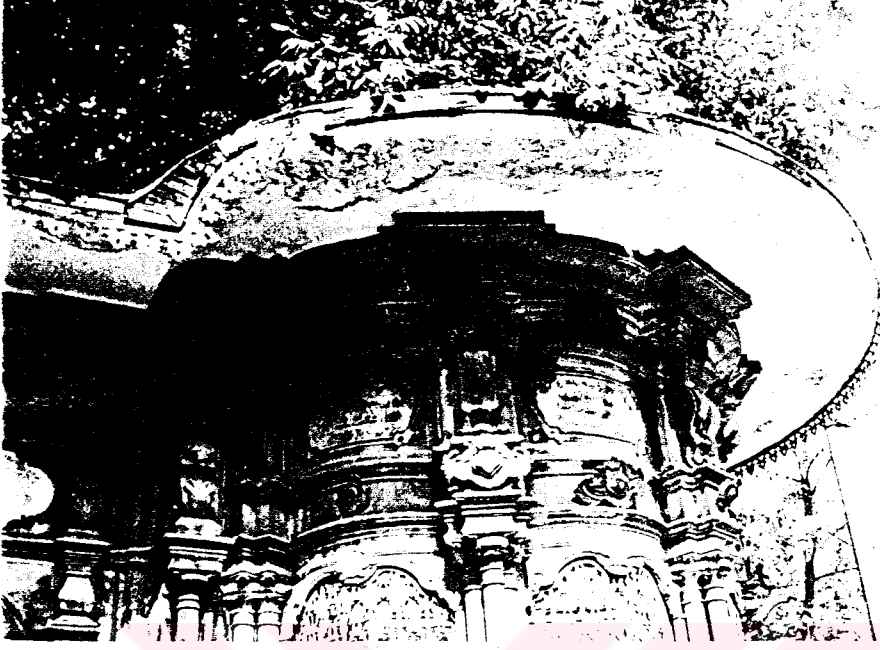
Gays-i midrar-ı kerem cedvel-i enhar-i himem
 Menba-i cu-yi ataa menhel-i ihsan-ü seba
 Hüsrev-i dad-memiş Hazreti Sultan Hamid
 Etti baran-i adaletle cihan-ı irva
 Zer-ü simi su gibi sarfederek kılmıştır
 Dest-i ihsanı bu ser çeşmeyi safi icra

Resim 4.44 Abdülhamid-I Sebili, Külliye girişı yanındaki çeşme

Resim 4. 45 Abdülhamid-I Sebili Çeşmesi

Resim 4. 46 Abdülhamid-I Sebili pencerelerinin üzerindeki kitabeler

Resim 4. 47 Abdülhamid-I Sebili sıvalı geniş saçağı

ola her katresi bir bahr-i amik-i güfran
 Saki-i kevser ile haşr ide Ukbada Hüda
 Jalei adli ile buldu taravet alem
 Açulup gülmededir gonçe-i tab'ı züefa
 Dolanıp dergehin ol şah-i adalet-cahın
 Yüz sürer payına calar gibi eshab-ı safa
 Alem-i şevket-i serv-i çemen-i nusret olup
 Aka tiğundan anın su gibi hun-ı a'da
 Görüp itmamını asar-i cihandarının
 Bendesi Hayr-i hoşgü-yi sadakat-peyma
 Vasfin imlada zbaban-ı kalemi ahreş iken
 Nagehan yaver olup mu'ciz-i ilham-i Huda
 Yazdı tarihini anın getürdi "Lali"
 Kevserin ayni edğil mi bu sebil-i ziba

H. 1191 (M. 1777)

Bu kitabenin hattatı devrin ustalarından olan Yeserizade Mehmed Esad Efendi'dir (Tanışık, 1943: 47). Sebilin pencerelerinin üzerindeki beş kıtadan oluşan kitabeleri ise Hayri Efendi'nindir ve şu şekildedir;

Zi'l-i Hüda-yi müstean Şahinşeyh-i kern-ü mekan
 Babında anın husrevan ihsanını eyler ümid
 Feyz-ü zül 02261-i meşreb-i sirab eder her matlabi
 Devrinde çarhın kevkebi her biri hurşid-i said
 Mir'at-ı ta'ı enveri hurşid olur reşk-averi
 Ef'al-i hayrin masderi ol tab-ı pür-nur-ü reşid
 Ruh-i Hüseyini şad edip feyzinden istomda edip
 Bu çeşmeyi bünyad edip atşadı kıldı müstefid
 Leb-teşnesi ab-ı hayat şerminden olmuş nabadid
 Atşan eder ta cüstcu suyu cihanda su-be-su
 Fermanın mahend-i cu icra ede Rabb-i mecid
 Lutfi kazub mermere nam oldu en'am içre benam
 Yazdı iki tarih-i tam her biri mümtez-ü vahid
 Ruh-i Hüseyini şad ile ma-i safayı ver dile
 Zemzem akıttı cud ile Şah-i cihan Abdülhamid

H. 1191 (M. 1777) (Tanışık, 1943: 48).

4. 4 Abdülhamid-1 Medresesi

4. 4. 1 Medreselerin mimari gelişimleri ve dönem özellikleri

Selçuklular'da, Osmanlılar'da ve günümüzde de bazı İslam ülkelerinde din, hukuk adamı yetiştiren, çoğu camiler yanında bulunan ve bir avlu çevresinde odalardan oluşan okullara medrese adı verilir. Medreseler, İslamiyette Sünnilik Tarikatı'nı yaymak ve bu tarikatı Şiiliğe karşı kuvvetlendirmek amacıyla kurulmuş olan okullardır. Büyük camilerin yanında inşa edilen ve Arapça, fıkıh, ilahiyat, İslam felsefesi, tefsir, hadis ve ilmi-maani gibi dini dersler yanında; riyaziye, tıp, astronomi vb. gibi dersler de verilen bu medreselere ayrıca Taleb-i Ulum denilirdi (Güçyener, 1972: 1).

İslam Dünyası'nda medrese mimarisi, Gazneliler'den sonra Büyük Selçuklular'a geçmiş ve çeşitli yollardan gelişimini Anadolu'da tamamlamıştır. Osmanlılar'da ise 15.yy.'da başlayıp 2.Meşrutiyet Dönemi'ne kadar devam etmiştir.

Ortaçağ'da Anadolu medreseleri genelde avlulu ve kubbeli olmak üzere iki ana sınıfa ayrılırken Osmanlılar Dönemi'nde yapılan medreselerde tek bir plan tipine yönelim görülmektedir. Bu avlulu medrese tipinin biraz gelişerek üç ana bölümde toplanmasıdır. Bunlar selatin külliyesi medreseleri, müştemilat medreseleri ve müstakil medreseler şeklinde incelenirler. Abdülhamid-I Medresesi bunlar içinde müstakil medreseler grubuna dahildir. Bu medreseler bir camiye bağlı olmaksızın başlı başına bir medrese olarak inşa edilmişlerdir. Daha sonraları bunlara banisinin türbesi, imaret, sıbyan mektebi, kütüphane ve hamam gibi yapılar eklenmektedir. Yakınlarında büyük bir cami bulunur ancak onun bir müştemilatı değildirler (Alpay, 1993: 36).

Daha çok paşa ve vezirlerin yaptırdığı külliyelerde medrese, yapı topluluğunun ana yapısı durumuna geçmiştir. Medrese türbe birlikteliği erken İslam ve Selçuklu mimarisinde vurgulanmış olan bir temadır. 17.yy.'da Gazanfer Ağa ve Koca Sinan Paşa bu birlikteliği yeniden ön plana çıkaran İstanbul medreseleridir. Bu örneklerde medrese ve türbenin eşdeğer üniteler olarak ele alınması yeni yaklaşımın önemli bir göstergesidir (Kunt vd., 1997: 398).

Genellikle tek katlı olarak tasarlanan medreseler arasında Abdülhamid-I Medresesi tam olarak olmasa da iki katlı olması özelliği ile diğerlerinden ayrılır. 19.yüzyılın ikinci yarısında pozitif

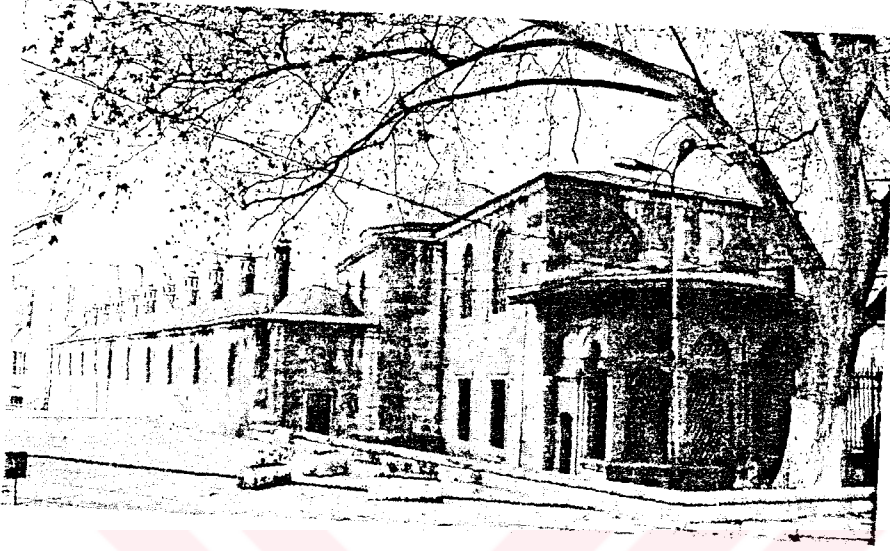
bilimlere olan ilginin artması sonucu dini eğitim artık önemini yitirmeye başlamış ve buna bağlı olarak da medrese yapımı da azalmıştır. Rakım Efendi, Haliliye ve Karagümrük Fetva Emimi Medreseleri son yapılan medreselerdir (Kunt vd., 1997: 399).

Osmanlı Medreseleri, genellikle üstü açık ve etrafı revaklı bir avlunun etrafına yapılmış olan öğrenci odalarından ve bu avlunun bir tarafında ders verilen, eyvan gibi önü açık veya kapalı büyük birer dershaneden oluşurlar. Bu dersanenin aynı zamanda mescid görevini de üstlendiği görülmektedir. Öğrenciler revaklar arkasındaki küçük odalarda birer veya ikişer olarak derslerine çalışır ve yatarlardı. Bu odalarda yatak sermek için taş sekiler bulunurdu. Her odanın bir veya iki penceresi bulunurdu. Odalar kubbeler ile örtülmüştür. Medreselerin tuvaletleri genellikle avlunun bir tarafında ve odalardan uzak yerlerde planlanmıştır (Güçyener, 1972: 2).

Üslup özelliklerine göre medreseler Klasik Devir, Lale Devri ve Barok devir olmak üzere üç ana dönem içinde incelenirler. 1501-1703 yılları arasındaki dönemde mimari unsurlar tekrar edilmiş, abartısız, oldukça sade süslemeler kullanılmış, büyük hacimlerin tek kubbelerle ve yarım kubbelerle örtülmesi yoluna gidilmiştir. Bu dönem medreseleri arasında; Kuyucu Murad Paşa Medresesi (1606), Köprülü Medresesi, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Medresesi (1690), Amcazade Hüseyin Paşa Medresesi (1700) sayılabilir (Güçyener, 1972: 4) (Resim 4. 48- 4. 49).

1703'den 1730'a kadar süren Lale Devri'nde süsleme olarak kullanılan en önemli motif laledir. Artık klasik süslemelerin yerini çiçek motifleri almıştır. Hacimlerde de eski planlamalardaki sertlikler giderilerek yuvarlaklaşmaya doğru bir yönelme olmuştur. Önceki dönemlerde sade bırakılan yüzeyler süslerle donatılmış, şekil ve hacim güzelliğinin yerini süs bolluğu almıştır. Bu dönemde barok devrine zemin hazırlanmıştır. Dönemin medreselerine örnek olarak; Çorlulu Ali Paşa Medresesi (1708) ve Damat İbrahim Paşa Medresesi (1720) verilebilir (Güçyener, 1972: 5-6).

Yeni bir tarz olan barok üslubu, başlı başına bir önem taşıyan ve Türkler'ce bir süre beğenilerek uygulanmış bir üsluptur. Barok devri medreselerinde klasik Osmanlı mimarisine hakim olan sadelik ortadan kalkmış ve yerini yoğun bir süslemeye bırakmıştır. Süslemeler bir bütünün parçaları biçiminde ele alınmış ve her parça titiz bir şekilde işlenmiştir. Sütun başlıkları kendine has bir yaratıcılıkla meydana gelmiş ve kendine has bir özellikte kalmıştır.

Resim 4. 48 Kuyucu Murad Paşa Medresesi (1606) (Çobanoğlu, 1994: 142)

Resim 4. 49 Köprülü Medresesi (Çelenk, 1994: 89)

Bu dönem medreselerine örnek olarak Seyyit Hasan Paşa Medresesi (1745) ve Nur-u Osmaniye Medresesi (1755) verilebilir (Güçyener, 1972: 7) (Resim 4. 50- 4. 51).

İslam hayatında 11. Asırdan itibaren medreseler büyük rol oynamıştır. Osmanlılar medreseyi hem yapı, hem tedrisat bakımından geliştirmişlerdir. Fetihden ve Sahn'ı Seman medreselerinin yapılmasından sonra, devlet merkezi olduğu gibi ilim merkezi de olan İstanbul'da padişahlar başta olmak üzere sultanlar, vezirler, ilim adamları ve bazı saray mensubları tarafından pek çok medrese yapılmıştır (Kütükoğlu, 1970: 277).

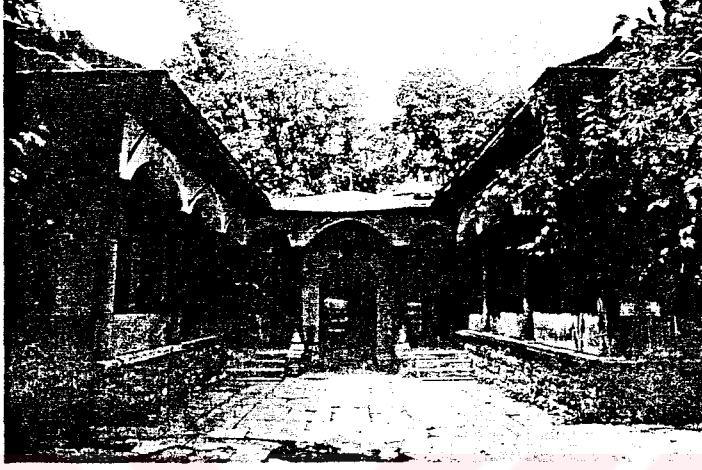
1914'de Şeyhülislam Hayri Efendi zamanında medreselere yeni bir şekil verilmiştir. Buna göre; medreseler üç devreye ayrılarak, her devrenin eğitim süresi 4 sene olarak düzenlenmiştir. Taşra medreselerinde ise 5 senede tamamlanmak üzere ayrı bir program uygulanmıştır. Teşkilat bu şekilde devam ettikten sonra B.M.M.'nin 16 mart 1924 tarihli yasası gereği medreseler kaldırılarak yerlerine üniversiteler kurulmuştur (Güçyener, 1972:3).

4. 4. 2 Abdülhamid-I Medresesi'nin mimari özellikleri

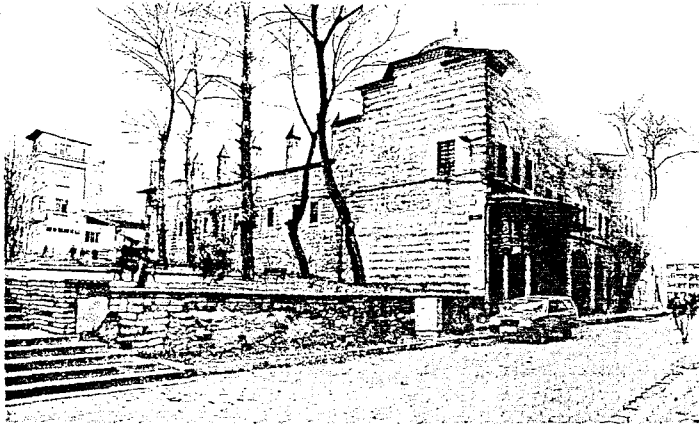
Mimar Mehmed Tahir Ağa'ya 1780'de yaptırılan medrese, Hamidiye Caddesi'nin kenarındaki 4. Vakıf Han'ın güneyinde, tam karşısına isabet eden yapı adasının merkezinde tasarlanmıştır. Bulduğu yerde sıra dükkanlar (eski arasta) sınır oluşturmaktadır. Medrese'nin doğusunda türbe ve haziresi yer almaktadır, güneyinde ise mescid (laboratuvar) bulunmaktadır. Mescidin batısında Yıldız Baba Türbesi ve eski Yıldız Hamamı yer alır (Resim 4. 52- 4. 53).

Mimari planlama özellikleri ve kitabeleri

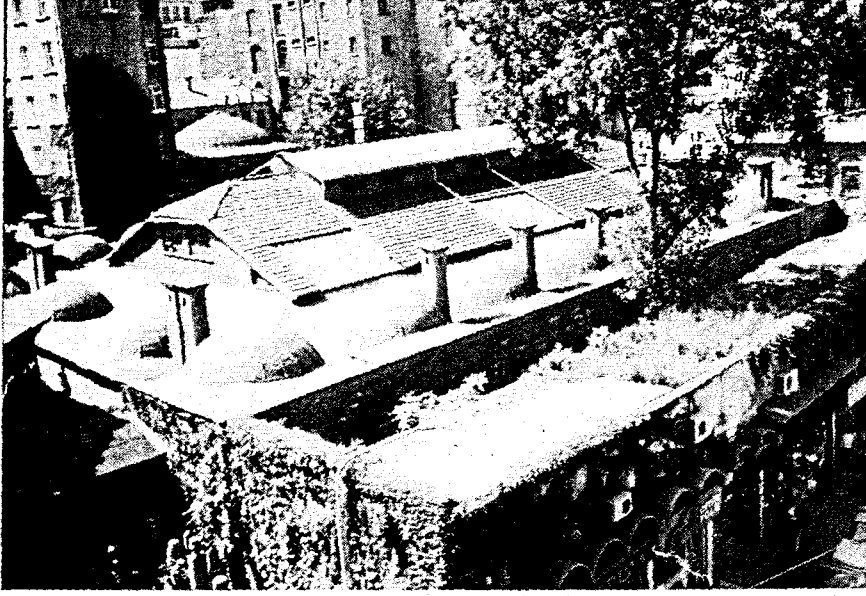
Medrese'nin kitabesinin bulunduğu cümle kapısı batı sınırını oluşturan Zahir Borsası Sokağı'na açılır (Resim 4. 54- 4.55). Bu kapıdan girildikten sonra üzeri kapalı olan bir avluya ulaşılır. İçten içe 10.70 x 7.80 metre ölçülerinde olan bu mekanın üzeri ise iç tepe noktası 4.90 metre yüksekliğindeki bir aynalı tonozla örtülmüştür. Tonozun iki kenarı duvar üzerine oturtulmuştur, diğerleri ise bir mermer sütuna taşınmıştır. Bu avludaki ikinci bir kapıdan medresenin uzunlamasına dikdörtgen planlı, etrafı avlu zeminine göre özgün tasarımda 2.20 metre bugün ise 1.44 metre yükseklikteki revak ile çevrili olan medrese iç avlusuna geçilir. Medrese avlusu içten içe 15.10 metreye 31.30 metre ölçülmüştür. Etrafı ise volütlü başlıklı 30 mermer sütunla çevrilidir.

Resim 4. 50 Damat İbrahim Paşa Medresesi avlusu (Sözgen, 1994: 321)

Resim 4. 51 Seyyid Hasan Paşa Medresesi (1745) (Okurer, 1994: 543)

Resim 4.52 4.Vakıf Han' dan Abdülhamid-I Medresesi

Resim 4. 53 Zahir Borsası Sokak, Yıldız Hamamı

Resim 4. 54 Zahire Borsası Sokak, Cümle Kapısı

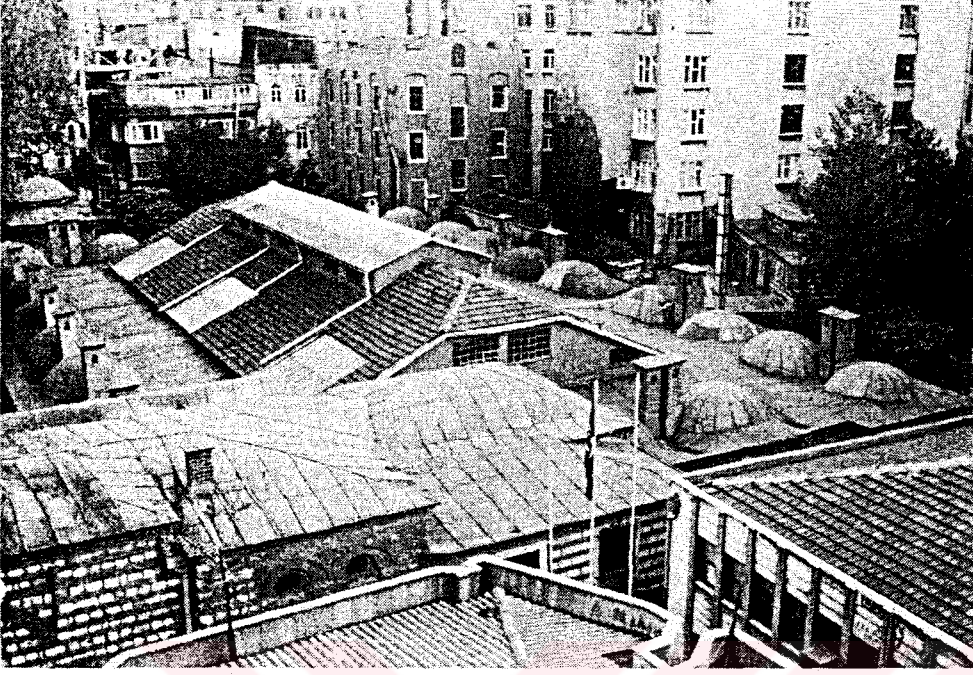
Resim 4.55 Üzerinde medrese kitabesinin bulunduğu cümle kapısı

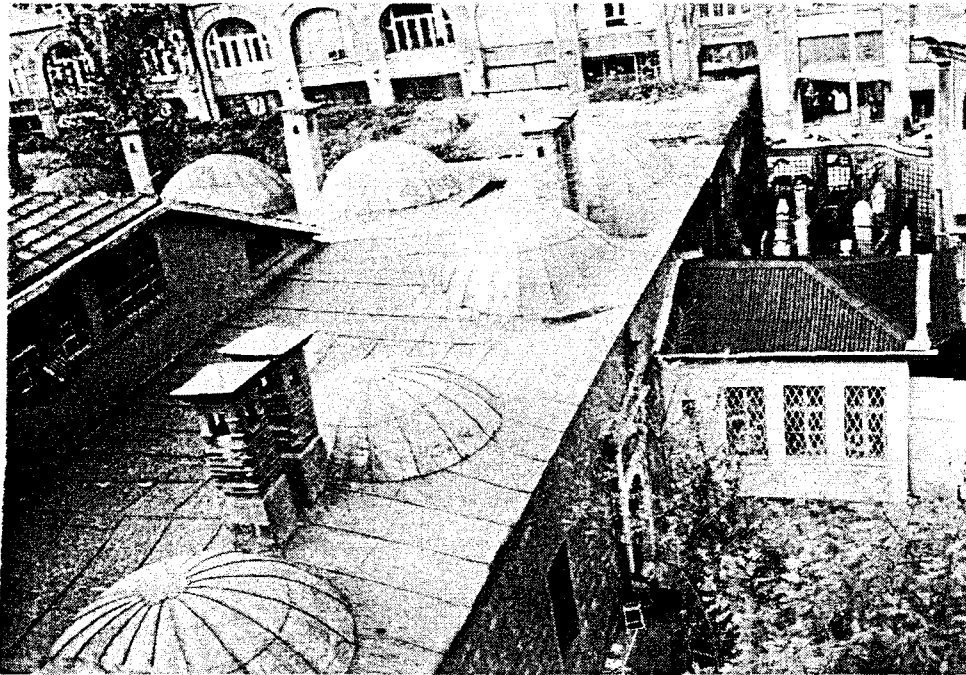
Özgün halinde açık olan bu avlunun üzeri Medreseyi kullanan İstanbul Ticaret Borsası tarafından betonarme kolonlar üzerine oturtulmuş olan ve uzun kenarlarında aydınlık fenerleri olan bir çatı ile kapatılmıştır. Avlu içinde ise revakların önüne Borsanın acenta odaları yaptırılmıştır (Resim 4. 56- 4. 57- 4. 58- 4. 59- 4. 60- 4. 61).

Tek katlı planlanan medresede avlu giriş katında bırakılmıştır. Çevrenin yüksek yapılarla çevrili olması revak kotunun yüksek tutulmasına neden olmuştur. Kazanılan bu yükseklikten faydalanılarak medresenin hücrelerinin altına gelen bir bodrum kat ilave edilmiştir. Ancak restorasyon sırasında bodrum katların özgün kotları gibi merdiven inişleri de değişmiştir (Resim 4.62). Avluyu çeviren revaklara cümle kapısından sonra gelen kapının iki yanında yer alan sekiz rihtli merdivenlerle çıkılmaktadır. Aynı şekilde güneydeki türbe ve hazire ile bağlantıyı sağlayan geçitin revakla birleştiği yerin iki yanında da revaklara çıkılan merdivenler bulunmaktadır. Merdivenlerin bulunduğu platformların üstleri diğerlerine göre daha geniş tutulmuş olan çapraz tonozlarla örtülmüştür. Bütün revaklar çapraz tonozlarla kapatılmıştır. Bu tonozlar mermer sütunlar ve sütunları birleştiren yuvarlak kesme taş kemerlerle hücre kapılarının üstünde devam eden duvarlar tarafından taşınmaktadır (Resim 4. 63- 4. 64- 4. 65). Hücrelere girilen bu kesme taştan yapılmış yuvarlak kemerli kapıların kemerlerinin iç tepe noktasının yüksekliği 1.86 metredir. 22 tane hücre bulunmaktadır ve her birinin ölçüleri ortalama 3.80 metreye 3.80 metre şeklindedir. Ancak medresenin doğu kolunun kuzey ve güney köşelerinde bulunan iki hücre diğerlerine göre daha büyük tasarlanmışlardır. Bunlar da 4.50x 4.35 metre ve 3.95x 4.30 metre ölçülerindedirler. Hücreler üst kasnağa kadar 4.30 metre, iç tepe noktasına kadar ise 5.90 metre ölçülerindeki kubbelerle örtülmüşlerdir (Resim 4. 66- 4.67).

Hücrelerin yan duvarlarında bulunan, özgün kullanımda yüklük ve ocakların yerleri olan boşluklar bugün dolap olarak kullanılmaktadır. Her hücrede demir parmaklıklı ve taş söveli iki pencere bulunmaktadır. Ancak sadece bir hücredeki özgün pencere kapakları korunabilmiştir (Resim 4.68- 4. 69- 4.70- 4. 71- 4. 72). Tonozların üstleri dışarıya doğru tek yönde meyillendirilmiştir. İki hücre kapısının arasında yer alan kapılardan bodrum kata inilmektedir. Bodrum kata inen bu merdivenlerden iki tanesi kapatılarak vestiyer olarak kullanılmaya başlanmıştır. Sahanlıktan doksan derecelik bir dönüşle iniş sürdürüldükten sonra her medrese hücrelerinin tam altına gelen bodrum katlara ulaşılır.

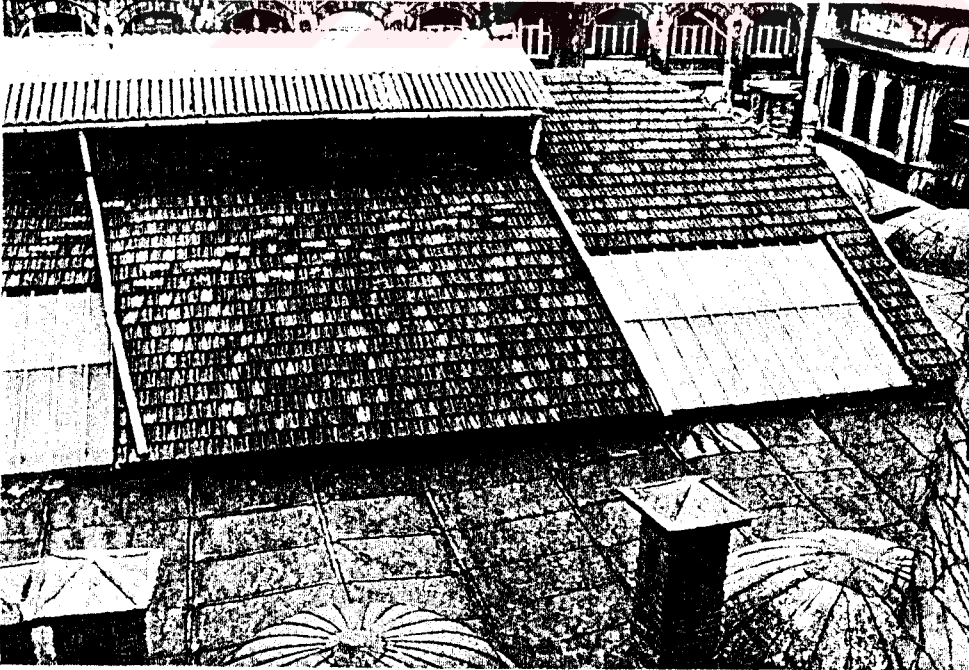
Resim 4. 56 Uzun kenarlarında aydınlık fenerleri olan eklenti çatı

Resim 4. 57 Eklenti çatı görünüşü

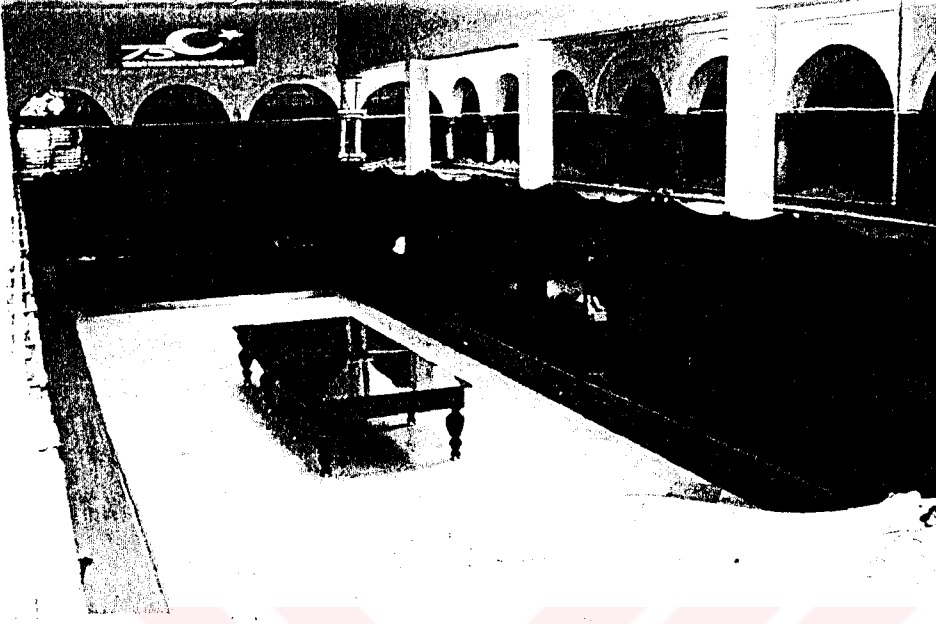

Resim 4. 58 Eklenti çatı görünüşü

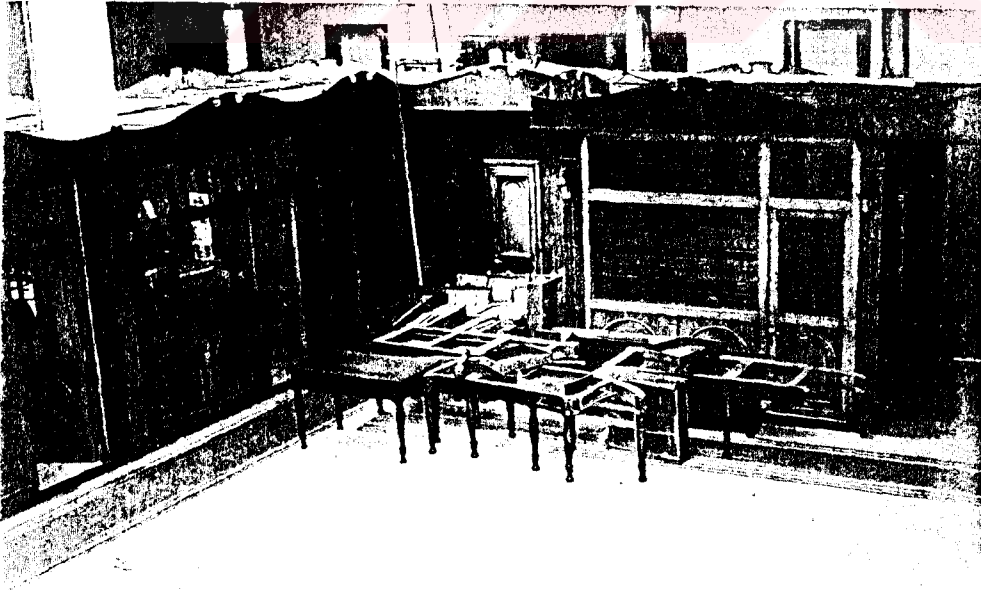

Resim 4. 59 Eklenti çatı, aydınlık fenerleri

Resim 4. 60 Kapatılan medrese avlusu ve eklenti acenta odaları

Resim 4. 61 Medrese avlusu içinde revakların önüne yerleştirilen eklenti acenta odaları

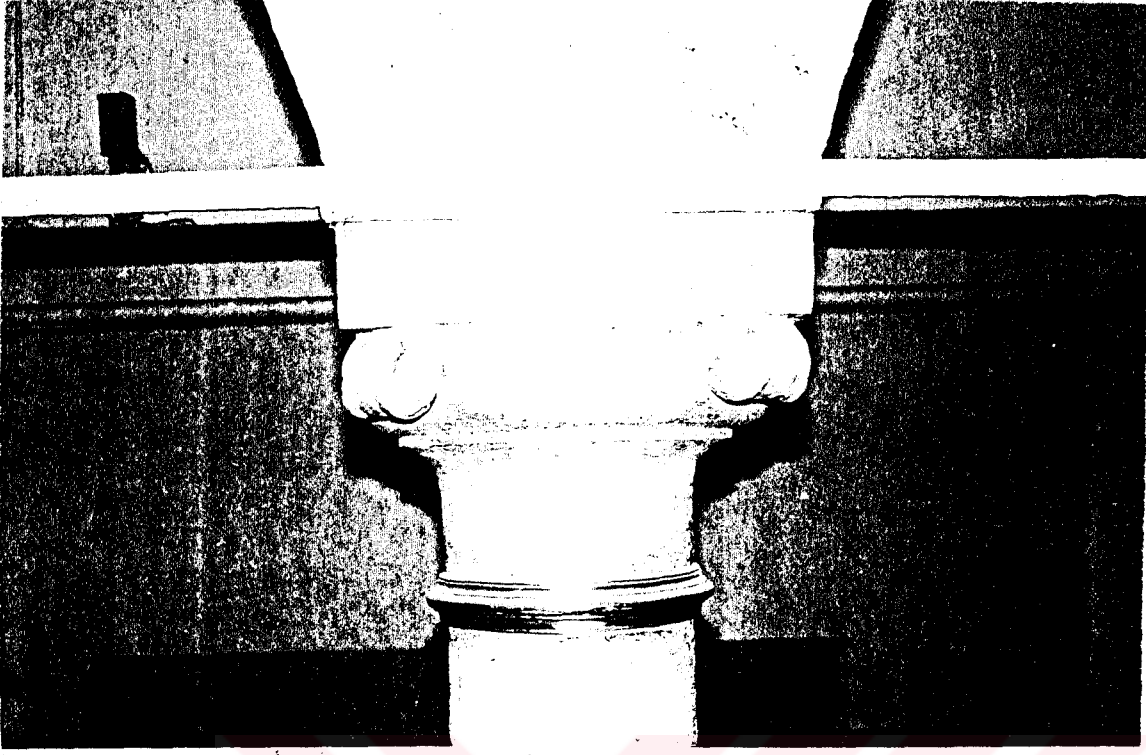

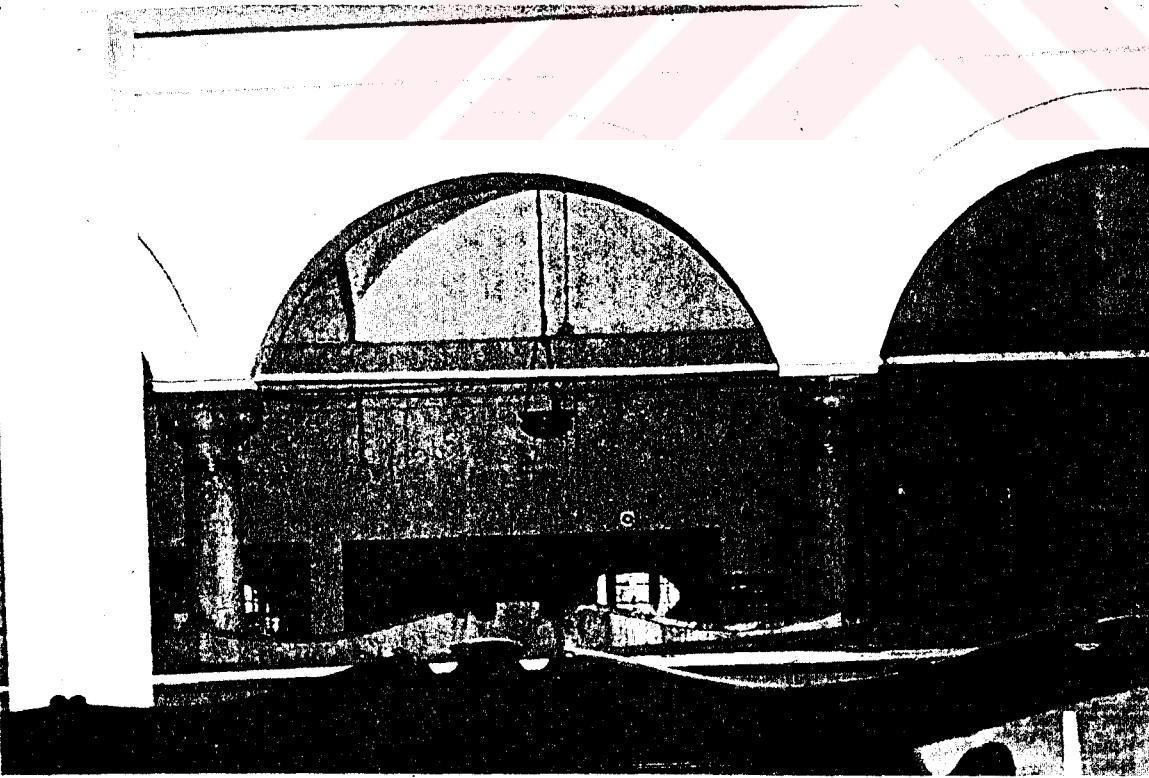
Resim 4.62 Bodrum kata inen merdivenler

Resim 4. 63 apraz tonoz örtülü revaklar

Resim 4.64 Revakları taşıyan sütunlardan birinin volütlü başlığı

Resim 4.65 Yuvarlak kesme taş kemerler

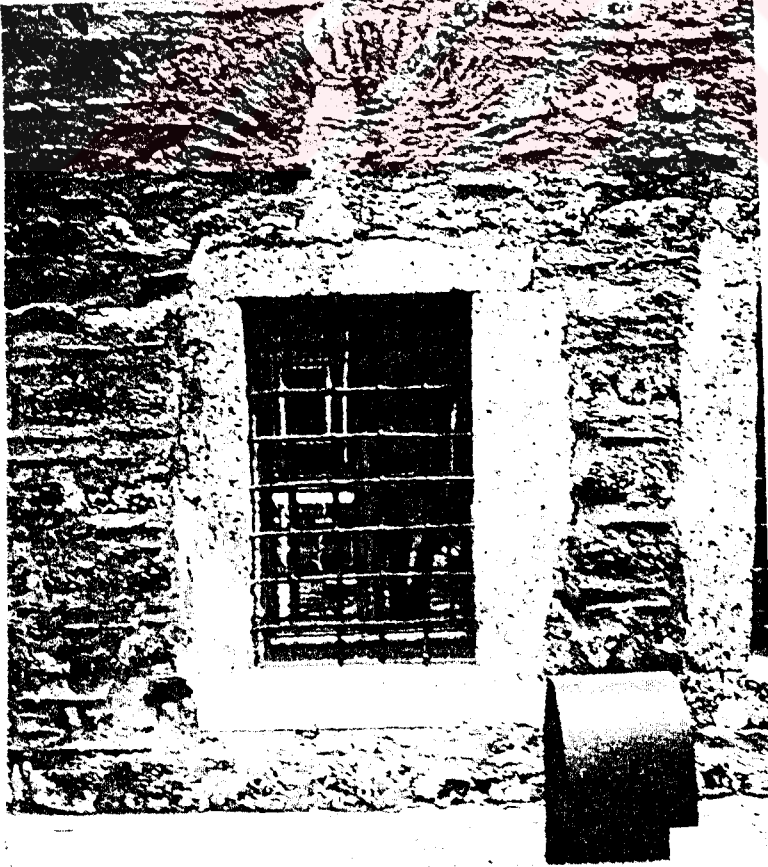
Resim 4. 66 Medrese eklenti demir bodruma iniş kapısı

Resim 4. 67 Medrese eklenti ahşap oda kapısı

Resim 4. 68 Özgün yüklük- ocak boşluklarına yerleştirilen eklenti ahşap dolaplar

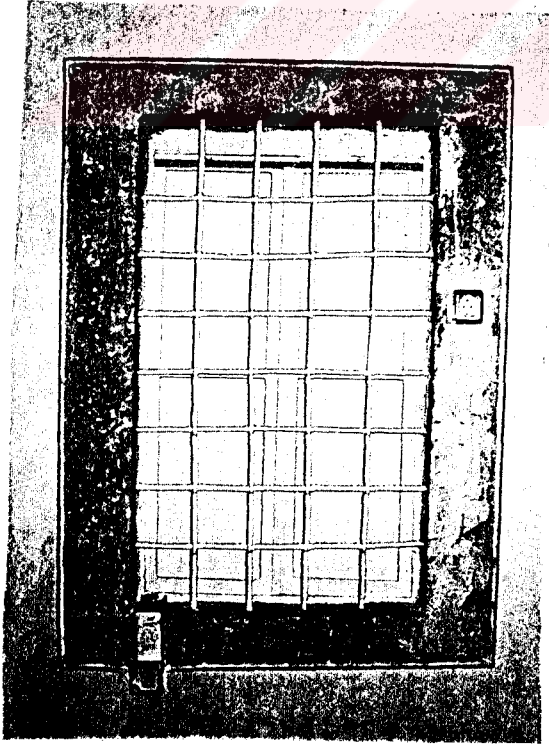

Resim 4. 69 Özgün pencere kapaklarının bulunduğu vezne odası penceresi dış görünüşü

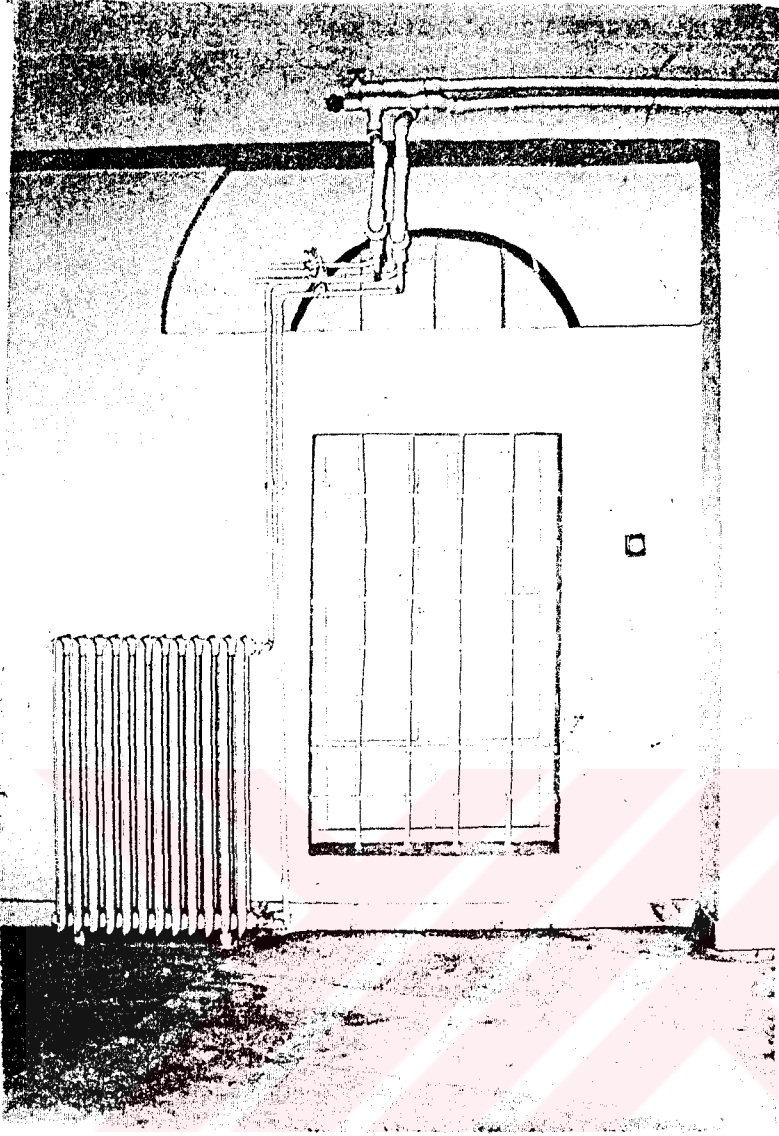

Resim 4. 70 Özgün pencere kapaklarının korunduğu vezne odası penceresi iç görünüşü

Resim 4. 71 Medrese avlusuna bakan pencereler kapatılmıştır

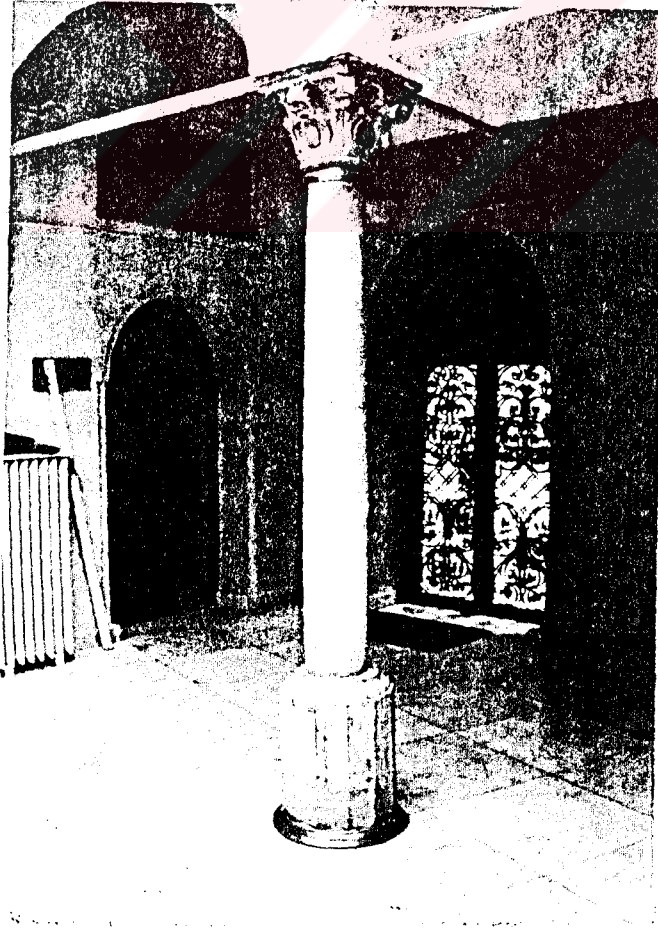
Resim 4. 72 Revaklı avlunun güney koluna bakan, kapatılmış mescid penceresi

Revaklı avlunun güney koluna açılan, üzeri beşik tonozla örtülü olan geçitle Mescid'e gelinmektedir. Güney ve batı kollarının birleştiği köşede, üzeri yine beşik tonozla örtülü olan geçitten ise Medrese tuvaletlerinin olduğu avluya ulaşılmaktadır (Resim 4. 73- 4.74- 4. 75).

Medrese'nin 1780'de tamamlandığını Yıldız Hamamı Sokağına açılan cümle kapısının üzerindeki kitabesinden öğrenmekteyiz. Kitabe Hadikat'ül Cevami'de de belirtilmiştir. Manzum kitabenin düzenleyicisi ise Seyyid Tefik Efendi'dir (Alpay, 1978: 6).

Resim 4. 73 Kitabeli Mescid (meclis salonu) kapısı

Resim 4. 74 Mescid'e ulaşan beşik tonozu taşıyan mermer sütun

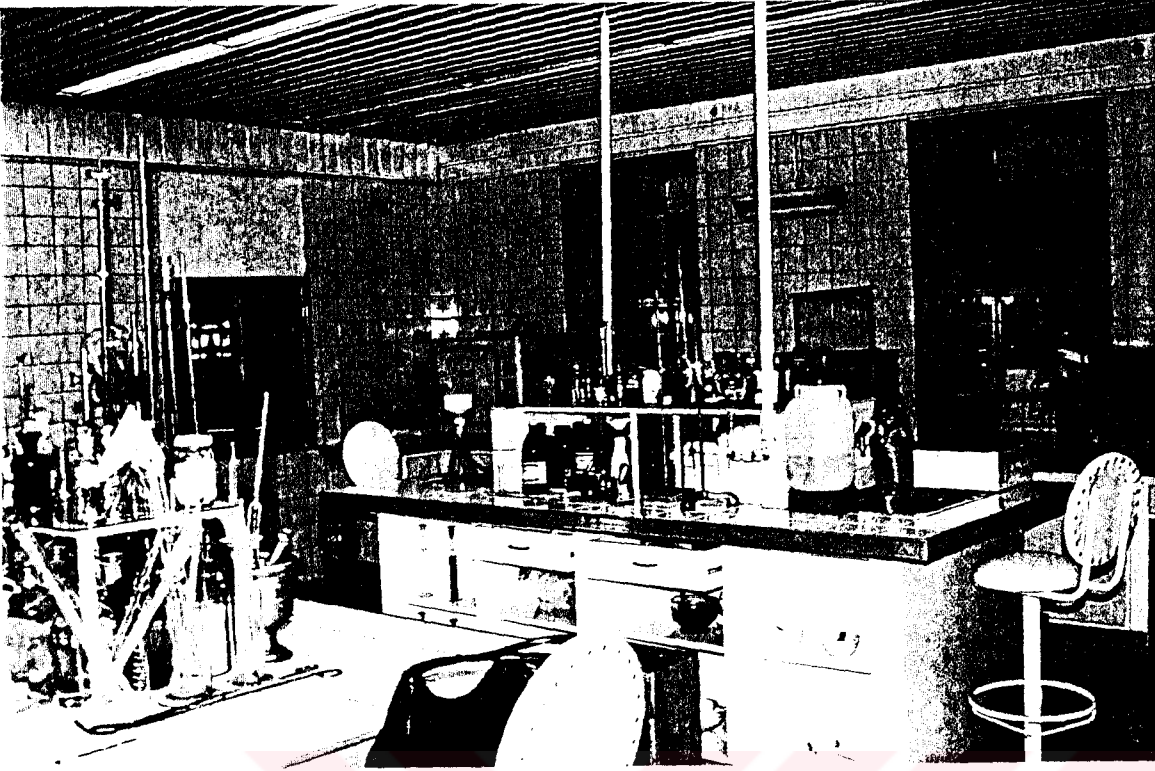

Resim 4. 75 Mescid avlusundaki mermer sütun başlığı

Mescid'e bir asma kat eklenmiş ve burası meclis toplantı salonu olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu asma kata kitabeli mescid kapısından girildikten sonra ulaşılan holde bulunan, eklenti ahşap bir merdivenle ulaşılmaktadır. Alt kat ise laboratuvar olarak kullanılmaktadır. Laboratuvarın kuzeydoğu duvarındaki özgün mescid pencerelerinden bir tanesi kapatılmış, bir tanesi kapı olarak, bir tanesi de vestiyer olarak kullanılmaya başlanmıştır. Mescid'in kuzeybatı duvarı üzerinde iki ve güneydoğu duvarı üzerinde de bir tane alt penceresi de aynı şekilde kapatılmıştır (Resim 4. 76- 4. 77- 4.78).

Mescid giriş kapısının bulunduğu hol aynı zamanda kuzeybatı yönündeki mescit avlusuna da açılmaktadır. Ancak buradaki avluya çıkış kapısı da özgün değildir. Mescid avlusunun zemin kotu yükselmiştir. Ayrıca Mescid avlusuna İstanbul Ticaret Borsası tarafından eklenti bir yemekhane ve depo yaptırılmıştır (Resim 4. 79- 4. 80- 4. 81- 4. 82- 4. 83)

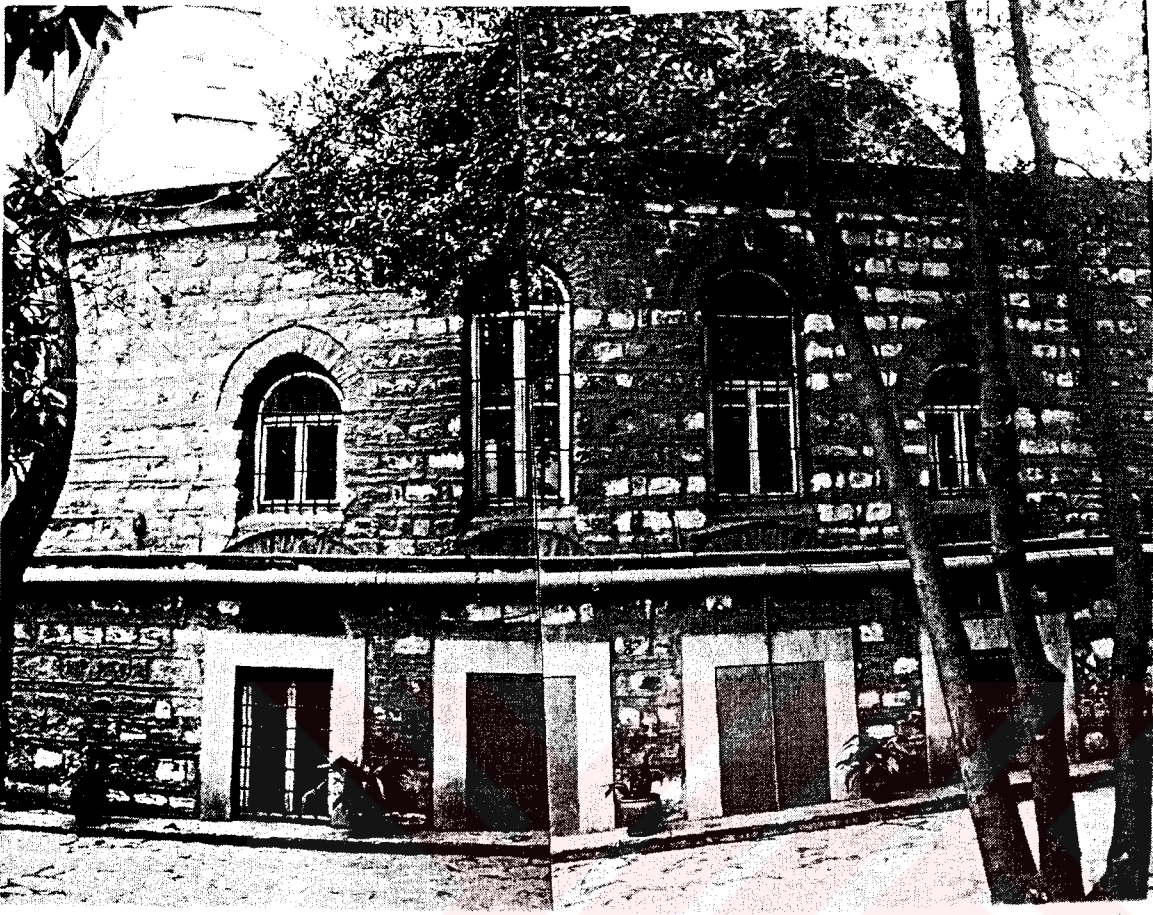

Resim 4. 76 Laboratuvar iç görünüşü

Resim 4. 77 Laboratuvar iç görünüşü

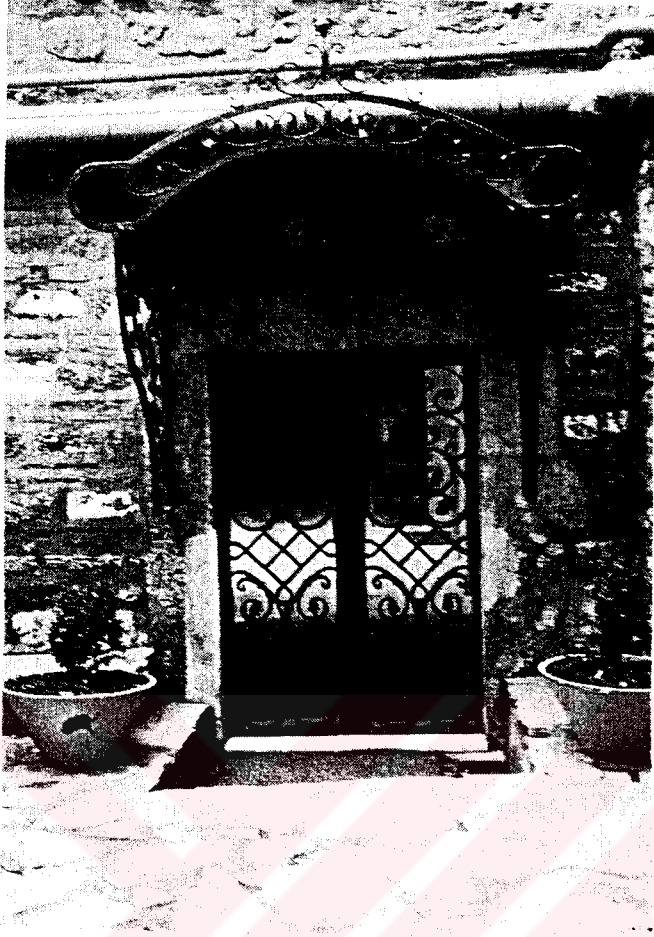

Resim 4. 78 Mescid kuzeybatı görünüşü

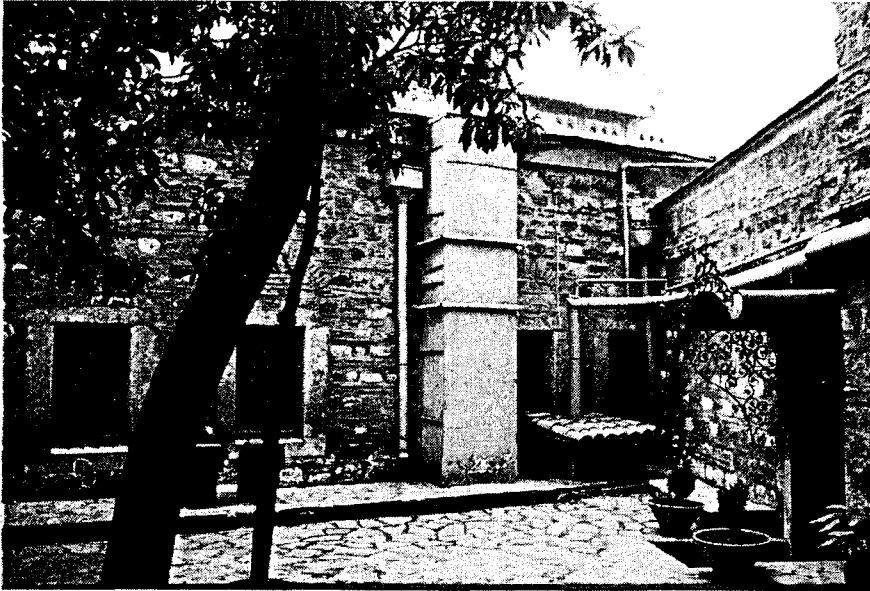

Resim 4. 79 Mescid avlusu görünüşü

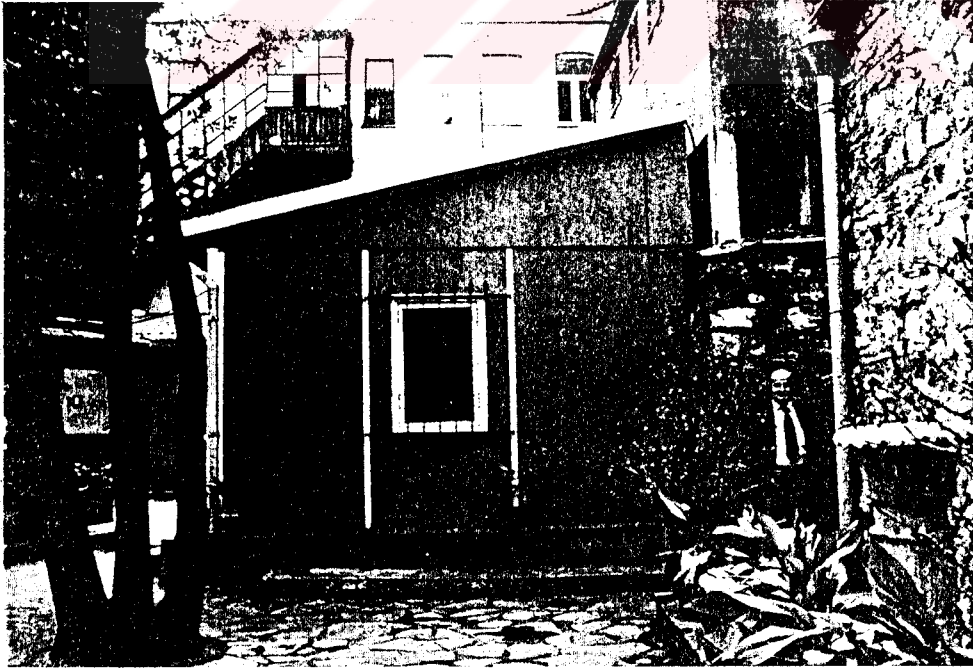
Resim 4. 80 Mescid avlusuna çıkış kapısı dış ön görünüşü

Resim 4. 81 Mescid avlusuna çıkış kapısı yan görünüşü

Resim 4. 82 Valde İşhanı'ndan eklenti yemekhane ve Mescid görünüşü

Resim 4. 83 Mescid avlusundan eklenti yemekhane görünüşü

Süsleme ve bezeme özellikleri

Medrese'nin gerek plan şemasında, gerekse mimari süsleme elemanlarında çoğunlukla sadelik hakimdir. Yapı malzemeleri olarak kemerlerde kesme taş, duvarlarda taş-tuğla karışık, sütunlarda ise mermer kullanılmıştır. Revakları taşıyan sütun başlıkları volütlüdür. Medrese'nin arka bahçesinde bulunan barok üslubundaki mermer çeşme ve Medrese'nin esas avlusundan sökülerek yeri değiştirilen şadırvan da diğer süsleme elemanları arasında sayılabilir. Ancak çeşmeler bugün özgün yerlerinden alınıp cümle kapısından girilen, üzeri kapalı avluya alınmışlardır (Resim 4. 84- 4. 85). Kubbelerin ve tonozların üzeri kurşun ile örtülmüştür.

4. 4. 3 Abdülhamid-I Vakfiyesi'nde Abdülhamid-I Medresesi

Vakfiyede imaretin karşısında 22 kargir odası, bir dershanesi, ortasında bir şadırvanı, iki katlı bir kütüphanesi ile onun yanında bir odası olan medresenin de vakıf tesisler arasında olduğu belirtilmiştir. Bu tesisi anlatan "Hadikat-ül Cevami" yazarı, eserine Seyyid Yahya Tevfik Efendi'nin yazdıklarını da eklemiştir;

"... Türbe-i şerif-i mezkurun öte tarafında bina ve inşa olunan Medrese-i aliyye ve kütübhanesi adimü'l-misille Mekke-i Mükerrime kazası ma'zullerinden es-Seyyid Yahya Tevfik Efendi bu tarih-i ra'nayı söylemiştir:

"Padişah-ı Al-i Osman saye-i Rabb-i mecid
 Hazret-i Abdü'l-Hamid Han, sahib-i re'y-i sedid
 Matla-i divan-ı şevketdir fûrug-i devleti
 Ferd-i zatı guyiya Şeh-name'de Beytü'l-kasid
 Medrese, mekteb, imaret, hem kütüb-hane, sebil
 Yapdırup aldı du'a-yihayr-ı ahrar u abid
 Medrese suretde amma hey'et-i matbu'ası
 Muhtasar mecmu'a-i na-didedir gayet müfid
 Barek'allah bir mu'alla medrese yapdırdı kim
 Vaz'-ı erkani müesses tak-ı valası meşid
 Mesken ü me'kel, kütüb amadedir öZR itmeyüb
 Taliban tahsil-i ilme eylesün sa'y-i mezid

Hasbeten l'illah idüb ilm-i şerife i'tibar
 Enbiya varislerine itdi ikram-ı ekid
 Binde bir ancak düşer Tevfik ana tarih-i tam
 Ehl-i ilme medrese yapırdı şeh Abdü'l-hamid".

H. 1194 (M.1780)

Ayrıca medresede görevli olanlardan bahsedilmiştir. Bunlar bir muhaddis, bir müderris, bir şeyhü'l-kurra, iki ders-i amm şeklinde belirtilmiştir. Medresede 40 tane öğrencinin bulunduğu ve bunlara gündelik harçlık verildiği de diğer bilgiler arasındadır. Bu öğrencilerden ilk on tanesinin "Sahih-i Buhari", ikinci on tanesinin de "Sahih-i Müslim" okuyacakları, bu dersleri görmek için de günlüklerinden başka ayrıca yirmişer akçe gündelik daha alacakları anlatılmıştır. Kalan 20 öğrenci ile üç türbedar ve bir mu'id ile dışarıdan görevlendirilen 6 kişi ile beraber toplam otuz kişinin de, herbirinin günde üçer akçe karşılığı birer cüz okuyup hatim indirecekleri belirtilmiştir.

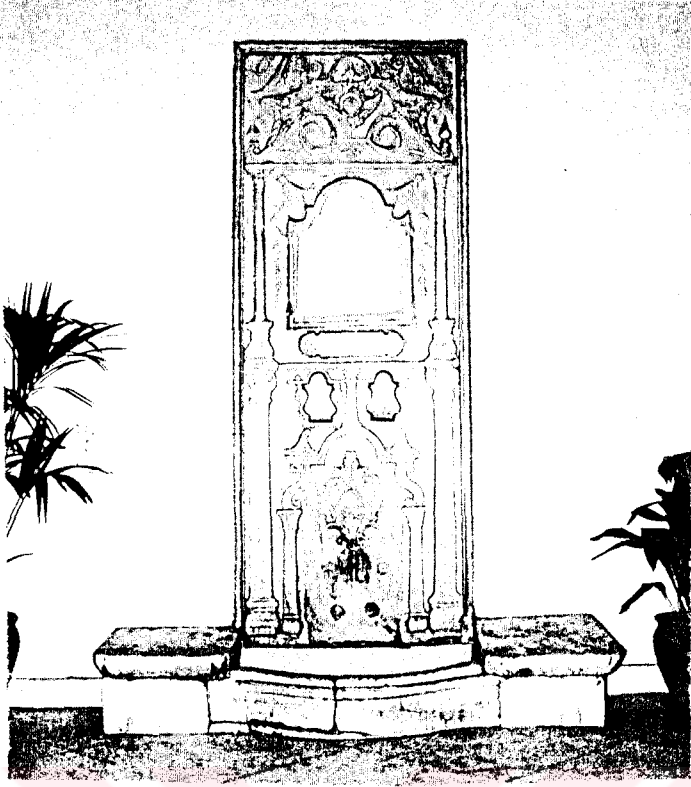
Bunlardan başka vakfiyede; öğrencilerin ne zaman, hangi dersi okuyacakları ve nasıl terfi edecekleri, görevlilerde aranılan vasıflar anlatılmıştır. Ayrıca medresenin yıllık yakacak ve aydınlatma masrafları için ne kadar para ayrıldığı da belirtilmiştir (Cunbur, 1964: 21-22).

4. 4. 4 Abdülhamid-I Medresesi'nin dönem medreseleri ile karşılaştırması

Müstakil medreselerden olan; Gazanfer Ağa , Kuyucu Murad Paşa, Amcazade Hüseyin Paşa medreseleri ile kıyaslandığında Abdülhamid-I Medresesi'nin daha farklı bir planlamaya sahip olduğu görülür. Özellikle mescidi diğerlerine göre oldukça farklı bir yerde tasarlanmıştır.

Medrese oldukça düz bir araziye yerleştirilmiş olmasına rağmen hücrelerinin zemininin avlu zeminine göre yüksek tutulmuş olması ve buna bağlı olarak da altta bir bodrum katın oluşturulmuş olması önemli bir farklılıktır. Bu açıdan az sayıdaki çok katlı medreselerden olma özelliğine sahiptir(Resim 4. 86- 4. 87).

Mimarlık ve Sanat Tarihi açısından 18. asırdan sonra hemen hemen artık terkedilen külliye yapılarının son örneklerindedir. Devletin bu dönemde maddi gücünün azalmasına ilaveten batılılaşma hareketlerinin de etkisiyle, bu tip külliyelerin yerine saraylar, kasrlar, sivil ve

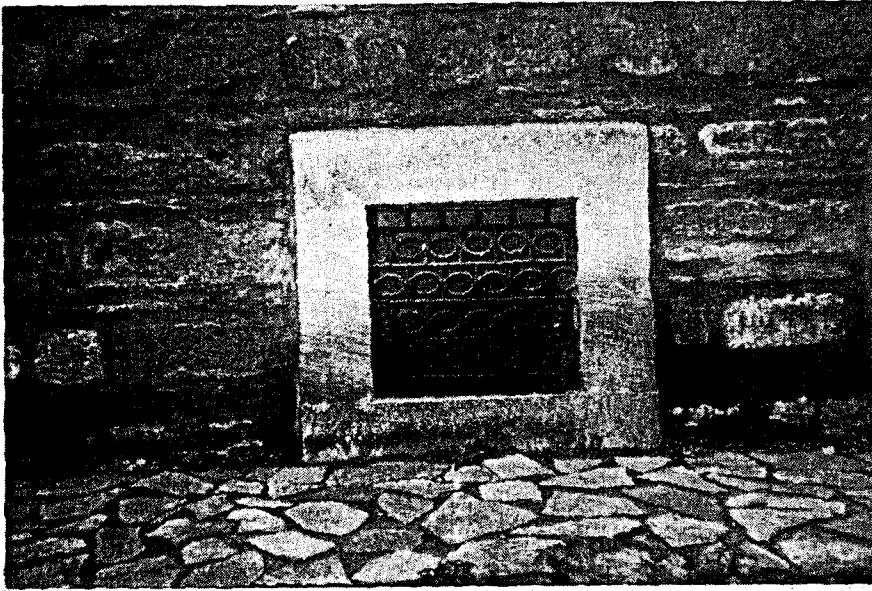
Resim 4. 84 Cümle kapısından girilen kapalı avluya nakledilen mermer çeşme

Resim 4. 85 Mescid avlusundan alınarak yeri değiştirilen barok üslubundaki mermer çeşme

Resim 4. 86 Medrese kuzeydoğu görünüşü, arkada Abdülhamid - I Türbesi

Resim 4. 87 Medrese kuzeydoğu görünüşü, bodrum penceresi

askeri okullar ve kışlaların yapılması tercih edilmiştir. Abdülhamid-I Külliyesi yapıları bu nedenle İstanbul'da yaptırılan ve bir padişah tarafından yaptırılmış olan son külliyenin günümüze gelebilmiş olan parçalarıdır.

Medrese 1926 yılında yıkılması şartı ile İstanbul Ticaret Borsası'nın kullanımına bırakılmış ama borsa tarafından yıktırılmamıştır. Kendi ihtiyaçlarına yanıt verecek biçimde düzenlenerek restore edilmiştir. Ayrıca periyodik bakımlarının da aksamadan yapılması sağlanmıştır.

Özgün halinde açık olan avlunun üzeri betonarme kolonlara taşıtılan, uzun kenarlarında aydınlık fenerleri bulunan bir çatı ile kapatılmıştır. Avlu içinde ise revakların önlerine borsanın acenta odaları yerleştirilmiştir. Bu uygulamanın geriye dönülebilir bir çalışma olması sevindiricidir.

Medresenin ve mescidin içinde yapılan ilavelerle ve tadilatlarla birlikte esas plan kuruluşu bozulmamıştır. Külliye'nin kalan parçalarının bugüne gelebilmesi ve aslına göre fonksiyonel bir kullanılışa sahip olması, anıtları yıkma-yok etme yerine koruma-kullanma düşüncesi ile nasıl korunabildiğini göstermesi açısından önemli bir örnektir.

4. 5 Abdülhamid-I Kütüphanesi

4. 5. 1 Osmanlılar'da kütüphane yapılarının tarihsel gelişimi

Kütüphane sözcüğü Arapça olan kitap sözcüğü ile, Farsça olan hane sözcüklerinden oluşmuştur. 17.yy.'dan önce, Osmanlı mimarisinde genellikle cami, medrese ve tekkelerde kitap dolaplarında korunan kitaplar, bu yüzyıldan sonra bir külliye içinde veya vakıflarca yönetilen bağımsız kütüphane yapılarında toplanmaya başlanmıştır.

Osmanlı imparatorluğunda sosyal içerikli hizmetler genellikle hayırsever insanların kurdukları vakıfların aracılığı ile yapılmaktaydı. Bu gelenek, kütüphane yapımı ve kitap bağışları olarak da süregelmiştir. Kütüphane yaptırabilecek maddi güce sahip olanlar, kütüphane yaptırmış, maddi gücü olmamasına rağmen önemli kitap koleksiyonu sahibi olanlar da kitaplarını bu kurumlara bağışlayarak katkıda bulunmuşlardır.

Vakıf sahipleri vakfiyelerinde, kütüphane ile ilgili kuralları da belirlemişlerdir. Bunlar genellikle kitaplardan ne şekilde faydalanılacağı, ödünç verme kuralları, kütüphanenin açık olacağı gün ve saatleri, personelin görev ve ücretleri, tayin ve izin verilme koşulları şeklindedir.

Kütüphanelerin önemli bir bölümü külliyeler içinde yer almışlardır. Buna bağlı olarak da okuyucuları da genellikle medrese hocaları, öğrencileri, halktan kişiler ve bunların dışında da okumaya ilgili olan bilim adamları ile yabancı araştırmacılar olmuştur. Kütüphaneler faydalanmak isteyen her kesimden insana açık tutulmuşlardır.

Osmanlılar'da maddi koşullar nedeniyle kütüphanelerin banileri padişah, sadrazam ve saraya mensub üst düzey görevliler olmuşlardır. Osmanlı kütüphaneleri genellikle özel teşebbüslerle kurulmuş ve giderleri de vakfiyelerle sağlanmıştır. Kütüphanenin personeli ve sayısı ise yapıların büyüklüğüne göre farklılıklar göstermektedir. Ancak genel olarak vakıf idarecileri içinde; devletin vakıf içindeki denetimini sağlayan Nazır ve Mütevelli'ler görevlendirilmişlerdir. Bu vakıf idarecileri yaptıkları hizmetin karşılığında vakfiyede belirtilen ücretleri almaktaydılar. Kütüphane görevlileri ise; Hafız-ı Kütüb (kütüphane memuru), Hafız-ı Kütüb Yamağı, Mücellid, Bevvap (kütüphanelerin kapılarını belli saatlerde açıp kapatan görevliler), Mustahfiz (koruma ve muhafaza görevlileri) ve Ferraş'lardır (Şahin, 1997: 3-6)

Osmanlı Dönemi'nde İstanbul'un ilk kütüphanesi Mehmed-II (Fatih)'in kitapları ile Beyazıt'taki Eski Saray'da kurulmuştur. Daha sonraları Topkapı Sarayı'na taşınan koleksiyonun daha çok ders kitaplarından oluştuğu bilinmektedir. Ancak bu kütüphane sadece sarayın kullanımını için oluşturulmuştur. İstanbul'da halka açık olan ve ödünç kitap da verebilen ilk kütüphane ise 1459 yılında Eyüb Sultan Külliye'si içinde kurulmuştur. At İskelesi'ndeki tekkede Visali adlı şeyhin kurduğu kütüphane, ilk özel araştırma kütüphanesi; Ayasofya ve Zeyrek medreseleri kütüphaneleri ise üniversite kütüphaneleri türünün ilk örnekleri olarak kabul edilmektedirler.

Yavuz Sultan Selim döneminde, dağılmakta olan İstanbul'un özel kütüphaneleri satın alınarak saray kütüphaneleri zenginleştirilmiştir.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde ise pek çok medrese kütüphanesi kurulmuştur. Bunların başlıcaları arasında; Hayreddin Paşa, Kasım Paşa, Rüstem Paşa, İbrahim Paşa ve Semiz Ali Paşa kütüphaneleri sayılabilir (Koç, 1994: 172).

17.yy.'ın başlarında vakıf medrese kütüphanelerinin çokluğu dikkat çekmektedir. Yüzyılın sonlarına doğru ise ilk örneği Köprülü Kütüphanesi olan bağımsız halk kütüphaneleri oluşmuştur (Resim 4.88). 1719-1720'de Enderun Kitaplığı açılmıştır. Yine aynı yıl Şehzadebaşı'nda ciltçi, kapıcı ve temizlikçisi de olan zengin bir kütüphane daha açılmıştır. 1726 yılında da Yeni Cami Kütüphanesi'nin kuruluşu dönemin önemli kültürel olayları olarak kabul edilmektedir.

Mahmut-I döneminin İstanbul kütüphaneciliğinde önemli bir yeri vardır. Bu hükümdarın döneminde matbaanın tekrar açılması, Yalova'da kağıt fabrikasının kurulması sağlanmıştır. Yine bu hükümdarın döneminde, Hekimoğlu Ali Paşa, Carullah Efendi ve Hacı Beşir Ağa kütüphaneleri kurulmuştur. Bu kütüphaneler bağımsız ve içinde eğitim de yapılabilen kütüphanelerdir. Mahmud-I'in 1754'de, vakıflar ve kendi koleksiyonu ile kurduğu kütüphane ise Galata Sarayı Mektebi avlusunda bulunmaktaydı. Ragıp Paşa Kütüphanesi ile kütüphanecilik adına pek çok yenilik getirilmiştir. Bu kütüphanede gece nöbeti ve çalışma günlerinin artırılışı gibi yenilikler olmuştur (Koç, 1994: 173) (Resim 4.89).

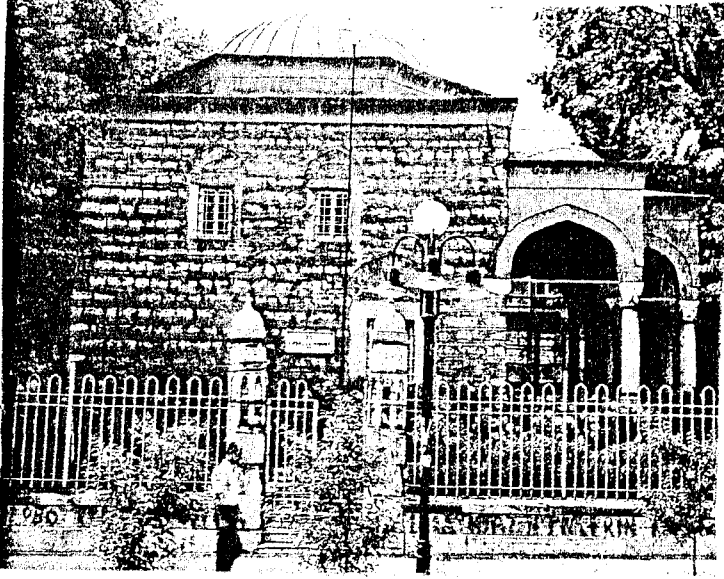
Abdülhamid-I de bu geleneği devam ettirerek Bahçekapı'daki külliye içinde Abdülhamid-I Kütüphanesini yaptırmıştır. Bunlardan başka, dönemin önde gelenlerinden olan Murad Molla Çarşamba'da, Hacı Selim Ağa Üsküdar'da günümüze ulaşabilen bağımsız kütüphaneleri kurmuşlardır (Resim 4. 90- 4.91). Ancak bütün bu gelişmelere rağmen 18. yy.'ın sonlarına gelindiğinde D'Ohsson'un Osmanlı İmparatorluğu'nu konu alan eserinde, kütüphanelerin yetersiz olduğundan bahsedilmiştir. Selim-III'ün böyle bir dönemdeki kütüphaneciliğe tek katkısı Mustafa-III'ün Laleli'deki külliyesine bir kütüphane yaptırması ile sınırlı kalmıştır. Dönemin en önemli girişimi ise 1800'de kurulan Aşir Efendi Kütüphanesi olmuştur (Koç, 1994: 174) (Resim 4. 92).

Vakıf kütüphane oluşturmada 18.yy.'da izlenen gelişmeler 19. yy.'da da sürmüştür. Dönem kütüphaneleri içinde en önemlileri arasında Beyazıt (1882) ve Hasan Paşa (1894) kütüphaneleri sayılabilir. Her mahalleye bir tane düşecek biçimde düzenlenmiş olan kütüphanelerin zengin vakıflarının olduğu bilinmektedir (Kunt vd., 1997: 402).

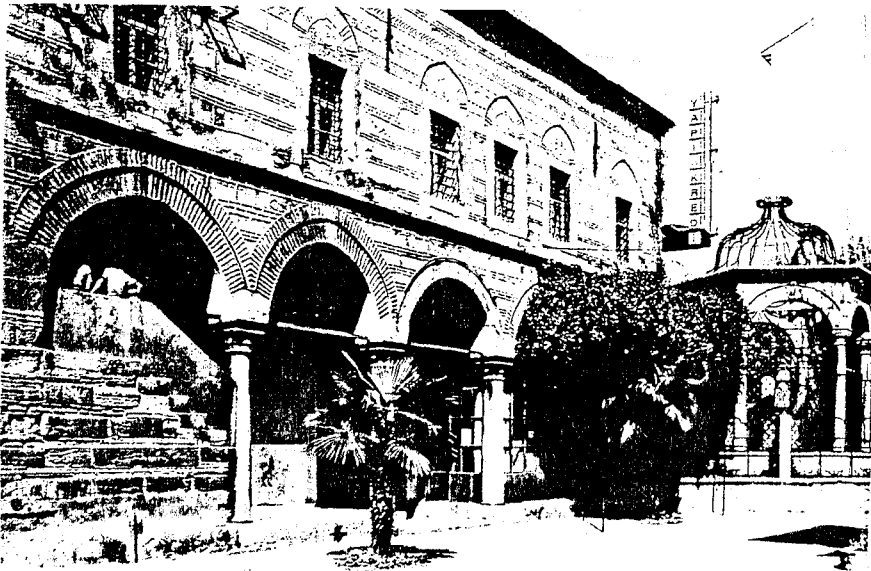
Mimari açıdan İstanbul kütüphaneleri Behçet Ünsal'a göre 5 grupta toplanmaktadır; ayrı ve camiye bitişik gelişen bağımsız kütüphaneler; külliye içi kütüphaneleri (cami, medrese, türbe, tekke içi kütüphaneleri); mektep içi kütüphaneleri ve saray içi kütüphaneleri.

Genel olarak bir değerlendirme yapıldığında çoğunlukla kare ve dikdörtgen plan kullanıldığı görülmektedir. Son dönemlerdeki barok etkili yapılarda örtü sistemine de yansıyan özel planlamalar yapılmıştır. Yapılar sessiz ortam ve bol ışık sağlamak amacıyla genellikle avlu içlerine yapılmışlardır. Böylece diğer yapılarla kuşatılarak sokaklara kapalı ortamlar oluşturulmuştur. Aydınlatmalar bol pencere boşlukları kullanılarak sağlanmıştır. Okuma salonlarında dört sütun ile merkezi plan şeması oluşturulmaya çalışılırken, kare planlı mekanlar da genellikle iki sütun ile dikdörtgen şemaya dönüştürülmüşlerdir. Yapılara giriş revaklı bölümlerle sağlanmıştır. Genellikle kitap depoları okuma salonu içinde yer almıştır. Okuma salonlarındaki bir başka özellik de dışa taşkın biçimde konsollarla taşınan cumbalardır. Geleneksel ev şemasını anımsatan bu özellik cephelere de hareketlilik katmıştır. Örtü sisteminde ise çoğunlukla aynalı tonoz ve kubbe kullanılmıştır (Kubilay, 1994: 176).

Resim 4. 88 Köprülü Kütüphanesi (Çelenk, 1994: 91)

Resim 4. 89 Ragıp Paşa Kütüphanesi (Emiroğlu, 1994: 298)

Resim 4. 90 Abdülhamid-I Kütüphanesi (Çelenk, 1994: 174)

Resim 4. 91 Murad Molla Kütüphanesi (Tanman, 1994: 517)

Resim 4. 92 Aşir Efendi Kütüphanesi (Erkişi, 1994: 175)

4. 5. 2 Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri'nin kurumlaşma süreci

Osmanlı İmparatorluğu döneminde kütüphaneler, uzun bir dönem vakıf yoluyla kurulmuşlardır. 19.yy.'da devletin tüm kuruluşlarında olduğu gibi kütüphanelerin vakıf şartlarında da kötüye gidiş dönemi başlamıştır. Vakıf sistemi içindeki kütüphaneler ancak bu yüzyıla kadar varlıklarını sürdürebilmişlerdir. Mahmut-II döneminde, 14 ekim 1826'da Evkaf Nezareti kurulmuştur. Böylece kütüphanelerin yönetimi de Evkaf Nezareti yoluyla devlet yönetimine bağlanmıştır. Tanzimatın ilanı ile toplumda gelişme ve değişimler olmuştur. Hukuki ve askeri alanda gerçekleştirilen toplumu yeniden düzenleme faaliyetleri, kütüphane anlayışında da etkisini göstermiştir. Maarif Nezareti'nin kurulmasının ardından, Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne göre kütüphaneler Meclis-i Kebir-i Maarif'in bir alt birimi olan Daire-i İdare'ye bağlanmıştır. Devlet teşkilatında oluşan değişimler farklı birimlerin oluşmasına neden olmuş, bu birimlerin bilgi gereksinimi de resmi daire kütüphanelerinin kurulması ile giderilmiştir. Kütüphane-i Umumiler de mevcut kütüphanelerin yetersizliği nedeniyle kurulmuşlardır.

1856'daki "Islahat Fermanı" ile türk kütüphaneciliğinde anlayış düzeyindeki gelişmeler başlamıştır. 1869'daki Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin ardından 1869-1871 yılları arasında "Millet Kütüphanesi" yapılması konusunda çalışmalar gerçekleştirilmiştir. 1882'de ise "kütüphanelerin suret-i idaresi" konulu bir talimatname çıkarılmış ve kütüphanelerin Maarif Nezareti Telif ve Tercüme Dairesi'ne bağlı kütüphaneler Müfettişliğince denetleneceğine karar verilmiştir. Aynı yıl devlet eliyle kurulmuş olan ilk büyük kütüphane olan "Kütüphane-i Umumi" (Beyazıt Devlet Kitaphı) açılmıştır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1911'deki kongresi'nde: "bilumum kütüphanelerin imar ve idame-i intizamları ve payitahtta mükemmel bir kütüphane-i milli tesisi" de öneriler içinde bulunmuştur. Bununla birlikte bütün kütüphanelerde bir ıslahat hareketi de başlamıştır. Bu harekete bağlı olarak da birçok kütüphanenin dekorasyonunda değişimler olmuştur. Çeşitli onarımlarla birlikte minderler atılmış, dolaplar değiştirilmiştir (Şahin, 1997: 8-11).

4. 5. 3 Abdülhamid-I Kütüphanesi'nin mimari özellikleri

Abdülhamid-I Kütüphanesi, 4. Vakıf Han'ın güneyindeki yapı adasının köşesinde konumlandırılmıştır. Kuzeydoğusunda yapıya bitişik olan sıra dükkanlar (eski arasta)

bulunmaktadır. Kuzeybatısında ise Zahir Borsası Sokak ve bu sokağın köşebaşında bulunan, İstanbul'un en eski lokumcularından Hacıbekir'in dükkanı yer alır (Resim 4. 93- 4. 94). Kütüphane külliye içinde başka bir yapıya bitişik olarak ve birinci katta tasarlanmıştır.

Mimari planlama özellikleri

Abdülhamid-I Külliyesi'nin küfeki taşından yapılmış, yarım yuvarlak kemerli, kitabeli cümle kapısından üç basamakla yapı içine ulaşılır. Üzeri kapalı olan giriş avlusunun güney duvarında yer alan merdivenlerle birinci katta üzeri aynalı tonozla örtülü olan hole ulaşılır (Resim 4. 95-4.96). Bu hol doğu ve batı duvarlarında yer alan taş söveli pencerelerle aydınlanmaktadır. Merdivenin tam karşısında ise üç basamakla çıkılan bir koridor yer alır. Bu koridor okuma salonu ve kitap deposu boyunca uzanır ve tuvalet ile sonlanır. Bu koridorun sonunda ve solunda yer alan, mermer söveli, kemerli ve üzerinde bir kitabesi de bulunan kapıdan kitap okuma salonuna girilir. Kapıdan girildikten sonra ana mekanın eninin üçte biri genişliğinde, kare şeklinde aynalı tonozla örtülmüş küçük bir hole ulaşılır. Bu holden de sağa dönüldüğünde üzeri yine aynalı tonoz ile örtülü olan asıl okuma salonuna varılır. Salonun zemini holün zemininden bir basamak ile çıkılan bir seki görünümündedir (pabuçluk). Tam karşıda yer alan kuzey duvarı köşelerindeki, kırkbeş derecelik açı ile kırılarak dışarıda ikişer tane görülen pencerelere, köşelerde tek pencere özelliği verilmiş olması ilginç bir çözümdür. Sekinin başladığı yerin, sağda ve solda stilize edilmiş iyon başlıkları olan iki tane ince sütunla holden ayrılması sağlanmıştır. Bu kot farkı büyük bir olasılıkla okuma salonuna ayakkabı ile çıkılmadığını kanıtlamaktadır. Bugün kütüphanenin okuma salonu, İstanbul Ticaret Borsası'nın yönetim kurulu toplantı salonu olarak kullanılmaktadır.

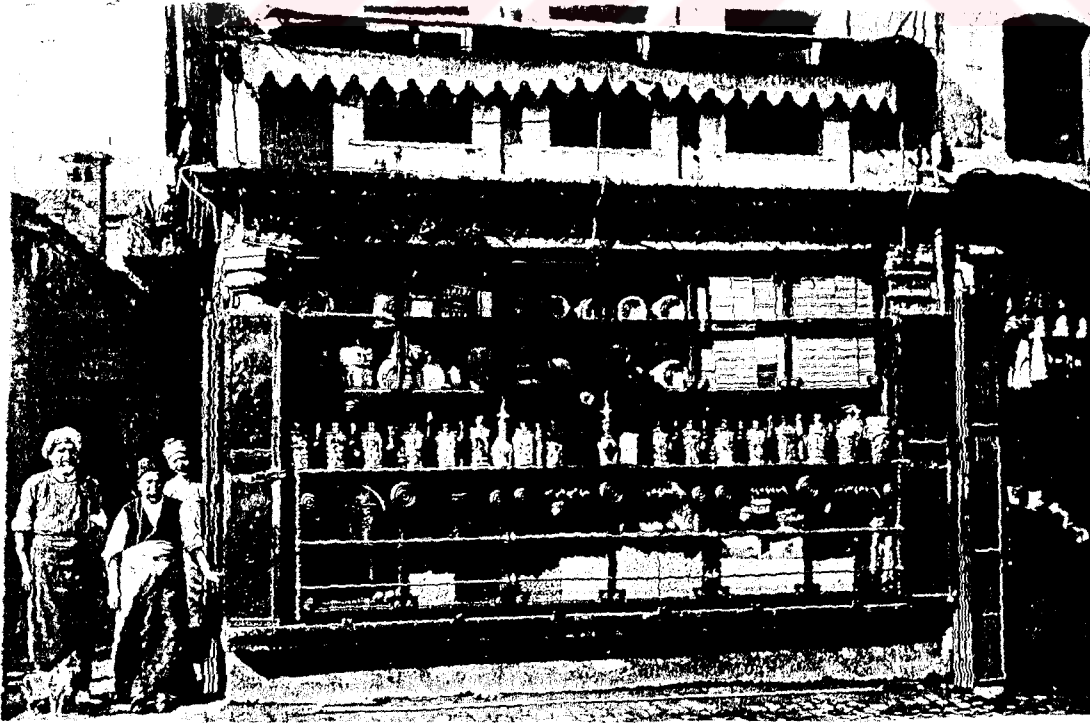
Okuma salonunun sağ ve sol duvarındaki ikişer pencere örülerek kapatılmıştır. Bu pencere boşlukları bugün iç mekanda dolap olarak kullanılmaktadır. Kitap okuma salonu pencerelerinin çevresinde ve aynalı tonozunda bugün görülen kalemişleri dolaplar gibi özgün değildir (Resim 4. 97- 4. 98- 4. 99).

Bugün misafir odası olarak kullanılan cilthane-kitap deposu mekanına, okuma salonunun güney duvarında bulunan kapıyla ulaşılır. Bu mekanda da örtü olarak bir büyük ve iki küçük aynalı tonoz kullanılmıştır.

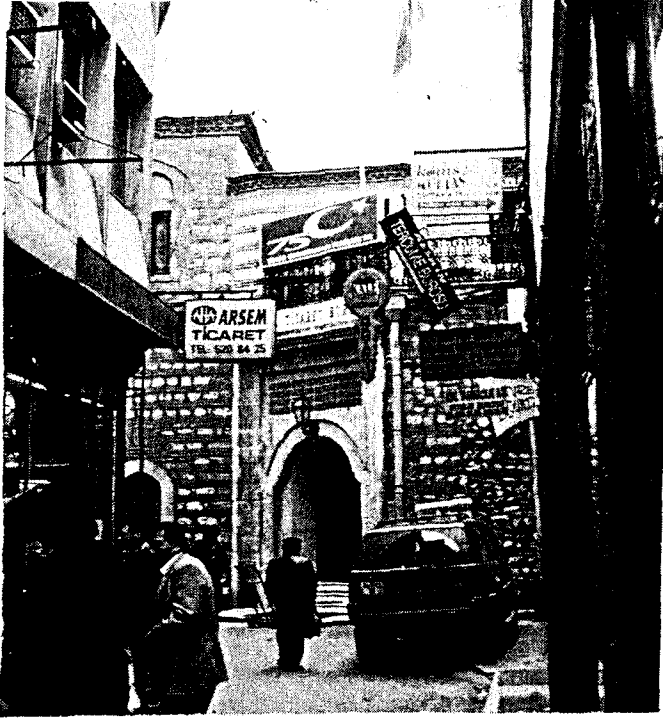

Resim 4. 93 Abdülhamid-I Kütüphanesi ve Hacibekir'in Dükkanı, 1999

Resim 4. 94 Hacibekir'in Dükkanı, 19.yy. sonları (Ekmeleddin, 1992: 99)

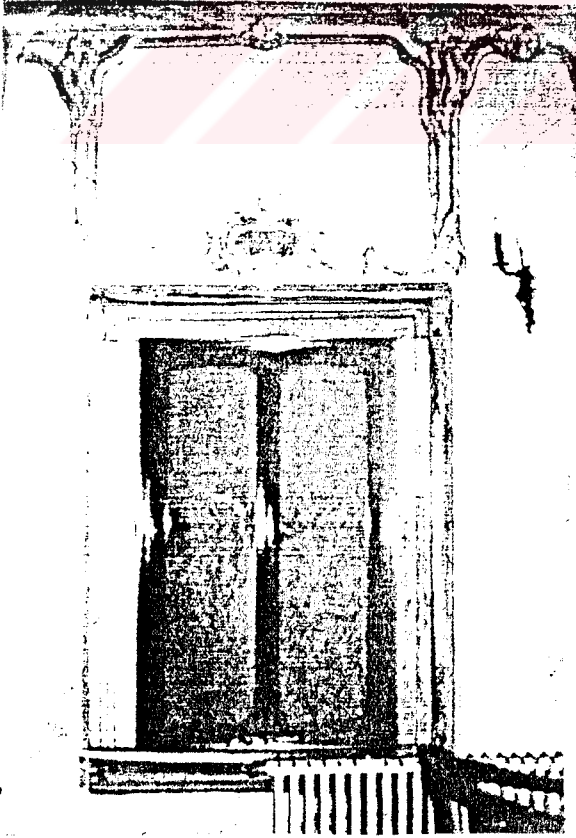
Resim 4. 95 Zahire Borsası Sokak'tan Cümle Kapısı

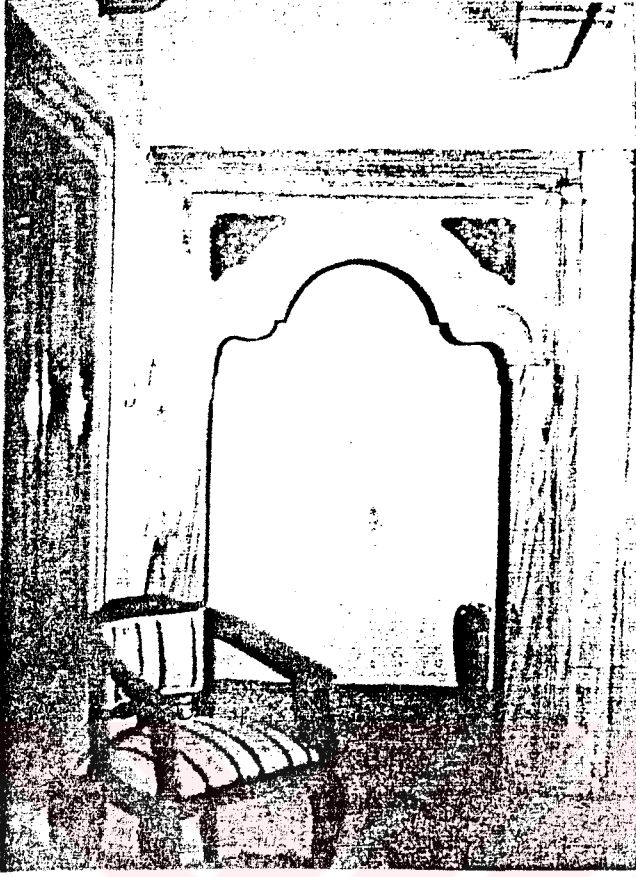
Resim 4. 96 Abdülhamid-I Kütüphanesine çıkan merdivenler

Resim 4. 97 Kütüphane okuma salonu

Resim 4. 98 Okuma salonu, pencere sövesi etrafındaki kalemişi bezemeler

Resim 4. 99 Okuma salonu, kapı kemiği

Süsleme özellikleri ve üslubu

Yapı klasik mimarinin cephe özelliklerini yansıtmasına rağmen iç süslemelerde barok üslup özellikleri görülmektedir.

Kuzey cephesi, giriş katın iki ayağa oturan dairesel kemiği üzerinde yükselmektedir. Alt kattaki ayaklarla, bunun üzerine oturan kemer arasında, profilli taş konsollar bulunmaktadır. İki ayak arasında yer alan kemer, tuğla örgülüdür ve demir gergileri vardır. Cepheye dikdörtgen açıklıkları, sivri boşaltma kemerleri olan pencereler mevcuttur. Ayrıca kirpi saçak ve tonoz örtü ile biçimlenme tamamlanmıştır. İki yan cephede ise köşe pencereleri dışındaki pencerelerin kapatılmış oldukları görülür.

Birinci kat döşemesi hizasında bir taş silme cepheyi çepeçevre dolanmaktadır. Cephenin duvar dokusu, tuğla-taş dizileri ile almaşık bir örgüye sahiptir. Bu almaşık örgülü duvarın kalınlığı

80-90 cm arasında değişmektedir (Resim 4. 100).

Okuma salonundaki pencerelerin sövelerinin etrafında, tonoz örtüde ve tonoz örtünün eteğinde, özgünlüğünü yitirmiş olan kalemişi bitkisel motifler bulunmaktadır. Mermer olan pencere ve kapı söveleri profillidir. Bezemelerde barok üslubun “S” ve “C” kıvrımları bulunmaktadır. Ancak kitap deposu (misafir odası) oldukça sadedir.

Aydınlatma özellikleri

Özgün halinde okuma salonu yedi tane pencere ile doğal olarak aydınlatılabilecek biçimde tasarlanmıştır. Ancak bugün sonradan yapılan onarımlarla pencerelerin kapatılması, doğal aydınlatmayı yetersiz hale getirmiştir. Özgün “yapay aydınlatmaya” ilişkin herhangi bir ize de rastlanılmamıştır.

Abdülhamid-I Kütüphanesi Kitabeleri

Yahya Bey'den beri İmparatorluğun mühürdarı olan Reis Efendi tarafından; altından, büyük harflerle kütüphanenin kapısının üzerinde bulunan kitabeye hakkolunmuş olan mısralarda, padişah ve adaleti övüldükten sonra son mısrada bütün kitabelerde olduğu gibi yapının yapım tarihi belirtilmiştir. Kitabeye şöyle bitmektedir;

“Sultan Abdülhamid'in kütüphanesi ebediyen payidar ve abadan olsun” (Cunbur, 1964 :26).

4. 5. 4 Yabancı yazarların gözlemleriyle Abdülhamid-I Kütüphanesi

Abdülhamid-I'in Bahçekapı'da medrese bitişiğinde yaptırdığı kütüphane, halk arasında “Hamidiye Kütüphanesi” olarak anılmıştır.

Abdülhamid-I'in vakıf tesisleri içinde Batılı yazarların dikkatini en çok kütüphane yapısı çekmiştir. 18. yy.'ın sonlarında İstanbul'a uzun süreli bir kültür gezisi için gelmiş olan İtalyan rahip M. L'Abbe Toderini'nin “Türklerin edebiyatı üzerine” isimli üç ciltlik bir eseri bulunmaktadır. Bu eserin ikinci cildinde İstanbul kütüphanelerinden söz edilirken en geniş bölüm Abdülhamid-I Kütüphanesi'ne ayrılmıştır. Abdülhamid - I'e övgüyle başlayan

Resim 4. 100 Abdülhamid-I Kütüphanesi kuzeybatı görünüşü

sözlerinden sonra Toderini kütüphane hakkında şunları anlatmaktadır:

“Devrin hükümdarı Sultan Abdülhamid tabiatı icabı harpten çekinen sakin karakterli bir şehzadeydi. Devamlı olarak edebiyatla meşgul oluşu onu çok merhametli yapmıştı. Padişah oluncaya kadar tek eğlencesi kitaplar ve harem di. Tahta çıkınca da edebiyatın ve edebiyatçıların dostu ve hamisi oldu. Padişahlığa cülusunda şairlerin, nazımların çoğu, Ona ilerideki ikbal ve azametini tasvir eden şiirler sundular. Abdülhamid hepsini mükafatlandırmak istediği için pekçok kimseler bu yüzden büyük gelirler sağladılar. İmparatorluğun en bilgin üstadları tarafından yetiştirilen ve seçkin kitaplara müptela olan padişah, sayıca az olmasına rağmen enfes yazmaları bakımından zengin bir genel

kütüphane kurmuştur. Padişahın hükümdarlığı Türk edebiyatı için çok parlak bir devir olmuş, bu devirde matbaa yeniden ihya edilmiştir.

Kitapların bulunduğu bina, iki oda, bir küçük salon ve bir sofadan müteşekkildir. Kütüphane tamamen taştan inşa edilmiş, inşası dokuz buçuk ayda bitirilmiştir. Altı tane kütüphanecisi vardır. Bunlardan biri diğerlerini idare ve murakabe eder, hafız-ı kütüplerin yatacakları evler ve yiyecekleri de sağlanmıştır. Türklerin paskalyaları sayılan bayramda ayrıca onlara 40 kuruşluk bir bahşış de verilmektedir.

Bu kütüphane Bahçekapusu semtinde, imaret binasının karşısında ve hükümdar türbelerinin yakınında bulunmaktadır. Salı ve Cuma günleri müstesna bütün günler açıktır. Orayı görmeğe gittim. Çünkü bu kütüphane çok meşhur ve çok övülen bir yerdir. Bina yanları müsavi olmayan bir paralel-kenardır. Kubbesi nakışlarla süslenmiş, çok sayıda pencerelerle iyice aydınlatılmıştır. Duvarlara yerleştirilen, binayı süsleyen nişler, başlıkları inci rengiyle nakşedilmiş, kalanı yaldızlı sütuncuklarla süslü ve ceviz ağacından maharet ve zerafetle yapılmışlardır. Bakır tel kafeslerin arasından kendilerine has sağlam mahfazalar içindeki kitaplar görülür. Kütüphanenin girişinde Türk kadranlı büyük ve güzel rakkaslı bir duvar saati vardır. O bana bir Londra mamulatu gibi geldi. Muhtelif zamanlarda bu kütüphaneyi ziyaret ettim. Diğerlerinde olduğu gibi, burada da daima okumağa çalışan veya yazmaları istinsahla meşgul Türkler gördüm.

Şövalye Cosmo Comidas'ın istediği, M. Sturmer'in bilgi verip tercüme ettiği katalogda bulunan kitapların sayısı 1604 e çıkar. Bazılarını notlar ekleyerek inceledim. Kitapların düzenlendiği sınıfların sayısı yirmiye bulur. Kur'an'ı tecvidle ve güzel okumağı öğreten kitaplar için ayrı bir sınıf vardır. Diğer sınıflar Sultan Mehmet ve Ayasofya kütüphanelerinde görüldüğü gibidir”.

Daha sonra kütüphanedeki diğer eserleri de inceleyen Toderini özellikle Tevrat'ın Arapça 16 çevirisi ile 3 kopye Mezmur tercümesinden, İncil'in 2 çevirisinden de söz etmiştir. Ayrıca Hazreti Ömer, Hazreti Osman ve Hazreti Ali'nin hatlarıyla yazıldığı söylenen Kur'an nüshaları hakkındaki düşüncelerini anlatmıştır. Bütün bunlardan başka çeşitli konulardaki belli başlı eserlerden, meşhur küreden ve kırmızı meşin cilt ve mahfazalardan da bahsetmiştir.

M. D'Ohsson ve Dr.Giulio Ferrario da Abdülhamid-I Kütüphanesi'nden aynı şekilde bahsederler. Eserlerinde Abdülhamid-I Kütüphanesi'ni padişahlar tarafından halkın kullanımına açılan kütüphaneler içinde en önde geleni olarak değerlendirirler. Ayrıca müslümanların kayıt işlerinde, yerleştirme ve korumada kendilerine has yöntemlerinin olduğunu anlatırlar. Daha sonra da iki tip kütüphaneden söz ederler ve ilkinin Abdülhamid-I Kütüphanesi olduğunu da vurgularlar;

“Her kitabın meşinden bir mahfazası bulunur, kitap adı kenara ve mahfazanın üzerine büyük harflerle yazılıp, duvar boyunca dört köşe konulmuş aynalı tel kafesli dolaplara sıralanır” derler ve bu özellikleri taşıyan kütüphaneye örnek olarak da Abdülhamid-I Kütüphanesi'nin o dönemdeki bir görünüşünü verirler (Resim 4. 101).

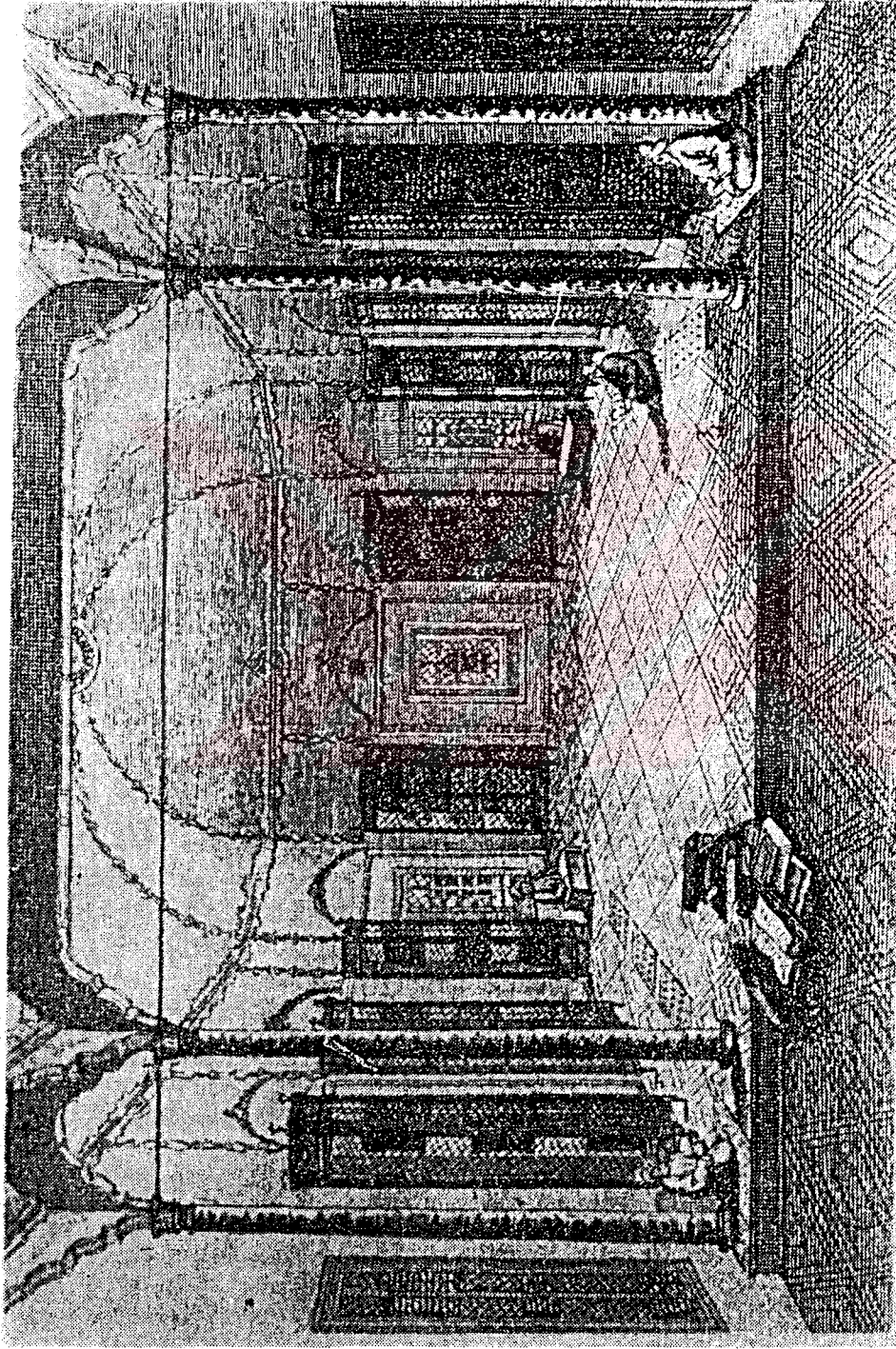
Joseph von Hammer de 1822'de yayımladığı “İstanbul ve Boğaziçi” ni adlı eserinde yine Abdülhamid-I Kütüphanesi'ne geniş bir yer ayırmıştır. Hammer eserinde dönem kütüphaneleri ile bu kütüphanenin öncelikle bir karşılaştırmasını yapmıştır. Kütüphane ile ilgili şu satırlara yer vermiştir;

“Sultan Abdülhamid Kütüphanesi diğerleri içinde en yeni kurulanıdır. Adı geçen padişahın türbe ve medresesinin yanında, Bahçekapısı semtindedir. Bu kütüphane hem yakınlığı, hem de personelinin iyiliği ve hizmetseverliği yüzünden Galata'da, limanın tam karşısında oturan Avrupalılar için gidilmeğe en müsait ve en faydalanılabilir bir kütüphanedir. Çoğu camilerin yanında bulunan ve ancak fermanla girilebilen diğer kütüphanelerde, bu arada mesela daha uzaktaki güzel ve büyük Ragıp Paşa Kütüphanesi nde yabancıların okumasına müsaade edilmemektedir”.

Abdülhamid-I Kütüphanesi'nde uzun çalışmalar yapan Hammer, kütüphane ile ilgili üzerinde durduğu noktaları şöyle anlatmaktadır:

“Burada Türk tarzında (bağdaş kurarak) oturulmaktadır. Ne bank ne de iskemle vardır. Yere sadece hasır serilmiştir. Oraya-buraya konulmuş olan rahleler, oturmak için değil, okuyucuların üzerine kitap koymaları için kullanılmaktadır. Burada da İstanbul'un bütün diğer kütüphanelerinde olduğu gibi, kitap salonu aynı zamanda okuma salonudur. Kitaplar tel kafesli dolaplarda yatay olarak üst üste sıralanmıştır. Kitap adları bizde olduğu gibi kitapların sırtlarında değil, cildin etek kısmında yahut ince ciltlerin ara kapaklarında yazılıdır. Bu

Resim 4. 101 Kuruluşuna yakın yıllarda Abdülhamid- I Kütüphanesi'nin içi (Cumbur, 1964: 70)

kütüphaneler, cuma hariç- bütün gün sabahtan ikindi namazına kadar -yani güneşin doğuşundan öğle ile güneşin batışı arasındaki zamana kadar- açıktır, hatta bazıları güneşin batışına kadar açık kalmak zorundadır. Öğleyin ezan okunduğu zaman, bütün okuyucular ayağa kalkar, yüzleri kibleye dönük olarak sıralanırlar. İçlerinden biri öne geçip namazı kıldırarak için imam olur. Bu dini hareket, orada bulunan ve namaza katılmayan Avrupalıları hiç rahatsız etmeden yapılmaktadır. Bu durum, yabancıların çalışmasının, namazın değerinden bir şey kaybettirmediğine ve aynı zamanda dini hoşgörülüğe güzel bir örnektir”.

1831-1832 yıllarında Türkiye'ye bir gezi için gelen bir Amerikalı da İstanbul'daki saray, tekke ve halk kütüphanelerinden sözettikten sonra şunları eklemektedir:

“Abdülhamid Kütüphanesi en iyi düzenlenmiş ve çok muvaffak olmuş bir kütüphanedir”.

Charles White ise 1844 tarihli eserinde, kütüphanenin 1781 tarihinde kurulduğundan, Avrupalı araştırmacıların bu kütüphaneyi iyi tanıdıklarından bahsetmiştir. Bunun nedeni olarak da kütüphanenin iskeleye çok yakın olmasını göstermiştir. Ayrıca Abdülhamid-I Kütüphanesi ile Ragıp Paşa ve Ayasofya Kütüphaneleri'nin karşılaştırmalarını da yapmıştır. Bunlara ilaveten kütüphaneyi yaptıran padişahın türbesinin yakınlığından ve 2500 tane cilt bulunduğundan da söz etmiştir.

Birkaç sene sonra eserini yayımlayan Ubcini, kütüphanenin 1779'da kurulduğunu, 6 kütüphanecisinin oluşunu ve 1604 kitap içerdiğini savunmuştur (Cunbur, 1964: 26-29).

4. 5. 5 Abdülhamid-I Vakfiyesi'nde Abdülhamid-I Kütüphanesi

Vakfiyede medreseden bahsedilirken bitişindeki kütüphaneden de bahsedilmiştir. Toderini'nin verdiği bilgilerle Vakfiye'deki bilgiler arasında çeşitli uyumsuzlukların olduğu tespit edilmiştir. Vakfiye'de hafız-ı kütüb sayısı dört olarak verilmiş olmasına karşılık Toderini'ye göre bu sayı altıdır. Bu görevlilerde aranılan özellikler için: “İffet, sadakat ve salah ve istikamet ile mevsuf olmaları” denmiştir. Alacakları ücretler ise; birinci 120, ikinci 100, üçüncü 90, dördüncü 80 akçe olarak belirtilmiştir. Hafız-ı kütüplere ayrıca bir de ev verildiği aktarılmıştır. Vakfiye'de bu konu;

‘Ve balada vasıfları mürur iden huffaz-ı kütüb menazilinde herbiri sakinler olup du’a-i levam-ı devlet-i hazret-i tac-dariye iştigal eyleyeler” şeklinde geçmektedir.

Kütüphanenin diğer görevlileri arasında ise müstakimü’l-etvar bir kapıcı ve süpürücü ve konusunda uzman bir ciltçiden sözedilmektedir. Ayrıca bunların alacakları gündelik ücretler de belirtilmiştir. Toderini’nin anlattığı bayram bahşışı ise hiç geçmemektedir. Ancak kapıcı, ciltçi ve personel sayıları Toderini’nin yazdıkları ile doğrulanabilmektedir (Cunbur, 1964: 27).

Bütün bu kaynaklar toplu olarak değerlendirildiği zaman yabancı eserlerde kuruluş yıllarının farklı olarak verildiği ortaya çıkmaktadır. Vakfiye’den edinilen bilgilere göre kütüphane H. 1194 (M. 1780) yılında, 1504’ü yazma ve 48 tanesi de basma olan eserlerle kurulmuştur. Eserlerin hepsinin üzerinde de padişahın vakıf mühürünün ve Evkaf-ı Haremeyn müfettişi olan Ali Behçet Efendi’nin tescil yazısı ile mühürünün bulunduğu da bilinmektedir. Abdülhamid-I’in vakıf mühüründe şu yazı yer almaktadır;

“İlahi be-hakk-ı Kur’an-ı mecid
Arayış-i gülzar ola Abdü’l-Hamid”.

Kütüphane’ye 1784 yılında Lala İsmail Efendi tarafından ikinci bir koleksiyon daha vakfedildiği de bilinmektedir. 1864’de yapılmış olan sayıma göre bu kitapların sayısı da 762’dir.

Her iki vakfın katalogları da ilk olarak 1858 yılında Londra’da Katib Çelebi’nin “Keşf üz-zünun” adlı esrinin 7. cildinde (s: 503-528) G. Flügel tarafından bastırılmıştır. Bu katalogların 25 yapraklı, nestalikle yazılmış olan bir yazma nüshası Viyana İmparatorluk Kütüphanesi yazmaları arasında No. Mat 113’de kayıtlı bulunmaktadır. İkinci olarak ise Mekatib-i Rüşdiyye Müdürü olan Selim Sabit Bey tarafından tarihi kesin olmamakla birlikte 1884’de İstanbul’da neşredilmiştir. Bu fihristin sonunda ayrıca Lala İsmail Efendi’nin vakfettiği kitaplar da kayıtlıdır (Cunbur, 1964: 29).

Kütüphanede çeşitli yıllarda sayımlar gerçekleştirilmiştir. Bunlar da Maarif Salnameleri’ne farklı sayılarla geçmiştir. 1864 yılında 1482, 1877 yılında 2132, 1898 yılında ve 1910 yılında

ise 2252 olarak tespit edilmiş olan Hamidiye Koleksiyonunda, fihriste göre 1533 eser bulunmaktadır.

Abdülhamid-I Kütüphanesi de diğerleri gibi, vakıf kütüphanelerdeki yazmalar biraraya getirilmek amacıyla toplandığı dönemde (1914) Sultan Selim'deki Medresetü'l-Mütehassisin'e nakledilmiştir. 1334 tarihli İlmiye Salnamesi'nde aktarıldığına göre;

“Ulum-ı şarkıyeye aid olmak üzere bu kütüphaneye müsteşrik Katanof'dan ve diğer yerlerden mübayaa ve tedarik olunarak konulan kitapların adedi 10.000'e yükselmiştir”* .

Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile vakıf kütüphanelerin Milli Eğitim Bakanlığına devri sırasında (1924) Abdülhamid-I Kütüphanesi de Çarşamba'daki Murad Molla Kütüphanesi'ne taşınmıştır. Böylece, Abdülhamid-I'in vakfiyedeki anlatımıyla “kütüb-i nefise ve celilesi” nin en uygun şartlarda korunması da güvence altına alınmıştır (Cunbur, 1964: 30).

Kütüphane yapısı da medrese ile birlikte 1926 yılında yıkılması şartı ile İstanbul Ticaret Borsası'nın kullanımına bırakılmıştır. Kütüphane medrese ile birlikte Borsa tarafından yıktırılmamış ve ihtiyaçlarına cevap verebilecek biçimde düzenlenmiştir.

Kütüphane de medrese gibi işlevini yitirmiştir. Kitapları Süleymaniye Kitaplığı'nda koruma altına alınmıştır. Yapısal bir problemi bulunmamaktadır. Yapılan onarımlarda iki yan duvardaki ikişer tane penceresi kapatılmıştır. Bezemeleri korunmuştur ancak bunlar da özgün değildir.

---

* İlmiye Salnamesi, 1334. s:190-191 arasındaki planşta “Medresetü'l-mütehassisin'de Sultan Abdülhamid Han-ı evvel Kütüphanesi salonlarından biri” adlı resmin altındaki yazıdır.

1. 6 Abdülhamid-I Külliyesi Haziresi

1. 6. 1 Hazirenin tanımı

Cami, mescid, tekke gibi dinsel yapıların yanında yer alan ve etrafı parmaklıklarla veya duvarlarla çevrili olan mezarlıklara hazire adı verilmektedir.

Sadece birkaç mezarın oluşturduğu hazirelerin yanında birkaç yüz mezarı içeren, daha büyük boyutlardaki hazireler de bulunmaktadır. Hazirelerin ilk oluşumunu, yanında buldukları yapının banileri veya o yapı ile bağı bulunan kişilerin mezarları gerçekleştirmiştir. Hayır amaçlı olarak cami veya mescid yaptıranların, genellikle adlarını vermiş oldukları bu yapıların çok yakınında (genellikle kible tarafında) gömüldükleri bilinmektedir. Daha sonra da, bu mezarların veya türbelerin etrafında zamanla hazirelerin oluştuğu gözlenmiştir. Bu hazirelerin büyüklükleri ise sözkonusu kişinin toplumsal statüsüyle ve mezarlık olmaya elverişli olan alanın büyüklüğü ile doğru orantılıdır.

Hazireler İstanbul'un kentsel görünümüne şekil veren önemli öğeler arasında sayılmışlardır. Kentte bulunan pek çok cami ve mescidin önemli bir bölümünün hazireleri mevcuttur.

Eski İstanbul'da mahalle içlerinde konutlara oldukça yakın konumlandırılmış olan hazireler, kenti ziyarete gelen gezginlerin de dikkatini çekmiştir. Bu görüntüyü gören yazarlar, İstanbul'da gündelik yaşantının nerdeyse ölümlerle iç içe sürdürüldüğünden bahsetmişlerdir.

Kent dışında yer alan geniş mezarlıklar ise ya birkaç hazirenin biraraya gelmesiyle ya da bir hazirenin zamanla çok yayılmasıyla oluşmuşlardır (Tibet, 1994: 38).

4. 6. 2 Hazirelerin sınıflandırılmaları ve Abdülhamid-I Haziresi

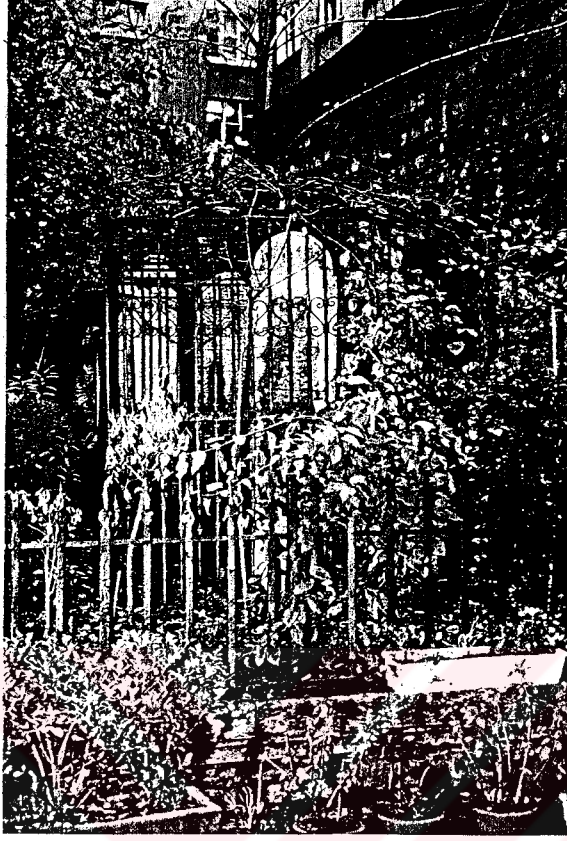
Kent dokusu içinde yer alan hazireler genel olarak cami ve tekke hazireleri olarak ele alınmışlardır. Bunlardan cami haziresi türünün en büyük boyutlu olanları selatin camileri çevresinde yer alanlardır. Bunlara örnek olarak Fatih ve Süleymaniye Külliyesi'nin hazireleri gösterilebilir. Her iki hazire de birer mezar taşı müzesi görünümündedir.

Tekke hazireleri ise, kendi içlerinde gösterdikleri sosyo-kültürel bütünlük nedeniyle farklı özellik taşırlar. Bunlarda genellikle, o tekkenin bağlı olduğu tarikatla (veya tarikatlarla) ilişkili olan kişilerin mezarları bulunur. Bazı tekkeler günümüze ulaşmamış olmakla birlikte hazireleri toplulukta var olan saygıdan ötürü korunmuştur. Bu durum da tekkelerle ilgili tek kaynak olarak hazirelerindeki mezar taşlarının önem kazanmasına neden olmuştur. İstanbul'daki pek çok tekkenin hem tarihçeleri, hem de tarikatlar arasındaki ilişkiler bu mezar taşları sayesinde aydınlatılmıştır. İlginç mezar taşları içeren tekkelere örnek olarak da; Tophane'deki Kadiri Asitanesi, Merdivenköy Şahkulu Bektaşî Tekkesi, Galata ve Yenikapı mevlevihaneleri gösterilebilir.

Üçüncü bir grup olarak, dinsel bir yapıya bağlı olmadan gelişme göstermiş olan hazireler ele alınmışlardır. Bu grubun en belirgin örneği olarak, Divanyolu'nda, Mahmut-II Türbesi'nin yanındaki hazire verilmektedir (Tibet, 1994: 38-39).

Abdülhamid-I Türbesi Haziresi de bu grup içinde incelenen bir haziredir. Bu hazirede saraya mensub kişilerin gömülü olduğu bilinmektedir. Bunlar arasında Abdülhamid-I'in baş kadını olan Elhac Hatice Kadın, üçüncü eşi olan Binnaz Kadın, beşinci eşi olan Mutebere Kadın, Mustafa-III'ün baş kadını olan Şevkinur Kadın, ikinci eşi olan Seyyare kadın ve bazı hazinedarlar, kalfalar, cariyeleler vardır.

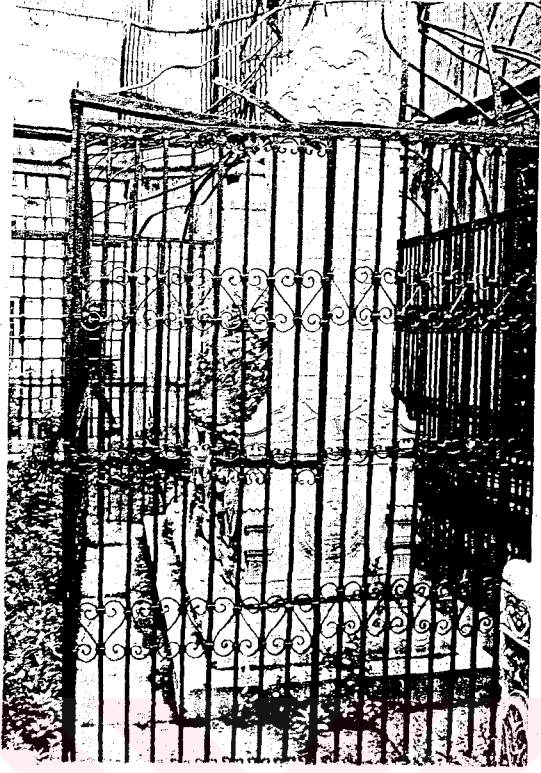
Ayrıca hazirede mezarı bulunan diğer önemli isimler arasında bulunan Kara Vezir adı ile tanınmış olan Sadrazam Seyyid Mehmed Paşa'nın mezarı da Hamidiye Caddesi'ne paralel olan hazirede bulunmaktadır. Bu kişilere ilaveten hazirede; bazı muhasibler, çuhadarlar ve saraya yakınlıkları olanların da gömülü olduğu bilinmektedir (İstanbul Türbeler Müzesi Müdürlüğü, Türbe Kodu: 001) (Resim 4. 102- 4. 103- 4. 104- 4. 105).

Resim 4. 102 Elhac Hatice Sultan Mezarı

Resim 4. 103 Abdülhamid-I Türbesi Haziresi

Resim 4. 104 Sadrazam Seyyid Mehmed Paşa Mezarı

Resim 4. 105 Hafız Muhammed Emin Ağa Mezarı

4. 7 Abdülhamid-I Külliyesi Arastası

4. 7. 1 Osmanlılar'da arastanın tanımı

Türkçeleştirilmiş bir terim olan arasta, Farsçada “ordugah pazarı” anlamında kullanılmaktadır. Dükkan dizilerinden oluşan çarşıları ifade ettiği bilinmektedir (Eyice, 1993: 296).

Osmanlıca'da arasta, bezenmiş, donanmış ordu pazarı, asker çarşısı anlamında kullanılmıştır. Farklı bir tanımla da saf ve sıra anlamına gelen “roske” ve müzeyyen anlamına gelen araste kelimelerini içermesinden dolayı, bir sırada yer alan ve tek çeşit mal satılan dükkanlara denilmiştir. Nitekim kavaf çarşısına kavaf (hafhaf) arastası ve kürkçü çarşısına kürkçü arastası denmesi de bunu kanıtlamaktadır (“Arasta”, 1971: 64-65). Doğan Hasol'a göre osmanlı mimarisinde arasta, üstü örtülü ve dükkanların önü saçaklı çarşılarla eskiden verilen isimdir (Hasol, 1993-a : 42).

Arasta'nın en doğru tanımını “Lehçei Osmani” adlı yapıtında Ahmed Vefik Paşa yapmıştır. Buna göre de farsçada arasta, “hazırlanmış, tezyin olunmuş, bezenmiş ve donanmış Ordu Pazarı” olarak ifade edilmiştir. Ayrıca birçok tarihi kaynakta; sefer zamanında ordunun geçeceği ana yol üzerinde bulunan büyük kentlerde, dükkanlarında hurda çeşitleri ile sadece asker eşyası ve levazımı satılan büyük çarşıların kurulduğundan ve bunlara arasta adının verildiğinden bahsedilmiştir (Koçu, 1959: 968).

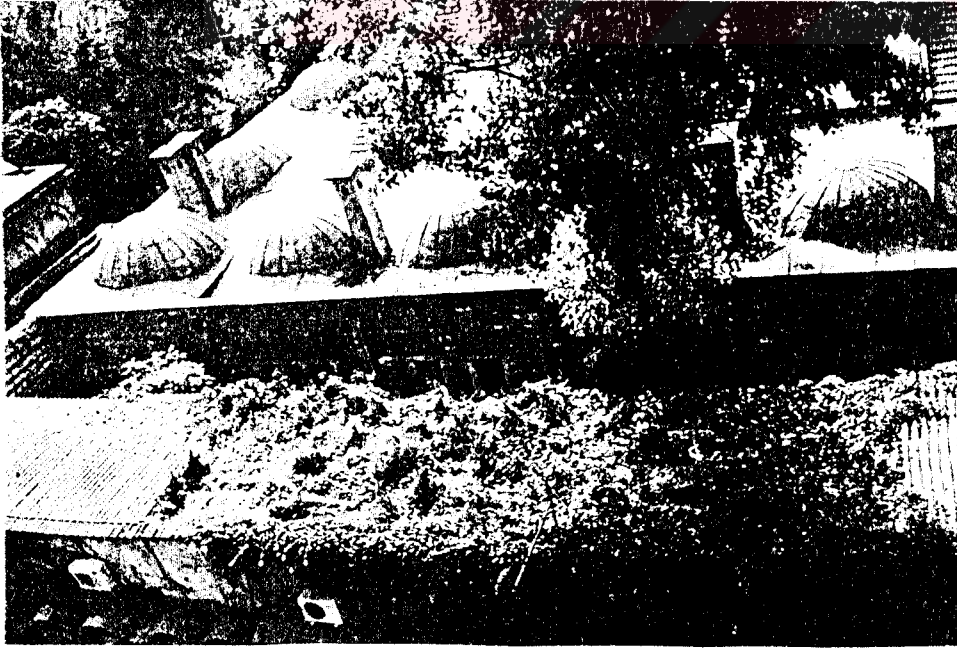
Osmanlı Dönemi arastalarının yapımında iki amaç olduğu belirtilmektedir. Bunlardan birincisinin külliyelerin bakımları için gelir sağlamak, diğerinin ise külliyelerin çevresine canlılık vererek, genelde merkez konumunda bulunan camiye cemaat sağlamak olduğu bilinmektedir (Eyice, 1993: 296).

Arastalardaki mimari planlamalarda; dükkanlar genellikle iki sıra olarak karşılıklı yerleştirilmişlerdir. Ortalarında yer alan yol ise ilk dönemlerde sadece gölgelik asmalar veya ahşap çatılarla örülmüştür. Daha sonraki dönemlerde çeşitli nedenlerle oluşan yangınlardan korunabilmek amacıyla bu yolların üstlerinin kagir tonozlarla örtülmesi yoluna gidildiği bilinmektedir (Eyice , 1993: 296).

17.-19. Yüzyıllardan günümüze kalan arasta yapıları oldukça sınırlı sayıdadır. Sultan Ahmet Camisi'nin kible duvarının arkasında bulunan Sipahi Çarşısı olarak bilinen çarşı 17.yy.'da yapılmış olan ve bugüne gelebilen üstü açık tek çarşı yapısıdır. İstanbul'da bulunan diğer önemli çarşı ise, Mısır ve Hindistan'dan gelen baharatların satıldığı Yeni Cami Külliyesi'nin gelir kaynağı olan Mısır Çarşısı'dır (1663). 18.yy. külliyelerinden Laleli Külliyesi'nde dükkanlar bodrum katta, Nuruosmaniye'de ise avlu duvarının dışında tasarlanmıştır. Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın Şehzadebaşı'nda Darülhadisinde dükkanlar mermer sütunların taşıdığı tonozlu revakların arkasında tasarlanmıştır (Kunt vd., 1997: 409-410).

4. 7. 2 Abdülhamid-I Külliyesi Arastası'nın yeri, yerleşimi ve mimari özellikleri

Bugün mevcut olmayan Abdülhamid-I Külliyesi Arastası'nın 4. Vakıf Han'ın bulunduğu yapı adasının güneyinde ve Hamidiye Caddesi'ne paralel olduğu bilinmektedir. Ancak bugün burada bu arastadan sadece almasıık bir örgüye sahip bulunan güney duvarı mevcuttur. Tek bir dizi halinde, caddeye paralel tasarlanmış olan arastanın Külliye'ye gelir sağlamak amacıyla yaptırıldığı bilinmektedir. Ancak burada satılan mallar ve dükkanların planlamaları konusunda hiçbir kaynak bulunamamıştır (Resim 4. 106- 4. 107).

Resim 4. 106 Abdülhamid-I Külliyesi Arastası ve arkada Medrese kuzeydoğu görünüşü

Resim 4. 107 Hamidiye Caddesi'ne bakan sıra dükkanlar

Yapılan araştırmalara göre, arastanın aynı yükseklikte, birbirine bitişik olan ve üzeri de kubbelerle veya tonozlarla örtülü olan bir yapı grubu olduğu düşünölmektedir. Bugün yeni bir görüntü kazanmış olan dükkanların hepsine asma katlar eklenmiş ve üst örtü olarak da trapez levhalar kullanılmıştır. Dükkanlar oldukça bakımsız durumdadır ve ilk yapım özelliklerinden hiçbir iz kalmamıştır. Bütün birimler özgün görüntülerini yitirmiştir ancak farklı ürünler satmalarına rağmen fonksiyonlarını sürdürmektedir.

5. ABDÜLHAMİD-I KÜLLİYESİ YAPILARINDAKİ BOZULMALAR, NEDENLERİ ve KORUMA ÖNERİLERİ

5. 1 Yapılardaki Bozulmalar

Abdülhamid-I Külliyesi yapılarından sadece Türbe yapısı yapıldığı dönemden bugüne kadar özgün durumunu koruyarak günümüze kadar gelebilmiştir. İmaret ve Sıbyan Mektebi tamamen ortadan kalkmış olan birimlerdir. Eski arastanın bulunduğu alanda ise aynı işlevi sürdüren, yeni yapılar dizisi yer almaktadır.

İşlev değiştiren yapılar içinde ise sebil, medrese ve kütüphane yapıları bulunmaktadır. Sebil bugün Gülhane Parkı'nın Soğukçeşme Kapısı karşısında, Alemdar Caddesi üzerinde, Zeynep Sultan Camisi'nin avlu kapısının yanında büfe olarak işlevini sürdürmektedir. 1912- 1915 yıllarında, 4. Vakıf Han'ın yapımı sırasında, Bahçekapı'dan bugünkü yerine nakledilmiştir. Medrese yapısı ve kütüphane ise İstanbul Ticaret Borsası'nın kullanımındadır. Kütüphane'nin üst katı Borsa'nın toplantı salonu olarak kullanılmaktadır, alt kat ise ünlü şekerçi Ali Muhiddin Hacı Bekir Şirketi tarafından işletilmektedir.

Külliyenin bugün mevcut olmayan birimlerinin ortadan kalkmasının ve korunamamış olmasının önemli bir sebebi, yapıların özgün işlevleri ile kullanılamamalarıdır. Ancak Medrese, Kütüphane ve Sebil'den oluşan birimler işlev değişikliği nedeniyle, kullanımdan kaynaklanan çeşitli farklılıklara rağmen bugüne gelebilmişlerdir. Bu sayede mevcut olmayan birimlerin planlamaları ile ilgili genel yargıların oluşmasına da ışık tutmaktadırlar.

5. 1. 1 Abdülhamid-I Türbesi

Abdülhamid-I Türbesi'nin 1985-1986 yıllarında devlet tarafından yaptırılan onarıma kadar bakımsız durumda olduğu bilinmektedir. 1995 yılından beri Türbeleri Koruma Derneği'nin ve çevredeki esnafların yardımları ile zaman zaman onarılmaktadır. Geçirdiği onarımlar sayesinde bugün çok bakımsız durumda değildir.

Yapı bünyesindeki bozulmaları sınıflandıracak olursak:

Yapısal Bozulmalar:

Türbe iç mekanında alt sırada yer alan pencere ve dolap kapakları, onarımdan dolayı bugün iyi durumdadır. Aynı şekilde bu alt sıradaki pencerelerin düz atkılı mermer söveleri de oldukça bakımlıdır. Kuzey duvarı ortasındaki pencere kapatılmış ve buraya Hz. Muhammed'in ayak izlerini içeren "Resm-i Kadem-i Saadet" panosu yerleştirilmiştir. Alttaki pencerelerle aynı tarzda düzenlenmiş olan üst alçı pencerelerde (revzen) çeşitli çatlaklar, kırılmalar ve kopmalar mevcuttur (Resim 5. 1).

Türbe'nin kubbe iç yüzeyinde bulunan kalemişleri, yapılan onarımlarla temizlenmiş ve günümüzde iyi durumdadır. Ancak revaklı giriş bölümünün kubbe ve yarım kubbelerinin iç yüzeylerinde bulunan kalemişleri türbe içindekilerle kıyaslanacak olursa oldukça kötü durumdadır. Önemli bir bölümü silinmiş ve desenler kaybolmaya başlamıştır.

İç mekandaki mermer yüzeylerdeki kirlenmeler yok denecek kadar azdır. Türbe giriş kapısı kapı tokmakları ile beraber özgünlüğünü korumaktadır. Türbe'nin özgün zemini altı köşeli tuğla ile döşelidir ancak bugün, son onarımlardan sonra bu döşemenin üzeri halı ile örtülü bulunmaktadır. Revaklı bölümde de aynı döşeme kaplaması kullanılmıştır.

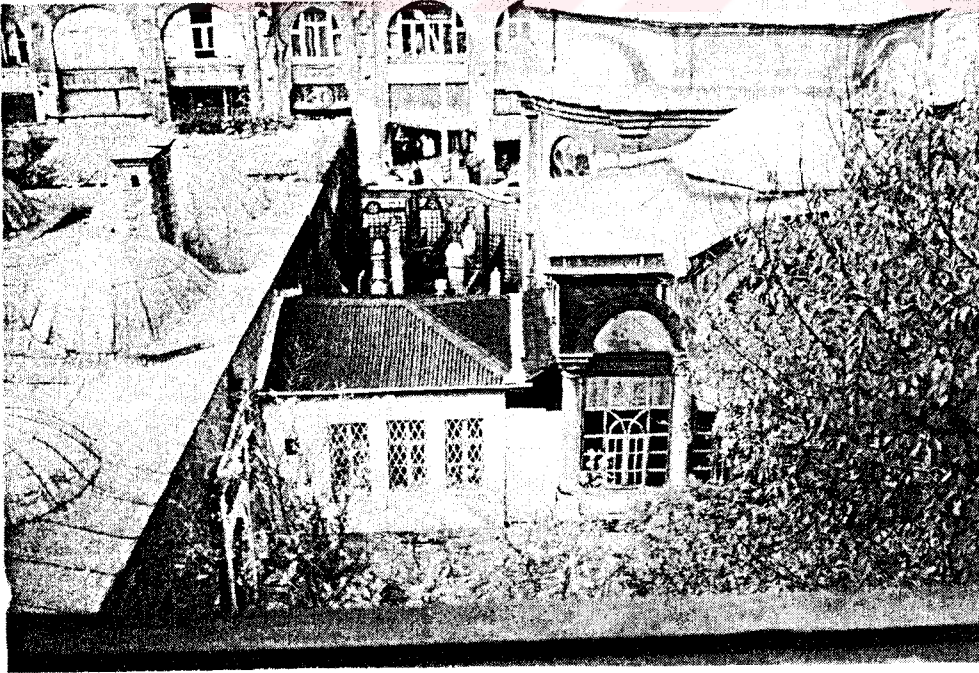
Cephe Bozulmaları:

Revaklı giriş bölümünün sol tarafında eklenti bir ahşap yapı bulunmaktadır ve işlevsiz olması ile birlikte cephe görüntüsünü de olumsuz etkilemektedir. Revak cephesindeki eklenti ahşap doğramalar yakın tarihlerde eklenerek bu bölüm kapatılmıştır. Özgün tasarımda bu bölümün açık olduğu düşünülmektedir (Resim 5. 2).

Türbedeki cephe bozulmalarının en belirgin olanları, tamamıyla mermer olan duvar yüzeylerinde, revaklı bölümün cephesindeki mermer sütun ve sütunbaşlarında ve kemerlerde bulunan yoğun kirlenmelerdir. Bu kirlenmelerinin en büyük nedeni, hava kirliliğidir. Havadaki karbondioksit, kükürtdioksit ve kükürttrioksit gazlarının yağmur suyunda erimesi sonucu mermer yüzeylerde siyah, geçirimsiz bir tabaka oluşmuştur (Aydın, 1998, s: 120).

Resim 5. 1 Revzenlerdeki kırılmalar ve kopmalar

Resim 5. 2 Revakın solundaki eklenti ahşap yapı

Cephelerde ısı farkları sonucu, mermer ek yerlerinde açılmalar ve yüzeylerde aşınmalar gözlenmektedir. Bunlara ilaveten mermer yüzeylerde yer yer kırılmalar ve kopmalar da mevcuttur.

Yapıyı dolanan friz dizisi ve profillerde iklimsel dış etkenlerin yanısıra önemli ısı farklarından kaynaklanan, aşınmalar, kırılmalar ve kopmalar görülmektedir. Alt sırada yer alan düz atkılı pencerelerin dökme demir şebekelerinde malzemenin hava ile teması sonucu paslanmalar olmuştur. Üst sıradaki pencerelerin dışlıklarında da aynı sorun bulunmaktadır ayrıca bu dışlıkların camlarından bazıları da kırılmıştır (Resim 5. 3- 5. 4).

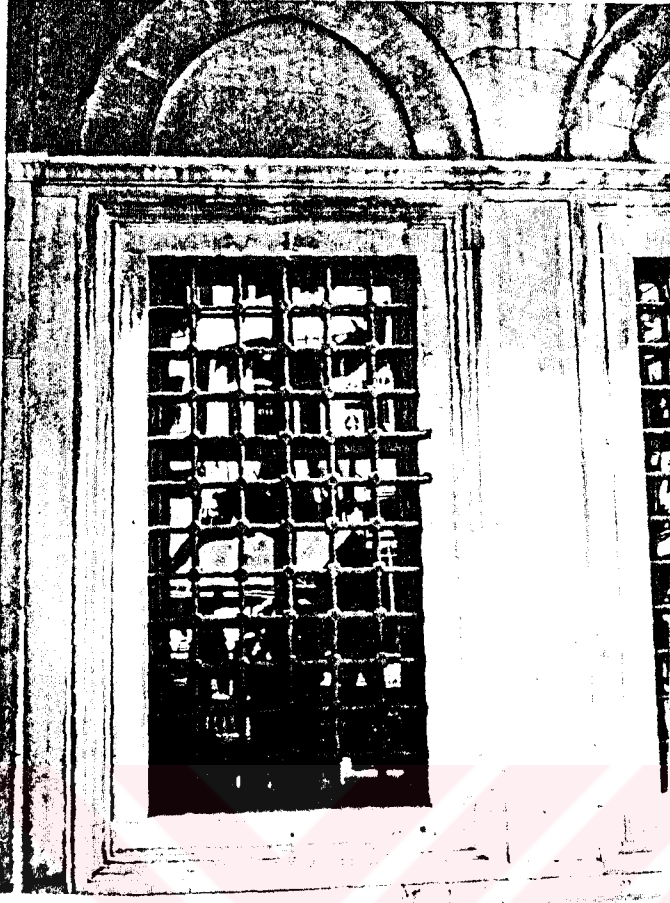
Yapının güneydoğu köşesindeki alt köşe penceresinin iki yanında yer alan sebiller de işlevlerini yitirmiştir. Muslukları yerinde olmadığı gibi çiçeklik olarak kullanılmaya da başlanılmıştır. Mermer olan sebillerin yüzeyinde de aynı kirlenmeler ve aşınmalar gözlenmektedir.

Kesme taştan olan sekizgen kasnağın da yüzeyinde yoğun kirlenmeler bulunmaktadır. Ancak kurşun kaplı olan kubbenin iyi durumda olduğu gözlenmektedir.

5. 1. 2 Abdülhamid-I Sebili ve Çeşmeleri

Sebil 1912-1915 yıllarında taşları numaralandırılarak Bahçekapı'daki yerinden kaldırılıp bugünkü yerinde kurulduktan sonra ilk olarak 1953'te Anıtlar Derneği tarafından Zeynep Sultan Camisi ile beraber bir onarım geçirmiştir (Harita 5. 1). Bugünkü sahibi Vakıflar Genel Müdürlüğü'dür.

Sebilde strüktürel bir bozulma bulunmamaktadır. En belirgin bozulma, cephedeki yoğun kirlenmelerdir. Sütunlarda, pencere alınlıklarını süsleyen stilize edilmiş mermer motiflerde, içinde kitabelerin yer aldığı kartuşlarda ve yapıyı dolanan profil dizilerinde yoğun bir kirlenme, aşınma, kırılma ve kopmalar gözlenmektedir. Altı tane üçüz sütunla bölünen cephesindeki beş pencerenin yıldızlı dökme demir şebekeleri iyi durumdadır. Pencerelerin üzerinde yer alan yatay silmelerle bölünmüş ve konsollarla, alev dilleri ile zenginleştirilmiş olan alınlıklarda da yoğun kirlenmeler bulunmaktadır. Pencerelerin özgün doğramaları da mevcut olmayıp son onarımlarda pimapen doğramalarla yenilenmiştir. Kademeli bir kornişden sonra ulaşılan saçak altında ise eski fotoğraflarda görülen zengin kalemişi bezemelerinin

Resim 5. 3 Alt pencere kemerlerindeki siyahlaşmalar

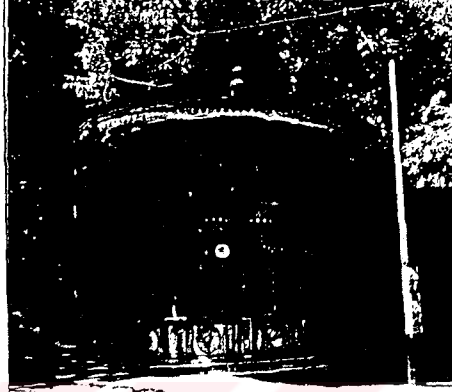
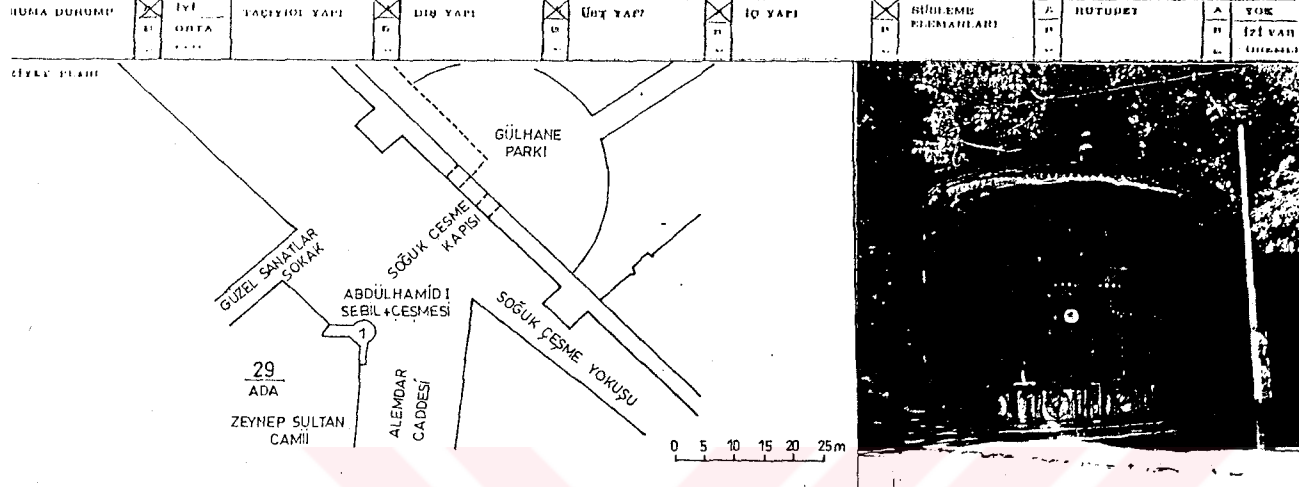

Resim 5. 4 Mermer yüzeylerdeki kirlenmeler ve silmelerdeki bozulmalar

AVRUPA KONSEVİ	DOĞAL VE KÜLTÜREL VARLIKLARIN KORUMA ENVANTERİ	DE. VKE.	ENVANTER NO
TÜRKİYE	EMİNÖNÜ BELEDİYE BAŞKANLIĞI	ANIT	HARİTA NO. G-107
İSTANBUL	İÇİŞİ: EMİNÖNÜ	MAR. ALLE. HOV. VNYE. MEV. ALIEMDAR	KONUMU DEĞERLEŞTİRİLMİŞ: ANITGAL, ÇEVRESEL, ÇEVREYE AYKIRI
KAK VE ALEMİDAR CADDESİ, ZEYNEP SULTAN CAMİİ,	KADASTRO: EMEKA: 29 ADA: 29 PARSEL: 1	NİSANI ÇAGI (ÜBLÖP): BAROK	YAPILMA TARİHİ: VAR.
ABDÜLHAMİD I HAMİDİYE BİL. VE ÇEŞMELEKİ	YAPITIRAN: ABDÜLHAMİD I	YAPAN MİMARBAŞI: TAHİR AĞA	KİTAP: VAR.
YAPIM TARİHİ: 1191 H. / 1777 M.			

NEL TAHİN: Gülhane Parkı'nın Soğukçeşme kapısı karşısında, Alemidrar Caddesi üzerinde, Zeynep Sultan Camii'nin avlu kapısı yanındadır. 1912-1919 yıllarında, 4. Vakıf Hariri'nin inşası için, Batıkapı olan bugünkü yerine nakledilmiştir. Bütünüyle marmarlar yapılmıştır. Barok üslubunun örneklerindedir.

DEĞERLER: Soğukçeşme vasıfettedir. Çeşmelerin muslukları yoktur, suyu akmamaktadır. Birinin yalağı kısmın yol koturunu altında. Bütünüyle korunmalı ve suyu akıtılmalıdır. Anıttır.

YAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

1973'te Anıtlar Derneği tarafından, cami ile beraber onarımı görmüştür.

NEHİ TAHİN:	YERİK	BU	ELEKTRİK	İHTİSA	Korunması
Bir barok üslubunun güzel örneklerinden biridir. Ortada yuvarlak planlı bir sebül ve iki tarafında simetrik çeşmeleri vardır. Sebül yüzeyi altı adet üçgen sütunla bes pancareye ayrılmıştır. Pancaralar tunc parmaklıktır. Üzerindeki altlıklar çeyrek silmelerle bölünmüş ve konsollarla zenginleştirilmiştir. Sebülün iki basamaklı bir soklu vardır. Sağağı sivri ve kubbesi kurşun kaplıdır. Çeşmeler ayaklar üzerine oturtulmuş birer sütunçaykta sebülle bütünlükte bütünlükte. Sebülün daha alçak tutulmuşlardır ve ayrı ayrı sokak altındadır. Ortalarında, dışlarından daha aşağı seviyede başlayan karşılıklı iki sütun arasında oturtulmuş aynı taşı vardır. Aynı taşın etrafını ince sütunlarla, barok kemerler çerçevesinde. Kilit taşı rozette baklanmıştır. Her iki çeşmede de 8'er satırlık inşa kitabeleri vardır. Sebüle, bitişik çeşmenin yanındaki uzun çeşitten açılan kapıdan girilir. Kitabeleri inşaatta alttır. 20 mısralık kitabe Lali'nin eseridir.					
Sebül Tahir Ağa'nın mimarbaşılığı zamanında onun çizdiği rasme göre inşa edilmiştir. Sebül üzerindeki 1191/1777 tarihli kitabenin matni Hayri Efendi'ye, hattı Yezirizade Mehmed Efendi'ye aittir. Çeşme üzerinde bir ayet ve bir kitabe vardır. Sebül eski yerinde iken, Şakerci Hacı Bakır-zade Mühittin Efendi tarafından halka kandillerinde şerh, Haziran, Temmuz, Ağustos aylarında da karla soğutulmuş su verildiği 1191 vakfiyesinde yazılır. (VKA 86/285)	ORJİNAL KULLANIMI:	SEBİL + ÇEŞME			
	İNDİRİLMİŞ KULLANIMI:	BÜFE			
	GERİLENE KULLANIMI:	SEBİL (BÜFE) + ÇEŞME.			
	HAZIRLAYANLAR:	1 / 10 Nuharram ORAL / Mimar			
	KONTROL EDEN:	1 / 10 Nuharram ORAL / Mimar			
	KORUL KARARLARI:	1 / 10 1 / 10 1 / 10			
İZLEN:	KELİM:				
İSTANBUL RÖLÖVE VE ANITLAR MÜDÜRLÜĞÜ ARSİVİ; KLASÖR 25, FİS 16.	KAFOR:				
DÜNDEN BÜĞÜNE İSTANBUL ANSİKLOPİDİSİ C.3 - S.544.	FOTOGRAF:				
ÖMER FARUK ŞERİFOĞLU, 50 GÜZEL İSTANBUL SEBİLLERİ, S.76.	BÖLÜME PROJEL:				
A. EĞEMEN, İSTANBUL'UN ÇEŞME VE SEBİLLERİ, S.27-28.	REKONSTRASYON PROJEL:				
TANISIK, İSTANBUL ÇEŞMELEKİ I S.202.	BAHİFA:				
R. EKRETT KOÇU, İSTANBUL ANSİKLOPİDİSİ I, S.93.	EMERK:				

Harita 5. 1 Doğal ve kültürel varlıkların koruma envanteri

yerinde bugün alışıp sıvalı bir yüzey görülmektedir. Bu sıvada da rutubetlenmelerden kaynaklanan dökülmeler mevcuttur. Arka cephe ise sıvalı ve kireç boyalıdır (Resim 5. 5).

Yüksek kasnaklı bir kubbe ile örtülü olan sebil ve çeşmeyi birbirine bağlayan saçak bölümünün oldukça yıpranmış olduğu gözlenmektedir. Saçak eteğini dönen kurşun alınlıkta önemli oranda bozulmalar tespit edilmiştir. Saçak uçlarında bulunan metal süslemelerde de bozulmalar görülmektedir. Ayrıca kurşun örtünün de yenilenmeye ihtiyacı bulunmaktadır ve alem mevcut değildir. Sebilden daha alçakta bulunan, iki yanda yer alan çeşmelerin aynataşlarının önündeki dışbükey formlar da oldukça yıpranmıştır. Bu dışbükey formda bulunan kurna ile iki tarafındaki birer dinlenme taşlarında kırılmış, kopmuş yüzeyler mevcuttur. Bu çeşmelerde bugün musluklar yoktur, suyu akmamaktadır. Yol kotu, sokak döşemesinin sık sık yenilenmesiyle yükseldiğinden ve sebilin bulunduğu noktada doğal bir eğim olmasından dolayı Sebil'in iki basamaklı olan sokl'u ve solda bulunan çeşmenin yalağı kısmen yol kotunun altında kalmıştır (Resim 5. 6).

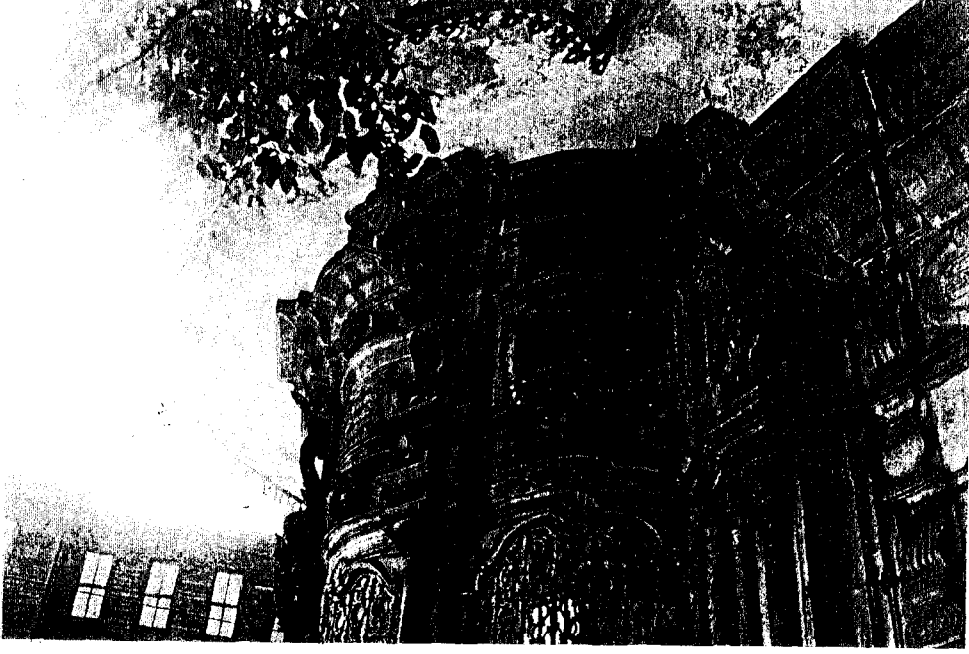
Sebil'in içindeki barok çeşmeye yeni bir musluk takılmıştır ve suyu akmaktadır. Mermer olan bu çeşmenin de aynataşında dış çeşmelerdeki kadar olmasa da bir kirlenme gözlenmektedir.

5. 1. 3 Abdülhamid-I Medresesi

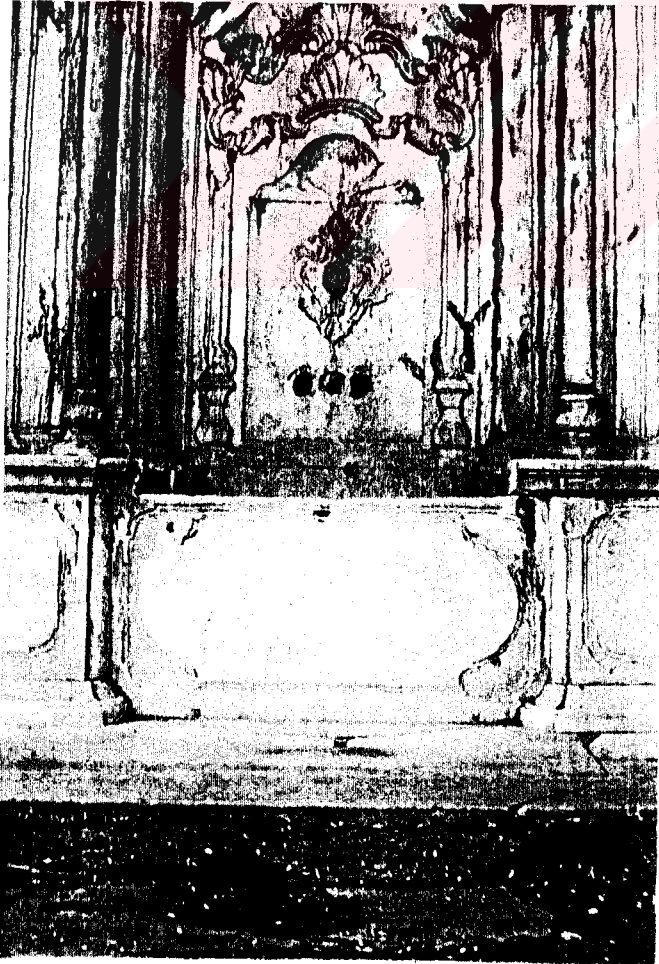
Mimar Mehmed Tahir Ağa'ya 1780'de Abdülhamid-I tarafından yaptırılan ve Hamidiye Caddesi'nin kenarındaki 4. Vakıf Han'ın tam karşısındaki yapı adasının merkezinde bulunan medrese yapısı yapıldığı dönemdeki fonksiyonunu bugüne kadar koruyamamıştır. Yapıldığı dönemde medresenin mescidinin, kütüphanesinin, öğretmen ve öğrenci odalarının bulunduğu ve Klasik Türk mimarisine uygun olarak ortasındaki mekanın açık bir avlu halinde bırakılmış olduğu, çeşme ve havuzla süslediği bilinmektedir.

İstanbul Ticaret Borsası yetkililerinden edinilen bilgilere göre, 1. Dünya Savaşı sonrasında yapı, dönemin zengin tüccarlarından İpranosyanlar'ın eline geçmiş ve uzun yıllar bakımsız, perişan bir halde deri, tiftik ve yün deposu olarak kullanılmıştır.

4355 sayılı kanun yürürlüğe girdikten sonra, borsalar tüzel kişilik kazanmışlar ve 1926 tarihli kararname ile yapı İstanbul Ticaret Borsası'na satılmıştır. Daha sonraları Belediye ve Eski Eserleri Koruma Kurulunun izni ile zaman zaman onarımlar yapılmış ve yapı Borsa'nın

Resim 5. 5 Alışıp sıvalı saçak altı ve yüzeydeki kirlenmeler

Resim 5. 6 çeşmelerin muslukları kopmuştur

ihtiyaçlarına cevap verebilecek düzeye getirilmiştir. Bu onarımlarla hem yeni bir işlev kazanmış hem de daha önceki bakımsızlığından kurtulmuştur. Ancak yapılan onarımlarla özgün görüntüsünü kısmen kaybetmiştir. Yapı bünyesindeki onarımlar sonucu oluşan bozulmaları sınıflandıracak olursak:

Yapısal Bozulmalar:

Onarımlardan önce revaklı medrese iç avlusunda olduğu bilinen çeşme ve şadırvan özgün konumunda bulunmamaktadır. Çeşme girişteki kapalı avluda bulunmaktadır. Ancak fonksiyonunu yitirmiştir. Şadırvan ise külliye içinde yer almamaktadır.

Medrese iç avlusunu çeviren volütlü başlıklı 30 mermer sütun yapılan onarımlar ve periyodik bakımlar sayesinde oldukça bakımlıdır. Bu iç avludaki revakların önüne Borsa'nın acenta odaları yerleştirilmiştir ve bu durum da avlu görüntüsünü zayıflatmıştır. Özgün halinde açık olan avlunun üzeri betonarme kolonlar üzerine oturtulmuş olan ve uzun kenarlarında aydınlık fenerleri olan bir çatı ile örtülmüştür (Resim 5. 7).

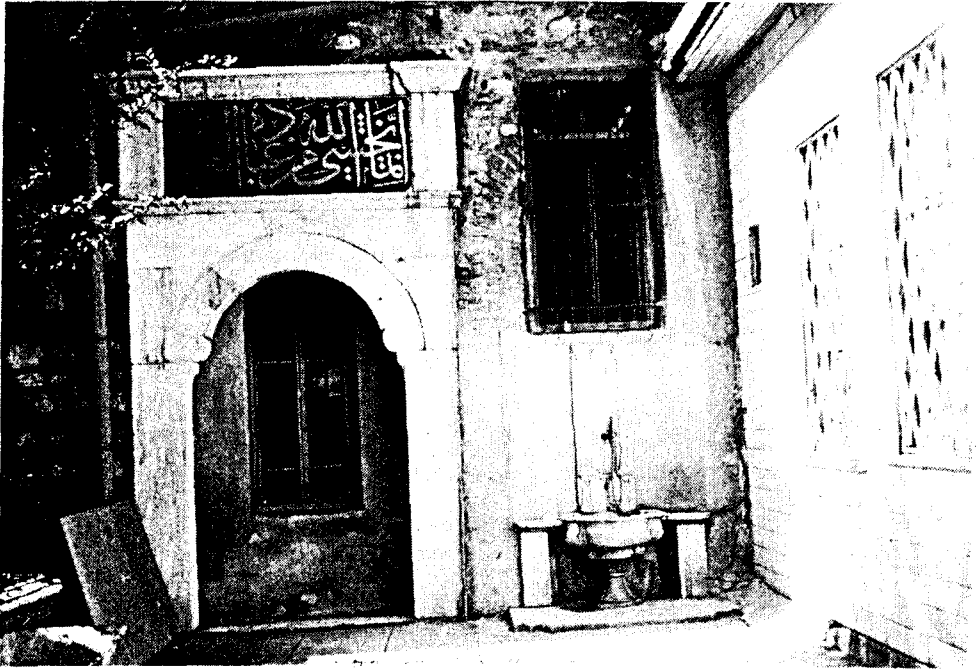
Planlamada revak kotunun yüksek tutulması ile oluşturulmuş olan bodrum katlarda onarımlar sonrası özgün kotlar değişmiştir. Bugün Borsa'nın eski evraklarının yer aldığı bu birimlere inen merdivenlerin yerleri özgündür ancak merdiven rıhtları değişmiştir. Medrese'nin odalarının tam altında yer alan bu mekanlardan bir tanesi de kazan dairesi olarak kullanılmaktadır. Odaların arasında geçişler de oluşturulduğu için bodruma iniş merdivenlerinden iki tanesi kapatılmış ve bugün vestiyer olarak kullanımına başlanmıştır. Bodrum kattaki odaların revaklı avlunun çevresindekilere göre daha bakımsız olduğu gözlenmektedir.

Avluyu çeviren revaklara cümle kapısından sonra gelen kapının iki yanında yer alan sekiz rıhtlı merdivenlerle çıkılmaktadır. Revak mekanında olduğu gibi merdivenlerin üzerindeki mermer kaplamalar da yenilenmiş ve cilalanmıştır. Düzenli bakımları da yapılmaktadır. Güneydoğuda da aynı şekilde türbe ve hazire ile bağlantıyı sağlayan eski geçitin revakla birleştiği yerin iki yanında revaklara çıkılan merdivenler bulunmaktadır (Resim 5. 8). Borsa yetkililerinden edinilen bilgilere göre buradaki özgün geçit daha önceden kapatılmıştır. Bugün, hazireye açılan bu kapının kapatılıp yerine pencere açılmasıyla oluşan mekan depo olarak kullanılmaktadır.

Resim 5. 7 İç avludaki revakların önüne yerleştirilen acenta odaları

Resim 5. 8 Medrese ile Türbe arasında bulunan ve kapatılan geçit

Medreseyi çevreleyen hücrelerin yan duvarlarında bulunan, özgün kullanımda ocakların ve yüküklerin yerleri olan boşlukların bugün dolap olarak kullanıldığı gözlenmektedir. Aynı şekilde avluya bakan pencerelerden vezne olarak kullanılan oda dışındakilerin hepsi kapatılarak oda içlerinde bu pencere boşlukları da dolap olarak kullanılmaktadır. Bu kapatılan pencerelerin dışındaki demir parmaklıklar da son onarımlarda pembe renge boyanmıştır. Toplam 22 hücre ve her hücrede de demir parmaklıklı ve taş söveli iki pencere olmasına karşılık sadece bir tane pencerenin özgün ahşap pencere kapakları günümüze ulaşmıştır (Vezne Odası). Ayrıca bütün hücrelere ve revaklara kalorifer petekleri eklenmiştir. İki hücre kapısının arasında yer alan ve bodruma inilen kapılar da hücre kapıları gibi yenilenmiştir. Günümüzde hücre kapıları ahşap, bodruma inilen kapılar ise demir malzemedendir.

Revaklı avlunun güney koluna açılan, üzeri beşik tonozla örtülü olan geçitle, özgün kullanımda mescid olan birime ulaşılmaktadır. Bu mekana onarımlar sonrasında bir asma kat ilave edilmiştir. Asma kata ahşap konstrüksiyonlu bir merdivenle ulaşılmaktadır ve burası bugün Borsa Meclis Salonu olarak kullanılmaktadır. Zemin katta ise onarım sonrasında bir laboratuvar ortamı oluşturulmuştur. Bu mekanın zemini ve duvarları, 20 x 20 ölçüsündeki ve beyaz renkteki fayanslarla kaplanmıştır.

Medresenin güney ve batı kollarının birleştiği köşede, üzeri yine beşik tonozla kapatılmış olan geçitten eklenti olan tuvaletlere ulaşılmaktadır. Özgün kullanımda tuvaletlerin olduğu bu mekanın açık bir avlu olduğu ve tuvaletlerin bu avlu içinde bulunduğu düşünülmektedir. Bugün tuvaletlerin olduğu mekanı genişletebilmek için yeni tadilatlar yapılmaktadır (Resim 5. 9).

Cephe Bozulmaları:

Medresedeki en belirgin cephe bozulmaları; kapatılmış olan pencereler, sonradan yapılan eklenti yapılar, cephelerde görülen havalandırma bacaları, kalorifer bacası ve iki sıra tuğla-bir sıra taştan oluşmuş olan almaşık duvar örgüsündeki kırılmalar, kopmalar ve renk değişimleri şeklinde özetlenebilir (Resim 5. 10).

Batı sınırı oluşturan ve kitabenin bulunduğu cümle kapısının üstünde görülen balkonun demirleri oldukça yenidir. Özgün yapısı ise bilinmemektedir. Balkonun arkasındaki duvar yüzeyi ise son onarımlarda yenilenmiştir. Cepheden bakıldığında bu farklılık çok kolay

Resim 5. 9 Mevcut eklenti tuvaletler

Resim 5. 10 Eklenti kalorifer bacasının görünüşü

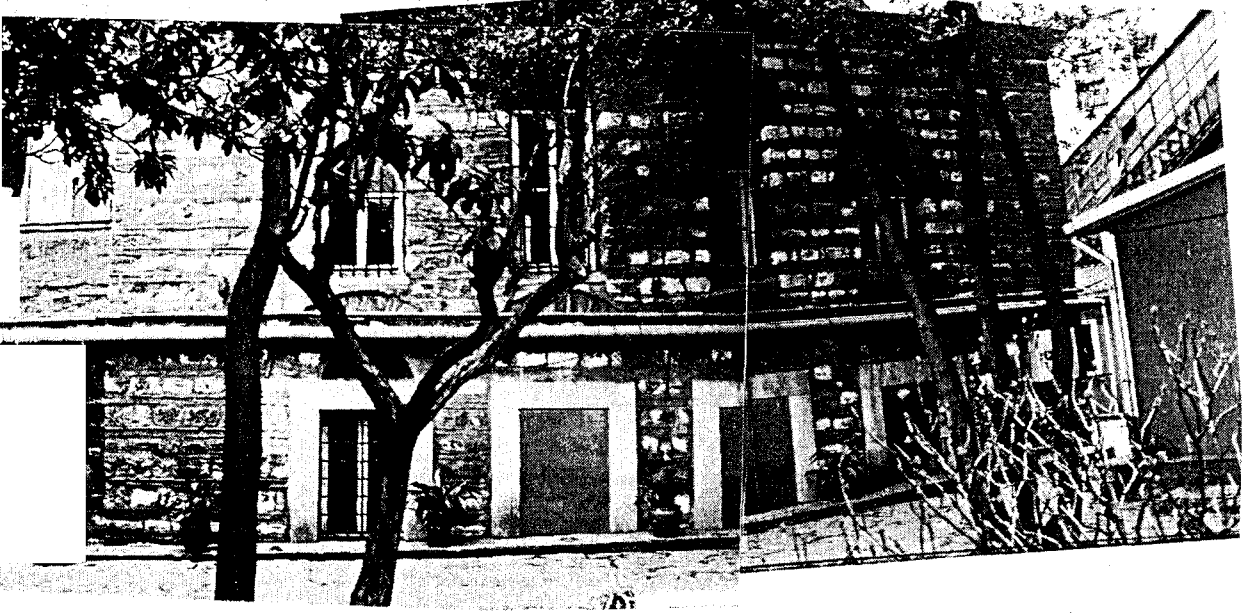
gözlenebilmektedir. Bütün cephelerde yer alan yağmur inişlerinin onarıma ihtiyacı bulunmaktadır. Bu inişlerin olduğu yüzeylerde yoğun kirlenmeler, siyahlaşmalar gözlenmektedir.

Medresenin özellikle güneybatı cephesinde bulunan havalandırma bacaları cephe görüntüsünü olumsuz etkilemektedir. Bu bacalarla birlikte yapının güney cephesinin sağ köşesinde başlayan ve mescidin alt sırasındaki pencerelerin üzerinde bulunan kemerlerinin ortasından bütün cephelerini dolanan tesisat boruları da aynı olumsuz görüntüyü oluşturmaktadır (Resim 5. 11). Almaşık duvar örgüsüne sahip olan medresenin bütün cephelerindeki taşlarda iklimsel ve canlıların oluşturduğu nedenlerden dolayı kirlenmeler ve bozulmalar mevcuttur. Ayrıca pencerelerde özgün demir parmaklıklarla birlikte yeni eklenmiş olan demir parmaklıklar da bulunmaktadır. Bu etkenler de cephe bütünlüğünü bozmaktadır.

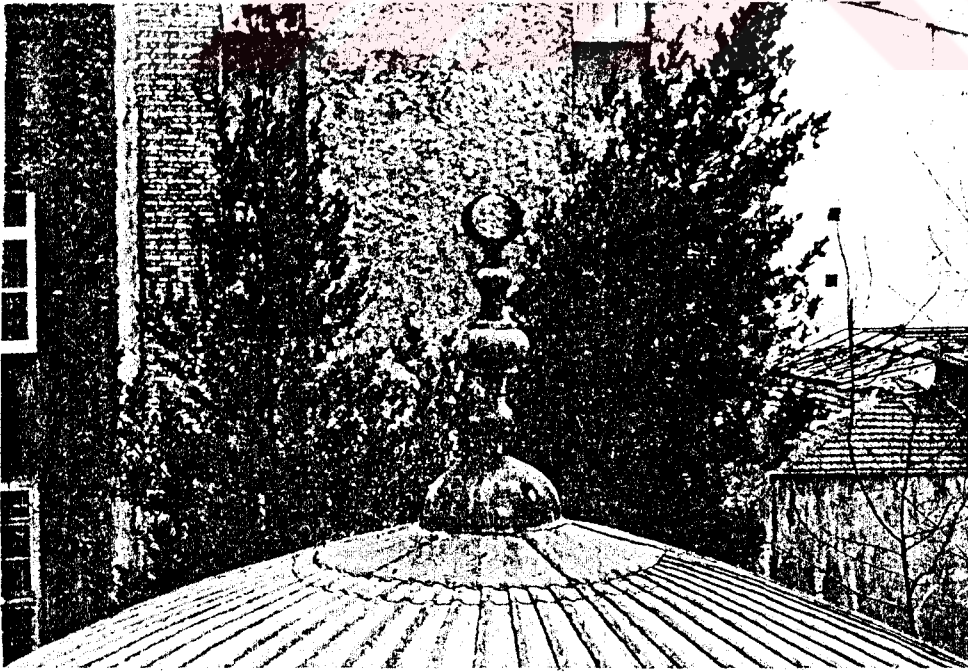
Yemekhane yapısı ve depo bölümü özgün olmayıp yeni yapılmıştır ve avlunun görüntüsünü bozmuştur. Bu avluya çıkışı sağlayan demir kapı ve saçağı da özgün değildir. Ayrıca avlunun döşemelerinin sürekli yenilenmesi sonucu avlu kotu özgün kotunun çok üstüne çıkmıştır. Bu kot artışı nedeniyle mescidin alt sırasındaki pencereler ortalarına kadar gömülmüştür. Bu pencerelerden mescidin batı cephesinde, ortada bulunan iki tanesi yeni iç mekan planlamaları nedeniyle kapatılmıştır ve uygunsuz bir renkte boyanmıştır. Mescidin pencerelerinin doğramaları da yenilenmiştir ve beyaza boyanmıştır. Kurşun örtüsünde herhangi bir sorun yoktur ve özgün alemi de mevcuttur (Resim 5. 12). Avlunun ortasında ise özgün olmayan, mermer bir havuz bulunmaktadır.

Medresenin eski arastaya bakan kuzeydoğu cephesinde de kirlenmeler ve pencerelerin sövelerinde de bozulmalar mevcuttur. Eski arasta ile medresenin kuzeydoğu cephesi arasında kalan bahçeye son onarımlarda yenilenmiş olan eklenti ahşap bir kapıdan çıkılmaktadır. Bu kapının üzerinde ise eklenti bir saçak bulunmaktadır. Bu saçak kuzeydoğu cephesinin görüntüsünü de olumsuz etkilemektedir. Bu bahçede özgün olmayan ve depo olarak kullanılan küçük bir eklenti yapı da bulunmaktadır. Cephede bulunan, bodrum katların ışık almasını sağlayan pencerelerin demir parmaklıkları da özgün değildir ve birbirinden farklıdır.

Resim 5. 11 Mescid cephesini dolanan eklenti tesisat boruları

Resim 5. 12 Mescid'in özgün alemi

Eski arastadan geriye tek kalan ise kuzeydoğu cephesi ile paralel olan almaşık duvar örgüsüdür. Bu duvarı da yoğun biçimde sarmaşıklar kaplamıştır.

Medresenin güneydoğu cephesi ise Abdülhamid-I Türbesi'nde görevli olan Ahmet Yıldırım'dan edinilen bilgilere göre 1998'de sıvalı iken, Borsa tarafından gerçekleştirilen bir çalışma ile sıva sökülüp alttaki örgü ortaya çıkarılmış ve temizlenmiştir. Bu cephedeki pencerelerin birbirinden farklı özelliklere sahip olduğu gözlenmektedir. Ayrıca kapatılmış olan bir kapı izi ve kapıdan pencereye dönüştürülmüş olan birimler de bulunmaktadır.

Medrese'nin kurşun kaplamaları özgün olmayıp kısmi bozulmaları bulunmaktadır. Ayrıca medrese hücrelerinin kubbelerinin hiçbirinde alem bulunmamaktadır. Bacaların da işlevlerini yitirmiş olmakla birlikte sağlam bir şekilde ayakta oldukları gözlenmektedir. Bu bozulmalarla birlikte medrese yapısının herhangi bir strüktürel sorunu bulunmamaktadır.

5. 1. 4 Abdülhamid-I Kütüphanesi

Kütüphane yapısı da medrese ile birlikte 1926 yılında yıkılması şartı ile İstanbul Ticaret Borsası'nın kullanımına bırakılmıştır. Kütüphane, medrese ile birlikte bir onarım geçirmiştir ve bugünkü şeklini almıştır.

Külliye'nin cümle kapısından girildikten sonra üzeri kapalı olan giriş avlusunun güney duvarında bulunan merdivenlerle birinci katta bulunan ve üzeri aynalı tonozla örtülü olan hole ulaşılmaktadır. Bu holün doğu ve batı duvarlarında bulunan taş söveli pencerelerinin doğramaları son onarımlarla yenilenmiştir. Merdivenin tam karşısında bulunan koridorun sonunda bulunan kitap okuma salonunun, sağında ve solundaki duvarlarda bulunan ikişer pencere yapılan onarım çalışmaları sonucunda örülerek kapatılmıştır. Ancak cephelerden bakıldığında pencere yerleri tespit edilebilmektedir. Bu pencerelerin boşlukları bugün ahşap dolap olarak kullanılmaktadır. Salonda bulunan diğer dolaplar da özgün değildir.

Kitap okuma salonunun pencerelerinin çevresinde ve aynalı tonozunda bulunan kalemişleri korunmuştur ancak özgün olmadıkları tespit edilmiştir.

Kuzeydoğu cephesinde, alt kattaki ayaklarla bunların üzerinde oturan kemer arasında, profilli taş konsollar bulunmaktadır. Bu tuğla örgülü kemerin arasında bulunan demir gergide

paslanmalar mevcuttur.

Cephelerden bakıldığında, iki yan cephedeki köşe pencereleri dışındaki pencerelerin kapatılmış oldukları görülmektedir. Ayrıca cephelerde, özellikle kuzey cephesinde tuğla-taş dizileri ile almaşık bir örgüye sahip olan duvarda yoğun kirlenmeler mevcuttur.

Birinci kat döşemesi hizasında cepheyi çevreleyen silmede de renk değişiklikleri, kirlenmeler, kırılmalar ve kopmalar mevcuttur. Kurşun ile kaplı bulunan tonoz örtüsünde bir sorun bulunmamaktadır ancak eklenti bir alemi mevcuttur. Kütüphane'nin yapısal bir problemi yoktur, genel olarak iyi durumdadır. Borsa tarafından özellikle iç mekanlardaki periyodik bakımlar aksatılmadan gerçekleştirilmektedir.

5. 1. 5 Abdülhamid-I Külliyesi Haziresi

Abdülhamid-I Türbesi'nin güneybatısında ve kuzeybatısında olmak üzere iki ayrı hazire bulunmaktadır. Bunlardan Türbe'nin güneybatısında bulunan hazirede mezar taşlarının önemli bir bölümünün bakımsız olduğu, bazılarının kırık durumda olduğu ve bazılarının da toprağa gömülmeğe başladığı görülmektedir.

Mezarların etrafındaki bitkilerin acilen temizlenmesi gerekmektedir. Birçok mezar taşının üzerinde bulunan kabartma yazıların önemli bir bölümü dökülmüştür ve yazıları okunamamaktadır. Bunların da onarıma gereksinimi bulunmaktadır. Abdülhamid-I Türbesi'nin kuzeybatısında bulunan ve Hamidiye Caddesi'ne paralel olan hazirede de aynı sorunlar mevcuttur.

5. 2 Sorunları Oluşturan Nedenler

Abdülhamid-I Külliyesi'ni oluşturan yapılardaki bozulmalar tespit edildikten sonra, bu sorunları ortadan kaldırabilmek için öncelikle bozulmaları oluşturan nedenlerin ortaya konması gerekmektedir. Bu sorunları oluşturan nedenleri inceleyecek olursak:

5. 2. 1 Doğal etkenler

Isı genleşmeleri ve don: Isı farklılıkları beraberinde mutlaka bir hacim değişimi olayını da meydana getirirler. Bu farklılıkların sürekli tekrarlanması da malzemenin yorulmasına neden olur. Don olaylarında, çatlaklar arasına giren su taşı kuvvetli bir basınçla çatlatır. Büyüyen bu çatlaklar ikinci bir don olayında daha da büyüyerek taşın direncinin azalmasına sebep olurlar. Bu olay birkaç kez daha tekrarlandığında taş malzemelerde parçalanma tehlikesi oluşur. Don olayının gerçekleşebilmesi için ortamda suyun bulunması şart değildir. Taşın kristal yapısı da soğuk karşısında deformasyonlara uğrayabilmektedir. Bu türden bozulmalar daha çok türbe ve sebilin cephelerinde yer alan mermer yüzeylerde ve taş yüzeylerde meydana gelmektedir (Taluy, 1981: 32).

Güneş etkisi: Gece ile gündüz arasındaki ısı farkları ve güneşin etkisiyle taşlar zaman içinde renk değiştirirler. Kütlelerin içinde pirit tanecikleri varsa bunlar ayrışarak pasa dönüşürler ve renk değişimi meydana getirirler. Organik maddeler içeren koyu renkli taşlar havanın da etkisi ile oksidasyona uğrayarak renklerini kaybedip ağarır. Bazen mermer gibi taşlarda da yine oksidasyon sonucunda damarlar şeklinde koyu lekeler oluşurlar (Dinçel, 1995: 155). Yapıların tüm cephelerindeki taşlar, özellikle sebilin ve türbenin mermer yüzeyleri incelendiğinde bu renk değişimleri gözlemlenmektedir.

Hava kirliliği: Atmosfer içinde taş malzemeleri bozabilecek birçok madde bulunmaktadır. Bu maddeler yağmur suyu ile birleşerek taşa bozulmalara neden olurlar. Hava kirliliğinin en önemli nedenleri ise ısıtma, endüstri ve trafiktir. Nemin yüksek olduğu yerlerde bu etkenler daha da etkili olurlar. Özellikle eriyebilen taşlarda kimyasal korozyona neden olan, taş tabakası üzerinde kir tabakası oluşturan, yağmur suyu ve karbondioksitin etkisi ile meydana gelen ve mermerlerin cilasını bozarak, küfeki üzerinde “kurt yeniği” görüntüsünü oluşturan yağmur ve sis nemi çok önemli etkenlerdir (Dinçel, 1995: 155). Hava şartlarına bağlı olarak asit karakterli yağmur sularının etkisi ile taşın dış tabakasının kimyasal değişimi ile kabuklanmalar da oluşabilmektedir (Gürdal, 1982: 29). Ayrıca karbonatlı taşlarda tabakalaşma düzlemine paralel bir dizilme gösteren boşluklar hava ve rüzgar etkileri ile zamanla oyularak kovuk oluştururlar (Aydın, 1987: 25).

Nem: Nem bütün yapılar için büyük sorunlar oluşturan en önemli faktörlerden birisidir. Bozulmaya neden olan nem kaynakları da kendi içinde farklıdır:

Ocak nemi: Taşın yapıda kullanılmadan önce mutlaka kurutulması gereken ve taş ocağında taşın katları arasında bulunan nemdir.

Yağmur ve sis nemi: Eriyebilen taşlarda kimyasal korozyona neden olan bu nem taş üzerinde kir tabakası oluşturarak, mermer yüzeylerin cilalarının bozulmasına neden olmuştur.

Topraktan yükselen nem: Topraktan eriyebilen tuzlarla duvarlarda belli yüzeylere kadar gelebilen, gözenekli duvarlarda kılcal yoldan, tuzlarının duvar yüzeyinde kristalleştiği ve buharlaşma yolu ile yüzeyden ayrıldığı kapiler nemdir (Dinçel, 1995: 155). Cephedeki mermer yüzeyler, saçak ve kat silmeleri doğal etkenlerden en çok etkilenen yüzeyler olmuşlardır.

5. 2. 2 Yanlış müdahale ve onarımlardan kaynaklanan tahribatlar

Yapılarda meydana gelen bozulmaların içinde en önemlilerinden biride kullanıcıların yapıya uyguladıkları yanlış onarımlar ve uygunsuz malzeme kullanımlarıdır. Onarımlarda kullanılan taş ile çimento harcının uyumsuzluğu taşa aşınma ve dökülmelere neden olurken, kireçtaşı ve kumtaşının birlikte kullanımı hacim genişlemesine, kopmalara ve oyulmalara neden olmaktadır. Önlem alınmadan kullanılan veya zamanla oksitlenerek paslanan demir malzemeler taşa zarar vererek taşa kopma, pas lekeleri ve çatlamalara neden olmaktadır (Taluy, 1981: 46). Külliye yapıların bütün demir aksamlarında bu türden bozulmalara rastlamak mümkündür.

5. 2. 3 Canlılara bağlı tahribatlar

Liken gibi ilkel mikroorganizmalar özellikle korniş, harpuşta gibi yatay yüzeyler üzerinde gelişirler. Tozların da buralarda toplanması sonucunda ince bir organik madde tabakası oluşturarak mermer yüzeyleri kaplarlar (Dinçel, 1995: 156). Ayrıca likenlerin ve alglerin salgıladıkları sıvılar asit etkisi yaparak yüzeyde lekelenmelere neden olmaktadır (Eriç, 1986: 24).

Büyük kitleler halinde yaşayan güvercinler yapılara zarar veren en önemli canlılardır. İçinde fosforik asit bulunan pislikleri malzemenin zarar görmesinde en önemli etkenlerdendir (Dinçel, 1995:156).

Çevredeki yoğun yapılaşmanın ve trafiğin neden olduğu hava kirliliği külliyei oluşturan bütün yapıları etkilemektedir. Cephelerde oluşmuş olan yoğun kirlenmenin en önemli nedeni hava kirliliğidir.

İnsanların neden olduğu tahribatların başında gelen terk belki de bugün mevcut olmayan imaret ve sıbyan mektebinin yok olmasındaki önemli nedenlerden biridir. Medrese yapısı da işlevini yitirip depo olarak kullanıldığı dönemlerde bu yönden etkilenmiş olan diğer bir yapıdır. Bu yapının İstanbul Ticaret Borsası'nın kullanımına geçmeden önce oldukça bakımsız durumda olduğu da bilinmektedir.

5. 3 Koruma Önerileri

Külliye'nin bugün de mevcut olan birimlerine, yapıldıkları tarihten bu yana geçirmiş oldukları onarımlarla çeşitli olumsuzluklar eklenmiştir. Bu olumsuzlukları ortadan kaldırmak için hasar nedenlerini yok edecek veya etkilerini azaltacak koruma teknikleri kullanılmalıdır. Yapıya en az müdahale ile yapılacak olan restorasyon teknikleri ise; sağlamlaştırma, ayıklama, bütünleme, temizleme, çevre düzenleme, yeni işlev verilmesi, yangına karşı korunum ve periyodik bakım şeklinde sıralanabilirler.

5. 3. 1 Sağlamlaştırma

Yapılarda strüktürel anlamda önemli bir bozulma bulunmadığından, sağlamlaştırma işlemi sadece bozulma görülen yapı elemanlarında gerçekleştirilmelidir.

Hava etkilerine karşı açık kalan yüzeylere uygun sağlamlaştırıcı maddeler sürülmeli, kullanılan maddeler yüzeyde kalmamalıdır. Derinlere nüfuz etmeli ve malzemelerde mukavemeti artırmalıdır. Suya karşı geçirimsiz, su buharına karşı geçirimli niteliklere sahip olmalıdır. Ayrıca dış etkenlere karşı dayanımlı olmalı ve zamanla renk değiştirmemelidir (Güleç, 1990: 89).

Külliye'nin bütün yapılarında döşeme, çatı örtüsü, kapı ve pencerelerde kullanılan malzemelerde kopan, kırılan, çürüyen parçalar onararak, malzemeler sağlamlaştırılmalıdır.

Küllüye'nin yapılarından sadece Türbe'nin kuzeybatı duvarında mevcut olan ve zeminden kaynaklanan nem sorununun ortadan kaldırılabilmesi için, yapının bu bölümünde zemin kotunun altına gelecek olan büzlerin yerleştirilerek suyun drene edilmesi sağlanmalıdır.

5. 3. 2 Ayıklama

Ayıklama yapılması planlanan bölümlerle, bugün belli bir özelliği bulunmayan, yapıları işlevsel ve estetik yönlerden zedeleyen, genel görüntüsünü bozan ekler hedeflenmiştir. Abdülhamid-I Medresesi'ne sonradan ilave edilen ve orta avlusunu tamamıyla kapatan çatısı ve Abdülhamid-I Türbesi'nin revak bölümünün soluna eklenmiş olan ahşap yapı öncelikle ayıklanacak olan ekler arasında yer almalıdır. Ayrıca Abdülhamid-I Türbesi avlusunda bulunan ve buraya Hatice Turhan Sultan Türbesi bahçesinden getirilmiş olan çeşme de özgün konumuna nakledilmelidir.

Ayrıca Abdülhamid-I Medresesi'nin batı koluna paralel olan arka avluda olduğu düşünülen tuvalet birimlerinin, bugün mevcut olan eklenti bölümler ayıklandıktan sonra uygun malzeme ile medrese içinde çözümlenmesi gerekmektedir.

Abdülhamid-I Medresesi hücrelerinde bulunan ve bugün eklenen dolaplarla kaybolmuş olan ocak ve nişler de ortaya çıkarılmalıdır. Abdülhamit-I Sebili'nin pencerelerinin doğramaları da son onarımlarla değiştirilmiş ve ahşap olduğu bilinen özgün doğramaların yerine bugün pimapen doğramalar takılmıştır. Bunların da değiştirilerek uygun ahşap doğramaların takılması sağlanmalıdır. Yeni kullanılacak olan ahşap malzemenin kuru olmasına ve montajında açılacak olan tüm deliklerinin emrenye işleminden önce açılmasına özen gösterilmelidir.

5. 3. 3 Bütünleme

Küllüye'de estetik ve işlevsel olarak bozulmuş veya yok olmuş yapı elemanları özgün formlarına uygun olarak tamamlanmalıdırlar. Onarımlarda kullanılacak olan yeni malzemelerin özelliklerinin eski malzeme ile uyumlu olmasına dikkat edilmelidir. Malzeme seçimine ilişkin kararlar, Konservasyon ve Restorasyon Merkez Laboratuvarı'ndan alınacak olan sonuçlar doğrultusunda verilmelidir. Bu konuda gereken önem gösterilmediğinde bilinçsizce kullanılan yeni malzemeler, özgün malzemenin bozulma sürecini de arttırmaktadır.

Taşların tamamlanmaları doğal taşlar veya suni taşlar (imitasyon) kullanılarak iki şekilde gerçekleştirilebilir. Doğal taşlarla yapılacak olan tamamlama işlemlerinde kopan küçük parçalar akrilik reçinelerle yerlerine yapıştırılmalıdırlar. Daha büyük boyuttaki taşların yapıştırılabilmesi için epoksi içeren daha güçlü yapıştırıcı özelliği olan harçlar tercih edilmelidir (Aydın, 1987: 62).

Kopan taşların mevcut olmadığı durumlarda, o taş türünün bulunabilir benzerlerinden faydalanılarak tamamlama yoluna gidilmelidir. Seçilecek olan taşlar özgün taşla benzer özelliklere sahip olmalı ve yine yapıştırıcı ve metal kenetlerle birleştirilmeleri sağlanmalıdır.

Abdülhamid-I Türbesi'nin üst sırasında bulunan alçı pencerelerden (revzen) kopmalar olanlarının, sağlam olanları örnek alınarak alçı ile bütünlenmeleri sağlanmalıdır. Ayrıca Türbe'nin kuzeydoğu cephesinin sol köşe penceresinin iki yanında bulunan sebillerdeki çeşmelerin muslukları, imitasyon malzeme kullanılarak takılmalı ve suyunun akması da sağlanmalıdır. Abdülhamid-I Sebili'nin ikiz çeşmelerinden yalak taşı kırılan, sağlam olandan kalıp alınarak aslına uygun olarak yeniden yapılmalıdır. Külliye'nin genelinde aşınan duvarlara ve kırılan profillere plastik onarımlarla gerekli müdahaleler yapılmalıdır. Sebil ve çeşmeleri bütün olarak dolanan saçağın eteğindeki kurşun alınlık aslına uygun olarak tamamlanmalıdır.

Abdülhamid-I Medresesi'nin kubbelerinin üzerinde bugün mevcut olmayan alemler için onarım çalışmalarında dönemin alemleri örnek alınarak, mermer malzemedeki alemler yaptırılmalı ve kubbelerin bütünlüğü sağlanmalıdır.

Abdülhamid-I Medresesi'nin pencerelerinden sadece birinde mevcut olan pencere kapakları örnek alınarak uygun malzemelerle bütün pencere kapaklarının takılmaları sağlanmalıdır. Ayrıca yapının bazı pencerelerinin dışındaki özgün parmaklıkların yerine yapılmış olan metal aksamlar kaldırılarak ve özgün olanlar örnek alınarak değiştirilmeleri sağlanmalıdır.

5. 3. 4 Temizleme

Külliye cephelerinde, fiziksel etkenlerin oluşturduğu yoğun bir kir tabakası görülmektedir. Bu yüzeylerin temizlenmesi için öncelikle cephe malzemelerinin çok iyi analiz edilmesi, kir tabakasının niteliği, yüzey bozulmaları ve yapının içinde bulunduğu ortamın özelliklerinin incelenmesi gerekmektedir.

Mevcut olan patinanın korunabilmesi için, temizleme görsel bir sorun olduğu kadar aynı zamanda teknik bir sorun olarak da önem taşımaktadır. Kullanılacak olan uygulamanın seçimi kirliliğin çeşidine, taş yüzeylerinin sağlığına, temizlenecek olan yüzeylerin tipine ve genişliğine de bağlıdır. Bu sebeple uygun olan yöntemin seçimi öncesinde bol miktarda ve çeşitli deneyler gerçekleştirilmelidir (Güleç, 1990: 89).

Temizleme işlemine, Konservasyon ve Restorasyon Merkez Laboratuvarı uzmanlarının uygun gördüğü malzeme ve yöntemlerle başlanmalıdır. Temizleme işlemi sırasında yalnız kir tabakasının kaldırılmasına ve duvar yüzeylerinin tahrip edilmemesine özellikle dikkat edilmelidir. Yüzeylerde bulunan kir tabakalarının temizlenmesi için mümkün olduğunca kimyasal yöntemlerden kaçınılmalı ve mekanik yöntemler tercih edilmelidir.

Külliye yapılarının genelinde, pencere şebekelerinde, tunç bileziklerde ve gergi demirlerinde paslanmalara rastlanılmaktadır. Malzemenin hava ile teması sonucu oluşan pas, patina dokusuna zarar vermeden yüzeyden temizlenmelidir. Bunun için lekeler, bazik bir solüsyon olan alüminyum fosfat, fosforik asitle PH: 6 olana kadar karıştırılıp bu karışımla temizlenmelidir (Dinçel, 1995: 160).

Abdülhamid-I Sebili'nin mermer sütun ve sütun başlıklarının temizlenmesi için absorblayıcı jeller kullanılmalıdır. Jeller, dik yüzeylere uygulanmak için kalınlaştırıcı eklenmiş çok zayıf bazik karışımlardır. Böylece çözelti halindeki aktif madde temizlenecek yüzeyle devamlı temas halinde ama taşın iç kısımlarına nüfuz etmesi azaltılmış şekilde bulunur. Jel taş üzerinden su ve gerekirse plastik fırça ile temizlendikten sonra yıkanarak bazik kimyasal maddelerin tamamen uzaklaştırılmaları sağlanmalıdır (Güleç, 1990: 89).

Mermer yüzeylerdeki boya lekelerinin çıkarılması için de, metilen klorür esaslı boya çıkarıcılardan ince bir tabaka uygulanmalıdır. Boya yumuşatıldıktan sonra ise hafifçe

kazınarak çıkarılmalıdır (Dinçel, 1995: 161).

Taş yüzeylerdeki çözünebilir veya az çözünebilir kabukları uzaklaştırmak için de atomize su püskürtme yöntemi uygulanmalıdır. Ancak bu yöntemde de su zerreciklerinin yüzeye direkt olarak püskürtülmemesine ve çok yıpranmış olan taşlara da uygulanmamasına özen gösterilmelidir (Güleç, 1990: 89).

Küllüye'nin bütün yapılarının cephelerinde gözlenen duman ve is lekeleri ise alkali ve asit içermeyen nötr bir deterjanla fırçalandıktan sonra, çok zayıf bazik jellerle çıkarılmalıdırlar (Dinçel, 1995: 161).

5. 3. 5 Çevre düzenlemesi

Yapılacak olan restorasyon çalışması yakın çevresini de içine aldığı zaman bütünlük oluşturabilecektir. Bu nedenle Abdülhamid-I Külliyesi'nin de yakın çevresiyle birlikte ele alınarak düzenlenmesi gerekmektedir. Abdülhamid-I Türbesi'nin avlusunda yer alan hazirelerdeki mezar taşlarının sürekli bakımları yapılmalıdır. Zahir Borsası Sokak'ta bulunan ve olumsuz bir onarım geçirmiş olan Yıldız Hamamı'nın, Hamidiye Caddesi ile Şeyhülislam Hayri Efendi Caddesi'nin kesiştiği köşede bulunan Turhan Sultan Sebili'nin, Hamidiye Caddesi'ne paralel uzanan, eski arastanın arsası üzerinde bulunan tek katlı ticari konutların onarımlarının ve Hamidiye Türbesi Sokak'taki parkın da yeni düzenlemesinin yapılması gerekmektedir. Ayrıca Abdülhamid-I Külliyesi'nin içinde bulunduğu yapı adasını çevreleyen sokaklara bakan yapıların, cephelerindeki olumsuzlukların giderilmeleri sağlanmalıdır.

Abdülhamid-I Türbesi avlusu ile Medrese'nin güneydoğusundaki kolu arasında bulunan ancak daha sonraları kapatılmış olan kapının, aslına uygun olarak yeniden açılması ve Türbe avlusu ile medrese revaklı iç avlusu arasındaki özgün bağlantının kurulması öngörülmüştür.

5. 3. 6 Yeniden işlevlendirme

İlk tasarımda belli bir işlev amacıyla yapılan tarihsel anıtlar, bugün de aynı veya benzer işlevlerle kullanılabilirler. Abdülhamid-I Külliyesi'nde de Türbe yapısı yapıldığı dönemden bugüne kullanım değerinden hiçbirşey yitirmemiştir. Bu yapı zamanla çevresine eklenen

birimler ayıklanarak ve gerekli olan onarımları gerçekleştirilerek aynı fonksiyonunu sürdürmelidir.

Restorasyon sonrası kullanımda yapıya geçmişteki işlevini yeniden kazandırmanın mümkün olmadığı durumlarda, tarihsel yapı ile çelişmeyen yeni bir işlev verilmesi gereklidir. Değişime uğramış olan sosyal, kültürel ve teknik ortamın yapıya kazandırmış olduğu tarihsel kimlik yok edilmeden yapıyı yeniden canlandırmak, ancak yeni bir işlev verilerek gerçekleştirilebilir.

Tarihi yapıların toplum yaşamı ile bütünleşebilmesi için kullanıma açık olması, sürekli denetim altında olmasını ve kullanıcıların oluşabilecek bozulmalara karşı önlemleri almasını sağladığından terk edilmesinden çok daha olumlu bir yoldur.

Bu yapılarda verilecek olan işlev, yapının malzemesiyle, taşıyıcı sistemi ve planlama özellikleri ile uyumlu olmalı ve onarım çalışması en az tahribata neden olacak şekilde gerçekleştirilmelidir. Bu nedenle de Külliye içindeki mekanlara yeni işlevler verilirken, özgün malzemelerin tahrip edilmemesine, planlama özelliklerinin değiştirilmemesine, mekanın etkisini zayıflatacak yoğunlukta mobilya ve tesisata yer verilmemesine özen gösterilmelidir. Ayrıca yapılan müdahalelerin gerektiğinde yapıya zarar vermeden geri alınabilir nitelikte olmasına dikkat edilmelidir. Külliye'nin ilk tasarımındaki mekan özelliklerinin korunması ve bu mekanlara yeni işlevlerin verilmesi, geçmişe olan saygı ile birlikte yapıların geleceğe ulaşabilmeleri yönünden de önemlidir.

Abdülhamid-I Medresesi'nin planlama özellikleri, türbe ile olan bağlantısı ve çevresel özellikleri nedeniyle kültür merkezi işlevi ile değerlendirilmesi önerilmiştir. Böylelikle özgün tasarımın değişiminin en az düzeyde gerçekleştirilmesi planlanmıştır. İçte ve dışta malzeme dokularının bozulmamasına gösterilen özen, günümüz insanının gereksinimlerine yanıt verebilecek kalitede olmasına da gösterilmiştir. Kültür merkezinde danışma, idari bölüm, sergi salonları, el sanatları üretim birimleri, hediyelik eşyalar için satış birimleri, çay salonu ve hizmet birimlerinin yer alması düşünülmüştür. Bu işlevlerin Külliye'ye uygulanmasında plan değişikliği veya cephe yıkımı gerektiren hiçbir düzenlemeye gidilmemiştir.

Abdülhamid-I Medresesi'nin, Türbe'nin avlusuna paralel olan güneydoğu kanadındaki mekanlarına türbeye yönelik fonksiyonların verilmesine karar verilmiştir. Buradaki mekanlarda, Türbe'yi ziyarete gelen yabancı turistlere ve yerli halka Türbe ve Bahçekapı

hakkında bilgi veren çeşitli eserler tanıtılacaktır. Medrese'nin ortasındaki açık avlusuna uygun masa ve sandalyeler yerleştirilecektir. Böylece Türbe'yi, Kültür Merkezi'ni ve Kütüphane'yi ziyarete gelenlerin bu tarihi mekanda dinlenme olanakları da sağlanmış olacaktır. Bugün İstanbul Ticaret Borsası'nın iki katlı olarak kullandığı eski mescid yapısının da çok amaçlı salon olarak kullanılmasına karar verilmiştir. Mescid avlusunun ise düzenlenmesine ve medresenin içine nakledilen çeşmelerinin tekrar özgün konumlarına getirilmesine karar verilmiştir.

Kalorifer- kazan dairesi mekanının bakım ve onarımının yapılarak aynı fonksiyonunun sürdürülmesi öngörülmüştür. Borsa tarafından depo olarak kullanılan mekanların ise bakım ve onarım çalışmalarından sonra el sanatları kurslarının ve üretiminin yapılabileceği atölyelere dönüştürülmesine karar verilmiştir.

Bugün büfe olarak kullanılan sebinin ise özgün konumunda olamasa da özgün işlevinin tekrar verilmesi öngörülmüştür. Çeşmelerinin tekrar fonksiyonlarını sürdürebilmeleri ve sebinin ilk açıldığı dönemlerde ve bayramlarda olduğu gibi suyun yanında şerbet ve meyva suyu da dağıtabilmesi sağlanmalıdır.

Bugün İstanbul Ticaret Borsası'nın toplantı salonu olarak kullanılan eski kütüphanenin ise özgün işlevinin tekrar verilmesine karar verilmiştir. Bugün Süleymaniye Kitaplığı'nda koruma altında bulunan kitaplarının da tekrar buraya getirilerek, burada koruma altına alınması öngörülmüştür.

5. 3. 7 Yangına karşı korunum

Yapılara en büyük zararı verebilecek olan etkenlerin başında yangınlar gelmektedir. Yangınlar bütün yapı elemanlarını yok edebildikleri gibi taşıyıcı sistem elemanlarına da çok zarar veren afetlerdir. Yakın çevrede bulunan yapılardan gelebilecek veya Külliye içinde çeşitli nedenlerden oluşabilecek yangın tehlikelerine karşı, yapı içinde uygun mekanlarda, çok amaçlı kuru kimyasal tozlu taşınır söndürücülerin yerleştirilmesi öngörülmüştür. Ayrıca yapı dışında da itfaiyenin ulaşamayacağı bölümler için, uzmanların önerileri doğrultusunda çeşitli yerlere yangın musluklarının yerleştirilmesine karar verilmiştir.

5.3.8 Periyodik bakım

Külliyenin güvenliğinin ve günlük temizliğinin yapılması için gerekli olan birimler oluşturulmalıdır. Özellikle bahar dönemlerinde cephelerde oluşan bitkilerin kurutularak temizlenmeleri sağlanmalıdır. Yapılacak gözlem ve deneylerle cephelerdeki sorunlar belirlenmeli ve belli aralıklarla cephe temizlikleri gerçekleştirilmelidir. Ayrıca nem oranının tespit edilebilmesi için de düzenli aralıklarla gerekli deneyler yaptırılmalıdır.

Koruma önerileri genel olarak özetlenecek olursa; kagir malzemelerde sağlamlaştırma çalışmalarının yapılması, suya karşı önlemlerin alınıp izolasyonların ve drenajların yapılması, yapıların bütünlüğünü bozan eklentilerin temizlenmesi, kullanılacak olan ahşap malzemelerin kesinlikle emprenye edilerek kullanılması, gerekli olan mekanlarda iç sıvaların yenilenmesi, kurşun örtüde bozulma olan bölgelerin yenilenmesi ve dış yüzeylerdeki bitkilerin temizlenmesi öngörülmüştür.

6. SONUÇ

Bahçekapı semti günümüzde olduğu gibi Bizans ve Osmanlı Dönemi'nde de İstanbul'un en yoğun bölgelerinde biri olmuştur. Tarihsel gelişim süreci içinde Bahçekapı semtinde dini yapıların yanısıra konutlar, ticari yapılar, çarşılar ve hanlar da yaptırılmıştır.

Bölgede mevcut olan yapıların yıpranmasındaki en büyük etkenlerden birisi insan faktörüdür. Kullanıcılar artan gereksinimlerini karşılayabilmek için çeşitli ekler yapmışlar bunlar da anıtlarda tahribatlara neden olmuştur. Daha fazla ışık alabilmek veya iklimlendirme araçlarını yerleştirebilmek amacı ile pencere söveleri sökülmüş, yağmur ve güneş etkilerini azaltabilmek için saçaklar eklenmiş, kullanım alanlarının genişletilebilmesi için asma katlar oluşturulmuş, mekanlar birleştirilmiş ve yeni mekan eklemeleri yapılmış bunlar da anıtlarda tahribatlara neden olmuştur. Özellikle Eminönü bölgesinin yüksek bir ranta sahip olması, yeni yapılanmanın artarak çoğalmasına neden olmuştur. Bunun sonucu olarak da her yer dolmuş, mevcut yapılarda da ilave katlar yapılmıştır.

Anıtları kullanan kişilerin yanlış kullanımlarına, restorasyonların bilinçsizce gerçekleştirilmesine ve doğa koşullarının tahribatına karşı yeterli önlemler alınamamaktadır.

Abdülhamid-I Külliyesi'nin bulunduğu yapı adasının çevresindeki yapıların cephe düzenleri, renkleri ve yükseklikleri tarihi çevreye uygun değildir. Bütünüyle ticari ve dini bölge özelliğindeki semt içinde, bölgedeki insanların dinlenebileceği yeşil alanlar mevcut değildir.

Kentin özellikle Tarihi Yarımada gibi önemli bir bölgesinde bulunan anıtlarımızın, doğal ve insanların oluşturduğu nedenlerle zaman içinde yok olmasını, kişiliklerini yitirmelerini istemiyorsak, öncelikle resmi kurumlar, kamuoyu, mimarlar, şehirciler, belediyeciler ve turizm kuruluşları tarafından anıtlardaki sorunların çözümü için çalışmalar yapılmalıdır.

Bu çalışmalara, envanter oluşturulabilmesi için anıtların rölövelerinin çıkarılması ile başlanmalıdır. Daha sonraki aşamalarda; anıtın tarihçesi, malzemelerinin özellikleri, bünyesindeki bozulmalar belirlenmeli ve bu araştırmalara göre müdahale türleri saptanmalı, bunlardan en uygun olanı ile koruma önerisi geliştirilmelidir. Yapılacak olan onarım çalışmalarında Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı'nın anıtlarla ilgili analizlerine göre hareket edilmelidir. Onarım çalışmaları ile birlikte yapıların düzenli

bakımlarının yapılması da sağlanmalıdır.

Tarihsel çevreyi bugün yaşatmak ve geleceğe de bozulmadan ulaştırabilmek için yeni yapılarda yapılacak değişikliklerin, mevcut düzenle uyumlu olmasına dikkat edilmelidir. Niteliği korunacak olan eski doku içindeki yeni yapılardan dokuya aykırı olanlar yeniden düzenlenmelidirler. Ayrıca bölge kısmen taşıt trafiğine kapatılmalıdır. Araçlar sadece belirlenen saatler içinde servis amacı ile bölgeye girmelidirler.

Gerçekleştirilen bütün onarım çalışmalarının ilgili kurumların yardımı ile yayınlanması ve olumlu-olumsuz yönlerinin, eski kent dokusunun korunması ile mimarlık arasındaki ilişkiler yönünden ele alınarak tartışılması sağlanmalıdır.

Çalışmalarda daha etkin sonuçlar elde edebilmek için halkın katılımının ve desteğinin sağlanması gerekmektedir. Yapılacak olan eğitim programları ile halkın bölge sorunlarına ve anıtlarına gereken ilgiyi göstermesi için çalışmalar başlatılmalıdır.

Çalışmada koruma önerisi geliştirilen Abdülhamid-I Külliyesi, Bahçekapı'nın en önemli yapılarından ve 18.yy.'da İstanbul'da bir padişah tarafından yaptırılmış olan son külliye örneklerinden biridir. Bu dönem Osmanlı İmparatorluğu'nun batıya açılma dönemi olarak bilinmektedir. Avrupa sanat zevki büyük bir hızla Türk Sanatı'na bu dönemde yerleşmeye başlamıştır. Türk baroğu olarak isimlendirilen bu sanat üslubuna kullanılmış olan sütun başlıkları, kemer şekilleri, profiller ve kalemşeleri ile Abdülhamid-I Külliyesi'ni örnek gösterebiliriz.

Külliye yapıları zaman içinde çeşitli tahribatlara uğramışlardır. Bugün mevcut olmayan İmaret ve Sıbyan Mektebi fonksiyonlarını yitirdikten sonra korunamamış ve yıkılarak buldukları yere 4. Vakıf Han'ın yapımı gerçekleştirilmiştir. İmaret yapısının köşesinde bulunduğu bilinen sebinin de özgün konumu değişmiştir. Çeşitli bozulmalara rağmen Soğukçeme'deki yerinde halen ayakta. Medrese, Kütüphane ve Türbe yapıları ise gerçekleştirilen onarımlar sonunda kazandıkları farklı görünümlere rağmen ayakta. Ancak bu yapıların buldukları cadde ve sokaklarda kısmen yol seviyesinden aşağı kotlara gömüldükleri görülmektedir. Yolların onarımlarında eski eserlerin öncelikte bulundurulmaları için gereken önlemler alınmalıdır.

Ticaret Borsası'nın kullanımında olan medrese bölümü, gerçekleştirilen onarımlar sonrasında ve bulunduğu yapı adasının etrafının yüksek yapılarla çevrili olması nedeniyle artık dışarıdan algılanamaz duruma gelmiştir.

Yeniden değerlendirme sürecinde, yapıların bugünkü durumları göz önüne alınarak bozulmaları tespit edilmiştir. Yapıların yok olmalarını önlemek ve gelecek kuşaklara sağlıklı bir şekilde aktarılmasını sağlamak amacıyla çeşitli koruma önerileri geliştirilmiştir. Uygulanacak olan restorasyon çalışmalarında bilimsel yöntemler kullanılarak özgün mimarinin korunması, yenilemenin uyumlu bir şekilde yapılması ve Külliye'nin çevresi ile birlikte düzenlenmesi öngörülmüştür.

Bu çalışmada konu olarak seçilen Abdülhamid-I Külliyesi örnek gösterilerek, kültürümüzün bir parçası olan yapısal değerlerimize, tarihsel gelişim sürecinde kendiliğinden oluşmuş olan kent dokularına sahip çıkılması ve bunların geçmişten geleceğe özgünlüklerini yitirmeden aktarılması amaçlanmıştır. 18.yy. Osmanlı Mimarisi'nin temsilcisi olan Abdülhamid-I Külliyesi çeşitli bozulmalara ve eklentilere rağmen, dönem özelliklerini bugüne kadar getirebilmiştir. Külliye'nin Abdülhamid-I Türbesi dışındaki yapıları, fonksiyonlarını yitirmiş olsalar da geçmişin izlerini bugüne kadar üzerlerinde taşımış olmaları sayesinde çalışmalarımızda bize ışık tutmuşlardır.

KAYNAKLAR

Ağır, A., (1994), "Mehmed Tahir Ağa", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 5: 367-368.

Aksoy, Ö., (1970), Osmanlı Devri İstanbul Sıbyan Mektepleri Üzerine Bir İnceleme, Doktora Tezi, İTÜ Mimarlık Fakültesi (yayımlanmamış).

Aktepe, M., (1988), "Abdülhamid-I", İslam Ansiklopedisi, 1: 216.

Alpay, İ. B., (1978), "I. Sultan Abdülhamid Külliyesi ve Hamidiye Medresesi", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Enstitüsü, Sanat Tarihi Yıllığı, 8: 2-16.

Alpay, İ. B., (1994), "Abdülhamid-I Külliyesi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1: 36.

Altan, K., (1937), "Mimar Mehmed Tahir", Arkitekt Dergisi, 7: 193-195.

Aron, A., (1949), Cumhuriyet Devrinde İstanbul, İstanbul Belediyesi Neşriyat ve İstatistik Müdürlüğü Yayınları, İstanbul.

Aydın, S., (1987), Taş ve Mimari Anıtların Bozulma Nedenleri ve Onarım Teknikleri, Yüksek Lisans Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü (yayımlanmamış).

Barışta, H. Ö., (1994), "Hamidiye Çeşmesi ve Sebili", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 3: 544.

Batur, S., (1994), "Beylerbeyi Cami", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 2: 203-204.

Berköz, L., (1984), İstanbul'un Mekansal Yapısının Tarihsel Gelişimi, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Mimarlık Fakültesi (yayımlanmamış).

Cunbur, M., (1964), "I. Abdülhamid Vakfiyesi ve Hamidiye Kütüphanesi", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, 1-2: 20-22, 24, 26-30, 70.

Çelebi, R., (1994), "Beylerbeyi Hamamı", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 2: 205.

Çelenk, Y., (1994), "Köprülü Medresesi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 5: 89.

Çelenk, Y., (1994), "Köprülü Kütüphanesi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 5: 91.

Çelenk, Y., (1994), "Hamidiye Kütüphanesi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 5: 174.

Çelik, Z., (1998), Değişen İstanbul, çev. Selim Deringil, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Çobanoğlu, A. V., (1994), "Kuyucu Murad Paşa Medresesi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 5: 142.

Demirsar, B., (1993), "Emirgan Cami", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 3: 169-170.

Diñel, I., (1995), İstanbul'daki Mimar Sinan Dönemi Medreseleri Genel Deđerlendirmesi ve Kılıç Ali Paşa Medresesi, Yüksek Lisans Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü (yayımlanmamış).

Dirimtekin, F., (1956), Fetihden Önce Haliç Surları, İstanbul Enstitüsü İstanbul Matbaası, İstanbul.

Dirimtekin, F., (1972), "Türklerden Önce İstanbul", Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, 34: 3.

Emiroğlu, E., "Ragıp Paşa Kütüphanesi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 6: 298.

Ercan, G., (1967), İstanbul'daki Sıbyan Mektepleri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Kürsüsü (yayımlanmamış).

Eriç, M., (1986), "Eski Eserlerimizde Malzeme Sorunları", Taç Dergisi, 4: 24, 61-67.

Erkişi, T., "Aşir Efendi Kütüphanesi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 5: 175.

Eyice, S., (1966), "İstanbul", İslam Ansiklopedisi, 5: 1148, 1214-1248.

Eyice, S., (1993), "Arastalar", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1: 296-297.

Güçyener, Ö., (1972), 17. ve 18.yy. İstanbul Medreseleri, Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Türk Sanatı Kürsüsü (yayımlanmamış).

Güleç, A., (1990), "Taş Yapılarda Koruma Yöntemleri", Müze Dergisi, 1: 88-91.

Gültekin, G., (1993), "Zeynep Sultan Cami ve Sıbyan Mektebi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 7: 550.

Güran, C., (1976), Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul.

Gürdal, E., (1982), "Anıtlarda ve Yapılarda Kullanılmış Doğal Taşların Bozulmaları ve Korunmaları", Rölöve-Restorasyon Dergisi, 4: 27-30.

Hasol, D., (1993-a), "Arasta", Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, 5. Basım, s. 42.

Hasol, D., (1995), "Sebil", Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, 6.Basım, s. 397.

Hasol, D., (1995), "Türbe", Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, 6.Basım, s. 460.

İhsanoğlu E., (1992), İstanbul Geçmişe Bir Bakış, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Yayını, İstanbul.

Janin, R., (1964), Constantinople Byzantine, Paris.

Kara, B., (1997), İstanbul Büyük Çukurhan ve Çevresi Koruma Projesi, Yüksek Lisans Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü (yayımlanmamış).

Kılınçarslan, İ., (1981), İstanbul Kentleşme Sürecinde Ekonomik ve Mekansal Yapı İlişkileri, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Yayınları, 8, İstanbul.

- Koç, H., (1994), "Kütüphaneler", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 5: 172-174.
- Koçu, R. E., (1959), "Arasta" İstanbul Ansiklopedisi, 2: 968.
- Koçu, R. E., (1960), "Bağçekapusu" İstanbul Ansiklopedisi, 4: 1792-1794.
- Koçu, R. E., (1961), "Beylerbeyi Hamamı", İstanbul Ansiklopedisi, 5: 2684-2685.
- Koçu, R. E., (1963), "Eminönü", İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul 5: 3824.
- Koçu, R. E., (1966), "Abdülhamid-I", İstanbul Ansiklopedisi, 1: 92.
- Konyalı, İ. H., (1976), Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, İstanbul.
- Konyalı, İ. H., (1977), Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, İstanbul.
- Köprülü, Y., (1988), Hadikatü'l Cevami'ye Göre Boğazın Rumeli Kıyısındaki Cami ve Mescidlerin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü (yayımlanmamış).
- Kuban, D., (1970), "İstanbul'un Tarihi Yapısı", Mimarlık Dergisi, 5: 26.
- Kuban, D., (1994-a), "Eminönü", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 3: 158-159, 161.
- Kuban, D., (1994-a/ b), "Eminönü", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 3:163.
- Kuban, D., (1994-c), "Eminönü", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 3: 160-162.
- Kuban, D., (1994), "Şehsuvar Sultan Türbesi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 6:103.
- Kuban, D., (1996), İstanbul Bir Kent Tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul.
- Kubilay, A. Y., (1994), "Kütüphaneler", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 5: 176.
- Kumbaracılar, İ., (1938), İstanbul Sebilleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Devlet Basımevi, İstanbul.
- Kunt, M., Akşin, S., Faroqhi, S., Toprak, Z., Yurdaydın, H. G. ve Ödekan, A., (1997), Türkiye Tarihi Osmanlı Devleti 1600-1908, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Kütükoğlu, M. S., (1970), "1869'da Faal İstanbul Medreseleri" Tarih Enstitüsü Dergisi, 6: 277.
- Mamboury, E., (1951), Istanbul Touristique, Cituri Biraderler Basımevi, İstanbul.
- Müller, W., (1977), Bildlexikon zur Topographie İstanbuls, Ernst Wasmuth Verlag, Tübingen.
- Okurer, H., (1994), "Seyyid Hasan Paşa Külliyesi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 6: 543.

Ortaylı, İ., (1984), İstanbul'un Mekansal Yapısının Tarihsel Evrimine Bir Bakış, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, 10: 77.

Önkal, H., (1992), Osmanlı Hanedan Türbeleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

Özdemir, A. B., (1995), Zeynep Sultan Külliyesi ve Çevresinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü (yayımlanmamış).

Özgüç, N., (1994-c), "Eminönü", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 3: 164.

Rebii, M. ve Baraz, H., (1994), Beylerbeyi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul.

Sakaoğlu, N., (1993), "Abdülhamid-I", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1: 31-32, 35.

Sakaoğlu, N., (1994), "Sıbyan Mektepleri", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 6: 546-547.

Sezen, Z. N., (1993), "Abdülhamid-I Çeşmesi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1:35.

Sözgen, N., (1994), "Damat İbrahim Paşa Medresesi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 5: 321.

Sözgen, N., (1994), "Mustafa-III Türbesi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 6: 510.

Şahin, A., (1997), İstanbul'daki Osmanlı Dönemi Kütüphane Yapıları Üzerine Bir Araştırma ve Hacı Beşir Ağa Kütüphanesi, Yüksek Lisans Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü (yayımlanmamış).

Şehsuvaroğlu, H., (1982), Asırlar Boyunca İstanbul, Cumhuriyet Gazetesi Kültür Yayını, İstanbul.

Şerifoğlu, Ö. F., (1995), Su Güzeli İstanbul Sebilleri, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul.

Taluy, A. G., (1981), Kalkerler ve Küfeki Taşının Tahrip Nedenleri, Yüksek Lisans Tezi, İ.D.M.M.A. Mimarlık Fakültesi (yayımlanmamış).

Tanışık, İ. H., (1943), İstanbul Çeşmeleri, T.C. Maarif Vekilliği Antikite ve Müzeler Müdürlüğü Yayını, İstanbul.

Tanman, M. B., (1993), "İmaretler", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 4: 164-166.

Tanman, M. B., (1994), "Murad Molla Kütüphanesi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 5: 517.

Tekeli, İ., (1993), "İcabında Plan", İstanbul Dergisi, 4:26-27.

Tibet, A., (1994), "Hazireler", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 4: 38-39.

Tuncer, F., (1996), İstanbul Tarihi Yarımadası'nda Yapılanma Biçimleri ve Koruma Önerileri, Doktora Tezi, Y.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü (yayımlanmamış).

Ülgen, A. S., (1939), Fatih Devrinde İstanbul, Vakıflar Umum Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

Varlık, A. H., (1994), "Nakşidil Sultan Sebili ve Türbesi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 6: 41.

Yavuz, Y., (1981), Mimar Kemalettin ve I. Ulusal Mimarlık Dönemi, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliğı, 173, Ankara.

İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi, (1982), "I. Abdülhamid", 1: 136-141.

Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, (1971), "Arasta", 1: 64-65.

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, (1993), "Bahçekapı", 1: 541.

İslam Ansiklopedisi, (1968), "İstanbul", 5: 1150.

Yurt Ansiklopedisi, (1982), "İstanbul", 5: 3803.

Yurt Ansiklopedisi, (1983), "İstanbul", 5: 3797-3799, 3824.

İstanbul Türbeler Müzesi Müdürlüğü, Türbe Kodu: 001.

ÖZGEÇMİŞ

Doğum tarihi	06.10.1975	
Doğum yeri	Köln	
Lise	1990-1993	Kadir Has Lisesi
Lisans	1993-1997	Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü
Yüksek Lisans	1997-2000	Yıldız Teknik Üniversitesi F.B.E. Mimarlık Fakültesi Anabilim Dalı Rölöve Restorasyon Programı
Çalıştığı Kurumlar	1997-1998	Tek-İz İzolasyon ve Yapı Elemanları Sanayi A.Ş.
	1998-1999	Toz Mimarlık İnşaat Taahhüt San. ve Tic. Ltd. Şti.
	1999-2000	Deniz Mimarlık Dekorasyon İnşaat San. ve Tic. Ltd. Şti.
	2000-	devam ediyor Midek / Mingü Mimarlık Bürosu